KUPAR

TEET KALLAS · Niguliste

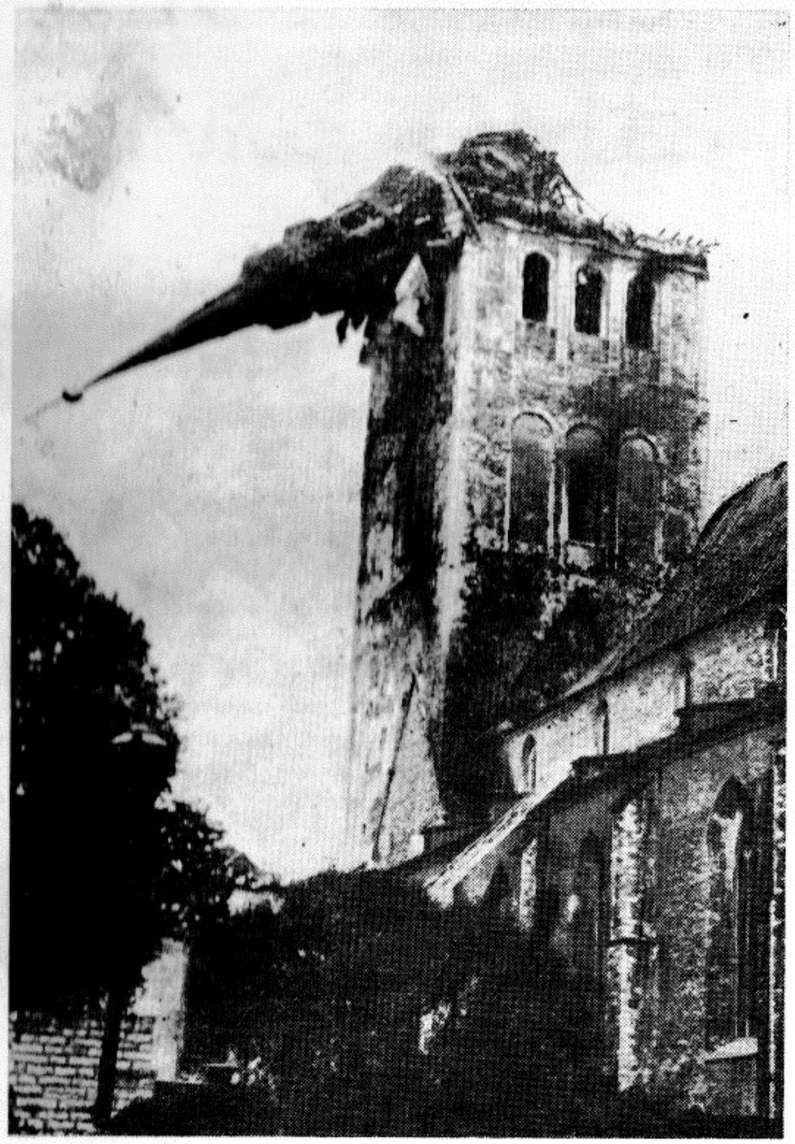

Teet Kallas
NIGULISTE

ROMAAN

ESIMENE RAAMAT

EESTI KIRJANIKE LIIDU
KOOPERATIIV «KUPAR»
TALLINN 1990

E
K 12

Väljaande on toimetanud ja majanduslikult korraldanud
Eesti Kirjanike Liidu kooperatiiv «Kupar»

«Kupra» esimees — E. Vetemaa
aseesimees — H. Luik
peatoimetaja — J. Kross

Kujundanud J. Kaarma
Foto: K. Suur

© Teet Kallas, 1990

EESSÕNA ASEMEL

pean tarvilikuks väikest selgitust.

Romaani «Niguliste» esimene, autori arvates (aga loomulikult!) ka lõplik variant valmis aastatel 1967—1972. Pikk periood, mis ei tähenda siiski, nagu oleksin seda raamatut palehigis ning hingetulvas kirjutanud viie aasta vältel ööd ja päevad järjest. Kaugel sellest — mul polnud säärast võimalustki. Aeg 24. ja 29. eluaasta vahel on ehk kõige heitlikum mu biograafias. Ei hakka siinkohal pikalt pihtima; mis oli, see oli. Ütlen vaid, et tol kaugel «isiklikul viisaastakul» olin endaga mitu korda tõsiselt puntras. Hädas olid minuga teisedki. Kes avitas, kes karistas . . . Autori ootamatu elumuudatuse tõttu lahutati ta umbes aastaks ka «Niguliste» käsikirjast, arvata 150—180 algvariandi leheküljest. Millistes salaseifides käsikiri täpselt puhkas, jääb minu poolt vist välja uurimata, suure kauplemise peale sain selle viimaks 1970. aasta hilissügisel kätte Eesti NSV Ülemkohtu arhiivist.

Eluheitlused nendeks, mis nad olid. See kõik on ainult üks «Niguliste» valmimise subjektiivseid foone, mis ei tohiks lugejat mingil moel mõjutada. Tõe huvides olgu lisatud, et tegelikult kirjutasin ju neil aastatel küllaltki palju, kaootiliselt ja teinekord lausa olude kiuste või koguni nende absoluutsel puudumisel. Enamasti novelle ja artikleid, sekka sahtliluulet, aga ka endale üllatuseks ühe hea hooga mahuka romaan-revüü «Heliseb-kõliseb . . .» (ning just nimelt 1969—1970, ilmunud 1972). Kus ja kuidas see toimus, reserveerin mõneks tulevaseks süžeeks. Aga selle romaan-revüü tõttu ei saanudki «Nigulistest» noore prosaisti esimest täismõõtu romaani, olgu või käsikirjas, nagu ise olin eeldanud. (Varem olin kaks alustatud romaani pooleli jätnud, ilmselt oli noorusjultumusest siiski vähe, et mingitki elutarkust vajavast žanrist üle käia; ilmunud pikemaid jutustusi ma aga lühiromaanideks nimetada ei taibanud.)

«Niguliste» juurde asusin ühe kümnendi lõpul ja teise algul mitut puhku, tavaliselt ikka pärast pikki pause. Mõned peatükid valmisid palanguliselt, teised väga vaevaselt, ajasid ahastusse, suubusid ummikusse. Küllap raiskasin liiga palju energiat suhteliselt keeruka vormistruktuuri peale. Enda meelest kirjutasin kollaažromaani, siis olid nad meil moodi tulemas. Aga õieti kirjutasin ma lihtsalt üht kirjut raamatut ja asi polnud üldsegi vormis. Jah, võisin ma siis uskuda, et keeruline pole mitte vorm, vaid keeruline ja kohati täiesti absurdne oli elu ise, keskkond, kus elasime, mina ja mu sõbrad. Samas ei kirjutanud ma sugugi mingit boheemliku sõprusringi kroonikat. Esimesed kirjanikutundmused olid juba üle elatud, kroonika aga tundus vähemalt mulle tollal millegi täiesti kunstivälisena (!?). Üritasin siiralt (võib-olla süüdimatult?) fikseerida mingit ühtset põlvkonnaseisundit, ainult sellele ainuomaseid fluidumeid, änge, sööste, ilmselt ka mingeid ohusignaale, mida me küllap juba siis teele saatsime — jah, aga kuhu? Loomulikult teadsin ma juba siis, et rääkida põlvkonnast kui millestki vaimselt monoliitsest on naeruväärne, kõnelda terve põlvkonna nimel aga lihtsalt häbitu. Teadsin, ent pole välistatud, et mõnel leheküljel unustasin selle ära.

Kindlasti oli asi ka selles, et olin liialt oma ainestikus sees. Nüüd, palju aastaid hiljem koltuvaid lehekülgi üle lapates tänan õnne, et päris valedele jälgedele nooruslik intuitsioon mind siiski ei juhtinud, — ja asi seegi. Ja muidugi teadsin ma 1972. aastal märksa enam kui 1967-ndal. Tunnistan, et romaani alustades ei osanud mina veel küll märgata, kuivõrd ühemõtteliselt me kõik, nii põlvkond kui ühiskond, peaga vastu punast müüri jookseme. 1972 ma selles enam kahelda ei saanud...

Aga võib-olla oli kõik ka pisut teisiti. Riskantne oleks siinkohal hakata liigveenvaid versioone looma. Mälu on petlik. Üks on selge: seal me ju olime, selles ajas, sellel maal ja selles linnas, sealt me ka tulime, osake põlvkonnast. Noored ja ninakad, naiivsed iroonikud, endalegi märkamatult murdeikka või noorukipõlve klammerduvad-takerduvad ülekasvanud poisid-plikad, mõneski põues veel Hruštšovi sulaajastu tarmud ja tungid, meeles hiljutised füüsikute ja lüürikute kemplused, pea kohal rahusputnikud ja tuumaraketid. Me tsiteerisime Hemingwayd (või Remarque'i, Alliksaart, Aksjonovit), me jõime kuiva veini, me pidasime mingeid plaane, me otsisime armastust, olmeahistused polnud meie jaoks veel eriti määrava tähendusega. Aga juba oli saabunud 1967. aasta sügis. Sotsialistlik suurriik tähistas oma viiekümnendat sünnipäeva, uhiuuel sotsialismistillis Sõpruse

puiesteel taksopargi ja enamasti uusasukate, tänase sõnaga migrantide jaoks ehitatud Mustamäe linnaosa vahel sirasid silmapiirini juubelilaternad viisnurkade, sirpide ja vasaratega, aga kes võis sel sügisel veel aimata, et juba ongi ta käes, see epohh, mis kujundas, murendas, hajutas ka minu põlvkonda, mis jättis veel valusamad jäljed meist noorematele — ajastu, mida me nüüd nimetame stagnaks? Mina küll polnud see, kes sel sügisel otsest ängi oleks tajunud. Mu kõrvus surises veel piisavalt «roosat müra», kui kasutada Uno Lahe täpset terminit. Ohutunne sai ilmsiks vähem kui aasta pärast, mil ajakirjandusse tungisid nimed ja sõnad: Praha kevad, reform, Dubček, sotsialism on ohus, internatsionalistlik abi; mil Soome TV kaudu nägime Václavi väljakul seisvaid tanke, viisnurga kõrvale kriidiga haakristid joonistatud. Mina ise, mitmed mu sõbrad olime ju siis tõesti sedavõrd lihtsameelsed sulaajastu lapsed, meie elukogemus oli väga õhuke, meile tundus lausa ebatõene ausate pürgimuste niivõrd küüniline maassesõtkumine kogu maailma silme all.

Ikka segunevad mul mõisted «mina» ja «meie». Kordan veel kord, et ma ei pretendeeri õigusele kõnelda põlvkonna kui terviku nimel. Pole midagi termineerimatumat, midagi hargnevamat kui põlvkond. Päris kindlasti olid mõnelgi mu eakaaslasel tol kaugel ajal asjad märksa selgemad kui minul.

Siinkohal tunnistagem, et «Niguliste» on palju isiklikum (aga siiski üldse mitte autobiograafiline) teos kui ükskõik milline mu romaan või novell. Mõnele kolleegile säärane läbitunnetatus, nahalähedus, enesekeskus sobib. Olen neile kade. Mind konkreetsused lausa segavad ja heidutavad. Kus kunst, kus elu, kus pihtimus, kus piinlik egostriptiis? Ja ehkki segasin omal ajal enda meelest mitme tingliku prototüübi jälgi, vahetasin ameteid ja välimusi, olid nad mul siiski täiesti olemas. Nii või teisiti, need me olime. Sellised me olime. Need kuuekümnendatest tulnud. Või tulnukad? See oli nagu eile, see oli juba nagu väga ammu.

Ja mõni maine teekond on vahepeal lõppenud.

Siingi peitub üks põhjus, miks ma hilisematel aastatel pole suutnud-tahtnud käsikirja süveneda. Traagilisega mängimine (aga kas see oligi mäng?) pöördus mõnel puhul ootamatult ja täiesti lõplikult traagiliseks. Täiskasvanud poiste-plikade jahmerdamistest eostusid mitmed pöördumatud krahhid. Tean mitme põlvkonnakaaslase hauaplatsi. Käin neil võimalikult harva. Aga see kõik on juba teine lugu. Kui julm olla, aga kirjandus on julm — see on teema mõne teise raamatu jaoks.

1973. ja 1974. aastal avaldas tollal väga kirjanduslembene «Noorus» paar peatükki romaanist «Niguliste». Tervikuna jäi aga raamat ilmumata. Olen hiljem mitut puhku pidanud vastama küsimustele, miks «Niguliste» ära keelati.

Päriselt seda ei tehtud. Ma ei mäleta aga enam kuigi täpselt kümneid motiive, mille pärast käsikirja kirjastusest «Eesti Raamat» 1973. aastal parandamiseks tagasi sain. Igatahes polnud U. Tontsu siseretsensioon sugugi pahatahtlik. See sisaldas minu mäletamist mööda küll rea kriitilisi märkusi, ent retsensendi sõnul võinuks ta neid avaldada ka pärast romaani ilmumist. Mäletan, et ma ei osanud midagi pihta hakata heade soovitustega, kuidas peaksin «Niguliste» lojaalseks, trüki- ja kunstiküpseks redigeerima. Aga võib-olla ei tahtnudki ma seda teha. Ma ei välista, et see tulenes loomulikust pealiskaudsusest ja vähesest enesekriitikast. Mõnda aega olin vihane, siis tuli jälle midagi muud, tulid uued tööd ja uued elusõlmed... Nii saigi «Nigulistest» sahtliromaan.

À propos, oletuse korras — võib-olla mängis selle romaani saatuses oma osa ka 1972. aasta sügisel avaldatud parteidokument, järjekordne turmtuli alkoholismi vastu (tookord, nagu mäletame, piirdus asi kerge ja groteskse kampaaniaga, mille käigus tuli näiteks oluliselt laiendada tillukeste suveniirkonjakite müüki). Paraku on meie sürrealistlikus ühiskonnas paljude kampaaniate ja võitlemiste esimeseks peksupoisiks olnud kirjandus ja kunst, kinost rääkimata. (Ka praegu tahetakse teda selleks teha.) Võib-olla loeti ka kõik «Niguliste» pokaalid üle ja leiti, et tegemist on alkoholiromaaniga. Ega see vale ju olegi. See vastas liigagi elureaalidele, aga peeglisse pole meie ühiskond kunagi tahtnud vaadata. Peegel on alati süüdi. Olen muuseas tänini veendunud, et joomarlus kui omamoodi riiklik poliitika lõi eriti jõuliselt vohama just kuuekümnendail, kiiresti süngestuvas ühiskondlikus kliimas. Aated ja ideaalid, olgu küll naiivsed, suurelised või narridki, hääbusid paraadlikku sõnarümasse, mis kõlas ähvardavalt kui kauge kanonaad. Riik aga näis seejuures elavat üleüldises poolkohustuslikus viinavines... Ent olgu selle tagantjäreletarkusega kuidas on. Üks on kindel — «Nigulistet» kirjutades ei võidelnud ma ei alkoholi poolt ega vastu. Ma pole enda meelest kunagi sääraseid eesmärke seadnud. Viinaravi pole kirjanduse rida.

Ah, mis siin keerutada — kõigele lisaks või koguni ennekõike on see lihtsalt üks lugu noorusest. Nagu selgub, pole kunagi kerge olnud olla noor.

Käsikirja 1989. aastal «Kupra» jaoks ette valmistades otsustasin algul seda põhjalikult redigeerida. Aga töö käigus kirjutasin selle tervikuna läbi. Heitsin kõrvale mitmed lihtsameelsed keerukused ja saamatud kollaaživigurid, tõin juurde aga mitmed liinid, mida ma tol kaugel ajal kas ei taibanud või ei julgenud kasutada. Küllap on kõigele lisandunud mõni märkamatu kortsuke ka autori tänasest palgest, aga sinna pole enam midagi parata. Olen ju keerulises ja kahemõttelises olukorras: mina tean täna s i i n, selles aegruumis kõike, mida nemad, mu sõbrad «Nigulistest», s e a l ajas aimatagi ei osanud. Samas olen püüdnud oma aega, oma esteetikat, oma lõhnu ja valusid kandvat käsikirja käsitleda nii ettevaatlikult kui vähegi võimalik. Tean sedagi, et mitte alati ei kaalu professionaalne kogemus üles naiivsuse ehedust.

Ja veel. Algselt oli «Niguliste» üheköiteline. Läbikirjutamise käigus suurenes selle maht, seetõttu ilmub romaan kahe raamatuna.

TEET KALLAS

Sügis 1989,
Tallinn

KOLMEKESI

1.

Vastu hommikut, pisut enne valvekorra lõppu, tukastas Avo mõneks minutiks. Ta nägi põgusat, ent selget und.

Ta on paadiga järvel. Pille sõuab. Miks Pille? Ahah, paadis on veel keegi. Mees, kellel nõelapadi süles. Täiesti võõras mees, uustulnuk tema elus ja unenägudes, ent ometi kuidagi tabamatult tuttav. Kust — teisest elust, teisest dimensioonist? Aga jätkem juurdlus, elu on ja jääb täis mõistatusi. Nõelapadi on seevastu vägagi tuttav, seesama, mida Avo on korduvalt silmitsenud ämma juures puhvetkapil. Ilusa musta tikandiga vaarikapunane nõelapadi, tubase elu atribuut. Me sõuame, me jõuame. On väga vaikne. Paat liigub hääletult ja veidi jõnksamisi nagu nukufilmis, kus tõelise vee asemel helgib sinakasroheline alusklaas. Pole välistatud, et me kõik osaleme «Tallinnfilmi» uues nukufilmis . . .

Ta ärkas, kui pea vajus peopesalt lauale. Kell oli kolmveerand kaheksa.

Hoone vibreeris vaikselt. Seinte taga undasid ja urrasid uinutavalt tohutu plahvatuspotentsiaaliga seadmed. Sealt hargnes laiali mitme linnajao majapidamisgaas. Alguses, kui ta siia tööle sattus, oli situatsioon meeli köitnud. Ta oli siis väga noor, kahvatu, vaimukas, närviline — ta mõtles tihti surmast. Aga aastad möödusid, valveosutid püsisid nagu naelutatult norminumbrite kohal, mõtted efektsest, silmapilksest, jäljetust ja samas väga meeldejäävast surmast, hukkumisest, hävimisest, saamiseks eimil-

lekski aegruumi tolmukihis olid juba sama hästi kui ununenud.

Argipäev oli tulnud, hingeaed oli rohtunud. Ei kiisanud seal ammugi tumepunaseid surmalilli... Uuh.

Avo haigutas lõugade naksudes, süütas sigareti, köhis kuivalt, kammis siis tõttamatult juukseid ja mõtles väheke aega oma selgele unenäole.

Pole võimatu, et me kõik osaleme «Tallinnfilmi» nukufilmis. Vabandust, aga kes on meie režissöör?

Siis oli uni lõplikult läinud. Ta lahendas ühe silmapilgu vältel «Spordilehe» maleülesande, mille kallal oli ennist pool ööd pead murdnud. Lihtsalt heitis pilgu diagrammile, nägi seda mingist uuest rakursist ja taipas, et pärast musta oda taandumist tuleb lüüa R:f5. Nii lihtne see oligi. Esko saaks naerda. Seega — Eskole mitte rääkida.

Akna taga hakkas aimuma novembrihommik. Ruumis oli jahe. Iga hetk pidi saabuma vahetusmees.

Ta tõusis laua tagant, ringutas, lonkis pesuruumi. Keeras kraani lahti ja loputas silmi. Vaatas silmanurgast seebikillu poole, aga mõtles kohe ümber. Küll pärast, kodus... Liigne kümblemine polnud talle lapsest saadik meeltmööda olnud.

Bakteritega tuli hästi läbi saada. Polnud mõtet neid ärritada.

Mõtles ettevaatlikult silmi kuivatades: tänaseks siis kõik... Õigus, täna on ju seitsmes november... jälle riigipüha... teist aastat vaba päev... Mullu olime Pillega «Kevades», sõime krevette ja soolamandleid, konjakit jõin ainult mina, Pille kõht oli juba üsna asjalik... Mullu sel ajal ma veel ei teadnudki, saan ma poja või tütre... Täna tuleb ilus hallikarva kodune päev... Vananeme... Muide, riigipüha on ju ümmargune... Jah, aeg läheb kiiresti, riik vananeb koos oma lastega... Kui ma muidugi üldse selle riigi laps olengi. Avo mõtles järele ja vormis lause teisiti: koos oma lihaste ja võõraslastega.

Praguline peegliruut.

Tere hommikust, Avo Käsper. Ah nii, sina oledki see Avo Käsper. Mõtelda! Ikka veel Avo Käsper.

Huvitav, kui kaua see kestab — olla ikka üks ja seesama Avo Käsper? Kes sind tunneb? Stopp! Nii pole varahommikul aus. Kes sind tundma peakski? Mis see sulle annaks? Vaadelgem parem Avo Käsperi habet.

See oli Avo esimene habe ja üllatas teda ikka veel pisut. Ta hargitas sõrmed punakasse karvasikku ja tegi imestunud näo. Peegel oli praguline, nagu neorealistlik. Midagi seal oli, ausalt, kunagi võis see poiss mõningaid lootusi anda... temast oleks võinud saada näiteks... (noh, kes, kes? — välisminister? pankur? maffioso? kabinetiharitlane? Ha-ha-haa, kus sa elad, mees, sa elad tillukeses vaikses Nõukogude Eestis, mis pankur, mis maffioso? Välisminister on meil aupärast küll olemas, mis aga kabinetiharitlasse puutub, siis...). Aga millest see vaevumärgatav kibestusvine vasaku vurru all või silmis? Tead, mees, kes sa oled? Sina pole isegi proletaarlane mitte, privilegeeritud klass, sa pole isegi riigiametnik, sallitav teenistujatõug. Ja poeet pole sa kah! Sina oled lihtsalt Taandatud Kirgedega Väike Kruvi, seesama väike inimene, kellest kirjanikud nii kenasti ja kaastundlikult kirjutavad. Tšehhovlik väikekodanlane. On sul sellest teadmisest parem?

Ah, pole sa mingi väike inimene. Õigupoolest oled sa juba ohtlik kuju. Irdunud kosmopoliit (ehkki mitte juut), individualismi, freudismi ja rahvusvahelise imperialismi käsilane. Või kes veel. Isa teadis kõiki neid termineid, tema oli kõrgklassi haritlane, tema tuli puhtalt välja. Sinu õnn, et elad teisel ajal — muidu oleks sind kõigi su määndunud salamõtetega tükkis juba ammu paljastatud, siit gaasijaamastki välja tiritud. Ei sind tohi kauaks peegli ette jätta. Ikka veel teed sa endale illusioone, otsekui oleksid oma sõnade ja mõtete peremees. Ei ole — nad on sinust ammu üle, nad irvitavad su üle, nad veavad sind lõõgapidi kuhu tahes — ja sa ei saa mitte millestki aru. Sa vajad karastunud vestluskaaslasi ja värskeid ajalehti.

Avol oli janu, kuid kraanivee kõrvalmaitsega polnud ta siiani suutnud harjuda. Iga kord, kui ta häda

sunnil selle hallika veega suud loputas, meenus talle, et vähem kui poolesaja meetri kauguselt algab suur kalmistute massiiv.

Välisuks kolksatas, tuli vahetusmees. Avo lülitus silmapilk ümber. Astus lõplikult argipäeva, lihtne ja loomulik, sõbralik ja natuke unine. Ta sai oma töökaaslastega hästi läbi, eriti keerukatesse vestlustesse ei kiskunud ta neid juba ammu. Kui nii võtta, ühendas neid seesama teoreetiline šanss õhku lennata, see andis nende monotoonsele ametile siiski jumet. Nad ei rääkinud sel teemal kunagi, ent nende käepigistused olid tugevad. Tänane vahetusmees oli muuseas üks Tallinna ägedamaid filateliste ning tal oli uhke nimi: Fred Olbrey. Nad kirjutasid oma allkirjad valvežurnaali ja rääkisid paar sõna juttu. Fredi igrekil puudus täna graatsia, ta ise oli kohmetu, lõhnas viina järele. Olbrey rääkis, et eit olla pipardanud, tead ju küll, kuidas nad pipardavad, ma ei teinud absoluutselt mitte midagi lolli, ma sõin ainult sülti ja võtsin mõne piisa viina, ma ei rääkinud seltskonnas isegi ühtainsamat vängemat anekdooti, kurtis vahetusmees, pühkis kiire liigutusega oma kiilanevat pealage, vaatas murelikult Avole otsa, — muidugi, vana, miks ma ei tea, mul on endal ka väga närviline naine, see tuleb tal lapsepõlvest, keskkonnast, geenidest, aga tegelikult on kõik naised närvilised, seda väitis juba vana hea Sokrates, — ah sa mõtled seda vanaaegset mõttetarka, küsis Olbrey murelikult, filosoofi, noh, täpsustas ta ruttu, — teda jah, just nimelt, aga nüüd soovime teineteisele häid pühi, ole meheks, ma siis lähen, tšao . . .

Ja siis seisis Avo maanteel, habe sallil ja krae üles tõstetud. Tal oli piinlik. Talle tundus, nagu jäänuks paarimees maha, hing kibe. Milleks pidi Avo filatelistile Sokratesega sisse sõitma — asja ees teist taga? Noh, tõesti, Sokratesel oli tige naine, aga mis ta sel puhul ütelda võis — mis minagi sellest tean? Kuidas saab paarimees enam uskuda lihtsat ja sõbralikku meelt? Kuskil siin see tegelik elutarkus peidus ongi: tuleb väga täpselt teada, kellele ja kus Sokratesest rääkida. Ja mida. Ja kas üldse.

Avo seisis viivu oma tarbetult keeruliste tundmuste kammitsas. Siis nõksatas lõua ülespoole ja astus edasi.

Taevaserv tõotas ilma. Mis mul ilmast, mõtles Avo. Pole ma põllumees, pole ma meremees, kaugeltki mitte lendur, et kipras kulmul koidikut uurida.

Metsariba oli tume. Kõhe mets, kui nii võtta. Mõned kuuveerandiga ristid olid lausa teepervele tungimud. Aga poole tunni pärast on lõplikult valge, tumedast metsast saab hõre männik tehaste ja tallermaa vahel, ka muhameedlaste hauad ei mõju siis enam üleloomulikult.

Teiselt kalmistupoolelt, mööda krudisevat rada tulid tumedad ja kohmakad mehed. Muide, see rada viis läbi surnult sündinud laste rahupaiga. Kui sul on kodus pisike poeg, siis läheb säärane asi hinge. Kõigil neil lastel olid ristid nimede ja daatumitega. Kunagi oli see asjaolu Avot rabanud. Aga kui järele mõtelda, pididki neil nimed olema. Kuidas teisiti? Ning tükike maad, kust otseteed taevasse tõusta. Need lapsed on nüüd viimseni inglid . . .

Üks läheneja kaenla all kääksatas lõõtspill. Teine vandus vene keeles. Eemal müdistas pisike vedur, tegi äkki lamba häält ja kihutas kuulekalt edasi suure tehase poole, mis seal kalmistute taga ähkis, tõmises ja roostepunaselt kumas.

Kõik nagu alati, juba mitmendat sügist. Ja siiski — mitte täiesti. Võib-olla see pillikääksatus, võib-olla see vandesõna?

Kas ma jäängi siia gaasijaama?

Või pigem: kui jään, kas see siis ongi inimese tragöödia?

Bussipeatuses olid mõlemad kioskid juba lahti. Ühes müüdi ajalehti, teises õlut. Kõigepealt muidugi hommikulehed. Need olid värvitrükis pealkirjadega ja arvatavasti Manivald Kesamaa pateetilisi salme täis.

Nagu alati.

Siis jõi ta kannu õlut. Õlu oli külm ja lahja. Tal oli seda juues natuke süüdlaslik tunne.

Nagu alati.

2.

Pille oli veel voodis.

«Tere hommikust.»

«Ah juba tulidki . . .»

«Kuidas magasid? Kas Kim karjus?»

«Pst,» tegi Pille, haigutas ja ajas kohe seejärel huuled valuliselt mossi. Pillel oli väga energiline miimika. Eriti väljendusrikkad olid ta prisked huuled. Ta kaebas sosinal:

«Tead sa, Avo, usu või ära usu, aga ma lihtsalt ei taha kuulata sääraseid ebamõistlikke küsimusi. Mis sa arvad, et ta äkki heast peast ei karjunudki või? Häh! Pühade puhul, eks ole, muidugi, et emme saaks välja magada!»

Varem olid sellised valangud Avot millegipärast vaimustanud. Talle oli tundunud, et ka Pillele meeldivad sõnad. Et temagi tajub nende lõhnu ja värve, proovib neid keelel, katsetab neid nii ja teisiti. Nüüd hakkasid mõned tarbetult kiuslikud, tarbetult agressiivsed tiraadid teinekord vastu. Tal oli seejuures süüdlaslik tunne. Talle ei meeldinud oma naise suhtes kriitiline olla. Praegu ei teinud ta Pille juttu lihtsalt kuulmagi, küünitas ennast lapsevoodi kohale ja vaatas. Kim magas, tilluke nina tillukeses rusikas. See polnud kogemata. Ta hoidis endal alati magades ninast kinni.

«Kuule, kas midagi süüa on?» küsis Avo seejärel sosinal.

«Sa tead ju väga hästi, et meil pole raha.»

Avo läks kööki. Laual vedeles pesemata taldrik. Ta tõstis selle kraanikaussi, mõtlemata seejuures midagi. Neil oli kuidagi juba algusest peale nii, et üks taldrik või tass kippus kuhugi vedelema jääma. Ta avas sahvriukse, leidis jupi suitsuvorsti. Vakstumustrit põrnitsedes sõi ta selle tõttamata ära. Huvitav, millest see tuleb, et meil iialgi raha ei ole, mõtles ta. Siis läks ta magamistuppa tagasi, võttis riided seljast, pani need kappi ja vupsas voodisse.

«Vastik habe,» õiendas Pille, silmad kinni. «Tead, kui vastik habe see siiski on. Ma lihtsalt ei kannata. Võta oma pea ära. Kuuled sa siis?»

«See on minu tark pea. Kui ei meeldi, tõuse üles. Ma tahan magada.»

«Tark pea? Kellel on tark pea? Sinul või . . .? Küll on alles jutt! Häh! Vaat ei tõuse! Sina mind ei kamanda! Kus mul dotsent väljas!»

Avo oli ka ise veidi imestanud, kui äkki naise jõuliselt kaenlasse haaras.

«Pane nüüd natukeseks ajaks oma ebanormaalset juttu patrav suu kinni,» sosistas ta.

«Ise sa oled ebanormaalne . . . Hull . . . Või diagnoose panema . . . Kuuled siis! Jäta järele! Tead, ma hakkan karjuma . . . Mis, sul on tõsi taga või . . . Hommikul ei tohi . . . No kus on täkku täis . . . Pärast ole päev läbi uimane . . . no olgu . . .» Viimased sõnad ümas Pille läbi torukil huulte, lõtvus, valgus pehmeks, avanes, oli soe, märg, valmis. Ta polnud silmi avanudki.

Millal Pille voodist tõusis, seda Avo enam ei kuulnud. Ta magas.

Pille tõmbas palja ihu peale rohelise kombinee ja astus peegli ette. Mürkroheline kombinee, valge palistus allserval. SDV toodang. Saksa oma küll, aga juba kitsas. Siit ja siit. Jube, kuidas ta pärast sünnitust on muutunud! Peaks võimlema, peaks jooksma. Aga kus sa siin Kalamajas jooksed, vanamoorid hakkavad appi karjuma! Ei tohiks üldse süüa. Ega ta suurt söönudki. Kas võileib on toit? Kas tordilõik üle tänava kohvikus on surmapatt? Päris nälgida ka ei saa, niigi jäi poiss üsna varakult rinnapiimast ilma. — Siis silmitses Pille Avot. Altkulmu küll, mine tea, millal see komme oli tulnud, aga tegelikult sisemise hellusega. Ta keha ujus ja surises, mis sellest, et pea oli natuke hajuvil. Avo oli üle hulga aja jälle ta olemust vapustanud — üleni ja jäägitult. Tükk aega polnud ta nii vägev olnud. Vahepeal oli mees mitu nädalat elanud niimoodi, nagu ta ei teakski, et tal naisterahvas voodis magab. Pärast rasedust ja sünnitust olid need asjad neil endisega võrreldes juhuslikumad ning üldse teisiti. Pille arvas endal mõningaid elukogemusi olevat. Ta oli juba üsna noorelt aru saanud, et s e e talle meeldib. Ema kartis koguni, et ta võib litsiks minna.

Ei läinud ta midagi, ehkki kunagi olid kolm või neli meest küllaltki tõsiselt kogu ta olemust vapustada suutnud, aga kui aus olla, siis kaugeltki mitte nii sügavalt kui Avo. Nii hingelises kui ka otseses tähenduses. Neist asjadest polnud eriti kombeks rääkida või kirjutada, aga sügavus jääb sügavuseks. Pille kasvumaadel, Kopli barakkide vahel ja kasside järele lõhnavates koridorides, leidus ikka naisi, kes olid kõiki asju õigete nimedega nimetanud. Kellel pikk, kellel väike riist, kellel ei tõusnud üldse. Nii iseloomustati mitmeid ümbruskonna noori elumehi, kõiki neid Vitjasid või Kutte. Neid Pille endale ligi ei lasknud — ja mitte ainult salajase eelinformatsiooni tõttu. Nende tase polnud see. Pille arvas juba üsna murdeeas oma õiget hinda teadvat. Eks see elu enne abielu olnud omamoodi risk ja viletsus, stress, nagu nüüd intelligentsemalt öeldakse — et ei jääks vahele, et ei jääks rasedaks ja nii edasi. Enne praegust aega oli veel üks abielu: paberite järgi. See oli rumal lastelugu, mis lõppes sisuliselt kohe pärast abikaasa sõjaväkke minekut. Nüüd oli tegelik abielu. Muidugi, ega naisemees suuda oma pidevat partnerit lõpmata üllatada, seda oleks temalt palju nõuda. Aga täna hommikul sai Avo sellega jälle hakkama. Paari aasta eest oli ta pidevalt pöörane. Avo välimuse taga — tema meest võis eemalt vabalt pidada mingiks aspirandiks või koguni teaduste kandidaadiks — oli varjul gladiaatori ägedus, kui elu intiimseks muutus. Ja vastav mõõk kah, muigas Pille.

Ta kiikas peeglisse, lõi rinnad riivatult ette, nii et need pooleldi kombineest välja kargasid. Hööritas puusi ja väristas reisi, pani ühe silma kinni ja otsustas: veel pole väga viga, päris hõrgutav pontsik, ainult ühtki grammi juurde võtta ei tohi. Siis tuli pähe mingi muu mõte — ja kadus samas. Viimasel ajal oli see tihti nii. Ühtki mõtet ei jõua lõpuni mõtelda. Aina Kimi kisa, piima soojendamine, puder ja mahl, lapid ja kõristid ... Aga mis sest kõigest mõtelda.

Mõtlemisest ei saa söönuks.

Avo magas endiselt liikumatult ja vaikselt nohi-

sedes. Hea, et ta ei norsanud. Pille kasuisa oli müristanud nagu paras äike. Äkki tabas Pillet ootamatu tahtmishoog. Absurdne ja täpne. Nimelt tundus talle äkki täiesti tõemeeli, nagu näeks ta Avot esimest korda. See punane habe, kitsas ninaselg, murekrimps kahvatul otsmikul. Natuke imestunud ja natuke valuline suujoon. Mees mingist hoopis teistsugusest maailmast, võib-olla koguni kosmosest? Viimasel ajal räägiti kosmilistest külalistest palju. Hiti naljaks, üks oli küll imelik — Avo imestas vaheldumata paljude endastmõistetavate asjade üle. Miks inimesed omavahel nii palju räägivad? Miks nad kannavad lipse ja kõrvarõngaid, kuigi on ju selge, et neid asju pole absoluutselt millekski vaja? Miks nad trammi välja mõtlesid? Mõnikord imestas ta ka sääraste asjade üle, mis Pillele lausa hirmu naha vahele ajasid. Miks öeldakse, et Nõukogude Liidus on kõige parem elu, kui see üldse nii ei ole? Miks öeldakse, et Eesti ajab ise oma asju, kui see ilmselgelt on teisiti? Miks räägivad Eestimaa juhid halba eesti keelt — kas neil pole lubatud rohkem osata? Ja nii edasi. See oli poliitika, Pillel oli selle vastu lausa geneetiline kartus. Õnneks polnud see Avo küsimuste põhiring ja ega ta iga asja igal pool ka ei pärinud.

Avo tundus ikka veel võõras — valulik tundmatu. Tegelikult ei teadnud Pille Avost kuigi palju. Kuskil oli piir, mille taha tema ei pääsenud. Avo rääkis midagi, vaatas talle naeratades otsa ega teadnudki, et Pille seisab mahajäetuna ja vihasena teisel pool piiri. Ometi oli Pillel keskharidus, Avol endal pelnud sedagi. Mõnikord uuris Pille poolvargsi võõrsõnade leksikoni, «Eesti entsüklopeediat» ja koguni mulnaskreeka müüte, et Avost paremini aru saada. Suurt see midagi ei andnud. Aga nüüd meenus õnneks see mõte, mis ennist hajuvil peast oli läbi viiksatanud. Rõve küll, aga õiglane: kui Avo peaks kasvõi ükskord elus mõne võõra naisega magama, siis lõikab Pille selle gladiaatori riista kööginoaga küljest. Ilmtingimata! Seda naise elu ja armastust.

Pille kehitas õlgu ja rahunes äkki maha.

Aga selle rohelise kombinee ostsid nad koos

Avoga. Avo oli haiglaselt intelligentne, tema kartis naiste pesupoodi. Pille kiusas teda meelega, valis kaua, näppis rinnahoidjaid ja pükse. Millal see oligi? Ükskord suvel, vihma veel sadas, tänavale oli langenud kastanimune, Kimi järele vaatas vanaema.

Jälle uus meeleolu: nüüd tuli nutuisu. Niisama, ilma erilise põhjuseta. Pärast Kimi sündimist tahtis Pille muide ebanormaalselt tihti pillida. Veel tahtis ta sidrunit. Ja seda, et saaks nagu varemgi seltskonnas käia. Just nimelt seltskonnas, kuigi see oli vanamoodne sõna. Olgu muuga mis oli, aga seltskonda oli Avo ta tõesti viinud. Sealt ei kavatsenud Pille enam taganeda. Pille neelatas. Oh seda naise elu ja armastust.

Ja juba oligi sügav sügis. Käes olid riigipühad. Avo nägi und. Süžee oli tuttav: paat, Pille, tundmatu, nõelapadi süles, ning magav Avo teadis, et ta on seda und juba näinud, ja ootas kerge kõhedusega, mis edasi saab. Talle meeldisid unenäod.

Aeg kallati ruumist välja nagu pesuvesi solgiämbrist, luges keegi Artur Alliksaare häälega. Ruum sai kohe hubasemaks, sinna toodi pritsuvankreid, mopeede, žiraffe ja Avo Käsper. Peiaripidu võis alata. Ärgem unustagem musti moone. Õieti luges seda sürrealismi paadis viibiv võõras. Muidugi, see oli ju Immanuel Kant, kui lähemalt vaadata, ah siis seda nägu te oletegi Kant väga rõõmustav Käsper juba varajases nooruses tutvusin teie töödega kas te mind olete lugenud Kant? Kant muigas ja hakkas kanajalga sööma. Pille miniseelik muuseas aina kahanes. Varsti oli sõudja alasti. Ta rinnanibud olid punsunud. Vabandage Kant aga mu naine pole just parimas vormis meil on kodus väike poeg. Veest sukeldus välja Tom, ülikond seljas. Viipas naerdes käega ja ütles selge häälega: viiekümne aasta pärast pole sel kõigel enam vähimatki tähtsust. Küsi Kantilt järele. Muuseas, kas su sonetikogu on valmis? Ma tahaksin seda illustreerida. Mul on mõni idee.

Avot ei üllatanud miski, isegi see mitte, et purjus Tom jätkas kõnelust vee all ujudes ning täiesti kokutamata. Eemal sõitis sinine rong. Pille kõndis üle vee eemale ja hööritas ümmargust tagumikku.

Äkki ütles kellegi selge ja võimukas hääl üle terve aegruumi: Täis teadmisjanu siirdusid nad Königsbergi. Sööge vaarikaid 'Kaliningrad'. Palutakse sukahoidja järele saata. Tervitusi Kõverikult.

Vabandust, aga kes on Kõverik? hüüdis Avo.

Ja ärkas. Mõtles natuke — tõepoolest, kes on Kõverik? Raputas siis uimast pead, vaatas öökapil tiksuvat kella — ta oli maganud vaid napilt üle tunni.

Vaheuks oli irvakil. Elutoast tuli harjunud hommikugamma. Kim nuttis vihase ja käheda häälega. Pille näägutas teda, samuti vihane ja nutune. Üle kõige aga kostis nüüd Moskva diktor Levitani mehine, pidulik, professionaalsest erutusest võbelev hääl. Levitan luges ette kaitseministri käskkirja või midagi sarnast.

Avo sikutas teki ninani ja jäi und ootama. Raadio peremehetses majas edasi. Avo mõtles, kas karjuda Pillele või mitte, et ta midagi ette võtaks, raadio kinni keeraks või ukse suleks, ent ei viitsinud. Sellest tulnuks mingi dialoog. Pillel võis olla mingeid soove, plaane, nõudmisi. Avo haigutas. Raadio tegi oma tööd. Juubeliparaad oli iga hetk algamas. Ja äkki kangastus Avo silme ette Moskva Punane väljak. Ta oli koolipoisina seda väljakut külastanud — oli see kaheksandas klassis? Piltidelt tuttav väljak polnud tundunudki eriti suurena. Kõhe oli ta küll. Kremli müürid ja kuused ja liikumatud tunnimehed mausoleumi ees. Nüüd mõtles Avo, et varsti hakkavad nad seal väljakul röökima, need tuhanded erimahvi saanud poisid. Zdraavija-želajem-tovariš-marŝaaal! Mis seal eriti ette kujutadagi, see pilt kordus aastast aastasse, kord mais, siis novembris, ühtmoodi rõkkamist kõik raadiod ja televiisorid täis. Ainult tribüünil seisid juba mitmendat etendust uued mehed.

Avo ei olnud sõjaväes teeninud. Hüpertoonia pluss kergekujuline müokardiit, ennekõike aga täielik hingeline sobimatus. Üks tuttav oli soovitanud talle efedriini. Need katsumused, need hospidalid, need kahtlustused olid nüüd juba kauge minevik. Ei siis ega hiljem polnud ta kordagi piinlikkust

tundnud. Ta ei tahtnud sõjaväkke, ta kartis seda käsitamatut maailma, ta oli tsiviilhing. Avo polnud käinud ka kordagi Tallinnas Võidu väljakul pühade puhul oma lojaalsust demonstreerimas. Ta ei teadnud tänini, oli ta lojaalne või mitte. Õnneks oli tema trust hajali üle linna ning töötas ka pühade ajal, seega oli tegelikult võimatu sellest mingit kolonni kujundada.

Jah, kõike muud kui massi-inimene oli Avo Käsper enda meelest. Aga nüüd lõi ta uimaselt teki all raadiomarssidele varbaga takti kaasa ja meenutas, kuidas ta viimaseid kordi pühadedemonstratsioonil käis. See oli vist samuti kaheksandas klassis, koduses Pärnus. Mais või novembris, seda ta ei mäletanud. Igatahes oli puhunud tugev meretuul; võimlemisõpetaja, noor mees, kes enda jutu järgi olla dessantvägedes teeninud, oli kuidagi sündsusetult õhevil ja karjus «vasak, vasak, vasak». Avol oli tema pärast piinlik — muidu igati kena mees, järgupoksija ja lõuapoolik, mis temaga küll juhtus? Avo käis muidugi lausa põhimõtteliselt vale jalga (nagu enamik poisse) ja torkas haaknõelaga plikade õhupalle katki. Need tehtult tulivihased üleõlapilgud, see süütu kooliajaflirt!

Oli tore päev. Ilma naljata.

3.

...Nii kaua, kui ta ennast mäletas (oma alati külmetavaid punaseid käelabasid, oma alati tühja kõhtu, oma ebamääraseid süngeid mõtteid, oma harvu, ent see-eest pööraseid raevuhoogusid), oli teda alati varem või hiljem hakatud Suslikuks hüüdma. Kolmes lastekodus, mida ta mäletas. (Oli veel neljaski, mida ta ei mäletanud.) Tööstuskoolis, kus talle püüti õpetada midagi, mis teda ei huvitanud. Kõige rohkem jäid tööstuskoolist meelde kaklused. Lõpukuudel ei puutunud teda enam keegi. Suslikuks hüüti teda ka traktoritehases, kus ta ligi pool aastat pühkis luuaga tsehhiruume ning alles seejärel tööpingi taha sai. Ta treis mingit jublakat.

Meister oli millegipärast hämmeldunud, kui avastas, et Susliku jublakas pole halvem kui teistel. Suslikuks hüüti teda ka ühiselamutoas, kus ta õppis viina jooma ja kitarri tinistama. Tõsi, ta ei saanud selgeks ühtki meloodiat. Mõnikord ümises ta mingeid sõnatuid kaeblikke viise, hääl kõrge ja kuri. Need viisid tulid iseenesest, kusagilt tema seest, ta näljasest kõhust, ta teadmata päritolust. Ta ei teadnud oma vanemaid ega rahvust. Vanematest lakkas ta tänistamast umbes kaheksaselt, rahvus polnud teda kunagi huvitanud. Passi pandi ta kirja kui venelane, ehkki selles oma ainsas keeles ei pruukinud ta suurt üle poole tuhande sõna. Milleks? Ta ei saanud aru, miks pidid inimesed üldse eriti rääkima. Hädatarvidust selleks ei olnud. Milleks kõik need keeled, rahvused, kogu see jama? Nii nagu tema aru sai, oli tegu kapitalismi iganditega.

Tal olid kõrged põsenukid ja raske tume pilk. Ta vältis inimestele otsa vaatamist. Ta oli ammu aru saanud, et teda ei armastata. Ta vastas samaga.

Suslikut oli ta ükskord ühes ajakirjas pildi peal näinud. See pilt ei solvanud teda. Suslik siis Suslik.

Kui tuli aeg, kutsuti Suslik armeesse. Ta oli seda sügist juba ammu oodanud. Ta ei tahtnud enam jublakaid treida ega toakaaslaste jutuvada kuulda. Nood rääkisid põhiliselt naistest ja plikadest. Ta arvas, et satub tööpataljoni, aga ei, asi läks teisiti, temast sai piirivalvur. Ta ankeet oli sobiv. Ta hakkas kandma roheliste pagunitega vormiriideid. Hommikust õhtuni sisendati talle, et ta on eesliinil, et Nõukogudemaa piir on püha, kust ei tohi üle lasta ka kõige lähedasemat inimest. Algul oli Suslik natuke nõutu: piir asus vanas võõrapärases linnas mere ääres, suvel oli siin tuhandeid suplejaid ja laht oli purjekaid täis, eesliini kujutas ta veidi teisiti ette. Hiljem jäi uskuma. Lähedasi inimesi tal polnud. Karantiini ajal äratas jefreitor Burlakov ta ükskord keset ööd üles ja küsis karmi sosinaga: kuidas sind lapsepõlves hüüti, salaaga? Suslik, vastas ta pikkamisi ja pööras selja. Aga mis see lapsepõlv on, küsis ta vastu, nägu seina poole.

Burlakov taandus. Vabanda, vennas, ma ei teadnud, pomises ta.

Nüüd oli sellest kaks aastat möödas. Suslik oli sõjaväega harjunud. Teist elu ta ei tahtnud. Nagu ikka pühade ajal, oli ta köögitoimkonnas. Ta ei näinud selles järjekindluses mingit erilist saatuse ülekohut. Köögis sai alati süüa. Hommikusöök oli möödas, söökla tühjenenud, toimkonnakaaslased lauad koristanud. Rasvased taldrikud kuhjusid nüüd vannis. Nendele pahises kraanist tulikuuma vett. Kõik oli kultuurne. Suslik raputas vanni natuke sinepipulbrit, kääris võidunud tööpluusi varrukad üles ja haaras mõla järele.

Lahtisest nõudeluugist kostis muusikat. See oli ümmargune krapp, mis üksinda ja reipalt söökla seinal mängis. Suured ülemused, marssalid ja kindralid, hüüdsid kaugel suures pealinnas vajalikke käske. Moskvat Suslik austas. Moskva oli maailma tähtsaim linn. Ja riigis oli kõik korras. Suslik võis rahulikult ja kultuurselt nõusid pesema hakata. Tal oli jäänud veel aasta teenida. Selle ajaga lootis Suslik jefreitoriks, veel parem aga nooremseersandiks saada, et siis kirjutada raport soovist jääda üleajateenijaks. Siis ta enam taldrikuid ei nühi, vaid vaatab pealt, kuidas seda tehakse. Siis annab ta korraldusi. Võib-olla saab ta tööle koguni toidulattu.

Vesi oli liiga kuum. Suslik otsustas natuke oodata. Ta koukis püksitaskust välja viilaka valget leiba, puhus sellelt puru maha ja hakkas sööma. Kõht jäi temaga rahule. Hing oli tühi. See polnud paha tunne.

Aga siis astus pesuruumi majandusvanem, vana kipras näoga mees. Tal oli paraadmunder seljas ja medal rinnas. Ta nägi välja nagu ohvitser.

Suslik laskis oma punetavad käed külgedele rippu. See oli vilunud soldati liigutus, mis markeeris austust auastmelt vanema ja iseenda vastu.

Majandusvanem oli mõtlik. Ta pani käed rinnale. Ta oli väejuht.

«Sihuke lugu... Lühidalt: annad toimkonna üle. Dibenkole. Sa ei küsigi, miks? Ah jah, sina ei küsi midagi... Ma siiski ütlen. Dibenko tarvitas eile

alkoholseid jooke. Sina aga mine üles, võta hoidlast oma paraadmunder ja joostes major Gallitski juurde.»

«Just nii,» ütles Suslik kõlatult.

Imestus oli talle võõras. Ta tegi kohmaka keskendunud pöörde ja läks pesuruumist välja. Läks? Ei, marssis.

Vanem vaatas talle järele. Tema oli küll imestunud. Ta teadis, et Suslik ei mõista vähimatki nalja. Samas polnud vanem oma pika teenistuse jooksul näinud ühtki teise või kolmanda aasta sõdurit, kes köögitoimkonnas rivimäärustikku oleks täitnud.

4.

Kim jäi äkki vait. Pille rääkis talle midagi kiiresti ja kaeblikult. Kim kilkas paar silbitaolist hüüatust — ühe pika, teise lühikese.

Puhkpilliorkestrid hakkasid uue hooga mürtsuma. Suur trumm tegi oma tüm-tümmi.

Kim süles, ilmus Pille uksele. Avo piilus neid läbi ripsmete.

Pille oli väikest kasvu — nagu pisike mossis plika, kes peab tarima tema hoolde jäetud lapsepundart. Paksuvõitu plika küll, aga mis seal ikka, mõned peavad ka paksud olema. Seisa veel, palun! Las ma piilun, las ma hardun!

«Vaata, Kimmi, issi tudub...»

Idüll ja lalin trummipõrina saatel.

Oma poega piilun ma samuti. Mulle teeb muret, et mul pole tema vastu ikka veel liiga tõsiseid isatundmusi. Ta on veel kuidagi... titt üleüldse. Ta pole veel kellegi nägu. Ta oskab alles käpuli ukerdada. Aga küll sa kasvad, küll räägime siis mehejuttu. Räägin sulle sellestki, kuidas sa oma nime said. Nimega läks ausalt öeldes viltu. See oli minu sõber Tom Randmaa, kes soovitas: mehel olgu lühike ja naksuv nimi nagu nokaut, siis läheb tal elus hästi. Saagu Kim Käsper! Saigi. Alles pärast

taipasin, et see on üks korea levinumaid perekonnanimesid, lehte lugedes paistab, et pooled korealased peale Kim Ir Seni kannavad sama nime, teised on Lid. Aga seal ta on, eesti soost Kim, oma ema lopsakas süles. Las ma piilun, las ma hardun.

Ma ju teadsin, mille peale lähen. Või teesklesin, nagu teaksin, nagu otsustaksin, nagu määraksin ise oma saatust? Mina, vähemate ja suuremate, arukamate ja sõgedamate vaimuinimeste üleküllusest umbekasvanud sugupuu jõuetu, küüniliselt targutav vesivõsu. Eesti oludes pole naljaasi olla neljandat, ei, isaliini pidi koguni viiendat põlve lipsuga mees, vaimutungla kandja, tarkuse teostaja. See on ohtlik. See lõhnab närvihaigla ja mandumise järele. See ajabki mind terveks eluks gaasijaama operaatoriks! Ainus väljapääs šansi andmiseks järeltulijatele on abielu lüpsja või aguliplikaga. Mina valisin viimase võimaluse. Valisin? Pole mõtet endale valetada ... Selles mängus pole mehed valijad pooled, neile jäetakse ainult säärane mulje. Seal ta nüüd seisab, mu õnn, mu nuhtlus, tema sugupuu on vaimupiinajatest nii puhas, et vali või päevapealt Ülemnõukogusse. Lihtsa nõukogude ketraja vallastütar ... Ah, mis ma jaman, ma tahan hardust tunda. Minu meelest olid sa algul j u m a l i k u l t kena, eriti siis, kui sa vait olid. Nüüd on mõni aasta möödas, sa hakkad paksuks paisuma. Nagu su emagi. Su ema on nagu suur soe taluahi. Sinustki saab ilus soe taluahi. Ah kui lohutav on mõnikord peita oma tarbetust eneseanalüüsist kõhnunud koon su vägevate rindade vahele ... Teinekord teeb mulle muret asjaolu, et meie leksikon, meie märksõnad on liiga erinevad. Ma tahaksin olla samuti lihtne ja soe, ma tahaksin olla mõistetav, aga tihtipeale taipan su pilgust, et me ei saa teineteisest päris täpselt aru.

Aga kas ikka peabki? Natuke retoorikat: miks inimesed abielluvad? Kas selleks, et elu üle muljeid vahetada, sõnu, mõtteid, aforisme, kommentaare, tsitaate — lühidalt, oma maist teekonda kommenteerida? Või selleks et ... elada ... harduda ...

Nüüd läks Pille poisiga minema. Kööki, kuhu mujale.

Meenus unenägu. Mida mulle sellega öelda taheti, mõtles Avo. Ta muutus natuke murelikuks.

Müstika ja metafüüsika tegid talle muret — ikka veel.

Noorukina oli ta innukas spiritismiharrastaja olnud. See oli üksvahe kõvasti moes. Lektüür oli ka vastav: «Vaimsuse ideoloogia» aastakäigud, «Tarkade kivi», Thomas Manni «Võlumäe» finaal. Oli perioode, mil ta kaotas une ja kartis pimedust.

Siis tulid teised huvid. Ilmselt polnud hauataguse elu saladused siiski nii tähtsad. Mis neist ikka uurida, pärast surma saad niikuinii kõik teada.

Kui saad.

Niimoodi oli ta mõtelnud.

Muidugi võis nüüdki mõnikord õhtuti sobivas meeleolus, sobivas seltskonnas kõige selle üle mõtteid vahetada. Ka selles valdkonnas oli erudeeritusel ja kindlal informatsioonil kaalu. Telepaatia, biovoolud, UFO-d, aga ka spiritism. Igasugune müstika erutas kõige apaatsematki. Mõne ajas aga vihale. Avole lausa meeldis hüsteerilisi materialiste õrritada. Aga üldjoontes oli teema tema jaoks ammendatud, see oli nüüd umbes sama pinev ja sama ebaoluline nagu ristsõnade lahendamine.

Üks tema paremaid sõpru Esko lahendas juba aastaid ristsõnu säärase süvenemisega, nagu oleneks sellest tema saatus.

Aga siiski! Kaheksa aastat tagasi ärkas Avo keset ööd. Ta süda kloppis. Kell näitas kolm ja neliteist minutit, seda mäletas ta hiljem täpselt. Just sel ajal koputati kõvasti aknaruudule ta voodipeatsi kohal. Avo tuba oli teisel korrusel. Kolm kondist ja ebamaist koputust. Jube öö oli. Hommikul sai perekond teate — öösel kell veerand neli oli ühes Tartu kliinikus surnud tema isa.

See oli olnud tõesti konkreetne elamus.

Und enam ei tulnud. Kinnisilmi lamades mõtles Avo nüüd hajameelselt: kes see Kõverik peaks olema? Küllap mõni tilluke Lutsifer ... Miks ta mind tervitab? Tervitagu, kui tahab ...

Ellutoas hakkas helisema vana lärmakas telefoniaparaat. Pille tuli köögipoolelt, asetas vaikselt ägi-

seva Kimi võrevoodisse ja läks susside sahinal telefoni juurde. Temast jäi tuppa viimaste kuude iseloomulik lõhnadesegu: keedetud piim, mingi teravavõitu lõhnaõli, veel midagi nimetut. Võib-olla lõhnas niimoodi argipäev?

«Ma kuulen. — Aa, see oled sina... Ei, Avo magab. Ta oli ju öises vahetuses. — Ei, me läheme täna välja. — Aitäh, sulle kah. Mis vahet seal on, vene pühad või mitte, peaasi, et vabad päevad. — Ei, ära täna rohkem helista. — Ma ju ütlesin, et ta magab. Kuule, sa oled vist juba hommikul purjus? Ei, muidugi, see on sinu eraasi. — Selles on sul õigus. — Tead mis, ma ei viitsi täna sinuga enam rääkida.»

Sellist tooni tarvitas Pille viimasel ajal ainult Eskoga rääkides. Jäik, põlglik, suurilmalik, sisimas aga pingul ja paanikas. Avo ei sallinud ei ülbust ega paanikat. Üldse ei meeldinud talle Pille keerulised suhted telefoniga. Telefon tegi ta naise alati võltsiks. Pille rääkis telefonitorusse nagu amatöörnäitleja, kes peab mängima viienda põlve krahvinnat. Telefon oli Pillest üle. Ikka veel. Miks? Kas sellepärast, et muud neil polnudki: keskkütet, moodsat mööblit, autot, suvilat ega isegi televiisorit. Küllap oli telefon Pille jaoks ainus ühendusniit teel ilusa elu poole. Avo imestas ennast: ta oli äkki oma naise peale väga õel.

«Kes helistas?« hüüdis ta.

Pille tuli uksele. Ruudulise kittelkleidi hõlmade vahelt välgatas mürkroheline kombinee. Naise silmad olid vihaähmis.

«Nagu sa ei teaks! Es-ko muidugi!!»

(Milline huulekõverdus! Kas ta siis ise ei teagi, et viha teeb naised koledaks? Ei, ma ei salli sellist jama.)

«Ja mida ta ütles?»

«Mida ta ütles, mida ta ütles! Mis tal ikka ütelda on? Sina tahtsid ju magada, eks siis maga ometi, issand jumal!»

(Tead, naine, mulle tundub, et nii läheme tülli. Vaata mulle otsa. Rahune maha. Noh, vaata siis!?)

«Mis sa vahid? Mis sa vahid, ah? Mina sinu hüpnoo...»

«Hm.»

«Ära irvita mu üle! Ja ära arva, nagu ma su hüpnotiseerimist kardaksin.»

«Tead mis, Pille. Ma ei saanud niikuinii magada. Mille kuradi pärast see raadio nii kõvasti karjuma peab?»

Avo tõusis, tõmbas hommikumantli selga ja jäi Pille ette seisma.

Pisarad tulid varem, kui võis oodata. Käed vajusid jõuetus ahastuses rippu, kõrge rind hakkas ägedalt tõusma ja vajuma, suu oli ahastavas krambis. Mis metamorfoos see küll oli? Kuidas sellesse suhtuda tuli? Nüüd ta ütleb: «Ma ei suuda enam.» Ütleb või mitte?

«Ma lihtsalt ei suuda enam,» oigas Pille. Pisar, teinegi. Ohh. (Kelle read need olidki: kevadel, kui kasemahla aeg on käes... Visnapuu? Sütiste? Siig?) «Tead sa, Avo, ma lihtsalt ei suuda enam.» Põsed nõretasid, põsed pärlendasid. Miks see mind ei liiguta? Kuhu on kadunud hardus? Nüüd ta ütleb — see pole elu, see on hullumaja.

Pille nuuksatas: «See pole elu, see on hullumaja.»

Peaks teda lohutama, aga ei tohi. See teeb asja ainult segasemaks. Ärgem sekkugem geneetilistesse tervikprogrammidesse! Ühe tuttava meditsiiniõe käest konsultatsiooni saanud, temaga üle tänava keldrikohvikus piisakese kuiva veini võtnud, saabus Pille koju lohutamatu diagnoosiga — ta olevat paranoiahaige. Avo ei tahtnud kellegi paranoias süüdi olla ega kelleltki tema paranoiat ära võtta. Rahu, mõtles ta nüüd, rahu. Kevadel, mõtles ta, kui kasemahla aeg on käes, siis lähen, tila ühes, ämber teisen käen... Need olid muuseas hoopis Paul Koovitaja read. Avo astus vaikides Pillest mööda. Nuta, mu arm, kui sa seda vajad. Ma ei näe küll enda puhul süükoosseisu, aga jäägu sulle kõik su elulised vajadused. Alles keskhommik ja juba pahandused käes. Nii vormitakse küünikuid. Aga küünikudki vajavad rahu. Ja üldse, ega ma talle mingi poisike ole!

Avo pani raadio kinni, istus telefoni ette ja valis numbri.

«Halloo?» kostis kohe Esko reibas bariton.

«Tere, vana,» ütles Avo. «Sa olla helistanud. Pille mainis.»

«Tõesti või?» irvitas Esko.

«Nii see oli, ütles küll. Häid pühi. On uudist kah?»

«Suurt midagi. Eile lõppes turniir ka ära.»

«Kuidas läks?»

«Sain Vooremaa käest kaela.»

«Oi, oi, vana.»

«Tühja. Finaali pääsen ikka. Kuule, õigus — Tom on välja ilmunud.»

«Tõsi? Kus ta siis oli?»

«Ta ei ütle.» Esko naeris. «Ta keeldub midagi üles tunnistamast. Helistas mulle natuke aega tagasi ja ütles, et kannu õlle eest annaks hobuse ära. Ainult et ho-ho-ho-hobust pole ka olemas.»

Esko matkis võrdlemisi täpselt Tomi häält. Avo muigas.

«Ta kutsus meid poole üheks «Tervisesse». Lubas välja teha ja ise viisakaks jääda. Muide, ära sa arva, minul oli ka eile väike koduskandaal.»

«Mis mõttes ka?» protesteeris Avo.

«Igas mõttes... Mis ma teist halvem olen, kas mina polegi skandaali väärt?» Esko tasandas häält. «Tead, Helve lõi mu öösel voodist välja. Kujuta ette, minu enese voodist, minu enese lapsepõlvetoast! See on maanaise haare, ma ütlen sulle ausalt... Aga olgu. Tuled siis ka linna või?»

«Pagan teab. Ma olen täitsa magamata. Õhtul peame Pillega ämma juurde minema, poiss kaenlas. Seapraad, hapukapsad, sült ja nii edasi. Aga Tomi tahaksin ma näha küll. Tead sa, kohtasin üleeile «Pegasuses» Pauli, vana oli Tomi pärast tõsiselt mures. Tom ju traagik! Kaks nädalat jäljetult ära kaduda...»

Samas fikseeris Avo silmanurgast, et Pille seisab üsna ta kõrval.

«Hea küll, Esko, ma tulen,» ütles ta väärikalt. «Paariks tunniks, mitte rohkem. Tervita oma abikaasat.»

Esko naeris: «Sina enda oma kah. Ütle, et ma pole tema peale üldse pahane.»

Esko viimased sõnad kostsid telefonist selgesti läbi. Pille silmitses hargile tõstetud toru ja ütles:

«Siga. Misuke siga.»

«Kes?» küsis Avo riidekapi juurde astudes rahulikult.

«Esko on siga! See teie kokutav Tom on siga! On jah, vaata, millised ta riided alati on! Te kõik olete kokku üks kuradi seakari! Tõngute mööda linna nagu kuldid! Issand jumal, miks ma ometi...»

Pille paiskus diivanile. Rulli ja padjanurga vahelt hakkas kostma nuukseid ja üksikuid sõnu.

Stseen oli alanud, nagu öeldakse.

See jääkilluke kõhukoopas, seegi polnud Avole enam päris uudne tajumine. See ei olnud vist midagi muud kui tavaline enesekaitserefleks: ära kuula. Tee süda külmaks. Jälgi, et su käed ei väriseks. Käitu talitsetult. Sest kui poleks enesekaitset, seda vahedat jääkillukest kõhus, siis tormaks ta kohe diivani juurde, viskuks põlvili, kaisutaks võplevat keha, pomiseks alandlikke sõnu, püüaks naist suudelda... Jah, aga milleks? Et kõik algaks ikka jälle uuesti? Ainult selle vahega, et iga kord tunneks Avo ennast aina pisemana ja tühisemana. Aina suurem oleks tema süükoorem. Mis sõda, mis võitlus, mis mõttes see kõik? Ja kuhu kaob niiviisi hardus?

«Alati on su sõbrad sulle tähtsamad kui mina! Alati, alati! Me ju pidime täna õhtul... Kuidas sa ometi ei saa sõna peetud! Millised sead te kõik olete!»

Täna on pühad, meenutas Avo ja tõmbas nailonsärgi selga. Tore. Selle juurde sobis hall lips.

«Jälle pean mina lapsega üksi jääma... Passi siin nagu hallitusseen nelja seina vahel...»

«Pille, ega sa ei tea, kus kingahari võiks olla?»

«Perses!» kisendas Pille ja sukeldus seejärel täiesti patja.

Avo läks esikusse. Kingahari oli Pille botikute all. Nohisedes tiris Avo kingad jalga. Üks kõrv lõi pilli.

«Kui sa mõistaksid, kui vastik see on! Nüüd minnakse Esko ja Tomiga lakkuma, ma ju tean...»

«Kuule, Pille,» ütles Avo nii vaikselt, nii sisenda-

valt kui üldse suutis. «Sa ilmselt kuulsid, et lähen ainult paariks tunniks välja. Ma pean muidugi vabandust paluma, aga ma ei oska su käitumisest midagi järeldada. Minu meelest on see natuke absurdne. Teiseks ei meeldi mulle ropendamine. Sa ju tead. Ja kui võid, siis jäta see ebaadekvaatne hüsteeria. Kahe tunni pärast olen tagasi. Näg . . .»

«Mi-i-is!?»

Edasi käis kõik kuidagi lootusetult ja inetult kähku. Väike ümar keha sööstis põlvede välkudes püsti, siis kõrvetas midagi Avo põske, veel kord, veel, Avo ei taibanud sugugi mitte kohe, mis see oli, «ah mina olen hüsteerik, ah mina ropendan, muidugi, kus nüüd meie, Kopli kraaded, meie teie vastu ei saa, teie rääkisite lapsepõlves ainult prantsuse keelt ja sõite lõunat kuue kahvliga, aga kes mind hüsteerikuks on teinud, säh selle eest, säh, säh», ja veel midagi, ja veel, siis oli mõõt täis, oli trepikoda, uksepaugatus selja taga, vanamutt Frieda Kala kuuendast korterist piilus talle parastavalt järele, Frieda ei jätnud elust midagi vahele, kui Avo veidi toibus, oli ta juba tänaval, juba kaugel. Ta teadis, et Pille oli ta näo katki kratsinud.

5.

Tom. Toomas Randmaa. Iseenda nahas, iseenda hädadega.

Ümberringi toimus midagi võõrastavat. Ta ei suutnud sellesse süveneda. Tänu taevale, tuttav põiktänav, jalad olidki ta kohale toonud. Hetk hingetõmbamiseks. Tarvis keskenduda. Mis meil nüüd ongi? November, helde taevas! Alles oli vananaistesuvi. Pühad? Millised? Sellele mõtleme pärast. Mis päev? Teisipäev. Aga mis tähtsust sel enam . . . Täielik võõristusefekt pluss mingid sündroomid veel.

Nagu võõras linnas. Või nagu miraažis. Kes need lipsuga mehed siin on?

«Tere,» pomises ta šveitserile.

«Ohoo?» ütles see. «Keda m a näen! Pühad,

Tom?» Silmapilgutus. Närvitõmblus või refleks? «Kadunud poeg. Mine, mine, küll sa koha leiad.»

«Ei-noh-jah . . .» kohmas Tom. Ta pidi ju natuke häält tegema. Naeratada püüdis ta ka. Kuidas siis teisiti. Tom kartis šveitserite sõprust.

Mis see šveitseri asi, kes uksest sisse tuli — Tom või tema astraalkeha. Mis kuupäev täna siiski t e g e l i k u l t on? Teisipäev, seitsmes november. Aa — selge. Sellepärast kõik nii võõrik ongi. «Tervis» puhaste kraedega mehi täis. Sellepärast täna kõik pühadest räägivadki. Muide, hommikul oli mul see meeles. Aga kus ma hommikul olin? Lühidalt: kui Esko (veel parem, koos Avoga) veerand tunni pärast kohal ei ole, läheb Randmaa Raekoja platsile, ajab koonu taeva poole ja teeb hundi häält.

Ilmtingimata.

Hullematki siin linnas tehtud.

Ta andis mantli ära, sikutas kortsus püksid vöökohalt kõrgemale ja läks, pilk maas, kiiresti saali.

Kõik puhta võõrad näod ja võõrad keeled.

Nagu mingil võõral maal, võõras linnas, võõras baaris.

Tom ostis kannu õlut, jõi ahnelt mitu sõõmu ja jäi siis vaikides enda ette vahtima.

Tom oli pigem pikk kui keskmist kasvu, vimmas ja varakult kiilanev.

Kunstniku moodi ta küll polnud. Kõige rohkem sarnanes ta praegu allakäinud kontoriametnikuga, kes on oma aruanded ära kaotanud või koguni maha joonud, kellel pole elult enam midagi head loota.

Ühest laudkonnast viibati talle. Tom naeratas välkkiirelt vastu. Ta naeratus oli võluv, tilluke, soe ja tark, tal olid väga valged hambad. Ta naeratus mõjus usaldust väärivalt. Muidugi oli ta kunstnik! Aga seda kõike vaid viivuks. Taas norutas ta pooliku kannu kohal nagu ahastav noor klerk. Tal polnud aimugi, kellele ta viipas. Viimasel ajal ei olnud ta eriti valinud, kellega juua.

Tom. Toomas Randmaa.

Kõige traagilisem oli see, et aju olid okupeerinud mingid diletantlikud salmid. Kust nad tulid, kuhu läksid? Nad möllasid peas nagu jõhkrad

suvilarüüstajad. Tom kartis neid, nagu korralik inimene kardab huligaane. Tom pidas kunsti pühaks, seega ka luulet, ta jälestas diletantlikke pilte ja salme, kõige rohkem enda omi. Umbes selliseid: *Mees, su paberlaevuke nüüd elutormis . . .*

See oli õudne! Tom krimpsutas valuliselt nägu ja rüüpas õlut. Aga košmaar jätkus: *Kõik on nii halb nagu elus — kas saab olla midagi veel halvemini kui elus . . .*

Tuleks see Esko ometi kiireminl Veel parem, kui ka Avo tuleks!

6.

«Ma siis lähen,» ütles Esko.

Ema istus kamina ees. Uuriv, kurb, tark, tüütu pilk tumepruunidest pungsilmadest.

«Hästi.»

Teises nurgas, akvaariumi juures, istus vanaema. Väikesed kahvatud kalad ujusid rohelises vees aeglaselt üles ja alla.

«Esko,» küsis vanaema rangelt, nagu esimest korda elus, «millas sina ükskord aru pähe võtad?»

Esko kehitas õlgu.

«Sina ei võtagi,» otsustas vanaema, olles teda põhjalikult uurinud.

«Ja mida ma Helvele ütlen, kui ta tuleb?» küsis ema.

«Ütle, et . . . Ah ütle mida tahad. Läksin välja ja kõik.»

«Kõik?» kordas ema kurva irooniaga.

«Muidugi,» ütles Esko.

«Esko!»

Ta vaatas kärsitust varjamata tagasi.

«Sa oled viimasel ajal jõhkraks muutunud, Esko,» ütles ema.

Vist küll, oleks ta äärepealt vastanud. Aga siis oli ta õnneks juba pikas poolpimedas esikus, tõmbas mantli selga, krapsas tikku, süütas sigareti ja

siiras suurt niiskete silmadega koera, kes tasakesi ohates tema juurde lonkis.

«Hei-hei, Sammi,» ütles Esko.

Selleks korraks jäi kõik seljataha, see muutumatu vaikelu, suur, hämar ja jahe tuba, kamin ja akvaarium, klaver ja pruun kohvikann, kaks pikka kõhna hallipäist, aina sarnasemaks muutuvat naist. Ema ja vanaema. Ühtemoodi intelligentsed, skeptilised, masendavalt loogilised, piisavalt kalgid, täiesti eluvõõrad — nagu mingid pagenduses viibivad aadlinaised.

Mõnikord arvas Esko enda kohta, et tema on siia korterisse, siia peresse sattunud leidlapsena. Umbes samuti nagu koer Sammi.

7.

Demonstratsioon oli lõppenud.

Inimesed tulid vastu, hõlmad valla, mõnel värvilised lindid rinnas. Nende kerged varjud tõttasid kiiretu ent selge sügispäikese paistel mööda puhast sõiduteed.

Mööda sõitis sinine tramm, katusel punaste tähtedega kollane loosung.

ELAGU RAHVASTE SÕPRUS!

Noored madrused seisid indiaanifilmi afiši ees ja pildistasid üksteist hasartselt. Küll grupiti, küll üksiti. Mälestuseks Tallinna-päevilt.

Mustis sukis tüdrukud, hallid tudengimütsid peas. TPI, tehnikateaduste taimelava. Seegi feminiseerumas.

Devuški, hüüdis üks madrus ja teised naersid.

Tüdrukud näitasid keelt ja lisasid sammu.

Gastronoomist väljus vintis mees ja karjus vihaselt: Ruudi!

Lipud. Iga maja seinal lipp. Mõni maassevajunud puumaja oli nii pisike, et lipp varjas fassaadi. Loosung.

ELAGU SUUR OKTOOBER!

Ühe kõrge eestiaegse üürimaja tulemüüri varjas

Leonid Brežnevi hiigelportree. Range ja õiglane pilk paksu kulmupuhma alt vaatas üle poole Kalamajakandi.

Kõik nii, nagu alati olnud.

Ei, siiski mitte. Ühel mehel kiskus naine näo katki.

Pea õlgade vahel, kriimustatud põsk mantlikrae varjus, kiirustas Avo agulist välja.

8.

Vana baari tavarütm oli häiritud. Tasakaalukate ja elukogenud meeste asemel, kes enamasti nägupidi tuttavad ning hommikupooliti siit ikka vähemalt veerand tunniks läbi astuda tavatsesid, sagisid nüüd kahes väheldases saalis juhuslikud äraeksinud, need, kes polnud osanud mujale minna või polnud mahtunud pühadepungil kohvikutesse-restoranidesse. Nad tegid lärmi, nad tekitasid ärevust. Nad nõudsid elevust ja rõõmu. Nad olid kohaga eksinud. «Tervise» fluidumid olid hoopis teistsugused, palju varjatumad ja palju mitmetahulisemad, kohati melanhoolsed, kohati grotesksed, kohati koguni traagilised. Üürikesel kroonutrallil polnud siin kodu.

Avo, Esko ja Tom istusid kõrvuti kõrgetel pukkidel, jalad rippu. Nad jõid õlut, suitsetasid ja seirasid kogu seda tavatut melu, kõiki neid uhiuusi kaabusid, liigkirevaid lipse, aga ka midagi hoopis harjumatut: korralikke pereemasid ning peeni daame, kes oma saatjate käevangus näisid midagi ootavat. Ega viimati balli? Argipäeviti «Tervises» naisi ei nähtud. See oli meeste klubi, siin lõhnas ausa mehemure järele.

Sõbrad ei saanud omavahel eriti rääkidagi, nii vali oli sumin, nii intensiivne sagimine. Ehkki — mis siin ikka rääkida. Kaua sa ikka räägid, kaua sa imestad, kaua sa muljeidki vahetad. Naised on naised. Üks tõsine mees ei hakka ju ometi tundide kaupa oma naise peale kaebama. Igaüks neist oli

elanud umbes veerand sajandit, elu koosnes juba paljudest kogemustest.

(Nii jah, vanakesed, oleme maabunud. Reas nagu pääsukesed traadil. Esialgu on meie rida veel mõneti tühjik, aga küllap päev sellegi vea parandab. Üks on selge: päris põhjuseta ei ole me siia kokku tulnud. Kui sedagi võimalust enam poleks, siis oleks asjad tõesti pahasti. Eks ju? Ja veel — kui mõni meist arvab, et täna kiiresti hakkama saame, siis arvaku pealegi. Kollektiivne kogemus ütleb meile midagi muud. Ja sellega, nagu öeldakse, on koosolek avatud. Kes soovib sõna?)

Avo katsus ettevaatlikult põske.

«Kas paistab väga välja?» küsis ta murelikult.

«Pi-pisut ikka,» lohutas Tom. Tom püüdis muudkui naeratada, elusa ja pealegi muretu inimese muljet jätta, aga ta näolihased olid puised, ta pilk hälbiv, ta liigutused sihitud.

«Ah mis sa kekutad. Kire jäljed, kurja lilled,» ütles Esko. «Joo parem õlut. Ega sa mädanema lähe, ära loodagi. Midagi ei saa kergelt kätte.»

«Muidugi joon ma õlut,» vastas Avo pisut närvitiselt. Jõigi ja pühkis pärast hoolega habet. «Ütelge parem, kallid sõbrad, mis edasi saab? Mina küll ei tahaks koju minna.»

«Mi-mina ka mitte,» reageeris Tom kiiresti ja tänulikult. «Ma pole seal terve i-igaviku olnud, seal on tühi ja igav ... Külm kah. Kes kar-kardab naist, kes tühja tuba.»

«Kunstniku asi,» pilkas Esko.

«Ei, ei, mis sa nüüd ...» Tomi hääl oli paluv, pilk eksiev. «Pe-peame parem meie ka neid rii-riigipühasid. Te-teate, ma sain alles natuke aega tagasi a-aru, mis linnas toimub. Kõ-kõik pe-peavad pü-pühasid ... Kas meie ei tohigi? Nii sobibki paremini. Ke-keegi ei märka, et te-tegelikult me ei peagi pühasid. Mis te mu-muigate?»

«Ole ettevaatlik, ära tee poliitikat,» ütles Esko.

«Mind po-poliitika ei huvita,» ohkas Tom. «Te-teate mis, pärast otsime Pauli ka üles. Tema on kõige vanem ja targem, las ta ütleb ... Te-teate,

poi-poisid, tuleb välja, et ma olen ju-juba teist pä-päeva Tallinnas tagasi.»

«Kus sa üldse olid?» küsis Avo.

Tom vakatas, vaatas tühjal pilgul Avole otsa, naeratas:

«Liiga raske küsimus... Aga Ta-Tallinnas olen ma oma hoiukassa riismed küll üle kä-käinud, seda ei saa ma sa-salata...»

«Miks sa ei helistanud?» imestas Esko. «Kus sa olid?»

Tom jäi mõttesse.

«Võib-olla venna juures?» arutles ta tõsiselt. «Äkki Heino a-ateljees? Ku-kuule, ära veel küsi,» ütles ta ja hakkas äkki naerma. Kuivalt ja hädiselt, ent siiski. Teised purskasid samuti naerma.

Siis toodi uued kannud.

(...Kamin, mida keegi kütta ei viitsi. Emal on sigaret näppude vahel. Pianistinäpud. Kas ta üldse oskab klaverit mängida? Imelik, ma ei teagi seda.— Mida sa vajad, Esko? Ma ei küsi seda enda pärast, minu elu on üldjoontes elatud elu. Kiidelda pole mul millegagi peale selle, et olen endale kindlaks jäänud. Esko, ütle mulle, võib-olla ei saa ma kõigest aru, aga ütle, kas see mustade ja valgete nuppude tõstmine on kõik, mis sind huvitab? Või ei huvita enam seegi?... — Helve, vihane kui kurat. — Kasi siit toast, kasi diivanile, haisukott! Õudne, mis hais! Mis laket sa jälle jõid? Kes sulle välja tegi? Millal sa ise raha teenima hakkad? Kebi siit, Botvinnik, ma ei tee nalja! — Miks just kohe Botvinnik, miks mitte näiteks Simagin? Sellepärast, et maanaised ei taju nüansse, ei oska õigesti haigetki teha. Eile magasin Vooremaaga viigi maha. Oleks ma odaga sinna käinud, f-etturiga sinna, poleks ta saanud mulle sisse sõita. Kamin, mida keegi kütta ei viitsi. Vaat mis: Sammi on hea koer. Mis koer? Sammi on suur inimene... Ta on melanhoolik, kes tunneb mind lapsest saadik, nagu öeldakse... Tema teab täpselt, mis minuga toimub. Teaks ise kah!?...

...tegelikult on iga inimene täiesti üksi, kui ta just siiami kaksik pole. Üksi ikka! Oled ja teed midagi, mõtled midagi, ütled midagi, aga ega teine

sellepärast eriti midagi aru saa, mõni ehk natuke aimab, millest jutt, aga neidki, kes aimavad, jääb aina vähemaks, kes pöörab hüvale, kes kurale, kes merele, kes alleele, ja ongi kõik... Ja üksiolek muutub aina selgemaks. Muide, kes see Kõverik ikkagi peaks olema? Mis on inimese tragöödia? Kas see, et jäängi gaasijaama operaatoriks? Ei, sellest ma hommikul juba mõtlesin. Kas ma tunneksin ennast vähem traagiliselt, kui oleksin näiteks filosoofiaaspirant? Küllap veel rohkem, sest siis oleks pilt veelgi selgem ja masendus veelgi ilmsem. Ja nüüd, jätkem sofistika. Oleks, oleks. Tahan uskuda, et mõne aasta pärast on kõik pisut teisiti, kas paremini või hullemini, aga igatahes teisiti. Ehk on siis käes kasvõi minimaalnegi selgus? Noorus on küll ilus aeg, aga ta väsitab hirmsasti ära. Mõnikord tundub, et pole veel sedagi — et olen ikka veel puberteedieas poisike, kes ei tea ise, mida tahab, ja kelle tulevik on suureliselt abstraktne. Kohutav küll, kui see nii oleks...

...jälle see pilt, see odav kino: üks mees jookseb midagi nägemata diagonaalis üle väljaku, üle trammitee... Autopidurid küll ei kriiksu, trammid ei riise, sest parajasti on fooris punased tuled. Siis jookseb see tola läbi linna, hõlmad valla, suu pärani. Silmad punnis — väga loll nägu! Muudkui kihutab! Mööda Estonia puiesteed, mööda Tartu maanteed... Jumal, kui häbi... Häbi, lihtsalt häbi! Kuidas edasi elada? Kes seal jooksis, kes see armastuse narr küll oli? — Stopp. Ma ei tohi ju selle peale mõtelda. Järelikult ei mõtlegi. Kes ütles, et noorus on ilus aeg? Noorus on tegelikult hirmus aeg! Saaks ta juba mööda! Aga lõppu ei paista tulevat. Hea, et poisid tulid. Aitavad noorusest jagu saada...

Vanad! Paistab, et esimene päevakorrapunkt hakkab välja kujunema. Pakume välja sõnastuse: «Kuidas noorusega toime tulla.» Või hoopis nii: «Kas täiskasvanud lapsed tohivad naist võtta?» Ei meeldi? Siis ütleme, et see oli nali.)

Tom lõpetas oma õlle, silus hõredaid juukseid ja ütles, et nad võiksid nüüd kuhugi edasi minna. Üks-kõik kuhu. Ära siit. Liikumine on elu. Tulevik on helge. Trepid on marmorist. Või kes neid lauseid juba pilduski, võib-olla Esko, võib-olla Avo.

Aga keset kitsast vanalinnatänavat jäi Tom äkki seisma, tegi munakivisillutisel täispöörde, surus käed küünarnukkideni taskupõhja, ajas silmad pungi ja hakkas undama:

«Ütle, mis tunne on olla julm? Ütle, mis tunne on olla alatu? Mind piinab teadmisjanu, ütle! Aga ei ütle sa ühti! Vait oled muudkui, silmad põhjatult leebed nagu alati!!!»

Avo ja Esko vahetasid ebaleva pilgu. See etendus tuli natuke ootamatult — isegi Tomi poolt.

Tom lõdvenes, muigas nõrgalt, ootas, millal teised lähemale astuvad.

«Po-pole midagi. Tegin natuke magedat pu-pulli, okei. Hea toon ei lu-luba nii va-varajasel kellaajal ja pe-pealegi õlleka ukse taga nutuseks minna. Ma polegi nutune. Lihtsalt olen va-vahepeal hirmsasti alla käinud. Ma luuletan — oo häbi ja õudust! Kü-küsite, mis siis sellest, mi-miks maalikunstnik Sass Suuman tohib luuletada, noorgraafik Toomas Randmaa aga mitte. Sellepärast, et Sass on mu-muuseas ka luuletaja, mi-mina aga ... Ja-jaa, mina olen nüüd veel gra-grafomaan kah!»

9.

Hommikul demonstratsioonile minnes pidi Helve tahes-tahtmata mööduma sellest suure toa vanast diivanist, kus norskas tuntud maletraagik. Riided seljas, suu pärani. Sellest pildist piisas, et tõuseks uus vihahoog, mitte põrmugi nõrgem öisest. Ta oleks heameelega Eskole millegagi virutanud. Helve paugutas vanade daamide hommikuunest hoolimata välisust ja lausa jooksis bussipeatusse.

Instituudi ees oli hulganisti rahvast. Nende grupi

naised ja tüdrukud moodustasid monoliitse sõõri. Helve rääkis oma sõbratarile, alati unise olemisega, ent kõige virgemale õppijale Paks-Tiiule kõik kiiresti ja täpselt ära. Ta ütles lõpetuseks, et ootab ainult selle päevani, mil titega maha saab. Kevadel on ta sellest majast läinud nagu üks vile. Paks-Tiiu mõtles järele ja ütles, et Helve on loll. Paks-Tiiu olas ikka veel ühiselamus, tema võttis asju puhtpragmaatiliselt. Muidugi o l i n ma loll, nõustus Helve. Sellepärast, et ma üldse Eskoga abiellusin. Sest kogu instituut teadis, kes on Esko — lohe, lakard, naistekütt. Tead, kuidas ta mulle abieluettepaneku tegi? Ütles, et kõik sõbrad on juba naisemehed, peaks ka proovima. Ma oleksin pidanud talle vastu kõrvu panema, aga ... lühidalt, naiivse maaplika asi. Enam ma pole naiivne maaplika. Ja üldse abiellusin ma temaga ainult sellepärast, et mul on hea süda, ütles Helve.

Paks-Tiiu vangutas jonnakalt pead. Tal oli eriarvamus. Tegelikult oled sa naistank, ütles ta nii sõbralikult, et polnud võimalik solvudagi. Pärast tuli Keskmine-Tiiu ja Helve rääkis kõik otsast peale üle. Keskmine-Tiiu oli tõsine inimene, tema ei arvanud, et Helve on loll. Ta vaikis. Siis tulid veel Margit ja Pikk-Tiiu. Veel kord arutati Esko ja Helve küsimust. See oli üks nende rühma põhiprobleeme. Margit kui komsorg küsis päris ametlikult, millal härra Virkhaus suvatseb loenguid külastama hakata. Ah, ei suvatsegi, tal üks turniir teise otsa, kähvas Helve, mõtles siis järele ja küsis ägedalt: mis see sinu asi on?

Pärast räägiti muustki. Et milline klass kellele sattus. Neile kõigile olid praktikal sattunud põnevad klassid, ainult Paks-Tiiu nurises, et tal polevat kahjuks ühtki ulakat poissi.

Siis hakkas orkester mürtsuma, suur trumm ohkas komedalt ja kolonn läks liikvele. Sõbratarid võtsid Helve hoolitsevalt enda vahele.

Igalt tänavanurgalt tuli juurde aina uusi kolonne: koole, tehaseid, truste, laevameeskondi, kontorite rahvast. Lipud, loosungid, stendid, õhupallid ja lilled. Ning peade kohal õõtsuvad portreed. Brežnevit

ja Mikojani oli kõige rohkem. Teisi nägusid Helve ära ei tundnud. Novembripäike läigatas puhkpillide niklit ja vaske. Ja kõige kohal, kogu linna kohal näis tümpsuvat üksainus hiiglaslik trumm. Kõik seadsid oma sammu selle järele. Helve oli pärit kaugest tagakülast, linnaelu tipphetked, eriti aga suured rahvakogunemised erutasid teda tänini. Linna oli ta tahtnud, linna oli ta saanud, linna pidi ta jääma! Ta samm oli kerge ja enesekindel. Ta ühtlased hambad särasid sihitus pühadenaeratuses. Ta heledad, kergelt lokkis juuksed lehvisid tuules. Ta jäi vist koguni ühe fotoreporteri vaatevälja. Pärast seda ei tihanud ta viivukski naeratamisest loobuda, ehkki lõugadel hakkas juba valus. Võidu väljaku lähedusse jõudes oli muuseas muutunud ka hoiak Eskosse. Tont temaga, mõtles Helve suureliselt, ja kui järele mõtelda, on Esko viimasel ajal isegi paar milligrammi mõistlikumaks muutunud.

Siis jõudsid nad tribüünide ette. Jõmm-paa, jõmm-paa, tegi suur trumm nüüd eriti aktiivselt häält.

«Elagu nõukogude üliõpilased!»

«Hurrraaaaaaaa!!!»

«Tüdrukud, tüdrukud, kumb see nüüd hüüdiski — kas Käbin või Müürisepp?»

«Tss . . . Käbin muidugi . . . Hurraaa!»

«Ei see ega teine — nende eesti keel pole nii hea.»

«Tasa! Mõtle, mis sa räägid!»

«Ja kes see on?»

«Lentsman.»

«Ja need, ja need?»

«Klauson, Vader, Ušanjov, Vaino . . .»

«Kas see väike vihase näoga mees või?»

«Tüdrukud, kuulge, aga kesse Vaino üldse on? Pole kuulnudki!»

«Psst, lollakas . . . Tüdrukud, mis te karjute! Tahate pahandusi või? Ja ärge ometi näpuga näidake!»

«Kust sa, Margit, neid kõiki nii hästi tead ja tunned?»

«Tuleb tunda. Komsorg peab kõike teadma — tuleviku jaoks.»

Poole tunni pärast trügisid nad endale kohvik

«Energias» välja terve laua, tellisid kohvi ja kooki ning lobisesid tükk aega.

Koju jõudes polnud Helvel hommikusest vihast midagi alles jäänud. Esikus Sammiga mürades tuli ta mõttele, et võiks kinno minna. Muidugi, Esko pole seda ära teeninud, aga olgu talle pühade puhul amnestia antud. Ja pealegi kaotas ta eile ju tõesti viimase partii . . .

Suures toas mängis hämaruses vaikne raadio. See oli vististi Soome lainepikkusel.

«Tere!» ütles Helve hoogsalt. Silmas korratut ajalehevirna klaverikaanel ja mõtles, et enne kinnominekut teeb ta o m a toa ideaalselt korda.

«Tere-tere, Helve,» ohkas hõbehall vanaema sügavamõtteliselt.

«Tere,» ütles tumehall ämm. «Muide, kuidas väljas ilm on?»

«Lausa suvi!»

«Tõesti? Muide, Esko palus teile edasi ütelda, et ta läks välja.»

«Kuhu?»

See oli muidugi täiesti tarbetu küsimus.

Ämm oli seda oodanud. Ta pani raamatu käest.

«Jah, teate, Helve, ma ei saa teie küsimusele vastata. Teie kui filoloog olete kahtlemata tuttav vene folkloriga. Kui ma ei eksi, siis figureerib neil üsna mitmes muinasjutus keegi tuulepea, on ta siis parajasti Loll-Ivan või kütt Akim, kellel on mingi sisemine sund «minna sinna — ei tea kuhu, tuua seda — ei tea mida». Ämm avas sigaretipaki. «Tehke suitsu. Ah õige, teie praegu ei tee. No vaat, meie Esko on ka säärane. Ja tema läheb alati lausa priitahtlikult . . . lausa rõõmuga . . . sinna — ei tea kuhu, et tuua — ei tea mida . . . Võtke istet, mis te seisate.»

10.

«Ohh, kuule, ära seda minu käest nüüd küll küsi. Mina ei tea, mina ei tahagi teada. Kuhugi ta läks. «Tervisesse» võib-olla. Aga arvad sa, et nad veel seal on? Neil on see Toomas ka kambas . . . ja-jaa,

no-noh! Ja mind see asi enam ei huvita. Tehku, mis tahavad. Kõige parem, kui satuksid kogu oma kambaga miilitsasse.»

«Kuule, Pille, tule siia. Hakkame koos pidu pidama.»

«Ma ei saa ju! Ma pean poissi valvama, kuidas sa ometi ei taipa? Ta jäi just praegu magama, mõistad sa!? Küll sul see kõik ees seisab . . . Noh, olgu, nägemist.»

Pille pani toru ära. Ta oli Helvega liiga teravalt kõnelnud. Aga mis sellest. Pille tahtis praegu üksinda olla. Pille ei tahtnud ilmakärast midagi teada. Pille tahtis põhjalikult õnnetu olla.

Kõik oli õnnetus, kõik oli nurjatus. Abielu ja interjöör selle ümber. See vastik puumaja, kus ta nüüd elas. Ja eriti need vastikud tapeedid — luitunud, maitsetu mustriga. Kõige rohkem tegi viha aga väljavaade toaaknast: sügis, raagus puud, hoovid, plangud, katused, korstnad, pesunöörid, prügiurnid. Ning Kalamaja vanamoorid siin-seal koperdamas.

Kõik oli kole ja nurjatu. Pers-pek-tii-vi-tu.

(Pille oli sündinud Kopli liinibarakis.
Pille kollektsioneeris viimase ajani
filmitähtede fotosid.
Monroe, Bardot, Lužina, Eve Kivi, Terje Luik . . .
Mõnikord tahtis ta — iga aastaga küll
aina vähem, kuna see oli paraku üsna
ebareaalne, — et
temagi oleks filmitäht, väga kihvt filmitäht, ja
mitte siin, mitte siin, vaid seal, kus tähed elavad
loomulikku täheelu,
filmitäht, kes mõnikord on nii armuline,
et lubab ennast suudelda
mõnel kuulsal mehel:
mõnel kirjanikul,
dotsendil, kümnevõistlejal, gangsteril;
filmitäht, kes joob graatsiliselt,
pisikeste degusteerivate lonksukestega
häid margiveine,
palju paremaid kui hotell «Tallinna» valuutabaaris,
ja kellel on palju raha. Piisavalt.
Noh, igatahes täitsa palju. Kümme tuhat rubla.

Dollarit.
Ja siis ükskord sõidaks ta ära.
Kuhugi kaugele, kuhugi väga-väga kaugele, kus on väga-väga ilus.
Näiteks soe meri. Puhas kullakarva liiv. Ja helepunane jahtlaev.
Ja siis ta puhkab, üteldes tasakesi, rinnahäälel:
«Teate, kui väsinud ma kõigest sellest olen.»
. . . ja kõik, kes satuvad teda parajasti kuulma, leiavad, et tal on tuhat korda õigus. Kauni, kuulsa, ületöötanud staari õigus . . . Kõik on temast vapustatud!)

Pille polnud ausalt öeldes kunagi proovinudki täheks saada — isegi mitte koolilaval. Ta töötas kummitoodete vabrikus arvestajana. Kuulsate meeste suudlused polnud ka midagi erilist. Ükskord Avo sünnipäeva ajal läks näiteks noor kirjanik Paul Koovitaja endaga sassi ja püüdis teda suudelda. Ta rääkis seejuures midagi segast Havai mimoosidest ja niudevööde prinkusest, seejärel aga tõttas väljakäiku öökima. Peale kõige muu armastas Pille Avot (kui nad parajasti ei riielnud) ja neil oli alati vähe raha.

Poiss magas. Pille otsis tegevust. Ta võttis esimese kättejuhtunud ajakirja, see oli maikuine «Noorus». Ta lappas seda siit-sealt.

«EÜE stardivalmis!» luges ta. «Kuu aja pärast, täpsemalt 20. juunil, alustab taas tegevust Eesti Üliõpilasnoorsoo Ehitusmalev. See loodi aasta tagasi ning mulluse hooaja kokkuvõtted olid üsna rõõmustavad . . . «Nooruse» toimetust külastasid maleva komandör Toomas Etverk ja üks tema kolmest asetäitjast Aarne Vahtra . . .»

«Et meie põldude saagikus aasta-aastalt kasvab, selles on suuri teeneid ka mineraalväetiste tootjail,» luges ta. «Maardu maapõuest väljakaevatud fosforiidimaak, käinud läbi keemilised rikastusprotsessid, aitab põllumehel võita enamsaaki igalt põlluhektarilt. Ühe tonni fosforhappe arvel võib täiendavalt saada kakskümmend tonni rukist või nisu, vähemalt viiskümmend tonni kartuleid. Ning kui uskuda teadlaste arvestusi, siis . . .» •

«Majakovski loeb poeemi «Vladimir Iljitš Lenin» Ajakirjanduse Majas,» luges ta. «Harva olen minagi kilki laulmas kuulnud, tihtimalt ise, kilk peas, laulnud,» luges ta. «Rummo taidurlik sõna võiks eraldi uurimisobjektiks olla,» luges ta. «Sulaki jõel ehitatakse Tširkei auuli lähedal hüdroelektrijaama, mille tammi kõrgus on 260 m,» luges ta, oigas raevukalt, viskas ajakirja tagantkäe minema, tõusis, läks riidekapi juurde, võttis selle tagant märkamatust peidupaigast pudeli kirsilikööri. Sellest pudelist polnud aimu kellelgi, kõige vähem Avol.

Kui Pille oli väga õnnetu ja Avot ei olnud kodus, siis otsis ta välja kirsilikööri, samuti aga vanade raamatute, fotoalbumite ja õpikute vahelt mõne oma neljast keskkooliaegsest päevikust.

Just niimoodi tegi ta ka nüüd.

Kõigepealt sattus ette lehekülg aforisme.

«Naine ei taha, et teda kerjatakse, vaid võidetakse.» — «Naine — nõrkus on su nimi.» — «Suudlus on armastuse käsiraha.» — «Mehed kõnelevad armastusest. Milleks? Sest nende esimene armastus, nende viimane armastus ja nende ainus armastus on nende enesearmastus.»

Pille krimpsutas nägu — likööri̇st, pahameelest, rängast elutõest — ja libistas mõned leheküljed edasi.

«... Mari ütles, et K. tulnud kellegi võõra tüdrukuga käevangus. See oli muidugi väga ebameeldiv uudis mulle, kuid ma suutsin ennast hästi valitseda. Läksin P-ga tantsima. Kui K. saali tuli, vaatas ta kohe minu poole. Siis aga kadus. Pärastpoole aga jooksid tüdrukud minu juurde ja ütlesid, et K. norib koridoris P-ga tüli ...»

See oli üheksandas klassis. K. oli Kalev, töötas tehases, oli iseseisev inimene, temast kaks aastat vanem. Pille tunded tema vastu olid suured. See oli hoopis midagi muud kui sellele eelnenud platooniline armastus näitleja Rein Areni vastu. Pille oli Kaleviga juba mitu korda suudelnud.

Hiljuti tuli Kalev talle inimtühjal Nikonovi tänaval vastu. Nad polnud viis aastat näinud. Pille rääkis Kalevile, et on teist korda abielus, et tal on

väike poeg ja et ta on eluga rahul. Kalev nägi kuidagi ükskõikne ja uimane välja. Ta ütles ilma keerutamata, et sai hiljuti lahti — kust? laagrist, noh. Kas siis Pille polnud kuulnud? Pille oli midagi nagu tõesti kuulnud. Aga need autod olid siiski ära aetud ja mitte varastatud, ütles Kalev ja küsis, kas ta ei tea talle mõnda mõistlikku töökohta soovitada. Pille ei teadnud.

«Nojah, eks ta ole,» nentis Kalev ükskõikselt. Tal olid tulmad, ärapleekinud silmad.

Aga Pillele meenusid nüüd sellesama noormehe hoopiski teistsugused silmad. Too talvine tantsuõhtu... Kui Pille jooksis garderoobi poisse lahutama, pidi tal neid surmapõlgavaid silmi nähes hing kinni jääma. Võib-olla viivitas ta sekundi või kaks, enne kui otsustavalt sekkus... Ühele naiivsele kooliplikale ei tohiks seda ometi pahaks panna?

Pille ohkas, pani vana päeviku käest, nilpsas likööri ja jäi käsipõsakil konutama.

Kuni helises telefon.

11.

Ruumis püsis jahe ja asjalik vaikus. Urbsed tuhmkollased seinaplaadid, kullakas elektrivalgus. Laevailluminaatoriga sarnanev ümar aken avanes halli. Läbi selle võis vaadata inimesi, nagu vaataks tummiumi. Parasaegu möödus koolilaste ekskursioon. Arvatavasti tegid lapsed kõvasti lärmi. Kuid helikindlad seinad jätsid hääled viimseni sinnapoole. Foonikaruum meenutas millegagi tõepoolest allveelaeva.

Laua taga istus noor naine. Üleni mustas ja liibuvas: must sviiter, must miniseelik, mustad sukad. Ka juuksed olid süsimustad, lakiga poolpidulikuks soenguks fikseeritud. Tugevad mustad kulmud kipras, kõrgetel sarnadel jahe asjalikkus, tegi naine töödi tõstis laual seisvatest virnadest lindikarpe ringi, uuris nende pealistekste, kandis märkmed üle

registrisse. Külm ja tõsine naine — mõne meelest hullutav kaunitar.

Karbid olid täis kahinaid, kohinaid, meremüha, tuuleiile, vihmasabinat, vedurivilesid, äikesekorinat, koerte kila, varesekraaksu, ööbikulaulu, põõsalinnu piiksumist, reaktiivlennukite ulgu, beebinuttu, häiresireene, lõvimöirgeid, uksepaugatusi ... Veel hiljuti oli see kõik naisele tundunud millegi väga põnevana, tema enda roll aga vähemalt osalusena loomingulises töös. See polnud enam triviaalne ja tegelikult pea paratamatu noore erihariduseta daami elulahend: olla masinakirjutaja, paljundusaparaadi operaator või väikese ülemuse sekretär: ta teadis, mida see tähendas, kõik oli mitmes variandis läbi elatud. Nüüd siin foonikas istudes polnud paraku enam mingeid optimistlikke tundmusi — ja üldse, nende karpidega võinuks ta tegelda ükskõik millal.

Aga niisama passida ta ei tahtnud. Ei soovinud!

Alla kohvibaari minna ei saanud. Tal ei olnud kopikatki raha.

Oma tööruumis istus ta veel muudelgi põhjustel. Filmigrupp polnud demonstratsioonilt tagasi, nad võisid vajada foonika abi. Ning tegelikult polnud sel naisel üldse eriti kuhugi minna.

Oma tagasiteed oli ta ise igaveseks sulgenud.

Edasi, ainult edasi.

Ent uuedki võimalused jätsid ta jahedaks.

Niisiis istus Ene oktoobripühade esimese päeva ennelõuna paiku oma töölaua taga ja lappas lindikarpe.

Ta oli kakskümmend kaheksa aastat vana. Hinges varasügise kirm ja kaarnad, nagu oli talle luuletanud tuttav poeet A. S. Keda kõike ta ei tundnud! Ah... Aga hing oli tõesti tühi, kuri ja — hale.

Karp ja teine. Jälle karp. Ühel puudus sedel. Ene võttis lindi välja ja seadis magnetofonile. See käis ta nõtkete sõrmede vahel täiesti automaatselt. Mõtted uitasid oma radu. Kui mingeid mõtteid üldse oligi.

Kahin, praksatused. Otsekui tikutõmbamine. Jälle kahin.

«Üks, kaks, kolm ...»

See oli Ene enda hääl. Võõravõitu nagu makilindil ikka.

«... neli, viis, kuus ...»

Loovimatu elamuse eelaimus sundis korraks õlgu võbistama. Näpp kerkis stoppnupu kohale. Aga ta polnud veel kindel ...

«... seitse, kaheksa, üheksa ... Soh, aitab küll.»

Ta tundis lindi ära. Tahtis selle seisata, kuid jäi hiljaks. Lint jõudis temast ette, hakkas elama minevikuelu, Enel jäi üle ainult punaseks lakitud küüs hammaste vahele pigistada ja kuulata — hajuvalt, ähmelt, ennastpõlgavalt. Üle põskede levis kuumatunne. Ja veel tundis ta millegipärast närivat näljatunnet. Nagu seal, selles hiljutises elus pahatihti. Nagu paraku ka nüüd, just praegu. Seal, selles hiljutises elus, tol helikonserviks vangistatud hetkel oli olnud nii: pastellsinine taevatriip punaste kardinate vahel, trammide rütmiline kolin akna all, tihe suitsuvine väikeses toas — ja see tunne, mida loodusest kasvanud inimesed eksimatult tajuvad: sa tihtsalt tead äkki, et suve enam pole, aga sügis pole samuti veel päral. Nii oli tol augustiõhtul.

«Tule siia, ütle paar kaalukat sõna!»

«Milleks?»

«Tahan.»

«Ei tule. Mul on ko-kole hääl nagu raudplekk. Ja kõnedefekt kah. See makk läheb ri-rikki!»

«Tule, no tu-ule! Vana tõrges rumal. See on pealegi väga kohutav pilt, mida sa seal joonistad. Tule ära.»

«Kust ta kohutav on?»

«Kas siis inimestel saab sihukesi ruudulisi silmi olla? Ei saa ju! Mina olen maal kasvanud, mina ei saa seda uskuda.»

«Ära hoople oma loo-loomulikkusega. See on hoopis hi-hingehariduse piiratus.»

«Mis sellest? Ikka on kole pilt. Aga kui ma ütlen, et on ilus pilt, kas siis tuled? Aga kui ma sulle laulan? Voh! Seda pole sa v e e l kuulnud! Kas sa siis tuled või ei tule? Kuule, kodanik, ma pean ju seda uut makki kontrollima, on sulle selge? Selleks

on vaja ka meeshäält. Kas saad aru, kas saad aru, kas saad aru . . .»

Kahin. Vaikus.

Miks ma selle maki tol õhtul üldse kaasa võtsin, mõtles Ene nüüd millegipärast, otsekui oleks see kõige tähtsam. Selle uut tüüpi reportermaki? Sellega ei saa ju muusikatki lindistada. Järelikult tahtsin ma tõesti ainult . . .

Peaaegu hääletult avanes vaheuks. Ene lülitas lindi tagasikäigule.

«Millega tegeleme?»

«Ah, sina . . . Kustutan siin üht praaki,» ütles Ene ilmetult.

«Selge. Filmimehi pole?»

Miks ta küsib? Miks ta räägib? Ene raputas pead.

«Oi, oi! No mis sa kostad. Sel moel keeratakse meie pühadeprogramm puhta nahka.»

Diplomaatia tipp — võta kinni, millisest programmist jutt on. Ent siis lõppes diplomaatia ära, Ene õlale asetus delikaatne, ometi oma õigusi aimav käsi.

«Pole vaja,» ütles Ene. Tajus, et oli liigteravaks muutunud, ja parandas ennast: «Mõni võib tulla.»

Käsi lahkus õlalt sama pehmelt, nagu oli sinna tekkinudki.

«Mida me õhtul teeme?»

«Ma ei tea! Ma ei tea . . . Mis me sellest praegu räägime . . . Pole ju aimugi, millal täna üldse majast välja saab.»

«Majast? Vahva! Sa oled lõplikult sisse elanud. Tead, et ainult tõelised fannid ütlevad televisiooni asemel lihtsalt maja? Kuule, kulda, lähme alla, joome paar tassi kanget kohvi.»

«Ei hooli. Ja palun ära ütle mulle kunagi kulda.»

«Oi, aga miks?»

«Ei meeldi ja kõik . . . Võõrsõna.»

«Ohoo, mis mürk naeratus? Tunnen su ära. Algul sa selline ainult olidki. Märkuse jätan meelde. On sulle muide öeldud, et sul on rongakarva juuksed?»

«Korduvalt. Kuni nad ükskord ütlemiste kätte halliks lähevad.»

«Hea küll, hea küll . . . Näen, et tuleb taanduda.

lahtu vahepeal maha. Mina pole milleski süüdi.»

«Ei ole, ei ole.»

Ene jäi üksi. Ta kustutas lindi, nägu kivine, silmad veekalkvel. Silmad olid sinakashallid ja põhjatut leebust täis, otsekui mõnest teisest elust päranduseks saadud.

Siis süütas Ene sigareti. Oli seda kõike vaja. Ju siis oli. Tõepoolest minu saatus. Ikka mingi paha enne, ikka midagi, mida oodata ei oska. Ja pärast ütlevad nad, et mina olla tujukas. Ah, mingu nad . . .

Kõige rohkem masendas aga pilt, mis jälle vägisi silme ette kerkis.

Tom jookseb üle väljaku, väljak on kuidagi ebaloomulikult suur, autonoomne, servitu, äralibisev. Kõik muud detailid peale siksakiliselt liikuva Tomi (inimesed, sõidukid, hooned, kioskid) on nagu elutu mulaaž. Tom sarnaneb aga hullunud põrnikaga. Ta mantlihõlmad rapivad nagu kitiintiivad.

Nii sõgedaks polnud tema pärast veel ükski mees läinud. See jooks võttis viha ja valu. Tal oli Tomist kahju. Tom oli nagu kaitsetu laps. Ta oligi ju alles päris poisike.

Üks asi peaks nüüd lõplikult selge olema: ei mingeid kunstiinimesi, ei mingeid loovaid mehi. Sealt pole vähimatki loota ega uskuda. Nemad on mingi eritõug. Või koguni rass? Olenemata east, edust, rahast. Sest nemad on etteaimamatud. Nad on ebanormaalsed — kuna teevad ebanormaalset tööd.

Äkki märkas ta, et ringiga tagasi jõudnud koolilaste ekskursioon vahib pärani silmi tema illuminaatorisse, vähemalt sada silma! — ja et noor naistoimetaja, nende giid, näitab tema peale näpuga. (Näete, seal . . . seesama naine!) Küll oli halvav hetk!

Ene tõttas, pea maas, riiulite varju.

12.

(Vanad! Tallinn on tornide linn. Nii räägitakse turistidele, meie teame seda lapsest saadik. Nüüd Nigulistest. See rajati kolmeteistkümnenda sajandi lõpul, vanad, ja oli Oleviste järel kõrguselt teine kirik meie hansalinnas. Viimane sõda kahekümnenda sajandi keskel pühkis Nigulistelt torni pealt. See oli kurikuulus üheksanda märtsi pommitamine, kui Vene lennukid aina tulid ja tulid ning Tallinn põles. Pärast selgus veider asi — südalinn ei saanudki nii raskesti kannatada kui mitmed tööliskvartalid. Ametlikult sellest ei räägita või öeldakse suureliselt, et sõda on sõda. Mõni arvab tõsiselt, et seda, millest on keelatud rääkida, pole ka olemas.

See on argade ja valelike suur eksiarvamus.

Kõik on olemas, kõik on alles. Kõik mahasalatu tuleb varem või hiljem välja. Isegi siis, kui pole enam ainsatki elavat tunnistajat. Mida teha märtsipommitamisega? Kolm meie seast on samuti selle tunnistajad. Üks kinnitab, et mäletab tulekumas hõõguvat taevast ja lennukite rüma taeva all, kuigi oli sellal vaevalt aastane. Teine räägib ligilähedaselt sama. Vanim meist mäletab aga detailegi, kõhuli lamava alasti naise selga, mis oli tihedalt papinaelu täis — seda naist polnud tapnud pomm ega leek, vaid õhulaine poolt segipaisatud naelakast esikus. Miks ta alasti oli, seda ei tea enam keegi. Vanim meist mäletab hobuste laipu Stroomi metsas ning tühja siledat mullalehtrit naabri lehtla asemel. Ta elas üle Lilleküla põlemise.

Niguliste sõjaeelset siluetti oleme näinud ainult postkaartidel. Ometi ulatub ka tornialus sihvaka tahukana tõsiste kõrgusteni.

Tee sinna torni oli alati keeruline. Mõnikord koguni eluohtlik. Selle eest seisid head restauraatorid, kes aeg-ajalt mõne ukse või trepikäigu sulgesid. Siis tuli uusi võimalusi otsida. Tihtilugu olid need väga riskantsed.

Veel mõni aasta tagasi ronisime sinna tihti. Minek tuli alati spontaanselt ega sõltunud kunagi aasta-ajast või ilmast. Lähme üles, lähme torni, ütles

keegi ... Ja läksimegi. Tavaliselt hämaras või koguni pimedas.

Kitsad ja järsud trepikäigud kajasid räigelt vastu, kui me hingeldades mööda kulunud astmeid ennast kõrgemale kruvisime. Mõnikord kukkus kusagilt mõni kivike. Võlvide tumeduses kahises alalõpmata. Tikku tõmmates nägime krobelistel seintel kummalisi varje ja värelusi. All keldrikäikudes roomates sattusime tihti inimluudele. Ükskord leidsime hunniku asjalikult virna laotud kolpasid.

Mõnikord valendasid löövipimeduses värelevad viirastused. Enamasti osutusid need otsale tõstetud kiviplaatideks või koguni lubjakottideks. Aga mitte alati.

Vanad, see pimedus lõhnas nii imelikult, kui me hingeldades ülespoole pürgisime.

Neis pimedates löövides, trepikäikudes, võlvikutes, vahekodades, kambrites, kabelites ei rääkinud me kunagi valjul häälel.

Üleval küll. Üleval puhus tavaliselt kõva tuul. Seal võis päris julgesti kõnelda ja naerda ja hõigata. Soovi korral võis koguni laulda. Seal me avasime kaasatoodud pudelid ja lasksime neil ringi käia. Hoopis iseäralik oli veinimaitse seal üleval, vanad — kas polnud? Mitu kraadi tavalisest kangem — ja suursugusem.

Kui üldse on midagi, mille kohta võime nüüd kõhkluse ja hinnaalanduseta ütelda, et see oli tore, siis on seda igatahes kõik need tunnid, mis me seal üleval Nigulistes oleme veetnud. Eriti alguses! Siis oli meie jaoks tähtis seegi, et suur osa linnast lamas meie jalge ees. Aga tuledesäras tundus Tallinn vägagi suur, lausa ääretu, tõeline suurlinn. Me ei tundnud ega tahtnudki tunda ühtki teist suurlinna peale Tallinna. Meil polnud teisi lihtsalt vaja.

Vanad, see ei tarvitse reegel olla, aga iga noor mees — ja mõni noor naine — peab vähemalt kordki elus saama võimaluse tõusta oma linna kohale. Veel parem, kui oma maa ja rahva kohale, aga see pole viist teostatav. Ta peab saama selle võimaluse — vaadata oma linnaga tõtt, kaaluda oma võimalusi.

Me ronisime sinna üles rõõmsatena, sest ka meie

kurbus oli siis ju tegelikult puhas rõõm, üks elu-rõõmu teisendeid, meie rõõm ja kurbus olid siis tõesti nii vapustavalt naiivsed ja puhtad, et... ah, vanad, me ronisime sinna üles puhta rõõmu ja puhta kurbuse pärast. Vanad! Neil tundmustel oli siis kõrge kullaproov. Ah, vanad! Aga me oleme seal istunud ka vaikselt ja käsipõsakil, jalad üle serva rippu, taldade all poolsada meetrit eimiskit. Me kõik mäletame seda tunnet — arvatavasti väga kaua.

Mis puutub päevakorda, siis oleme ilmselt juba alustanud. Oleme ületanud isegi kriitilise piiri, teinud sammu ohtlikult sentimentaalse liialduse poole — otsekui olekski kõik juba lootusetult möödas. Aga pole ju. See mõni aasta ei tähenda midagi.

Meenutagem parem märksõnu, mida üks meist omal ajal Niguliste kohta välja kirjutas: kodakirik, paarisaknad, travee, lõunalöövr, ringmüür, laskeava, põhjaportaal, palestik, talumliist, vimperg, Jurgeni kabel, Matteuse kabel, *ciborium*, talumvöö, polügonaalne koori ümbriskäik, servjoonvõlv, piilar, kaksikmõigas, liseen, konsool, Antoniuse kabel —

ja nii edasi, ja nii edasi, ja nii edasi.

Kui nii võtta, on see kõik meist läbi käinud. Ja meie oleme ise samuti kõigest sellest läbi käinud. Niguliste on mõjutanud meid. Ja meie Nigulistet.

Eks kahekümne aasta pärast selgu, milleks seda kõike vaja on olnud. Nüüd läheme aga edasi. *Let's go!*)

AVO

13.

Me kõndisime kolmekesi piki Harju tänavat.

Ilm oli endine. Kui Esko meile suitsu peale tuld andis, polnud tikuleeki nähagi. Harva on meil novembris nii selget ilma.

Meil... Ma polnud päris korrektne. Ma polnud kindel, kas mul on õigustki sedamoodi arutleda. Nemad kaks olid põlised Tallinna poisid, iseäranis Esko. Mina tundsin ennast mõnikord ikka veel uusasukana või koguni külalisena. Eriti vanalinnas kõndides. Sageli tabasin ennast ammuli sui vahtimas mõnda majanurka, mõnda portaali, mingit värvi või värelust kvartali lõpus. Ja alalõpmata üllatasid mu haistmist lõhnad, ainuomased vaid Tallinna vanalinnale: värske kohv, värsked pagarisaiad, trükivärv, väga vanade paeplaatide ja väga vana linnasambla lõhn.

Võib-olla olin isegi natuke eelisolukorras? Nägin ja haistsin seda, millega nemad mitmendat põlvkonda harjunud, mille suhtes immuunseks ja tuimaks muutunud.

Tallinn meeldis mulle kohe algusest peale. Ja sugugi mitte ainult oma klassikalise vanalinnaga. Mulle meeldis isegi paljude poolt perspektiivituks põlatud Kalamaja agul, kus praegu elasin. Ma olin ühke, et mu õhukeste vaheseinte, lekkivate torude, pragunevate kahhelahjudega maja on oma fassaadiga valitud ühte esinduslikku arhitektuurialbumisse kui silmapaistev näide kolmekümnendate aastate puitelamust ning äärelinnastiilist.

Aga vanalinn mõjus lausa toniseerivalt. Nüüdki:

ma kohe tundsin, kuidas hakkasin stabiilsust tagasi saama. Sest kuigi mu põsk kipitas, kuigi olen loomult pika vihaga, suutsin juhtunule juba filosoofiliselt vaadata.

Oma naise teod ja tavad, mis seal rääkidagi. Sest kuigi ta on mõne lühikese aasta jooksul omandanud mitmeid uusi sõnu ja koguni lauseplokke, kuigi ta orienteerub mingil määral ka sellistes märksõnades nagu «Siuru», «demokraatlik tsentralism», «dekadents» ja loomulikult «paranoia», oh, ta teab isegi sõna «fallokraat», ei tohiks ma siiski unustada, kus ta on kasvanud.

Küllap pööravad asjad niimoodi, et tunni-teise pärast lähen koju, ostan kuskilt pudeli odavat veini ja silitan Pille pead. Just nii ma teengi.

Vaatasin vasakul kerkiva Kirjanike Maja poole. See oli valminud juba minu tallinlaseks olemise ajal — mäletan murumäeks kujundatud tühermaad, sõjahaava Harju tänaval, kuhu ehitati see rangejooneline hoone ootamatult kerglase nurgaga kohvik «Pegasuse» jaoks. «Pegasus» meid praegu ei huvitanud, seal rübeles kergekaalulisem rahvas, linnanolgid ja turistid. Ma silmitsesin Kirjanike Maja fassaadi — ükski aken raamatupoe kohal polnud avatud. Aknaid oli palju. Seal ta siis valmiski, isamaa kirjandus. Ma austasin kultuuri üldse ja kirjandust eriti. See kõik oli mul emapiimaga veres. Ma mõtlesin: mis maksab mu väike perekonnatüli nende tõeliselt titaanlike pingutuste kõrval, mis on igapäevaseks osaks saanud siin majas elavatele meestele-naistele? Hoida elus eesti kirjandust — kõige kiuste. Ja seda nii, et ta kohati juba päriskirjanduse moodi hakkab tunduma! Au ja kiitus! Või kas ma just täpselt sedamoodi mõtlesin, küllap oli viivutundmus üksjagu tõsisem ja teisalt jälle ilkuvam. Aga mõjus! Muide, ma olin selles majas käinud. Mitte ametipoolel, kus uksed alati argipäeviti valla, vaid ühes kirjanikukorteris. Ükskord tegi Paul mind «Tervises» tuttavaks kellegi väikest kasvu ja heledat verd mehega. Ega too suurt midagi rääkinud, rohkem kuulas teisi, noogutas takka, pungitas põski. Ta kiilaspea helendas elurõõmsalt. Pärast kut-

sus ta meid enda poole. Osutus, et see sümpaatne onuke, nii umbes kolmekümne viie aasta ringis põsepüngitaja, oli tuntud novellikirjanik Einar Maasik. Suures toas oli seinatäis raamaturiiuleid. See oli tõeline kirjanikukodu. Vaatasin meest aupakkuult: temagi siis. Üks neid, kes meie keele elusa ja virge hoiavad. Mäletan, et Maasikul oli hele, peaaegu läbipaistev pilk. See oli heasoovlik ja valulik. Võib-olla pidigi üks eesti rahva kirjanik niisugune olema? Tartus näidati mulle «Werneris» ükskord Alliksaart ja Kaalepit. Nemad nägid hoopis teisiti välja, nemad olid maailmakodanikud. Ning täiesti omamoodi mees oli Koovitaja. Aga tema on meie sõber, temast mõtlesin kui eesti kirjanikust palju harvemini. Kuigi tal oli juba mitu tähelepanuväärset raamatut ilmunud.

Küllap kulusid nad kõik meie väikesele rahvale ära. Meid on vähe, meie ei tohi pirtsud olla.

Piilusin Tomi poole. Mõtlesin, et mis mul häda, temal on palju viletsam seis. Sellest rohmakast eneseloohutusest hakkas piinlik. Mu mõttekäik polnud aus. Aga viimati peabki kunstnik kõvasti kannatama? Tomil seisis ilmselt veel palju kannatusi ees, et läbi nende tõeliseks kunstnikuks saada. Teda tunti ja tunnustati alles üsna väikeses ringis, ja enamasti olid need kõik samasugused noored pidetud inimesed nagu Tom ise, nagu mina, nagu kogu meie punt. Seegi tunnustus oli kaunis kõhklev: kas ikka tõesti? Vahepeal oli Tom ära, ainsana meie lähemast tutvuskonnast sõjaväes, pärast polnud tal tükk aega õnnestunud keskenduda, leiba teenis ta juhusliku pudi-padiga, karikatuuride ja illustratsioonidega. Aga ikka oli tema kui kunstniku kannatustel mõtet ja mõtestatust. Tema kannatused kandsid protsente. Minu kannatustel mingit mõtet ja perspektiivi polnud. Nendest polnud loota mingit tulevikukasu maale ja rahvale.

Minagi, minagi... Kõigi muude eluplaanide seas olin kunagi soovinud saada eesti ajakirjanikuks. Kohe pärast seda, kui ma ühe enesekriitilise puhangu ajel olin põletanud mitu kaustikut luulekatsetustega. Ajakirjandus tundus aga mitmeti loo-

giline. Mu suguvõsa kubises igat masti kirjameestest, koolmeistritest, keeleharijatest, oli kirikumehi ja tõlkijaid, loomulikult ka paar ajakirjanikku, üks neist varasurnud onu, ema vend. Mitte eriti kaugel meie Pärnu-kodust seisis maja, kus papa Jannsen koos oma geniaalse tütrega oli toimetanud «Perno Postimeest». Ma avaldasin «Noorte Hääles» ja linnalehes mitu kirjatükki: kooli spordipäevast, korralagedusest rannas, kirjandusringi tegevusest, kuulsa viiuldaja esinemisest kuurordiklubis... Aga varsti soikus mu ind. Sest ajalehtedesse süvenedes hakkasin varsti aimama, et mina selles mängus läbi lüüa ei oska — ma poleks parimagi tahtmise juures suutnud tabada eesti ajakirjanduse põhitooni, reibast ja kategoorilist lojaalsust iga hinna eest. Ma ei osanud isegi imiteerida, isegi mitte parodeerida seda kummaliselt fataalset optimismi, mis tiheda roosa loorina hõljus kogu Eesti NSV ajakirjanduse kohal.

Ometi sai minust juba koolipoisina tõsine perioodikahuviline. Mees ajalehega. Lugesin järjekindlalt vist kõiki eestikeelseid ajakirju-ajalehti, ka väikeses formaadis rajoonilehti, kui need pihku sattusid. Lugesin «Literaturnaja Gazetat» ja veerisin Ida-Saksa pildiajakirju. Õppisin roosa optimismipilvituse alt tegelikku informatsiooni välja õngitsema. Põhiliselt olen keskendunud kolmele teemale: kultuur, sport, välispoliitika.

Mõnikord mõtlen globaalprobleemidest. Nad on hakanud mind segama. Et neist aru saada, ei piisa Moskva ja Tallinna perioodikast. Krutin vahel lühilaineskaalat, kuulan «Ameerika Häält». Ühtekokku saab sellest mõnegi sünge elamuse, mis öösiti une võtab. Tean isegi, et mu mured on tarbetud, mu tahtmised jõuetud, kuulun rahva hulka, kellest ei olene miski, ka tema enda saatus mitte. Või ei... Paari aasta eest kohtasin koolivenda, kes oli minust paar klassi eespool õppinud. Tulevane arhitekt, masajas ja napisõnaline poiss. Aga ta juuksed olid täiesti hallid. Ta oli istunud oma tankis Berliini Brandenburgi värava vastas. Ööpäeva, ilma loata välja tulla. Küsisin, mida jänkid tegid. Jalutasid oma tankide ümber, suitsetasid ja naersid. Aga kui

sul oleks närvi ära visanud? Siis oleks kõik persses, ütles ta. Siis me siin ei räägiks.

Oma hiljuti ütles Paul mulle, et ma rääkivat viimasel ajal natuke liiga dotseerivalt või vähemalt nagu võitlev publitsist, igatahes olevat võluv irreaalsushõng mu kõnelustest kahanenud, lustakas teheemlus taandunud. Paul oli sõbralik nagu alati. Ta ei mõistnud mind hukka. Ta ei saanudki seda teha, ise oli ta hiljuti partei liikmekandidaadiks astunud. Aga ta ei kiitnud mind ka heaks. Ilmselt oli ta tähelepanek õiglane.

Lehelugemisel peavadki mingid tagajärjed olema. Ühe kindel kasutegur ka: ajalehte lugedes tead, et sellele kuluv aeg on omamoodi kaitsetsoon, mille varjus ei meenu su enese eksistentsi ebamäärasus ja tühisus. Loed ajalehest, et «meie väike vabariik mahub ühe inimese kohta nii palju heeringat, et maailmas on meist ees vaid Peruu ja Norra». Tahestahtmata tunned sa uhkust, mis sellest, et norrakatel ja peruulastel pole aimugi ähvardavast konkurentsist, nad ei teagi, kes need eestlased on. Ons mul aega sel ajal veel mõtelda igasugustele solvangutele, närutamistele ja valestimõistmistele? Või sellele, et mulle pole ikka veel küttelaost briketti toodud. Või sellele, miks ma pean siiski olema gaasijaamas logelev operaator.

Eesti ajakirjandust lugedes ei teki mul iialgi probleeme, milline on mu inimlik koht siin ilmas ja kuidas ma ennast oma sünnimaal tunnen, ja et kui, siis miks... Ei, ei! Ajakirjandusega silmitsi olles on mul kindel ja täpne tunne. See tunne, et loen ajakirjandust ning et meie asjad on loetu põhjal fataalselt hästi, teistel aga piiri taga alati totaalselt pahasti.

Nüüdki. Seadsin oma eraelulise seiga, katkise põse silmitsi globaalprobleemidega. Küll mõjus hästi! Näiteks meenutasin endale, et meie ajakirjanduse sõnumeil kannatab ligi pool planeedi elanikkonnast alatoitluse all või koguni nälgib. Suur protsent on aga tälelikult kirjaoskamatud. Kas oskaks iga eskaaslane Mosambiigist siin tänaval kõndides lugeda sõnu «Flora» ja «Meeste juuksur»? Mina oskan. Mis maksab selle kõrval üks perekonnatüli?

Jah, aga mis saab Mosambiigis naisest, kes om mehele kätega kallale läheb? Vaja järele uurida Muigasin nina alla.

Muidugi ei tähendanud see meditatsioon kau geltki, nagu oleksin Pillele andestanud. Ilmselt tule selle metsiku iseloomuga midagi ette võtta. Vae valt et see mul kolme aasta pärast enam kord läheks.

Omamoodi lootusetu juhtum. Mis parata, tundsi oma naise vastu alandavat nõrkust. Õigupooles peaksin ta ükskord läbi kolkima, aga jääb tegemat seegi. Mina pole ühekski otsustavaks teoks võime line. Ma olen jõuetu poolharitlane, isehakanu mõttetark, ja see on muide veelgi jubedam kui har matus.

Me peatusime Harju ja Rataskaevu nurgal. Selj taha jäi Niguliste torn nagu hiiglaslik pliiatsipina Niimoodi olime siin sageli seisnud ... Tundsin kor raks südame all kerget virvendust, otsekui oleksi midagi kaotanud.

Rataskaevu tänavast, keskaegsete külma õhkuvat majade vahelt tuli tuulehoog ja sikutas hõlmu.

«Kuhu me siis õieti lähme?» küsis Esko kapriis selt.

«Ku-kuhugi ikka,» ühmas Tom hajameelselt.

«Kõik kõrtsid on täna lootusetult täis,» nurise Esko.

«Arvad sa?» ütles Tom. «Ku-kutsun teid «Glo riasse».»

Vahetasin Eskoga pilgu.

Aga ime küll, saime silmapilkselt nooblisse esin dusrestorani sisse. Tomi märgates muutus šveitse nobedaks ja lahkeks. Sellest võis igasuguseid järel dusi teha. Meie odavad mantlid tõsteti numbrit nagisse. Sellise tähelepanu osaliseks ei saa mõn mees terve pika elu jooksul.

Tõusime mööda laia trepivaipa üles. Tom oli uimane ja ükskõikne, kortsus ülikonnast ja poris test kingadest hoolimata käitus ta lausa suurilma likult.

Saal tundus pilgeni täis olevat, ainult osavõtmatu sumin, vaid paar ükskõikset pilku ... Ent Tom käis

korraks kusagil kardinate taga, minuti pärast istu sime juba lauas.

«Hiiveerimislaud,» ütles ta vabandavalt. «Kui hä härradele sobib.»

Tuli kelner, noor tugev mees, hiljutine poksimeis ter. Me olime temaga natuke tuttavad. Ta noogutas sõbralikult.

«Pudel konjakit. Esi-algu! Ka-kann kohvi. Ja mineraalvett. Eks ju, Kill?»

Kelner tõstis vandeseltslaslikult põidla ja kadus.

Ootasime vaikides. Esko selg oli veel valvsalt sirge. Mina olin samuti kõhevil.

Aga tegelikult polnud mõtet millegi üle imestada. Tom tegi tegusid ja sooritas imesid, nagu meil iga ühel perioodil ette tuli.

Tom oli lihtsalt juba ammu ja põhjalikult sealpool tavapiire.

14.

Kust ta oli tulnud? Mõnikord tundus talle päris loomeeli, et rohtaiast ja liivadüünidest.

Ta oli läbipaistvate kõrvadega ja tõsise silmavaa tega kleenuke laps. Kodus räägiti kolm korda näda las õhtuti poolteist tundi ainult prantsuse keelt. Üle jäänud õhtupoolikud läksid vastavalt inglise, saksa ja vene keele tähe all. Üldhariduse mõttes. Prantsuse keel oli kokku viinud ta isa ja ema. See oli nende elu mõte ja perekonna leib. Poisike pidi tüütuseni ühtti ütlema marii ariiv a parii, *Marie arrive à Paris.* Pärast läks isa kabinetti (talvel) või verandale (keva del, suvel) ning jätkas tööd. Mõnikord hõikas ta üle ukse: «Meie memme, ae, tuled ehk õige natuke appi?»

Avo ei sallinud prantsuse keelt. See ei mahtunud talle suhu. See ei jäänud talle pähe. Poisil polnud siis veel aimugi oma sugupuust ning kohustustest selle ees. Tollal sugupuudest eriti ei räägitud. Tollal ei räägitud paljudest asjadest.

Ode Krista, tema oli teistsugune, ta oli uje ja

kuulekas, tasane ja õplik. Vähimagi vastumeelet seadis ta oma huuled torru, kallutas pea viltu, o siristada: «Marie arrive à Paris. Je me cache et j ronge des mites.» Ja nii edasi, ja nii edasi. Tema «r kurises nagu tantsisklev tuvi turuplatsil.

Avo hiilis esimesel võimalusel prantsuse (aga k saksa, inglise, vene) keele juurest minema, kõnd otsekui kogemata väikesesse rohtaeda, pea täis hoo pis teistsuguseid mõtteid ja ilmutusi . . .

Sõstrapõõsa taga viskus poiss selili. Maapind ol õhtusoe, sõrmede vahel nirises kuiv ja sametin mutihunnikumuld, hooldamata aia rohudžungel pür gis kaitsvasse kõrgusse, rohukõrred nagu põlislaas läbi selle ladvatippude võis laiguti näha avatu verandaust, punaseid päikesekumasid tihedas klaas ruudustikus, sugugi mitte kõikidel ruutudel, ük siin, teine teisal, isa küürutas oma raamatute j paberite taga, oligi prantsuse keele aeg otsas . . .

Selg vastu sooja ja konarlikku maad, kalluta Avo kukla viimseni taha ja hakkas pilvi vahtim See oli lõputute võimaluste mäng. Lekkiv piraad prikk heitles üheksanda lainega. Kõrge künka tagan paiskusid välja ratsamehed, eesti sõdalased Lemb tuga eesotsas. Avo kõhkles ja valis endalegi valg hobuse. Tigedad raudrüütlid hakkasid tasapisi taan duma. Siis ujus üle taeva hiigelsuur lamav kaame Teda hiilis näljane lõvi. Vibuga kütt oli Avo ise

Kuni õde Krista ta jälle üles leidis ja oma jutu sirinaga kõik ära rikkus. Paha plika ta polnud, ag kahjuks siiski ainult plika.

Lapsepõlv tähendas suve. Avo oli sündinud Ta tus, ent kasvanud Pärnus. Miks just nii, sellest huv tus ta märksa hiljem. Pärnu oli aga ennekõike suv

Suvi ja suved. Lähikonna tolmune spordiplat Laiaõlgne Ülo, kes taarus nagu meremees, oli hi juti häälemurde läbi teinud ja sülitas kõige mei terlikumalt. Ema ei pidanud suhtlemist Üloga liig möödapääsmatuks. Just nii ta ütleski, malbelt j vabandavalt. Ülo oli tundlik nagu kõik jõhkardi ta aimas seda õhust. Ta vastas oma võimalust piires.

«Tead sa, Avo on memmepoja nimi. Usu mindl

Vutipoiste punt pidas parajasti sirelite all pausi. Nad nautisid süngel ilmel tõelist elu, suitsetades vangeid ent odavaid sigarette «Armeiskije». Mõni hakkas rämedalt hirnuma, otsekui oleks Ülo ütlemise varjul veel midagi . . .

«Pardoon, müsjüü, loomulikult,» ütles Ülo vahvasti süljates.

Nüüd hirnusid kõik. Paar poissi hakkasid lausa vingerdama. Üks aga kukkus meeleheitlikult köhima. Avo surus oma õhukesed huuled kokku. Ta oli vait. Parast kaotas teisel poolajal mitu söötu. Ega see tõepoolt teda eriti tõmmanudki. Samal õhtul tõi ta raamatukogust Toomsalu kergejõustikuõpiku. Hulk aastaid kulus salatreeningule. Ta õppis tehnikat, millest Ülol kui raamatupõlguril ei saanud aimugi olla. Siis tuli suurhetk, kergeraksuturniir. Eriti kaugushüppega vapustas ta kõiki. Ta võitis Ülot kolmekomme sentimeetriga, püstitas selle teoga loomulikult ka kamba rekordi ja lahkus püstipäi.

Väljakul hakkasid käima üliõpilased. See oli vist juba järgmisel suvel. Nad mängisid võrkpalli. Mõnikord, kui platsile jäi vabu kohti, kutsuti ka poisse meeskonda.

Avo püüdis alati sattuda võistkonda, kus mängis Taimi.

Taimi oli ühtlaselt päevitunud, tal olid tumepruunid silmad ja siugjad liigutused. Veel olid tal väga ilusad valged hambad. Ta lagistas alalõpmata naerda ja välgutas silmi. Avol käisid külmavärinad üle kukla.

Enamasti kandis Taimi ereoranži spordisärki, selle all paistsid selgesti välja teravad tumepruunid rinnanibud. Allapoole ei söandanud Avo vaadatagi.

Ta hakkas Taimit unes nägema. Tavaliselt kollases särgis, ükskord aga täiesti paljana, pruunid käsivarred poisi poole kutsuvalt sirgu. Avo ärkas märgade linadega.

Paljulugenud poisina teadis ta muidugi, mis see kõik oli, unenäod ja kleepuv küljealune. Veel teadis ta, et tal on puberteet ning et tal pole selles loos vähimatki šanssi. Ometi tikkus ta kangelastegusid sooritama. Võrkpall andis selleks võimalusi. Üks-

kord, kui vastaste tugev ründepall üle Taimi sõrmede libastus, päästis Avo olukorra valusa kukkumise hinnaga. Taimi vaatas talle oma pruunide silmadega otse hingepõhja ja ütles saatuslikud sõnad — oh sa mu kallis poiss.

See, mis mõjus kukkumisena, oli tegelikult mõeldud «pääsukesena», loomulikku paindlikkust ja teatavat harjutamist eeldava välkkiire maandumisena. Avo polnud kunagi varem söandanud «pääsukese» peale välja minna. Talle ei meeldinud haiget saada, või mis veel hullem, ennast veristada. Ta oli alati arvestatav kambamees, ainult ettevõtmised, kus võis nina veristada, muhke saada, konte väänata, ei meeldinud talle. Vastumeelselt ja loiult osales ta lumesõdades, õunaraksudes, kvartalitevaheliste lahingutes . . .

Aga nüüd oli riskipiir ületatud. Tema väljavalitu oli seda hinnanud. Õhtuni käis ta ringi pidupäevatundega, öösel aga lamas hulk aega avasilmi. Avatud aknast kostis mere kohinat paari kvartali taga, aias pobisesid siilid, toas virras üksik sääsk.

Jälle oli Ülo see, kes midagi märkas ja nöökima hakkas.

«Kuule, ma räägin täitsa tõsiselt — kas pulma ka kutsud? Kas sülti ka pakutakse? Ja likööri?»

Avole hakkas meeldima üksindus. Ta hulkus rannas, kolas düünides, kare rannarohi ja libedad männiokkad paljaste taldade all, ja tal oli mõru hea, vastik, imelik tunne. Ta ihkas täiskasvanuks saada. Ta tahtis elada tõelist elu. Ta jälestas enda ja teiste puberteeti. Ükskord aga, kui ta on juba küllalt vana, kolmekümneaastane nimekas luuletaja, tuleb tema juurde oranžis trikoos Taimi ja ütleb — Avo, kui sa suudad, siis andesta mulle. Sa oled minu pärast väga kannatanud. Aga nüüd olen ma kõigest aru saanud. Ma kuulun nüüd sulle, mu kallis poiss.

Eemal sumises, särises, käratses plaaž nagu määratu praepann, kõikjal sinetas meri, mööda säbrulisi lainevirveid hüplesid päikeselitrid, suured kajakad kukutasid ennast pea ees vette, ja siis, kui Avol hakkas südame all juba liiga lämbe ja ängistav,

sõõstis ta künkast alla, jooksis üle tulikuuma liiva, jooksis üle lamavate naiste ja meeste, tegi järsu pöörde, tuiskas üle sitke ja niiske mõõnariba, silkas madalas vees, kuni viskus viimaks kõhuli. Ta ujus kaua ja raevuselt, täieliku rammestuseni, lõtvuseni sudame all ja alakehas, keeras enese selili ja jäi taevasse vahtima . . .

15.

Konjak oli täitsa talutav, arvas Esko. Süütasime aga jälle sigaretid. Suu oli kibe. Peaksin suitsetamist piirama. Peaksin suitsetamise hoopis maha jätma. Peaksin ennast kokku võtma. Või tõesti — uut elu alustama?

Peaksin nüüd ükskord uuesti «Võlumäe» läbi lugema.

Haigutasin äkki laia suuga. Magamatus andis tunda. Või hoopis lähenev nürimeelne keskiga? Hiliv vanadus? Tõesti, milleks mulle veel kord «Võlumägi»?

«Vastik lugu, ma pole täna üldse magada saanud,» ütlesin tagatipuks millegipärast. Mu hääl oli kaeblik ja nürisev. Oli see mingi jutt? Kohe ma saingi.

«Kas sa tahad vihjata, nagu oleks keegi sind vägisi sulekoti alt välja tirinud?»

Esko hääl plärises. Ta silmil rippus tume rasvane juuksekahl. Ta nägi üsna närtsinud välja. Aga temas oli stiili. Tema põletas elu teadlikult. Nii ta vähemalt väitis. Ükskord püüdis ta meiega kihla vedada, et kolmekümnendaks sünnipäevaks on ta ennast surnuks joonud. Me keeldusime seda mängu kaasa mängimast. Esko koguni solvus.

Heitlik ja käsitamatu on noore neurootiku hingeelu. Väsitav on noorest peast kannatada. Alles ma just sain endaga nagu hakkama, seadsin hingekaalud tasakaalu, nüüd tuli aga iseäralikult põhjatu äng kallale.

Klaasi näppude vahel veeretades silmitsesin oma sõpru. Ausõna, mul oli neist kahju. Ja endast oli

kahju. Pillest samuti. Võib-olla ka Helvest. Ning isegi vist Enest, kui järele mõtelda. Mis küll meie kõigiga lahti on, kust need õnnetused ometi kõik tulevad, me oleme ju päris head inimesed? Või ei ole? Seda kurvem, seda kahetsusväärsem . . . Aga sellisel juhul tahaks teada, millise kuriteo me ikkagi oleme sooritanud, et meid nii järjekindlalt nuhelda.

Tom tõlgendas klaasiveeretamist üheselt. Ta täitis ruttu pitsid.

«Pa-paneme, poisid! Pole siin ku-kurvastada midagi! Ku-kuniks raha, pärast te-teeme kusagilt laenu.»

Ta neelas konjaki kiiresti alla. See nobe liigutus ei meeldinud mulle eriti.

Esko aga võttis küljetaskust möödunud nädala «Õhtulehe», voltis selle ristsõnade kohalt parajaks ja küsis Tomi käest vene kunstnikku. Niimoodi mõjus teine konjak Eskole.

«K-ga,» ütles Esko. «Seitse tähte. Kähku-kähku!»

«Korovin,» vastas Tom silmapilkselt, küünitas käe pudeli järele, kallas räpakalt pitsid täis.

«Ära nüüd forsseeri, vana,» ütlesin mina.

«Ei klapi. Teine täht on «u». Raudselt,» ütles Esko.

«Tuleb f-f-f . . . forsseerida, vana,» ütles Tom muiates. Ta suunurk tõmbles korraks. Ta nägu oli imelikult hall. Ta ei meeldinud mulle sugugi.

«Süda juperdab või?» küsisin tasa.

«Sü-süda? Mis mõttes . . . Aa . . . maks, neerud . . . Ei, see kõik tu-tuleb hiljem. Ma olen mõ-mõnes mõttes terve nagu hipodroomiho-hobune. Kuindži,» ütles ta Eskole.

«Klapib,» nentis Esko.

«Proosit,» ütles Tom. Jõi mineraalvett peale, pühkis lõuga, lõdvestus. Vaatas natuke aega restoranisaali, interjööre, natüürmorte, misanstseene ja fragmente. Vasak silm tõmbus korraks kissi. Sel lühikesel hetkel oli ta vaieldamatult kunstnik. Siis ütles Tom:

«Oleks suvi.»

Ja äkki meenus mulle üks Tomi linool, mille ta

mulle mõne kuu eest kinkis. See oli tänini raamimata, vedeles vist lauasahtlis.

Lihtne kompositsioon: tühjal mererannal istub paljas naine, käed ümber põlvede ristatud, pea õlale kallutatud, pilk alt üles otse vaatajale vastu vaatamas. Imelik lugu — see pilk nagu polnudki pildis, vaid paarkümmend sentimeetrit väljas, eespool. Rahulik, mõtlik, leebe pilk.

See oli ebamugav pilt. Ta tekitas rahutust. Võibolla sellepärast, et seal oli palju tumedat pinda . . .? Ei tea. Tom ise seletas asja just niimoodi. Ta väitis ühtsameelselt, et asi olevat täiesti kogemata välja tulnud — just tänu tehnikale. Must linoolifoon ereda keskpäevavalguse asemel tekitavat võõristusefekti. Kontrakäigu. Kummastuse. Ei tea, ei tea! Nii lihtne ei tohtinud see asi olla. Minule sisendas see pilt mingi almasin traagikat.

Jah, muidugi, modell oli ilma mingi kahtluseta

16.

Rohtalast ja liivadüünidest. Suvi, ikka veel otsatu suvi. Päeval tuhandete viisi peaaegu paljaid kehi, seathulgas sadu tüdrukuid ja naisi, õhtul aga paarikesed pargiteedel, nende kokkusurutud puusad, longuvajunud rasked pead, ühemõtteliselt läikivad silmad. Intelligentne kuurortlinna poiss käis aga ringi, ilme kivikarm, kaustik kaenla all. Ta ihkas üksindust. Ta sai kõigest aru. Ta oli mõndagi näinud. Ta oli kõigest üle. Tema polnud niisugune. Ta suretas liha. Ta kirjutas sonette.

Avo mäletas täpselt: see juhtus ükskord pühapäeval. Ta oli tükk aega külitanud madalalt hargneva männi all. See oli tema koht. Tema enda sonetipuu. Iga sambiatutt, iga kare rohukõrs oli tal siin teada.

Sonett oli nõudlik vorm. Peale talendi (ta oli selle olemasolus kindel) nõudis see ka iseloomu (seda ta kasvatas). Alles siis, kui vasak külg oli juba täiesti

tuim, muutis Avo asendit. Paksus ruudulises klade olid järgmised read:

(A) Mis tumestab mu ööd, mis rikub päevad?
(B) Jah, Teie see! Ma armunud ja noor.
(B) Oh, ärge olge päikse ees kui loor.
(A) Veel loodan, õnne minu silmad näevad.
(A) Ja ükskord, siis, kui rõõmud kõik on (käe nad?
(B) Teil ütlen

Liiga suureks rahuloluks autoril põhjust polnud aga väliselt oli asi siiski üpris itaalia soneti algus moodi. Itaalia sonett on üks keerukamaid. Alati jääb riime puudu.

Aga ega autor kerget elu soovinudki. Ta teadis et neljateistkümneaastasi, kes on endale eesmärgik seadnud kirjutada veatuid itaalia sonette, polnud siin linnas kuigi palju. Ilmselt mitte ühtegi peal tema. Kõik teised neljateistkümneaastased tegelesid sel tunnil oma lihtsameelsete poisikesehuvidega: ke ligunes leiges merevees, kes klappis jäätiseraha, ke vahtis staadionil jalgpallimatši kahe kehva mees konna vahel, kel aga polnud muud hinge taga ku oskus kaugele sülitada ja teistele ülbelt otsa vah tida. Mõni loll luuras koguni naiste paradiisi ümb ruses. Häh!

Avo tõusis, torkas kaustiku pluusikaelusesse j hakkas aegamisi mööda metsarada kodu pool minema. Soneti otsustas ta hiljem lõpetada.

Siis see juhtuski.

See oli varjuline lagendik, ümberringi sööt j metsistunud vaarikavõsa. Põõsaste all oli tühje pude leid, koltunud ajalehelatakaid, kuivanud mustuse hunnikuid. Lepapõõsa all aga . . .

Avo oli juba mõnda aega kahtlustanud, et umbes niimoodi see asi käibki. Aga selle asemel et vaik selt jalga lasta, tardus lihasuretaja päris avalikult paigale. Vastik oli, häbi oli, hirmgi, aga üle kõige käis vägevam sund, ja selle nimi oli uudishimu.

Ta seisis ega saanud sinna midagi parata. Ta seisis ja vahtis ahnelt.

Teda reetis mingi oksaraag, aga võib-olla polnud

mingit raagu, sest see, et ta seisis ja vaatas, oli liiga suur jõledus, et karistamata jääda, karistus oli aga halastamatum, kui ta oskas eeldada, niisiis, pärast oksaprõksatust, kui seda üldse oligi, toimus kõik väga kiiresti, ühe hetke, ei, poole hetke jooksul, veel aastaid hiljem oli tal seda alandav meenutada, kohkunud kiljatus, ohh!, mehe raske ja tihe hingamine, mehe pruun ja musklis selg ning väga valge tagumik, naise pikad päevitunud jalad, üks neist väänleb mööda mehe turja, langeb seejärel alla, vilksatab pealetõmmatav kirev riidetükk . . . Ja siis karistus, milline karistus! Noore naise äratundvad pruunid silmad, ilus, häbitu, ehmunud, raevunud nägu.

Taimi.

Nüüd laskis poiss tõepoolest jalga. Ta põgenes, nagu jookseks elu eest. Kaustik rappus põues, vajus kõhule, kõrvades huugas, kumises, vasardas tokimehhanism, veel kümme aastat hiljem, istudes oma kahe sõbraga restoranilaua taga, surus Avo tahtmatult huuled kokku, pidas tahtmatult hetkeks hinge kinni, kui see nägemus asja ees teist taga korraks silme ette kerkis . . .

. . . Aga kõik möödus üllatavalt kergesti. Ometi oli ta ohtlikult hellahingeline (nii arvas ema) ja pentsikute kinnisideedega noormees (nõnda väitis isa).

Spordiplatsile ei läinud Avo enne, kui oli kindel, et tudengid on oma suvepraktika lõpetanud. Ära sõitnud. Tema elust lahkunud.

Loomulikult ei hakanud Avo ka sonetti lõpetama. Siiski, pooliku rea pani ta paika.

(B) Teil ütlen: olete üks vana vastik hoor!

Punkt. Rist. Lõpp. Sonette ei kirjutanud Avo enam kunagi, luuletamine hääbus ülepea mõne aja pärast.

Ta luges läbi «Port Arturi» ja vaimustus sõjandusest. Kirgastunud militaristina veeris ta hiljem õhtute viisi venekeelset «Suure Isamaasõja ajalugu», uuris kuulsate lahingute skeeme ja kirjutas väejuhtide nimesid üles. Hiljem ei suutnud ta ka ise seda episoodi elus endale põhjendada. Tegelikult oli ta paadunud patsifist ja tsivilist.

Hommikuti jooksis ta Raekülla, tegi metsa all põh
jalikke võimlemisharjutusi, pärastlõunati aga treeni
Toomsalu õpiku järgi kõrgust ja kuuli. Enam mitt
Ülo pärast.

Sügisel sai Avost üle kooli ja varsti ka linna tase
mel spordipoiss. Prantsuse keelest loobus ta lõpli
kult, küll aga oli tal kaalu kooli kirjandusringis
Ka hakkas ta ajalehtedele sõnumeid saatma. Ta ol
ainuke õpilane klassis, kel oli isiklik sissetulek
Väike ja juhuslik, ent kõik on suhteline — üh
sõnumi honorari eest võis kõik klassi poisid kinn
kutsuda. Paar korda ta seda tegigi. Mis tüdrukutess
puutus, siis neisse suhtus ta halvasti varjatud põl
gusega. Ta arvas neist liiga palju teadvat. Õnnek
ei kujunenud sellest kompleksi. Juba kevadel musl
tas ta ühe vanema klassi neiuga.

Paarist järgmisest aastast polnud aga enam kuig
palju suvevisioone. Pigem uduvihmased oktoobri
õhtud, poistepundid Kalevi tänaval või sillal. Kalev
lõppu ja tagasi, üle silla ja tagasi. Ülo või mõn
teise kaaslase pingul lõuamusklitega nägu, mid
hooti valgustas peopessa peidetud sigareti punan
kuma. Ülestõstetud kraed, märjad jalad, mahasala
tud süütunne ja igavus. Ajalehed kritiseerisid hüs
teerilises toonis tarzanisoenguid ja kitsaid püks
Smuul laskis lendu termini «lõngus». Tere aseme
öeldi moens.

Banaalne huligaansus, banaalne pahandustelaine
tus. Klirisevad klaasid, katkised tänavalaternad käl
sid ehk tookord mingil väheseletataval moel init
siatsioonirituaali ette? Ema suured silmad, hädin
naeruvine suunurkades — ema ei suutnud sääraseid
tegusid mõista ega isegi hukka mõista. See jääb esi
meseks ja viimaseks korraks, lubas Avo, kes ol
juba mõnda aega aimanud, et tema ema pole täis
kasvanud inimene selle sõna tavatähenduses, ta ela
otsekui poolenisti kusagil mujal, võib-olla ikka vee
sõjaeelses Pariisis, argipäev tekitas temas mõnikord
ebaproportsionaalset lõbu, siis aga sama mõõdutun
detut kohkumust, ta ehmus ühtviisi raskesti nii üle
keeva piima kui ka poja halva kirjandihinde pärast,
teda hirmutas tuuletõmbes paukuv uks ja võttis kee

[illegible] korraliku lihatüki puudumine kaupluses, ta
[illegible] nõnda paljude asjade üle, et tundus mõni-
kord küllasõitnud välismaalasena. Muuseas polnud
[illegible] hakata emale selgitama, et tegelikult ei olnud
Avo oma käega ühtki laternat puruks visanud, ta
[illegible] ainult j u u r e s v i i b i n u d — nagu tavaliselt
[illegible]. Usna ükskõikselt võttis Avo põhisüü enda
[illegible]. Ülo oli pikka aega talle ülevoolavalt, lausa
[illegible]kult tänulik. Mõne aja pärast kadus ta silma-
[illegible]. Avo polnud teda hiljem kordagi kohanud,
[illegible] midagi kuulnud.

[illegible]kaheksanda klassi lõpetamise eel oli revolvrilugu.
[illegible] revolver, mis püstol — see oli vana roostes
[illegible], vaevalt et üldse laskmiskõlblik. Selle päritolu jäi ähmaseks, nagu ka asjaolu, miks poisid seda
[illegible] vajasid, miks nad selle ümber kogu säärase
[illegible] kokku keerasid. Igatahes oli relv olemas, asja
[illegible] pargisopis, tehti suitsu, oldi otsustavad ja
[illegible]. Pangaröövist või riigikukutamisest siiski ei
[illegible]. Lihtsalt oli neil äkki ühine saladus, isegi
[illegible] vandenõu, poiste eemalolevad vinged pilgud,
[illegible] nagu ootasid midagi; kõhusopis külm hirmukil-
[illegible], sirutas Avo käe välja: ah, hea küll, mehed,
[illegible] seda esiotsa minu juures kuuris. Asjaosalisi
[illegible] viis, nagu tavaliselt ikka, osutus üks neist arg-
[illegible], pasapeetriks, lobamokaks, aga võib-olla
[illegible] koputajaks, seda ei teadnud Avo tänini, kes,
[illegible] tekitas roostes nagaan juba järgmisel näda-
[illegible] palju kõmu ja pahandust, algul käidi vestlemas
[illegible], pärast julgeolekus.

Isa vaikis nördinult. Tema oli polüglott, filoloog,
[illegible], tema põlgas relvi ja poisikesemänge. Isa
[illegible] juba siis raskesti haige. Avol oli temast väga
[illegible]. Selgus, et ta ei teadnud oma targast isast
[illegible] midagi. Aastaid hiljem korjas ta pude-
[illegible], üllatavaid seiku, ühetähenduslikku tunnustust.
Ta isa oli olnud oma ala suurmees. Seekord aga
[illegible] isa Tallinnasse pika kirja ja nädalapäevad
[illegible] sõitis Avo suslaga pealinna.

[illegible]kaheksandas klassis tuli ta poole õppeaasta pealt
[illegible] hiigelsuurest koolist tulema ja vormistas
[illegible] ametisse. Tädimees leidis talle mõnusa koha

gaasitrassi alajaamas. Õpid õhtuti oma õppimise saad haridust ja palka korraga. Palk polnud suu aga töö ei murdnud konti. Ta pidi lihtsalt kella kellani laua taga istuma ja aeg-ajalt mõninga numbreid üles kirjutama.

Põhiaeg läks lugemisele. Ja õhtukooli ta ei astu nudki.

Ega teda keegi ka sundinud.

Võib-olla kunagi hiljem... Aasta pärast. Ees nä seisvat lõputu elu. Tallinn oli tõeline linn.

Avo oli üleöö saanud täismeheks.

Ükskord, kui isa juba viimaseid nädalaid Tart kliinikus lamas, veetis Avo nädalavahetuse Pärnu Meelde jäi hommikuni kestnud jutuajamine emag

«Te kumbki pole suurt sellest rääkinud... Mi me õigupoolest Tartust ära tulime, siia bürgeri linna?»

Nii ta ütleski — «bürgerite linn». Juba oli ta Pä nust eraldunud. Üle. Kriitiline. Rohtaiad ja liivalu ted ei tähendanud enam midagi.

«Oh, kuidas seda sulle... Noh, meil läks äkki ki reks, saad aru?»

«Ma ei mõista.»

«Muidugi, mida sina sellest mäletad... Aeg o selline... Ei, see pole õige määrang. Aeg on ala inimese vastu. Mõnikord vähem, mõnikord rohke mõnikord eriti. Kui sina Kristaga seisite meie Tartu kodu saalis klaveri juures ja mingiks koolipeok luuletust pähe õppisite... Ma ei teadnud, kuh joosta.»

«Millist luuletust?»

«Mis luule siis üldse olla sai? Stalini-luule...

Avo krimpsutas nägu. Talle ei meeldinud tead mine, et temagi on selles kõiges osalenud. Olgu süüdimatu lapsena. Ja äkki, asja ees teist tag meenus massdeklamatsioon, montaaž, milles osale terve klass. Meenus ka luuletus. Ta vaatas emal otsa ja hakkas kobamisi tuletama:

«Kõik meie päevad on päikesest rikkad, / õnne ja tänust me süda on kuum... / Laulud meilt lenda vad läände ja itta: / Stalin on võitmatu, Stalin o suur!»

Ema muigas nukralt, puudutas näpuotsaga ots-mikku ja jätkas:

«Stalin on õiglus ja valgus ja tõde; / Stalin on töö-rahva võitlusparool. / Täna me kõik / hüüame koos: / Stalin on suur! Stalin on võit!»

«Tjah,» ütles Avo. «Jube.»

«Jube, muidugi jube,» kinnitas ema rutakalt. «Aga teie hääled kõlasid nii heledalt, teie silmad olid nii kirkad. Ja meie ei saanud teile m i d a g i ü t e l d a! Me ei saanud ütelda isegi seda, et sisust sõltumata olid kõik need värsid uskumatult maitsetud!»

Avo pani imeks ema mälu ja hajameelsust. Need sobisid kummalisel kombel hästi kokku. Aga kohe jätkas ema Tartu-teemal.

«Lühidalt, isa ei saanud, ei tohtinud... jah, nii on õigem... enam ülikoolis töötada... Isegi «Wer-neriss» ei olnud tal hea käia. Me olime liiga kaua välismaal elanud... Hea, et tal siis enam kateedrit polnud... Ja ta polnud enam professorgi. Ta ei hoo-linud neist asjadest. Ta oli... on... ta on ju sama-sugune epikuurlane, nagu sina kipud olema... Lühidalt, üks hea inimene andis mõista, et peaksime Tartust kaduma... Jah, nii ta läks. Aga vaata, siiski, kui palju head kirjandust ta siin on tõlkinud.»

«Koos sinuga.»

«Mis mina... Mina olin plikake, kui ta mu ära kosis... Mina olen eluaegne assistent.»

«Hea küll, ema. Aga ütle, kas näiteks minu saatus oleks teistmoodi pööranud, kui me Tartusse olek-sime jäänud?»

«See on retooriline küsimus... Muidugi, seal on teine õhkkond... Meie pool käisid Hans Kruus ja Semper ja kes veel... Aga sa vist ei saanud täpselt aru. Ilmselt oleksime Siberisse sattunud... Tahtsid sa seda teada?»

«Ma tahaksin kõike teada. Kõike. Aga vaata, ema, nagu selgub, ei oska mina küsida ega sina vastata.»

«Sellest pole midagi,» ütles ema rahulikult. «Nii see tavaliselt ongi.» Ja kohkus siis: «Avo, aga kuule, kes siis veini ilma puuviljata joob? Köögis peaks olema antoonovkaid, Krista tõi õhtul keldrist süle-täie...»

Ja varsti suri isa.

Koputas poja aknale ja lahkus lõplikult. Nagu s
gus, polnud nemad jõudnud üldse omavahel r
kida.

17.

Mõnikord ajas Esko keskendumisoskus mind mar
Mäletan, ükskord juhtusin hommikul tema poo
Esko analüüsis üht Kerese katkestusseisu pretend
tide turniirilt. Olin juba ajalehe saanud, tead
tulemust ja ütlesin selle ka Eskole. Tema ei tein
kuulmagi. Mõne aja pärast kordasin. Niimoodi n
või viis korda. Esko aga istus pead tõstmata ja as
dit muutmata kolm ning pool tundi malelaua koh
mina jõudsin selle ajaga läbi lugeda neli numb
«Kehakultuuri». Kui Esko nupud kokku lükkas,
hommikust lõuna saanud. «Keres kaotab, p
midagi parata,» ütles ta masendatult. Kui ma
tähendasin, et olin talle seda mitu korda teatan
ei tahtnud Esko mind uskuda. Ta polnud mind üld
kuulnudki!

Nüüd oli ta taas leidnud aja ja koha ristsõna
jaoks. Ei häirinud teda kerkiv sumin restoranis,
piinanud elumured, ei köitnud meie kahe taga
hoidlik juuresolek. Pliiatsit närides puuris ta ras
pilguga ruudustikku. See täitus visalt. Tegelik
mõjus ta natuke raskelt. Ja väga imelik oli nii p
jaliku inimese kohta tema naise ning ühtlasi k
susekaaslase käest kuulda, et konspekte see m
üldse ei ava. Tal polegi neid. Lausa ime, et ta mõ
kord ikka arvestuste või eksamitega maha sa
Ime või pime õnn. Aga mis oli minul siin kaasa r
kida! Mina ei jõua oma elus kunagi ühegi ametli
akadeemilise arvestuse või eksamini.

Tom kõõritas samuti Esko poole. Ristsõnad te
ei seganud, teda häiris Esko puutumata konj
Ta müksas sõpra küünarnukist. Esko mühatas pa

selt ja jõi pilku ajalehest tõstmata pitsi tühjaks. Ta liigutus oli lohakas, lõngpeen konjakinire valgus lõuale.

Tom kallas klaasid kähku täis.

«Mis asja mere kaldal,» ütles ta pärast maigutades. «Mets madruseid täis. Ah, vana?» Ta kuraas oli jõuetu. Ta pilk vilas süüdlaslikult ringi.

Kogu see lugu ei istunud mulle. Armeenia konjak käis kõrvetisena kõhust läbi. Ja siis hakkasin hõnsat loba ajama.

«Kuule, vana, mis sa ikka norutad. Mina sinu asemel ... Ei, minul poleks sinu asemel midagi ette võtta. Sul seisab ees maailma vallutamine, usu mind. Saalid ja salongid. Ene? Lollisti tegi, et jalga laskis. Ei jõudnud ära oodata. Polnud kujutlusvõimet. Naistel pole perspektiivitaju, vana, tead sa seda? Küll ta varsti kahetseb. Ei, mitte ühtegi paha sõna Ene kohta, see kõik on puhtalt sinu enda asi. Mis veel? ÄRKI? Kunstiinstituut? No tead, meie riigi kaanonite kohaselt ei tohiks ka Michelangelot, van Goghi ja Witraltit kunstihoones välja panna, nad olid ju isehakanud, nad olid ju isetegevuslased. Mõistad, vana? Kuidas sul muide selle kunstikooliga vahekorrad ongi?»

«Ku-kust mina tean?» Tom kogeles jälle. See tuli tal hooti, kuidas kunagi. «Võib-olla a-a-avaldati puhade puhul kä-käskkirjaga kiitust?»

Bõkatasin naerma. Nähtavasti valjemini, kui asi väärt. Tom silmitses mind pettunult.

«I tead, mis ... Ma olen juba ammu tä-tähele pannud, et sõ-sõnad vi-viivad ju-jutu teemast kõrvale. Mis Ene, mis instituut ... Kust sina tead, ä-äkki painab mind ülesaamatu ja ab-ab-absoluutne maailmamure?»

Korraks välgatas ta napp naeratus.

«Ära mind lohuta. Ära mind õpeta. Ära mind suuna. Oleme niisama, eks? Las e-elu voolab omasoodu.»

Mõtlesin järele, noogutasin pead. Ning tegin teist juttu.

«Okei. Aga kuule, kus sa siis ikka vahepeal olid? Kõik need kaks nädalat?»

Tom jäi selle peale sügavalt mõttesse. Kehitas si
õlgu ja vaatas mind etteheitvalt.

«Metsas,» ütles ta napilt ja pööras pilgu mujal
Niimoodi me vestlesime.

18.

...Pärast isa surma kolisid ka ema ja Krista Ta
linna. Avo pääses tädi hämarast tagatoast tulem
Pere oli jälle koos. Nad hakkasid elama suures vei
ras korteris Kalamaja kandis. See oli vana nagise
puumaja, seinad kostsid läbi, lopsakad oksad tung
sid akendest tubadesse, läbi korteri ristlesid korid
rid ja esikud, toad asusid eri tasapindadel, üks ühe
teine teises majaservas, kolmas rippus osalise
kõnnitee kohal, neljandas laias suur valge ahi, lag
dad seinad elustati reprodega (Cézanne, Picass
Gauguin), oli ka paar hinnalist originaali (Pe
Aren ja Jaan Vahtra, samuti üks rohmaka jooneg
noore Wiiralti puulõige), üsna pea algas suures ko
teris külaliste saalimine, paugutati uksi, vaield
naerdi ohjeldamatult, räägiti kirjandusest, kunsti
muusikast, tulevikust, õnnest, elu mõttest, minev
kust, rahvuslikust depressioonist, elu mõttetuse
õde valmistus kunstiinstituuti astuma, teda veetl
sid võrdväärselt keraamika ja nahkehistöö, laudad
kuhjusid visandid ja albumid, ema sai millalgi kev
del lõplikult isa surmast üle, sageli võis läbi pära
uste kuulda tema sooja, usaldavat, kurinal tõttav
kõnelust küll Pariisist, küll Wiiraltist, küll sellestk
et siinsamas korteris elanud omal ajal moenäitle
ja kupletist Alfred Saame ja et just selle nurgato
suurest aknast hüpanud too legendaarne isik av
tud vihmavarjuga ootavasse troskasse, see olnu
veel siis, kui langevari alles põnev uudisasi oli...
Kust küll ema seda teadis?

Avol oli lahe töökoht, palju vaba aega nin
eakaaslastega võrreldes ka raha; raamatukogu, kin

teatri kõrval hakkas teda aina rohkem tõmbama kohvikumaailm — ennekõike oli selleks kohvik «Tallinn» linnasüdames.

Lüssideks (või kupeedeks?) lahterdatud suures saalis käisid tihti noored näitlejad, kunstnikud, muusikud, luuletajad. Neist loodeti palju. Nende teod tundusid paljudele ilmutuslikena. Kõik oli uus: maaliti uutmoodi, kirjutati uutmoodi, komponeeriti raadiodeklamatooriume, taasavastati vabavärss. Viimase ümber käis vabariiklikes lehtedes ideoloogiline võitlus. Novellistid ei kirjutanud enam sotsialistlikust võistlusest, vaid vihmast, ärklitubadest, kurbusest. Kõik see peegeldus, mõnel tihetihkel õhtutunnil aga lausa kontsentreerus «Tallinnas». Kohvitassid, veinipudelid, pokaalid tihedalt tillukesi laudu katmas, istuti salkkonniti, vennaskonniti, mõnikord võeti tüdrukud ruumipuudusel koguni sülle, siis jälle hulguti lauast lauda, vaieldi, ägetseti, joriseti laulda, loeti luulet, avaldati armastust, lubati veel näidata, lubati eesti kultuur pea peale pöörata, lubati kehtiv kord paika panna, mõnikord joodi ennast tobedasti täis; vana väärika kohviku põlised kunded, õhukeste kokkupigistatud huultega eakad daamid, vaatasid põlguse ja õudusega seda noorte tulipeade edevuse laata, pikapeale aga lakkasid hoopiski «Tallinnas» käimast, taandudes kuhugi mujale: «Kinoomi», «Harjusse», «Pärli». Noored tulipead aga tehvitasid oma lüürilisi lokke, sügasid moekaid siilipaid, embasid otsustavalt, põhimõtteliselt, lausa deklaratiivselt moodsaid ja lõkerdavaid plikasid, tulevast sinisukki, tulevasi naisõiguslasi, tulevasi litsikesi, ühesõnaga, kõik lõhnas Euroopa keskmise järele, vein oli odav, kõigile tundus, et nii on, nii jaab, ainult niimoodi siin linnas saabki olla... Peabki olema!

Eriti algul oli kohutavalt põnev. «Tallinnas» viibimine tähendas peaaegu automaatselt osalust. Pühendatust. Missiooni!

Paar aastat vanem Pärnu poiss, kes nüüd õppis Panso juures lavakunsti, näitas kord Avole heledate lokkide ja õrnroosa pahelise ingli näoga noormeest: Enn Vetemaa.

«Vaat see mees teeb Eestile kirjanduse, mida pole vaja häbeneda,» ütles lavakas.

Avo uuris tähelepanelikult luuletajat. Oli temagi juba lugenud Vetemaa elegantseid värsse linnast, muusikast, süütuse kaotamisest ning koguni Hruštšovist. Nõtkete žestide saatel selgitas kikilipsuga poeet midagi oma lauakaaslastele. Ühel neist oli triibuline lõngusesall kaelas, Avo arvas, et küllap mõni äge kunstnik, modernist, sürrealist, kubist, aga ei, kõike teadev noornäitleja ütles nina krimpsutades, et hoopis üks noorautor, proosapoiss, ise alles vist keskkoolis, aga juba mõned aastad «Nooruses» ära trükitud, Teet Kallas, ehk oled kuulnud, mõnel jutul pole ju vigagi, aga vaevalt sealt midagi erilist tuleb, poiss on esiteks lihtsameelne ja teiseks joodik ning huligaan; kunstnik, see on hoopis teine mees, see kõige vanem seal seltskonnas, see kõva häälega mees: Henno Arrak, räägitakse, et ta noorem vend on samuti kõva kunstnik; Arrak kuulas Vetemaad, peentel huultel targa inimese kannatlik muie, tema kaisus aga istus ilus blond neiu, tüdruku ovaalne nägu, selle ilmsüütu ja samas ilmsaatanlik võrgutajailme tulid tuttavad ette, kohe meenuski, et see näotüüp kordus Arrakul ühest pildist teise. Tüdruku nimi oli Iris — sedagi teadis tulevane näitleja. Ah, kõik nad seal tulid tuttavad ette, tuttavad ja omased. Avo tundis tahtmatult liigutust. Ta nägi nüüd oma silmaga, kuidas toimib, kuidas pulbitseb isamaa kultuuri potentsiaalne järjepidevus.

Mõne aja pärast kadus kõikteadja kaasprovintslane orbiidilt — armus? kaotas närvid? põrus Panso juures läbi? poos enese üles? — aga siis oli Avo juba Tallinnas ja «Tallinnas» omainimene. Ükskord näiteks vaidles ta noorluuletaja Rimmeliga, kes oli muuseas miilitsaleitnant, luules aga vasakpoolne naivist. Teinekord jälle väitles Avo vaikselt ent visalt jutuka maalikunstniku Subbiga. Subbi pildid meeldisid Avole, tema isik aga kutsus esile trotsaka targutamissoovi. Millest nad üldse vaidlesid, seda Avo järgmisel hommikul enam ei mäletanud. Nii peen jutt oli... Paar korda jõi ta tšellist Margus Veanese ning tema pruutidega. Mõned pidasid Marjust geeniuseks, eesti tšellonduse lunastajaks, teised aga pätiks. Mõne aja pärast tutvus Avo ka Vetemaa, Kallase, Arraku ning tema Irisega. Iris kinkis talle koguni ühe oma luuletuse: *Õnned sähvasid välkudena paduvihmases öös. Ma ei mäleta enam haavalehtede värinat...*

Elamusi jätkus igal õhtul. Kord tõi kiilaspäine kellassepp venekeelse ajalehe Jevtušenko «Stalini järgtastega». Teine kord oli tal kaasas «Babi Jar». Võib arvata, et Jevtušenko nimi jõudis Tallinna teadvusse just läbi nende luuletuste. Kiilaspäine kellassepp ei tahtnud kelleltki midagi. Ta silmis oli igavene juudikurbus. Avo püüdis sealsamas kohvikulaua taga «Babi Jari» tõlkida. («Ei ole hauasambaid Babi Jaris. Vaid järsak, nagu toores järelhüüd. On õudne. Sama vana olen nüüd kui terve juudi rahva ajalugu...») Tõlge oli kohmakas. Kellassepp tellis närvitsedes üha uusi konjakikarahvine juurde. Tõlge jäi pooleli. Avo hakkas enne kohviku sulgemist nutma. Juut istus liikumatult, surmlikult purjus, silmis lootusetu ahastus.

Oli ka altminekuid. Kassikulda. Siirast hullust või peent bluffi. Ükskord vedas keegi fanaatiliselt siravate sinisilmadega kõrend terve seltskonna kohvikust mingisse kõledasse ja kajavasse trepikotta ning laulis neile itaalia aariaid. Teda hüüti Mario Lanzaks. Tal oli tõesti kime tenor, ta pani suurt rõhku traagilisele vibratole, aga kokku võttes oli elamus jube ja piinlik. Poiss ei pidanud peaaegu üldse viisi.

Mõne aja pärast tutvus Avo noore kunstitudengi — või oli too siis alles koolipoiss — Tom Randmaaga. Kes neid tutvustaski? Vist Krista. Tomil oli jumalast antud joonistajakätt, kõik muu seisis tal alles ees. Ta oli maru poiss, enamasti vagur ja vaiksepoolne, mõnikord aga täiesti taltsutamatu. Nad said Tomiga paugupealt sõpradeks. Tom tutvustas talle omakorda teisi sõpru: neist tükk maad vanemat Paul Koovitajat, kes kirjutas jutte ja luuletusi — eriti proosa oli tal silmatorkavalt elegantne ja novaatorlik, samuti ka Esko Virkhausi, kes oli paari aasta eest tulnud Eesti noortetšempioniks males ja oli nüüd üks nooremaid meistrikandidaate vabarii-

gis. Meistrikandidaadi järk polnud siis veel devalveerunud. Maletaja nägi muide neist kõige rohkem vaimuinimese moodi välja. Ta oli geneetiline boheemlane — või koguni aristokraat, noor ja tülpinud. Tegelikult oli ka Esko helge poiss. Avo tutvus veel paljudega, ent just nende kolmega kujunes tal välja pidev sõprusring.

Sõprus oli Avo jaoks tõsine asi, ehkki sellest iialgi ei räägitud. Hoidku Jumal selle eest! Sentimente ei peetud heaks tooniks. Samas polnud sõprus sugugi midagi niisama stiihiliselt toimivat, sõprus oli keeruline ja teinekord katsumusteküllane süntees. Avo ei teadnud tänini, mis oli mõne küllaltki riskantse seiga taga: kas juhus või sõbra inspiratsioon. Ühel hilisel talveõhtul kõndisid nad koos tüdrukutega Võidu väljakul hotelli ees. Või oli juba öö? Igatahes ei liikunud väljaku selle poole kõnniteedel kedagi. Suure tumepruuni esindushoone ees tammudes, sigarette süüdates, loba ajades märkas äkki keegi eestiaegse arhitekti peentööd. Hoone fassaad mõjus ligidalt vaadates otsekui mingi trepistik öötaevasse. Nimelt ulatusid ühtlaste vahede tagant välja sümmeetrilised pooltellised. Hotell see maja vist polnud, aga vaevalt Avo selle üle eriti mõtiskleski. Ja kuidas sündis kihlvedu, kes seda mäletab... Igatahes oli Avo palitu hetke pärast juba ühe tüdruku käsivarrel, Avo aga ise turnis külmavereliselt mööda fassaadi üles. Kivid olid küllaltki mugavad, vahed parajad. Juba oli ta teise korruse akende kõrgusel, kui sõbrad hakkasid teda ägedasti tagasi keelitama. Millegipärast poolsosinal. Ta ei vaadanud nende poolegi. Ta ronis edasi. Kui juba, siis juba! Aga mõne minuti pärast oli Avo paksudes poolkasukates miilitsameeste piiramisrõngas, kes teda müksisid ja togisid ning läbisegi vene ja eesti keeles nõutasid, kus on POMM. Mis POMM, mis POMM, oskas Avo ainult totakalt vastu küsida. Selle peale sai ta mitu valusat matsu. Kõik toimus juba tumepruuni esindushoone poolhämaras vestibüülis. Sõpru polnud kusagil. Avo kobati läbi, uuriti isegi ta täitesulepead. Viimaks vaatas üks mees — ohvitser — talle otsa ja küsis väga tasa: MEES, KAS SA

TEAD, MIS NÜÜD SAAB? Pole aimugi, vastas Avo. Üks miilits hakkas millegipärast naerma — ja vakatas samas. Ohvitser küsis nüüd juba sosinal: KAS SA TÕESTI EI TEA, MIS SA TEGID? Muidugi tean, ronisin mööda seina üles, kuni te mu sealt alla tirisite, vastas Avo õlgu kehitades. Talle ei jäänud märkamata imelik muudatus ohvitseri näos. Too vaatas Avot nagu laps kaelkirjakut. KUST SA SIHUKE VÄLJA ÕLED TULNUD, sosistas ohvitser, ET SA EI TEA, ET SELLES MAJAS ASUB EESTIMAA KOMMUNISTLIKU PARTEI KESKKOMITEE? Pärnust, ütles Avo, tundes, et kaotab kohe teadvuse. Imelikul kombel lasti ta varsti minema. Ajad olid segased. Liigne karmus polnud aja stiil. Lase jalga, terrorist, lase jalga, alpinist, öeldi talle ja visati tänavale.

Palitu tõi Tom ära vastu hommikut. Tema oli Pärnu maantee miilitsajaoskonnas pidanud tükk aega tõestama, et kinnipeetav tütarlaps pole ühtki inimest paljaks röövinud ega ära tapnud. Tütarlaps hüüdnimega Baara jäeti siiski jaoskonda: veinistunud oleku ja solvavate väljendite pärast.

OLGU SEE ESIMENE JA VIIMANE KORD POLIITIKASSE SEKKUDA, ütles Avo järgmisel päeval «Tallinnas». Kes naeris, kes jäi tõsiseks, Esko ja Paul vahetasid aga pika pilgu.

Tihtipeale mindi «Tallinnast» Avo poole koju.

Vähemalt paar õhtut nädalas kogunes Käsperite korterisse kümmekond inimest, mõnikord rohkemgi. Vanasti oleks selle asja kohta öeldud salong. Neil õhtutel lõi ema särama, käis vandeseltslaslikult naeratades toast tuppa, pakkus kohvi ja küpsiseid; juhtus, et jäi pikemaks istuma, istus ja naeratas ujedalt, teinekord aga jutustas oma asju, mida muud kui ikka Pariisist...

Need õhtud Kalamaja kandis! See oligi salong. Ja Avo oli sündmuste keskmes, teda ümbritsesid huvitavad inimesed, temalgi oli oma arvamus, kui seda küsiti: kohane, asjalik, napp. Heatahtliku muigega markeeritud. Oli perioode, mil süvenes mulje, et Avo võiks ka ise midagi ära teha. Miks mitte? Värsse? Lapsepõlveäng oli ammu ununud. Följetone? Novellette? Võib-olla tõesti... Eks ole ju

kõike proovitud, eks ole meil kõigil olnud oma ruu-
dulised salakaustikud, pareeris Avo, aga samas: jah,
peaks ennast tõesti kokku võtma, laiskusest jagu
saama, enda peale vihastama . . . Avo katsetusi pol-
nud näinud õieti keegi, sellegipoolest veensid nii
Paul kui ka Tom (kumbki omapead, teisega kokku
leppimata) teda ilmtingimata laua taha istuma.
Need olid tõsised sõbrajutud. Mõnikord tegi Avo
tõemeeli proovi, põrnitses valget paberit kas kodus
või töö juures, aga ikka tuli midagi muud vahele,
siis veel midagi, ja äkki oli ta ülemäära sisse võe-
tud hoopiski Apollinaire'ist. Või Hikmetist. Esimest
sai lugeda Tartu ülikooli rotaprindivihikutest, teist
oli tõlkinud tuttav idakeelte tudeng Andres. Sild
avastati poolkeelatud Jessenin, teda luges Avo nii
originaalis kui ka Alliksaare tõlkes. Seejärel tuli
Alliksaar ise, selle erandliku poeedi luuletused ring-
lesid masinakirjaeksemplarides mööda südalinna
kohvikuid ja vapustasid paljusid. Seejärel olid emig-
randid: Kangro, Vihalemm, kõige võimsamad aga
muidugi Kalju Lepik («All sadamas on veinibaar,
kus tantsib võõras neegritar . . .») ja Ilmar Laaban
(«Naerda öö üle naerda päeva üle peos korstnatest
malendid silm jõe põhjas . . .»). Siis tulid noorluule-
tajad, eakaaslased: Jaan Kaplinski, Paul-Eerik
Rummo, Andres Ehin. Paremini kui kõik need mehed
Avo ei osanud, halvemini ei tahtnud. Ta oli maksi-
malist. Ja üldse, nagu talle näis, oli terve elu alles
ees . . . Ja üldse, miks pidigi ta luuletama, keegi pidi
ka luulest vaimustuma?

Ta elas ju salongis!

. . . Ühel õhtul, kui terves korteris, kõigis tubades
ja köögiski käis rõõmus melu, kostis jutukõma,
hüüatusi, naeru, plaadimuusikat, helises tungiv ukse-
kell. Avo läks avama. Ukse taga oli tuntud laste-
kirjanik Malm. Neljakäpukil, portfell hammaste
vahel, nägu surmtõsine. Pole siin imestada midagi,
mõmises Malm, üks tõeline lastekirjanik peabki nii-
moodi elama.

Toas selgus, et Malm oli absoluutselt kaine.
Väheke hiljem, kui ta seda enam täiel määral pol-
nud, selgitas Malm, et tuli otsejoones lastekirjanduse

sektsiooni koosolekult, kus keegi väga põhimõtteline
[illegible] olla esinenud sütitava kõnega, mis
Malmile sügavalt hinge läinud.

«Lähenegem, nagu öeldakse, oma lugejaile lõpli-
kult, sulagem nendega, nagu öeldakse, veenvalt
[illegible] tsiteeris Malm kõnelejat. «Mina aga, nagu
kohalviibijad teavad, kirjutan enamasti eelkooli-
eatistele maimukestele,» lisas ta. «Mina pean maa-
ilma nägema nende tasandilt ning lemmikasendist.»

Malmil oli piklik tume traagikunägu, süsimust sei-
tel silmil, kukesulg kuklas, suur pondunud nina,
paksu klaasiga miinusprillid ja traagikubass. Malm
oli kolmandat põlve literaat, üle linna tuntud vem-
mutaja, tema paremad raamatud ja paremad naljad
seisid veel ees.

Nurgast tõusis kavala näoga linalakk, ida filoloog
Andres, veiniklaas käes ja sõrm püsti. Ka temal oli
sügav bass.

«Isand Malm on elu müsteeriumist õigesti aru saa-
nud. Isand Malmil on kunsti ees puhas südametun-
nistus. Kuidas on lood aga minuga? Kuulake, palun.
Kas kohvi joovad karukellad? Kas logiraamat
[illegible]? Kas tilisevad ohvitserid? Kas küünistab
[illegible] paavst?» Ma pole endas päriselt kindel.
Mõtelgem ühiselt, kas on meil kõigil, kes me siin
viibime ja veini joome, niisama kristallpuhas suhe
kunsti, kui seda on isand Malmil!»

Hüüdki, aastaid hiljem, kumisesid Avol kõrvus
Malmi ja Andrese bassihäälsed soolod, ta mäletas,
ei hoidis käes ajakirja «Looming» värsket numbrit,
mäletas, kuidas põsenukkides kipitses, see tuli lak-
kamatust naerust; mäletas, et joodi punast naturaal-
veini «Gamza» . . . ja et kuidagi märkamatult pööras
meeleolukas tolatsemine pooltõsiseks diskussiooniks,
pärast aga lausa aateliseks õhtupoolikuks, pilgud
muutusid rangeks, pingsaks, pühalikuks, õde Krista
seisis uksel, näol mõtlik helendus, ja just Paul Koo-
vitaja, ei keegi teine, läks äkki täiesti hoogu ja hak-
kas pead võngutades ning kergelt punastades lahti
rääkima oma nägemust sellest, mis on Kunst; jah,
kohe algul nõudis Paul, et Kunsti nimetataks suure
algustähega, ja selles pole midagi imelikku, sest

tema jaoks on Kunst maailma kõige salapärasem naisetüüp, kes on imekaunis ning tundub ohtlikult kergemeelne, peaaegu litsakas, ent samas on ta äärmiselt tark tütarlaps, sügavalt truu, temast võime saada endale parima sõbratari terveks eluks, skandeeris Paul, tema on sõbratar, kes on nõus sinuga jagama viimast kuivikut ja põetama sind tõvevoodis, temake pistab oma võluva nina su veripunasesse roosibuketti, su kollasesse kullerkupusülemisse, ta jookseb koos sinuga kilgates mäest alla mere äärde, naerdes ja rõkates! kleidisaba lehvides! kõigi naiselike kauniduste paljastudes! vaat mihuke on see Kunst, see sinu tütarlaps! aga kui saabuvad taas rasked päevad, tuleb see tüdruk sinuga kaasa, et korjata maast viimseid külmavõetud kartuleid, ta saadab sind sõtta või vangilaagrisse, ta on sealgi sinuga kaasas, Kunst, see tütarlaps, tema on nagu dekabristi naine . . . ta võib sinust kuidagi aru saada ka siis, kui sa äkki oma lihtsameelsuses lolliks lähed, kui sa ootamatult, täis diletandi eksiarvamusi, kirjutad oodi või artikli üleriigilisest vanametalli kogumisest või kukud kiitma kahtlast vägimeest Suurt Keemiat või teed midagi samaväärselt kauget Kunstist; ta muigab kurvalt, ent annab sulle andeks, kui teab, et tuled ta juurde tagasi; tema on truu, vallatu ja leplik tüdruk, aga ainult seni, kuni tekib vähimgi bluff, vähimgi vale omavahelistes suhetes — ja kui nimetatud neiu äkki märkab, et tahad teda maha kupeldada küünilisele Konjunktuurile või külmale Tellimusele või õelale Tsensorile või Haisvale Rahale või odavale Kuulsusele — siis on kõik läbi, siis jätab see tüdruk meid maha ega tule enam iialgi tagasi . . .

Avo mäletas: Pauli juuksed olid sassis, silmad niisked, lips viltu, seesama juba tollal priskusele kalduv, flegmaatiliselt irooniline, inglaslikult stiilne, paatost ja hüüumärke põlgav Paul. Pokaalides kumas tumepunane mõrkjas vein, jäälilledes aknaruutude taga praksus hammustavalt külm Tallinna talv — nagu nad kuuekümnendate alguses olid. Sellised õhtud jäävad meelde kogu eluks. Nad kujundavad sind. Saagu sinust pärast kes tahes.

Ei, sugugi mitte kes tahes. Osaline! Mis sellest, et oskaes repliigilausuja. Esimeses reas istuja. Terane jälgija. Mees salongist.

Kes teab, kes teab . . . Sest ikka toimis see kõik sinu enese toas, see lõputu tegu ja voogamine, mille nimeks ühe väikese rahva kultuuri järjepidevusprotsess. Midagi tähtsamat kui kultuur sellel rahval püsimiseks polnud ja pole. Ei oma riiki ega presidenti, armeest rääkimata . . . Toimis? Kõik toimib ju edasi!

Ega lõpe mitte kunagi.

Vähemalt mitte niipea.

Aga ometi, kas mitte just sel õhtul ei nähvanud keegi:

«Nii et aina istume ja lõbutseme, kullakesed? Aga viimati oleme ka meie *une génération perdue*, kadunud sugupõlv?»

Ei, ilmselt pidi see hiljem olema. Hemingway Pariisi-raamat polnud siis veel ilmunud. Hemingway ise mõjutas neid küll. Nagu eakaaslasi kogu maailmas. Miks? See jääbki vist saladuseks.

19.

Ja jälle uus sigaret. Lonks suhkruta kohvi. Suutäis mineraalvett peale. Brasiilia stiilis, nagu oli meid õpetanud sürrealistlik luuletaja, ida filoloog Andres. Tema teadis palju kummalisi asju.

Meelekohtades surises. Esko lahendas ristsõnu. Tom aga märkas äkki saalis tuttavat. Vaatasin, kuidas ta võõra laudkonna juurde läks, selg kühmus, rutakalt kätles, istet võttis. Sünge näoga jäi ta midagi kuulama. Tomi tuttavast nägin ainult pruuni pintsakuturja ja hoolikalt piiratud juukserandiga kukalt.

Kunagi pakkus mulle lõbu ja koguni vaimset pinget avalikes kohtades inimesi uurida. Vaadata, kuidas nad käituvad, vaikivad, räägivad, söövad, joovad. Tähele panna, meelde jätta, üldistusi teha. Ja loomulikult mõistatada — kes on kes. Ja mis on

mis. Mis on kõige tagamaa ja ülim mõte. Olin enda meelest küllaltki terane. Uskusin tõemeeli, et see kõik on vajalik minusugusele intelligentsele iseõppijale, nagu ma olen. Viimati tahan tõesti kunagi oma tillukest isamaad mõne sisuka raamatuga üllatada. Hm . . .

Nii seirasin ma ükskord «Moskva» kohvikus oma pool tundi kedagi helesinisesse rüütatud kurbade mandlisilmadega daami. See helesinine olevus õhkus minu meelest mingit küpset kannikeselõhnalist melanhooliat, aga võib-olla ka varjatud leina. Kui kurvad tundusid mulle ta kõhnad randmed! Kui traagiliselt helkisid odavad sõrmused! Kui lohutu oli ta kenus kael. Visandasin isegi mingi süžee valmis. Helesinine oli minu stsenaariumi kohaselt sündinud Skorpioni tähtkujus, tal on minoorne iseloom, ta armastab prantsuse klassikalisi romaane, aga ka Underi luulet, ent on eluvõõrik, paremad aastad on märkamatult möödunud, armusuhted kisuvad viltu, neid peaaegu polegi enam, sest viimasel ajal on ta komistanud tühiste meeste peale, ka töö on tal tüütu, toksib mingis igavas varumiskontoris aruandeid vanasse logisevasse büroomasinasse, tal on kiilaspäine, ent lausa tiirane ülemus, kes teeb pidevalt asja kirjutusmasina juurde ja toetab käe Helesinise õlale, asi on muutumas peaaegu talumatuks, Helesinine jalutab tihti mererannas «Russalka» läheduses ja vaatab kaugusse. Tema parimad tunnid on õhtuüksinduses, mil ta oma väikeses mansarditoas (Pelgulinnas? Lillekülas?) paneb mängima lemmikplaadid — Stravinski, Vivaldi, loomulikult Chopini.

Oh lolli rohelist noorust, oh pärnakast vaimuprovintslast! Pärnus võinuks see lugu ehk kuidagimoodi klappidagi, Tallinna esinduskohvikus «Moskva» aga lõppes psühholoogiline näpuharjutus niimoodi, et Helesinisele Tundmatule ligines teine daam, kelle kiiskavalt punane kampsun rõhutas vapustavat rinnapartiid. Melanhoolne Helesinine, see üksildane, kurb ja kaastunnet vääriv olevus, tõstis käe ja hallootas agulialdiga: «Sa kuradi Kipsa, kuhu sa jäid? Loll oled või? Tead ju küll, kuidas Ets võib ära pöörata . . . Tal on täna seal muuseas kihvt kamp koos.

Nii et joo ruttu oma kohv ära ja aidaa. Ega me enne hommikut koju saa, pidu tuleb äge. Loodan, et taipasid korraliku pesu selga tõmmata.»

Olin väga löödud. Alandatud. Koguni solvatud. Ehkki Helesinine Litsike polnud ju milleski süüdi . . . Minu enda pea oli putru ja klantspilte täis.

Mida aasta edasi, seda vähem mind huvitas, kes võiks olla (näiteks) see sünge näoga ja võikalt lilla lipsuga vanahärra seal lauas või (näiteks) too kandiline pintsakus naine oma viineritaldriku kohal. Las nad olla pealegi. Vanahärra võis olla Pätsi-aegne advokaat, aga sama hästi ka Stalini-aegne uurija. Tulutu ja lihtsameelne oli võõraid inimesi klassifitseerida. Inimesed pole liblikad või lilled, mina pole kollektsionäär. Inimeste määrajat ei suuda koostada keegi. Jah, juba tükk aega tagasi olin end ilma jätnud väikestest lihtsakoelistest salarõõmudest, väikestest ja enamasti valedest tähelepanekutest. Ju see niimoodi pidigi olema, miski ei saa igavesti kesta, ja nii, nagu polnud enam olemas kohvik «Tallinna» säärasel kujul, säärase õhustikuga, kui meie seal iga päev olime, nii pidi juhtuma ka kõige muuga . . . Käisid kuulujutud, et «Tallinnast» tehakse Nõukogude Liidu esimene varietee tantsupõrlide ja kõige muuga. Eriti ma seda ei uskunud, aga mine tea.

Mine sa tea.

Mina istusin nüüd, küünejälg põsel, kõrtsilauas. Minul oli muidki probleeme. Kohvikud olid vallutanud uued tõsiste ja jultunud kutsikasilmadega poisid-plikad, juba pakkusid nemad vanematele põlvkondadele probleeme ja peamurdmist, raskuspunkt oli nendele kandunud. Küllap klassifitseeris mõni neist salamahti piiludes kuhugi mindki. Teaduskandidaadiks või klergiks, päevavargaks või lähikukkunud dramaturgiks, tehnikameheks või lumpentargutajaks, mul ükskõik. Ah, tegelikult olid need uued, meist kuus-seitse aastat nooremad poisid veel küllaltki kohmetud, nad jõid liialdatud bravuuriga oma kuiva veini, nad istusid ja kärasid ja ajasid jama ja igavlesid ja ägestusid ja arvasid kindlapeale, et kogu see lugu kestab neil igavesti.

Tulgu küsigu minu käest järele. Ei kesta, ütlen ma.

Minu jagu on täis, kirjanikuks ma enam saada ei taha, pole annet, pole virkust, pole teematki, kohvik ja kõrts on lihtsalt harjumus. Ilmselt olen keskmine joodik.

Ennast õigustav alkohoolik.

Ei, nii hull see asi ei tohiks ka olla. Olen harilik mees, harilik eestlane novembris 1967. Mu asjad peaksid enam-vähem paika pandud olema. Millalgi saan meistrikoha, kunagi ehk koguni dispetšeriks. Mis ma virisen.

Kui tahan, võtan uue naise. Kui sellest ära tüdin, siis veel ühe.

Ei võta, mõtlesin ma. Tusk tuli tihedalt naha vahele ja peletas hetkelise kurja kuraasi. Katsusin poolkogemata põske, raputasin pead. Siis meenus see tobe hommikune unenägu, Pille ja paat. Unenägudest ei tohtinud hoolida. Tuli võtta pits konjakit.

Soh. Ja nüüd tuli ringi vaadata. Imelik, suure osa avara restoranisaali publikust moodustasid noored. Ühes lähilauas istus viis noorukit, kaks poissi ja kolm tüdrukut. Poisid moodsates kurguni kinninööbitud ülikondades, tüdrukud oskuslikult mingitud. Kamp larpis veinipokaalidest konjakit ega teinud teist nägugi. Minu meelest olid neil liiga tühjad silmad. Kõigil viiel alahuul ühtemoodi töllis. Ei, ma tegin neile liiga — lihtsalt olid nende näoilmed üllatavalt sarnased. Absoluutselt tülpinud ja elutüdinud. See hämmastas mind. Sest ilmselt polnudki see poos. Tüdrukutel olid kenad jalad, miniseelikud ei olnud kitsid seda ilu näitama. Igatahes sel piigal, kes istus küljega minu poole, olid kintsud peaaegu nabani paljad; *vanad, ütles Tom ükskord päikeselises meeleolus, plaksas käe Ene põlvele ja vaatas meile kavalasti otsa, me ei oska veel arvatagi, kui õnnelikul ajal mööduvad meie parimad meheaastad, kui hästi mõjub valitsev moejoon mehelikule potentsile, te vaadake ainult neid jalgu, ära õienda, Ene, sul pole neid niikuinii kuhugi peita, aga veel kolm, noh, maksimum viis aastat, ja tasapisi hakkavad seelikud pikenema, üleüldisest silmarõõmust jääb vaid piinav-valus mälestus, need uued mehed ei tea mõne*

uja pärast aimatagi, mismoodi meie elasime, kuidas röömustasid meie silm ning ihu... Mina vahtisin hetkel võõra plika pikki jalgu päris tõsise huviga. Aga kurguni kinninööbitud noorukitel polnud oma plikadest otsekui sooja ega külma. Nemad olid miniseelastusse tulnud, ilma et see neid üllatanud oleks. Muide, ka tüdrukutel polnud oma poistega asja. Kõik viis istusid sõnatult, silmad tühjad, mokad mossis... Kui õige läheks ja ütleks vanema inimese tõsidusega, mis ma säärasest molutamisest arvan? Põrutage linnast välja, tehke metsaserval lõke, tehke möllu, tehke pattu! Tehke midagi! Ronige torni, kurat! — Mis saaks? Peksa saaksin, muud midagi.

Aga võib-olla ka mitte. Kust mina tean, mis saaks. Ja üldse tabasin end õigel ajal jubedalt sümptoomilt — ma olin hakanud noorust hukka mõistma. Tegelikult olin nendest kõige enam viis-kuus aastat vanem!

Hemingway oli siis minuvanune noor mees, kui ta mööda Pariisi kohvikuid hulkus ja oma esimesi häid lühijutte kirjutas. Miss Stein, vanem naiskirjanik, auahne modernist, ütles talle: te olete kadunud sugupõlv, *une génération perdue*, just seda te olete. Teie, kes te sõjas käisite. Mitte millegi vastu pole teil austust. Te joote end surnuks.

Meie pole sõjas käinud. Suur hulk meist pole armeeski teeninud. Meie oleme sõjas sündinud või sõjas lapsepõlve veetnud. Kusjuures see ei olnud meie sõda. Aga ilmselt pole asi isegi selles. Meie asi räägitakse selgeks ehk aastaid hiljem. Kui räägitakse. Me ei tea veel isegi, mis meiega lahti on.

Muide, miks me kõik Hemingways kinni oleme? Mitte ainult siin, aga kuuldavasti kõikjal, idas ja läänes. Ta pole sugugi nii veatu kirjanik, nagu algul võib paista. Tal on küllalt läbipaistvad nipid. Ta poosetab. Kirjandust ei maksa ületähtsustada. Vähtavasti on Hemingway ainult märk. Parool. Vihje aegade seosele, asjade korduvusele.

Mul on oma pilt asjast. Omad muljed ajast, mil Hem, Hemingway, see vulgaarne jänki, kes jõudis muuseas neli korda abielus olla, veel Pariisis ringi lonkis. Niisiis, minu muljete jada: auahne täidlane

tädike, kelle lõualotis on midagi jõledalt pahelist (paheline see tädike ongi!), noomib suurt ja laiaõlgset Hemi. Hem lõhnab muskaatveini järele (või mida ta parajasti timminud on), ent on täiesti kaine. Nagu ikka. Nagu ta igal leheküljel vannub. Kõva poiss. Pidu temas eneses. Scott Fitzgerald jääb seevastu alati tatiselt täis ja ajab segast juttu ja tikub oma hullu ning kiusliku Zelda juurde (nagu mina!?). Niisiis, Hem on kaine, Hem on külmavereline, Hem on kaagutamisest üle, aga kõik need teised noored mehed, kes sõjast tulnud, neil on imelikud pilgud, neile viirastuvad unes kamraadide ärarebitud jäsemed, kaevikumudasse valgunud sisikonnad, nemad hulguvad mööda Euroopa suurlinnu ja kohtavad igal tänavanurgal teisi poisse, kellel veelgi halvemini läinud, sandimini isegi kui surnutel, nemad on pimedad, nende näod on võikalt moonutatud, seda on teinud ipriit; lokaalidest kostab teravat ja ülbet muusikat, juba on lendu tõusnud sõnakõlks «džässiajastu»; kottkleitides plikad, kõhnad ja mehejanused, vihuvad hämarates saalides tšarlstonit, nende simmikingades partnerite silmad läigivad sültjalt, moes on kokaiin, ja näe, sealt tuleb nurgeliste lõuapäradega ja kurja silmavaatega noor kunstnik, see on saksa poiss Otto Dix, tema joonistabki jäledaid ja halastamatuid sõjapilte, sõjasandipilte, sõjalitsipilte, aga ometi on need moes nagu džässki; nüüd pilk itta: seal marsivad nälginud ja räbaldunud noorukid, nad laulavad kähedalt ja fanaatiliselt, tuiskab lund, nad lähevad taigasse tulevikulinna rajama ja tuhanded nendest surevad skorbuuti — miks seda linna sinna üldse vaja oli, on mulle selgusetu; näe, seal idas seisab harkisjalu natuke Dixi nägu mees, kandiline ja vihane, tal on soni silmil, ta möirgab värsse, read, koonduge marsside kõlas, see pole luule, see on massitegude, massipsühhooside, massihirmude, massiõuduste eelkarjatus, selle mehe nimi on Vladimir Majakovski; ma ei salli Majakovski luulet tänini, aga ta saatanlik isik hüpnotiseerib mind, ta enesetapp paneb asjale punkti; veel minu isiklikke pildistusi tollest ajast: musklis sepapoiss, proletaarlane, virutab hiigelvasaraga ala-

sile, hädine silindris kapitalist pageb paanikas, selleni pildi joonistas meile too Majakovski; teisal istub maleruudulisel puhtal sillutisel värdjalik sõjasant, jalad puusani amputeeritud, ta müütab tükkhaaval paberosse, temast möödub tomatpunaste põskedega, vettinud rebasenahka mähkunud prostituut... Ärge kartke, Otto ja Vladimir, teie sõnum on mulle pärale jõudnud, teie suurriiklik tragöödia on teatavaks saanud, ainult mis minul sellega pihta hakata, mida sellest kõigest järeldada, seda ma ei tea, mina, kes ma olen sündinud Tartus (ühe jaoks teist Dorpatis, teise jaoks Jurjevis), kes ma olen kasvanud Pärnus, mina, kes ma elan nüüd kiiresti muutuvas, närvilises ja arvatavasti suure ilma silmis naljakalt provintslikus Tallinnas, mis on aupärast isegi ühe tillukese vabariigi pealinn? Kui konstitutsiooni murida, siis ongi vabariik, kui elu jälgida, siis eriti mitte. Riigipühade auks ripuvad Võidu väljaku kohal ainult Moskva ülemuste ikoonisarnased õilisportreed. Tegelikult peaksid meil olema ikka omad mured, omad nüansid, aga me ei saa neid kuidagi lahti rebida teie sõnumitest, teie omavahelistest suhetest, Otto ja Vladimir...

Ah jah, misasi see kadunud sugupõlv üldse on? Ilmselt on igas ajas, igas kümnendis ikka mõned, keda võib nimetada kadunud sugupõlveks, ilmselt on kellelegi koguni vaja, et ta olemas oleks, see kadunud sugupõlv, et seda siis jaatada, et seda siis eitada, et sellega spekuleerida, et mitte rääkida palju tähtsamatest asjadest; aga veel korraks tagasi sinna sellesse aega: Majakovski, nagu öeldud, laseb enda ootamatult maha, ja mine tea, just see tagab ta krestomaatilisuse; laiaõlgne Hemingway saab ükskord vanaks, ta habe muutub üleni halliks ja ühel päeval laseb temagi enda maha; Dix aga elab tänini, ta on nüüd Ida-Saksamaal kunstiakadeemik, võib-olla maalib ta veel midagi, linnamaastikke, inimesepilte...

Aga enne seda kõike musitasid minu ema ja isa Tartus, Dorpatis, Jurjevis Kuradisilla all, Inglisilla all, jõid «Werneris» mokakohvi, elasid väikeses linnas, väikeses riigis, austasid selle trikoloori, kriti-

seerisid selle riigivanemat, siis aga sõitsid Pariisi.

Meie maile tulid kadunud sugupõlved hiljem. Ma tean neistki mõndagi. Üks poiss sai tuhande üheksasaja neljakümne kolmandal aastal (siis kui mina sündisin) nii vanaks, et teda ähvardas oht vabatahtlikuks leegionäriks saada, tema pea ja põu olid täis väikese isamaa aadet, ta saatis sakslaste sõja põrgu, nagu ta oli põrgu saatnud venelaste sõja, ta putkas piiritusevedajate paadis üle lahe hõimuvendade juurde, aga Soomes pandi ta kähku mundrisse, ta harjutas mõni aeg kaatrikuulipilduja ja päästevõõ kasutamist, ühtegi lahingusse jõudmata sai tal sellest kõrini, ta pettus hõimuvendades, ta alustas taas omapead teekonda, kuni ühes Karjala külas kirgilsist punaarmeelane ta kirbule võttis, ta ajas käed püsti, tolknes pärast koos saksa sõjavangidega mööda laagreid, koos nendega sattus ta imekombel (saksapärase perekonnanime tõttu?) sünnilinna, ainus eestlane sakslaste seas, tal õnnestus emale sõna saata, viie kilo sealiha eest sai ta tsiviilriided, müts silmile surutud, kõndis ta surmaeglaselt veniva veoauto kabiini kõrval laagriväravast välja, käsi asjamehelikult vastu autoust, valvesoldat laskis nad üksköikselt läbi, auto vahetas käiku ja sõitis oma teed, tema aga kõndis kolmsada meetrit lagedat teed, enne kui jõudis põiktänavasse, seda hirmu ei unusta ta enam iialgi, aga keegi ei hõiganud, keegi ei tulistanud, läks nii, nagu ta oli lootnud, teda oli peetud mingiks kümnikuks, mõõdistajaks, ülemuseks, paar aastat oli ta metsades, enamasti üksi, lühemat aega ka väikeses pundis, paari tulevahetuse ajal paristas ta umbropsu, kaupluse tühjendamise ajal tegi teistele katet, siis taipas õigel ajal jalga lasta, teise maakonda, teise Eestimaa kanti, ligi kaheksa aastat elas ta Edela-Eestis kauge sugulase, tööka kolhoosiesimehe aknata pimekambris, kuulas Tallinna, Moskva, Londoni, Washingtoni ja Müncheni raadiojaamu, sõi silku, soolaliha, kartuleid, mõnikord toodi talle puskarit, esimestel aastatel magatas ta mõne korra taluperenaise õde, siis läks too mehele, aeg voolas hämaralt, ta oli kakskümmend üheksa aastat vana, kui ühel hommikul sõitsid õuele julgeoleku-

mehed rajoonikeskusest ja ütlesid, et aitab sul põõnamisest, tule homme pabereid vormistama, teda isegi solvas argisus ja ükskõiksus, millega talle seda kõike räägiti, oli viiekümne kuues aasta, näol kaheksa tubase aasta kahvatus, ajus tobuvabohu kogu maailma raadiojaamadest, seisis ta esmakordselt päise päeva ajal keset taluõue, koerakrants kahvis ta ümber ja tahtis hammustada, pidas võõraks ja soovimatuks, õuel kasvas pehme kummel, taisalt muiates vaatasid julgeolekumehed talle otsa, muigas ka kolhoosiesimees, kauge sugulane, kaheksa aasta jooksul kõvasti hallinenud peaga mees, ta tõttas pimekambrisse tagasi, viskus sängi kummuli ja hakkas nuuksuma, silmad kuivad, suu kuiv, hing kuiv, talle tundus, nagu oleks teda alalhoidlikult petetud, temalt kolmteist aastat röövitud, kuigi ta teadis hästi, et tal oli läinud paremini kui kellelgi teisel, tänini pole see mees toibunud, ehkki käib ringi, pikergune pea uhkelt kuklas, teenib endale leiba ja veini följetonidega Ameerika imperialistide ja Lääne-Saksa revanšistide pihta, kui aga täis jääb, hakkab ilmtingimata laulma kas «Vaba Eesti eest palju ei ole, kui hukkub ka viimane mees . . .» või millalgi viiekümnendatel sündinud folkloori Käbinist ja Lentsmanist; ta kardab naisi ja näeb igas võõras mehes nuhki, teinekord on aga päris mõnus kaaslane, ta valdab mitut keelt (kõik saadud korralikust gümnaasiumist) ja on palju lugenud, nüüd on ta juba üle neljakümne, on kuidagi kõigist mängudest ja puntidest väljas ning pahupidi, tema nimi on Uno, mõnikord kohtame teda «Tervises», korra või kaks olen minagi tal külas käinud . . .

Teda siis kadunud sugupõlvest. Siin. Meil. Eestis. Uno on kindlasti üks nendest . . .

. . . aga sealt tuleb teine, tema hüüdnimi on muuseas Odratont, tal on rukkililleväärvi silmad, ta vaatab nagu imestav laps, ta pigimustad juuksed turritavad tõrksalt igasse kaarde, ta lõug on habemetüükas, ta on jälle sattunud oma kassiradadele, ta räägib kord heksameetrites, kord hüüdlausetes, just nii, nagu tuju sunnib, enne seltskonnast lahkumist soovitab ta mõnele meist kõrva mõne oma vastsündi-

nud luuletuse, mine võta kinni, on see geniaalne või totter, «merd, palun, täna ära puutu — ma heeringaile piiblit loen», lapselikult ja õnnelikult rõkatab ta naerma ning läheb siis jälle edasi, rukkilillesilmades põhjatu imestus ja valu, ta peatab öise militsionääri ja valetab talle, et on olnud «Dünamo» poksitšempion, miilits naerab ja annab talle au, Odratont aga seikleb juba mingeis keldrilabürintides, eksib ära, hüüab inimesi appi, siis on ootamatult heledas ja soojas pagaritöökojas, talle pakutakse lihapirukat, ta sööb ja nutab, siis on ta jälle öisel tänaval, peatab võõra venelanna ja avaldab talle armastust, vene naine ei mõista ühtki sõna, ent on lummatud Odratondi silmadest, mis talle kummaliselt ja kurvalt pimedusest vastu helendavad, sama kurvalt ja mõistmatult võisid need silmad vaadata vastu tollele nahkmantlis mehele, kes tegi talle kunagi väga ammu ettepaneku hakata abistama kuulsusrikkaid organeid, ta ei vastanud midagi, ta hoidis lihtsalt kõrvale, konutas äärelinna baaris des, tukkus jaamapuhvetites, hulkus agulitänavatel, redutas sõprade pool, silmis kurbus ja hämming, ühel neljakümne üheksanda aasta kevadööl viidi ära ta trepikojanaaber kogu perega, vaikne muusikaõpetaja, Odratondist hakati avalikult kõrvale hoidma, ta märkas vihkavaid ja kartlikke pilke, see ajas hulluks, see ajas märatsema, mitu korda mõtles ta ennast elektrirongi alla heita, mõtles aga siiski ümber, jõi veel karahve sidruninapsi või starkat ning ilmus ükskord asutusse, millest räägiti ainult sosinal, ainult vihjamisi, asutusse, mis oli ta tegelikult juba unustanud, ta otsis üles eesti keelt valdava kõrge ohvitseri ja ütles, et kahetsuse tund on tulnud, temal on enda kohta teatada, et juba lapsest saadik on ta olnud nii Belgia kui ka Kongo spioon, kelle ülesandeks on olnud kaevata merealune salatunnel otse Tokio südalinna, ohvitser täpsustas algul täiesti õigesti, et Tokio ei asu Belgias ega ka Kongos, siis aga hakkas röökima, uskumatu küll tolle aja kohta, aga purjus Odratont kihutati tänavale nagu vilets baariklient, tõsi, mõni aeg hiljem heideti ta mingil tühisel ettekäändel parteist välja (ja

kuiuti Hruštšovi ajal sinna tagasi), ometi vaatasid veel mitmed tuttavad talle kõõrdi, ja ainult tema ise teadis, et tal polnud ühegi küüditamisega, ühegi salakaebusega, ühegi arestiga vähimatki pistmist, ainult tema ise, mitte kellelegi polnud mõtet midagi tõestada, isegi mitte naisele, keegi ei rääkinudki neist asjust, kõik kartsid ... Ka tema kartis. Tema, kes ta oli joovastunult lugenud Marxi ja Leninit, ihaldanud üleilmset võrdsuseriiki, tema, kes oli ambitsiklike või väheteadlike ringis säravsilmi tõestanud kommunismi-idee üllust, pööras järsult poliitikale selja, temast sai Odratont, muud võimalust ta enda jaoks ei näinud, tema ei saanud enam uskuda, et see kõik oli kogemata, et kõik need õudused, need hirmud, need košmaariööd said sündida ainult Stalini halva iseloomu pärast, tema meelest oli see ainult veerand tõde, ta ei tahtnud enam juurdagi selle üle, mida sisaldas ülejäänud kolmveerand, ta ei tahtnud sellest värgist, sellest süsteemist enam midagi teada, see oleks ta lõplikult lammutanud, «ma heeringaile piiblit loen,» sosistas ta heldalt ja kadus taas Tallinna uduse sügisöö varju ...

Hüpalju siis teie jaoks, Hem, Otto ja Vladimir. Kui ma saaksin, kutsuksin teid oma poole kokku ja jutustaksin Unost ning Odratondist. Ma ei pea silmas spiritismi, ma mõtlen seda asja tõsiselt. Te olete mind mõjutanud. Te olete mulle meeldinud. Te olete mind vihastanud.

Ausalt öeldes ei salli ma teid eriti.

Sest kas te üldse oskaksite mind ära kuulata?

Vaevalt. Teil on suurte rahvaste asjad ajada. Teile tundub alati, et planeedi saatus on ainult suurte teha.

Meil tuleb alati kaasa mängida. Tahame või ei taha.

Tegelikult ei taha ju üldse!

Nii et istute ja lõbutsete, kullakesed!? Ega midagi, ega midagi, jälle üks kadunud sugupõlv, *une génération perdue* ...

Jah, õigupoolest oli see alles üsna hiljuti, kui Hem enda maha laskis. Odratonti võime tõenäoliselt täna kusagil kohata. Ja juba on kuulda ja

lugeda, et meiegi põlvkond. Läänes, idas ja siin. Kui nii võtta, siis miks ka mitte. Need noored vihased mehed, pikajuukselised hipid ja biitlid. Mis siis meil viga on, küsitakse. Olge õnnelikud, teie ei tea, mis on sõda, öeldakse. Peaaegu ei tea, lisan mina. Meist nooremad ei tea päris kindlasti, et Harju tänava haljasala asemel olid vanasti sünged varemed (mäletan neid oma lapsepõlvereisidelt pealinna). Stalini portree kadus meie õpikutest aga enne, kui jõudsime murdeikka, mõni noor kutt pole kuulnudki, kes olid Jossif Stalin või Lavrenti Beria, ilmselt mingid kindralid, ah, asi pole ju selleski, midagi on meie mäluga lahti, seda töödeldakse pidevalt, meid sunnitakse pidevalt midagi unustama, ma pole kolm aastat enam Hruštšovi nime trükisõnas kohanud, ometi oli see just meie epohh, Nikita, nagu kogu rahvas kiilaspäist parteijuhti kutsus, aina suuremas formaadis ilmuvad Leonid Brežnevi portreed, ta on mehelik, iginoor ja natuke Esko nägu, ja nii see aeg läheb, varsti algab sajandi viimane veerand, aga ikka elame imelikku elu, tänavu augustis käis üle Eestimaa kohutav orkaan, sellestki ei tohtinud rääkida, seda nimetati vaid võrdlemisi tugevaks tormiks, varsti algab sajandi viimane veerand, aastani 1975 on jäänud kaheksa aastat, mida me siis räägime, keda me siis kiidame, keda me siis unustame — muide, iga kaheksa aastaga kahekordistub informatsioonihulk, mida inimene peab omandama, seega olen aastal 1975 kaks korda lollim kui see, kes täna värske peaga pihta hakkab . . .

. . . ah, tegelikult ei karda ma muud kui sõda. Mõnikord öösiti, kui mul ei ole jälle und ja mu raadio vilistab, undab, hirmutab, sõimleb, ähvardab, tunnen paanilist hirmu. Igasuguste kuramuse kindralite peale tuleb mul siis mõtelda, kes idas ja läänes midagi hauvad, mingeid plaane peavad, mingeid kaarte nooltega täis sodivad. Mul on siis tunne, et kõik nende nooled on sihitud otsejoones minu maa, minu linna, minu tänava, minu maja suunas. Et kogu see krempel on käima pandud isiklikult minu, Avo Käsperi vastu. Ja et ma ei saa ennast kuidagi kaitsta, õigustada, välja rääkida. Ma ei tea põhjustki, miks raketid mind luuravad. Erinevaid süsteeme pole siinkohal mõtet arutada, asi peab olema palju peidetum, peenem, küünilisem. Õudne värk! Ja kui üle linnaserva kihutab veel öine reaktiivlennuk, siis näen lausa avasilmi mingeid hõbedasi raketisigareid . . . Tegelikult olen neid ka ilmsi näinud. Täiesti kogemata. Seenemetsa eksinuna. Ma pole sellest kellelegi rääkinud.

Sellest korrast alates suhtun isegi seentesse umbusklikult. Iial ei või teada, mis seene all — süütu turbakamar või osavalt peidetud raketipesa.

Ega mu nendes ööhirmudes vist midagi eriti originaalset ka pole. Kui järele mõtelda, käib see meie põlvkonna kujunemisloo juurde. See on otsekui toon. Kõik need A- ja H-pommid. Need õudustäratavad karikatuurid suurte hammastega militaristidest, mida lapsest saadik «Pioneerist» vaadatud. Lõputud vihjed, et kogu see lugu võib lõppeda ühel heal päeval lõpliku pauguga. Nii või teisiti, aga mõnikord öösiti avasilmi pimedust vahtides on see üsna kama, on su elamused originaalsed või mitte. Kas saabki kõhedus originaalne olla? Kõhedus on alandav. See solvab inimväärikust. Ma ei salli neid kuradi marssaleid ja kindraleid. Neil on mingi täiesti käsitamatu maailmapilt, täis punaseid ja siniseid nooli ning lipukesi. Ma ei salli neid sõjakaid süsteeme. Ma mõtlen oma pisikesele pojale ja lähen süsteemi peale vihaseks. Mõtlen oma hajameelse ema peale, oma ilusa õe peale, oma surnud isa peale. Ma mõtlen oma tujuka naise peale. Mu viha kasvab. Ma mõtlen oma sõprade peale. Mitte viha, vaid raev!

Aga mis süsteemil minu raevust?

Süsteemil on tarvis püsida, see on tema ainus eesmärk. Süsteem muneb minu unetul ööl jälle mõne uut tüüpi raketi kuskile samblapesasse.

Naise, poja, ema, õe, sõprade peale mõteldes . . . Või kasvõi mingi saialillepeenra peale minu harilikus agulihoovis. Või naabermaja katusel naljaka tuulelipu peale, mis kujutab kolme purjega taglastatud haikala.

See on minu maailm. Kaugel täiusest, ent täiesti minu oma.

Ma ei salli neid süsteeme ega neid punanooli, mis minu maailma poole rihtisid. Idast ja läänest.

Siiski, millest need kohati lausa liialdustena tunduvad sõjahirmuööd?

Sõjad käivad kusagil mujal: Egiptuses, Vietnamis . . .

Olen ma psühhopaat? Väljaelamata grafomaan? Suurusehull?

Ei tea.

Päevad on teistsugused. Päeval ma sõda ei karda, päeval ma elan. See ei tule mul kõige paremini välja, aga mis seal ikka. Olen juba hulk aastaid veel liiga noor (!?). Pean ilmselt ootama paremaid aegu. Küpsemist. Elukogemusi. Vananemist . . . Nii või? Ei tea, ei tea. Lühidalt, minu muljeid iseendast arvatavasti ei kuulu vaadeldav isik mingisse kadunud sugupõlve. Minu meelest on vaadeldav isik — A. K. (Avo Käsper) keskmist kasvu keskmine inimene. Normilähedane, mõningaste varjatud hälvetega. Abielus. Üks titt. Üks telefon tööl, teine kodus. Kodus on hulk raamatuid, tööl mitu kontrollskaalat. Kaks enam-vähem korralikku ülikonda, kuus lipsu. Minu meelest on vaadeldav isik laia ent kaootilise silmaringiga noormees. Keskkooli jättis laiskusest pooleli, ent ajalehti loeb süstemaatiliselt. Kunagi tahtis kirjanikuks saada, seda sellepärast, et aabitsas on kirjas: Anne hakkab arstiks, Lembit lenduriks, Naima näitlejaks, Kusti aga kirjanikuks. Valvelukksepaks või seatalitajaks ei igatsenud saada ükski aabitsalaps.

Kirjanikku minust ei saanud — ega saagi. See on nüüd selge. Selleks peab olema esiteks andekas ja teiseks tööhull. Ja üldse, millest kirjutada? Oiest hirmudest helges rahuriigis? Ei tohi. Argipäevaängistusest, rahakasinusest? Ei, seda ei tohi. Armastuse häbitust ilust? Ei tohi, ei tohi. Ei tohi olla sürrealismi, ei tohi olla ka realismi. Kuidas sa kirjutad sellest, et said oma tänava keldripoes uue prunaka müüja käest märkuse: rääkige inimesemoodi, rääkige vene keeles. Ei tohi, ei saa. Kui tohikski, kui saaksi, niikuinii ei oskaks.

Paul — tema oskab kõike. Tõsi, otsekui millestki

muust rääkides. Pauli tuleb osata ka lugeda. Teda ja kõiki neid teisi noori eesti kirjanikke.

Tagasi enda juurde. Olgem ausad, olgem siirad. Ma olen elu jooksul tahtnud saada ka tuletõrjeauto juhiks, maailmarekordiomanikuks kaugushüppes, professionaalseks filosoofiks, ümbermaailmareisijaks ja isegi Eesti presidendiks.

Las ta olla, las ta istub, las ta napsitab sõbra kulul — see ebatäiuslik A. K. Tal niigi pahandusi palju, tal niigi silmnägu kriimuline. (Juba jälle haletsen ma ennast!) Lülitugem sotsreaalsusse, ütlesin endale. Süvenegem restoraniellu! Suhelgem! Vestelgem! Naljatlegem! Olgem vankumatud! Ah, aga jälle lahendab mu sõber ristsõnu.

«Kuule, jäta järele,» ütlesin Eskole rangelt. «See ei lõpe hästi.»

Esko ei vaevunud peadki tõstma.

«Oota nüüd . . .» pomises ta.

Heitusin. Loobusin. Ja mida mul Eskole ütelda olekski? Seda, et kardan mõnikord öösiti tuumasõja puhkemist? Kes ei karda, ainult see pole kõneteema. Et ma pean meid mõnikord kõiki mingiks «kadunud sugupõlveks», teinekord aga jälle üldse ei peagi? Et meil pole kombeks kõigest rääkida. Hing pole kinnas, seda ei tohi kõrtsilauas pahupidi pöörata. Mehed ei nuta. Ja üldse, enamik asju, mis meiega toimub, siin maal ja siin linnas, ei sõltu absoluutselt meie tahtest. Meie eest on kõik juba otsustatud. Kelle poolt? Teeb seda president Johnson? Või peasekretär Brežnev, kes noorest peast võis olla umbes sama nägu nagu Esko? Või hoopis Johannes Käbin, Ivan Gustavovitš? Tule taevas appi, küll võib sofistikaga rappa minna . . . Kellest sõltus siiski see, et täna, suure riigi viiekümnendal aastapäeval kiskus mul naine silmnäo lõhki nagu labane turueit? Milline oli eelnev sündmusteahel globaalses lõikes? Ütle, Tom?

Jah, Tom oli tagasi tulnud. Ta märkas mu küsivat pilku. Ta võttis istet ja ohkas.

«Ah, kurat . . .»

«Kes see oli?» küsisin osavõtlikult, otsekui oleksin ainult Tomi asjade peale mõtelnudki.

«Ku-kursusekaaslane . . .»

«Tulevane tippkunstnik?»

«Va-vaevalt . . . Tu-tulevane parteiboss . . . Ta ütles, et nüüd saan ma vist tõ-tõesti sule sappa. Ah, võtame kärakat. Kuu-kuule, räägime pa-parem Wiraltist. Mind lohutab suu-suuresti te-te-teadmine, et Wiiraltil polnud kunstnikudiplomit. Proosit.»

Võtsimegi.

. . . ja mõne minuti pärast ei mäleta ma enam, mida just, mille üle, mispärast olin nii pingsalt mõtelnud, jääb ainult väike äng, ähmane tusk, paar klaasi veel ja siis pole enam midagi . . .

«Käes!» röögatas Esko äkki üle saali ja viskus sirgu. Ta nägu säras. «Nõukogude Eesti kirjanik eesnimega — Paul Koovitaja.»

Olime tema pärast rõõmsad.

Vaevalt meie silmapaistev sõber veel ise teadiski, et tema elus oli alanud uus etapp. Temast oli saanud ristsõnamõistatuste kangelane. Nendesse labürintidesse aga pääsevad vähesed.

20.

Major Gallitskil oli seljas paraadvorm. Ta rinnal õõtsusid medalid, võib-olla koguni ordenid. Kõik oli võimalik, major oli siia külma ja halli mere äärde saabunud alles paar kuud tagasi otse Saksa Demokraatlikust Vabariigist. Ning alles paari nädala eest oli ta oma tankistimundri vahetanud piirivalvurivormi vastu.

Ükskord sattus Suslik pealt kuulama, kuidas kaks keskharidusega seersanti seda asja arutasid. Nad teadsid nimelt rääkida, et nende uus poliitülem olla osalenud Berliini kriisis. Mida see «kriis» täpselt tähendas, seda Suslik ei teadnud, aga lugupidamine majori vastu tõusis määratult. Berliin oli linn, mida ta vihkas. Selle vallutasid aga õnneks meie kuulsusrikkad relvajõud, tehes igaveseks lõpu neetud fašismile. Nüüd oli Berliin pooleks jagatud, pool demokraatlike, teine valede sakslaste käes. Susliku meelest oli see ülekohtune. Ega ta neid demokraatlikke sakslasi ka eriti uskunud. Terve Berliini oleks pidanud endale võtma, kogu Saksamaa — nii nagu selle fašistide maa siin halli mere ääres.

Major kõndis mööda Lenini tuba edasi-tagasi. Ta saapad kriuksusid. Tal oli taaruv ja mehine samm. Tal oli eriline nägu, millest võis kohe mõista, et tegu oli targa mehega, kes oli palju poliitikat lugenud ja paberosse suitsetanud. Tal olid sügavad jooned põskedes. See tähendas meelekindlust ja läbielatud katsumusi. Tal oli talitsetud, kuid võimukas ja ohtlik ülemusehääl. Ta ei rääkinud kunagi rõvedalt. Ta oli haritud mees. Ta tarvitas ainult neid sõnu, mida võis lugeda armee ajalehtedestki.

Major pidas kõnet, piirivalvurid istusid laudade taga ja kuulasid. Kõigil püüdlikud ilmed ees. Aga Suslik nägi neid läbi. Ta teadis, et teesklevad. Vähemalt pooled mõtlesid millestki muust, millestki tühisest, linnaloast, valgest leivast ja kefiirist, mõned koguni pruutidest või juhuslikest eitedest. Nad olid tühised, nad olid ropud. Suslik põlgas neid. Tema oli ainuke, kes majorit jäägitult kuulas, iga ta sõna endasse ahmis. Ehkki paljud asjad jäid talle segaseks. See oli loomulik. Major oli kõrgesti haritud mees. Tõeline ohvitser. Teisi komandöre Suslik kas kartis, austas või põlgas, major Gallitskit ta aga jumaldas.

Just säärane pidi tema arvates olema tõeline ohvitser ja patrioot.

Või isa.

Suslik polnud mitte kunagi ega kellelegi oma tundeid välja näidanud. Ka pisikese poisina mitte. Lastekodus võis selle eest halastamatult peksa saada. Suslik ei osanud naeratada. Ta nägu oli liikumatu nagu mingi sõjamask, pilk ainitine, jonnakas, mujale kõõritav.

Tegelikult aga toimus tema väikeses, umbses ja lõmaras hinges tõeline pidu. Kuugasid torupillid, mudistas trumm.

Esimest korda kahe teenistusaasta jooksul usaldati Susliku riiklike pühade ajal riigipiiri puutumatuse kaitsmine.

Ta polnud riigipiiri kaitsel seisnud juba väga ammust ajast, ka mitte kõige valgemal ja argisemal suveööl. Asi oli selles, et esimese teenistusaasta kärekülmal talveööl pidas nooruke piirivalvur otse keset Tallinna lahte, täpsemalt — sirgjoonel Kalamaja linnaosa ja Pirita vahel — kinni ühe kahtlase isiku. Too kohalikust rahvusest meeskodanik oli poolsõrki lastes ja laulu ümisedes kiirustanud Pirita poole — otse mööda jääd, seega faktiliselt keelutsoonis! Susliku hoiatusele mees ei reageerinud, alles hoiatuslasu peale jäi ta seisma. Aga ka siis näitas solvavalt näpuga meelekohta. Vene keelt see tundmatu isik keeldus mõistmast. Pealegi oli ta joobeseisundis. Suslik laskis kahtlasel isikul karistuseks silmili jääl lamada seni, kuni saabus leitnant Borodulin ning arreteeritu kordonisse sõidutas. Seal selgitati välja, et kahtlasel mehel oli passis tõepoolest sissekirjutus Pirital, mis aga ei rääkinud kaugeltki tema kasuks — seal elasid need eestlased kõik nagu ehtsad pursuid oma villades. Leitnandiga rääkis ta juba täitsa head vene keelt. Tema versioon kõlas nii, nagu oleks ta tuttava juures sünnipäeval olnud, hilja peale jäänud ning otsustanud siis kõige otsemat teed koju sõrkida. Ta olla niimoodi varemgi teinud. Versioon oli Susliku silmis mäda kasvõi selle tõttu, et villaomanikud jala ei käi, vaid sõidavad oma auto või taksoga. Lugu lõppes imelikult. Suslik sai rivi ees kiita valvsuse ning operatiivse tegutsemise eest, aga edaspidi hakati teda kasutama ainult kordoni sisetöödel. Ta käis köögitoimkonnas ja oli tihti päevnik, lupjas lagesid ja puutüvesid, samuti usaldati talle abimajandi sigade söötmine. Tundmatu isik simuleeris muide pikemat aega kopsupõletikku. Mõned vastutustundetumad kaasteenistujad arutlesid aga Susliku ilmudes tihtilugu probleemi, kas linna piiridesse jääv siselaht on ikka püha riigipiir või mitte.

On igati mõistetav, et säärane vahejuhtum ning sellele järgnenud pööre piirivalvurisaatuses hääletas Susliku kohaliku rahvuse vastu veelgi umbusklikumaks.

Aga nüüd oli see kõik möödas. Alkoholi või

koguni kölni vett pruukinud loll Dibenko nühkis juba Susliku asemel köögis taldrikuid. Suslik ise aga, seljas lohmakavõitu paraadmunder, istus ja kuulas, mida räägib major Gallitski, poliittöötaja, endine tankist, Berliini kriisi lahendaja. Susliku silmamatu päritolu ning raske saatus ei võimaldanud tal kõike mõista. Seda suurem oli ustavustunne, mida ta tundis. See korvas kõik, nii harimatuse kui ka debiilsuse. Kõige tähtsam oli majori intonatsioon. Seda tabas Suslik koeraliku täpsusega. Ta sai aru, et kodumaa on isiklikult temale usaldanud sama hästi kui oma saatuse eelseisval pingelisel pühadeööl.

...«Aurora» võimas kogupauk, rääkis major... viiskümmend aastat töörahva kuulsusrikast võimu... viiskümmend aastat proletariaadi ja Punaarmee diktatuuri... Lenini lipu all... See, seltsimehed piirivalvurid, on suur tähtpäev meie riigi ajaloos, hüüatas major seisma jäädes ja kulmusid kergitades... Erakordne situatsioon, mis nõuab ka erakordset lähenemist... Ma ei paljasta sellega mingit sõjasaladust, kui ütlen, et on olemas erikorraldus... Nüüd pole enam neetud hruštšovštšina... Voluntarismi ajad on möödas, aga sellel me täna ei peatu... Võib-olla tegi Jossif Vissarionovitš tõesti vigu, ta on seda ka ise ütelnud, aga ainult tänu tema geniaalsusele jäi meie riik püsima... Aga sellest me täna ei räägi... Rahvusvaheline olukord... Külm sõda... Relvastuse võidujooks... Leonid Iljitš Brežnevi ajaloolised sõnad... Oli, on ja jääb... ja seda ei väära mingi jõud... Meie ei saa lubada, et!... Regioon, kus möödub teie teenistus... Eriline situatsioon... Baltikum... Ajalugu... Kohaliku elanikkonna hulgas on veel küllaldaselt elemente... Alles Nõukogude võim tõi siia kirjaoskuse ja kultuuri... Pole ju mingi saladus, et leidub jõude, kes igatsevad taga... Omavahel öeldes on põliselanike protsent mõtlemapanevalt suur... «Ameerika Hääl»... Me likvideerisime küll kulakluse kui klassi... Aga nutetakse taga... Sõja ajal teenisid nad SS-vägedes... Pärast sõda olid metsad täis kalestunud bandiite... Muidugi ei kehti see kõigi kohta... Leidub

ka ausaid kommuniste ja tööinimesi... Kunst on neil aga võõras, pole meie oma... Provokatsioonid on võimalikud!... Mida nad maalivad?... Ma käisin ühel niinimetatud näitusel — seal on alasti eided, seltsimehed piirivalvurid... Aga täna ei räägi me sellest... Teil tuleb olla valvas ja korrektne, aga vajaduse korral täita vandetõotusega võetud rasket ent püha kohustust... Meie mõõtmatu kodumaa piir on püha ja puutumatu... Balti merest Vaikse ookeanini... Sel ajal kui töörahvas punalippude all pidupäevatooste ütleb, peate teie, kuulsusrikkad piirivalvurid...

Suslikule tundus, et major Gallitski räägib isiklikult temaga. Suslik oli vihane reamees Ozolini peale, kes ei kuulanud majorit üldse, vaid käppis doominonuppe. Siis meenus talle, et Ozolin on lätlane. Kõik oli selge. Üks kamp.

Pärast kõnet sündis midagi täiesti uskumatut. Major lubas teistel minna, Susliku aga kutsus enda juurde. Perekonnanimepidi!

Nad seisid akna all, mille taga paistis tükk rohelist planku, taamal aga sügiseselt tume meri. Suslik seisis valvel. Major surus käed püksitaskusse ja nõjatus aknalauale. Tema poolt levis kerget tubaka- ja viinalõhna.

Major vaikis kaua. Suslik kõõritas mujale, ent nägi kõike. Nägi ja tajus majori isalikku, majorl jumaluslikku olemust.

«Kuidas teenistus meeldib?» küsis major viimaks.

«Just nii, väga,» vastas Suslik ja hakkas higistama.

Major silmitses mõtlikult ta otsmikku, mis ühe hetke jooksul oli otsekui tihedate vihmapisaratega kaetud.

«Millest ma tegelikult tahtsingi...» ütles major üllatunult, hajameelselt, pilku aknale pöörates. «Noh, mine pealegi... Mine. Puhka... Jaluta... Vaata kino...»

21.

Pille poetas vana päeviku käest ja jäi liikumatult istuma.

Kuni helises telefon.

«Jah? Kuulen!»

«Hal-loo!? Häid pühi, Pille!»

«Suur tänu muidugi... Aga ma ei saa aru, kes seal räägib.»

«Iga sest ole miskit. Ma lihtsalt soovin sulle häid pühi. Ja su perele. Ütle edasi.»

«Seda et... ei, kes see räägib? Teate, ma panen toru ära!»

«Ah seda naiste mälu küll! Noh, on üks meesterahvas. Hetkel lühiajalisel läbisõidul Eesti NSV pealinnas Tallinnas. Praegu sõitis siit üks suur buss mööda. Kuulsid?»

«Lembit...?»

«Ennäe, ära ikka tundis... Isegi nime mäletab! Asi seegi... Muide, ega siin midagi imestada olegi, minu meelest pole me kunagi telefonis teineteise häält kuulnud. Pole juhust olnud.»

Pille mõtles, et nüüd peaks kategooriliseks muutuma. Aga ei muutunud.

«Mis asju sa siis ajad... komandeering või?» küsis ta igavleva häälega, haigutust markeerides.

«Täpselt. Ja näed sa, nüüd ei oska kaelasadanud pidupäevaga midagi ette võtta. Ei orienteeru enam endises kodulinnas, ei mahu ühtegi tavernigi sisse, vanad pruudid on ka viimseni mehele läinud ja nii mina nüüd enam ei teagi, mida ette võtta. Mis sa arvad, kui äkki tulen ja hakkan koos sinu härra Käsperiga viina viskama... ah, mis sa arvad? Äkki polegi nii näotu? Mis meil temaga ikka krillida...»

«Mis? Ah, ole vait! Ja üldse, pole siin mingit Käsperit, kui sa Avot silmas pead,» kähvas Pille. Hammustas huulde ja lisas jahedamalt: «Mu mees läks korraks välja.»

«Su mees, su mees...» naerdi teisel pool. «Seda mõnusam! Tead, mul on üks kolleeg siin ka, tuleme korraks läbi. Mis sa arvad, see peaks ju sobima, kahekesi pole üldsegi mingit probleemi... kaks

korralikku külalist. Üle mitme aasta tahaks korra ikka silma peale visata, ah?»

«Mul ükskõik,» ütles Pille, tabas äkki mingi mängleva intonatsiooni oma hääles ja viskas ehmunult toru hargile.

Istus, silmad laes. Analüüsiks situatsiooni? Pole aega. Võtaks Kimi kaenlasse, sõidaks ema juurde? Aga miks?

Ta läks hoopis kööki ja hakkas klaase otsima.

22.

...Kui Esko mängis järjekordset turniiri, veetis Avo pikki õhtutunde maleklubis ja pidas sõbrale pöialt. Ta ise oli üsna korralik asjaarmastaja. Kui Paul luges mõnel kirjandusõhtul luuletusi või proosakatkeid, istus Avo saalis, pärast aga läks kogu seltskonnaga sündmust tähistama. Loomulikult läks ta kaasa ka Tomiga, kui see kutsus teda mõne tuttava poole põnevaid albumeid sirvima, kuhugi pööninguateljeesse geniaalseid ent tunnustamata maale nautima. Kui kaks Tomi pliiatsijoonist (torso ja vanalinnatänav) pandi välja kunstiinstituudi koridoris semestrinäitusele, tundis Avo peaaegu sama suurt rõõmu nagu asjaosaline ise.

See oli loomulik. Nad kõik olid Avo sõbrad. Ebalus ja hämming, need tulid natuke hiljem, tulid peaaegu märkamatult.

Pauli luuletusi trükiti ajakirjades juba mitu aastat, kirjastus tegi talle ettepaneku oma kogumik esitada, räägiti mingist vapustavast kassetivõimalusest, mitme luuletaja ühisest kogupaugust, kriitika oli Pauli märganud, mõnikord teda kiideti, teinekord rünnati, aga ikka juhtus, et Paul näitas Avole oma värsket värssi; Avo luges tähelepanelikult, jäi asjalikuks, ütles näiteks: minu meelest täitsa uhke asi, ainult vaata, kas see rida... kas see pole natuke liiga tundeline? Paul näksis küünt, heitis talle kahtlustava kõõrdpilgu, ent lubas järele vaadata. Mõnikord vaataski. Ta oli pidevas mures sentimentaal-

suse pärast. Seda ei tohtinud olla. Varsti hakkas Paul proosat kirjutama. Seal polnud sentimentaalsusel nii palju võimalusi. Pauli proosa oli elegantne, õel ja värvikas.

Kuuekümnendate algul oli sentimentaalsus noorte intelligentide seas vänge sõimusõna. Olla sentimentaalne tähendas olla null. See tähendas ühekorraga andetust, maitsetust ja lollust. See ei käinud üksnes loomingu kohta. See tähendas elustiili. Tüdrukutele ei tohtinud lembesõnu rääkida, neid tuli sõbralikult pilgata. Eluraskusi ei tohtinud kurta, südamevalu pihtida. Maailm ei tohtinud su pisaraid näha.

Kus sa sellega!

See ei tähendanud ometi mingit erilist kalkust ja kinnisust. Tuli vaid stiilist kinni pidada. Aga see polnud kerge.

Näiteks Tomil oli selles asjas pidevalt raskusi ja tagasilööke. Juba nolknoorena kubises Tom kreedodest ja teesidest kunsti, elu, ühiskonna asjus, üks sarkastilisem ja kategoorilisem teisest, aga tundeluga jäi ta alalõpmata jänni. Jah, seesama Tom, kes ükskord hulga tunnistajate juuresolekul tegi külmaverelise ja tapva tiraadiga maatasa pahaaimamatult «Tallinna» kohvikusse ilmunud teenelise akvarellisti, kelle magusad maastikud, roosad loojangud ja udused järvehommikud olid juba ammu massimaitseks saanud, tursasilmaliste väikekodanlaste ja parteiametnike obligatoorseks mööblilisandiks muutunud (just niimoodi Tom teataski, ilma et oleks kordagi kokutanud või kahvatanud), nii et jahmunud akvarellist tagurpidi põgenes (kummaline, et sel skandaalil polnud tagajärgi, tollal käis Tom ju ettevalmistuskursustel!), seesama Tom jäi keskmiselt üks kord nelja kuu jooksul vahele mõne naisega, armus kõrvuni ja lollisti, käitus salapäraselt, rääkis vihjamisi, solvus kergesti, kadus päevadeks, kuni viimaks muidugi selgus, et tegu oli eksitusega, Tom oli sünge, Tom oli traagiline, teda oli reedetud, teda oli narritud... Kust ta küll kõik need naised leidis?

Pauli ja Eskot Tom oma eraelu ligi ei usaldanud. Avo oli delikaatsem, Avo oli mõne looga natuke

kursis. Mõne looga, mõne daamiga. Justkui poolkogemata — tass kohvi «Moskvas», «Tallinnas», «Palace'is», mõni ühine jalutuskäik, näitusekülastus, kinoseanss, Avo kolmandana kaasas... Tom ootas murelikult Avo hinnanguid. Avo oli alati järjekindel. Avo kiitis alati sõbra valiku heaks. Tomi pilk muutus heledaks ja õnnelikuks. Kõik need südamedaamid olid absoluutselt erinevad, Tom alati ühesugune: rabe, õnnelik, ärevil, kohmakalt hoolitsev, ülemäära lobisev. Ja kohutavalt platooniline! Vähemalt esialgu. Ning piisavalt koomiline. Eriti esialgu. Need olid enamasti vahvad naised ja tüdrukud. Kust nad tekkisid, kuhu kadusid? Kuhu kadus paindliku pihaga ja plaatinablondi juuksepahmakaga kaunitar Monika, silmad suured ja säravad, hääl natuke kime ja sõnavara mõnevõrra kobav; või teine, peaaegu niisama blond Monika, veidike täidlasem, veidike naerusem, tunduvalt nutikam, tulevane jurist, advokaat või prokurör? Kuhu haihtus sinetavalt musta tukaga Oksana, eestistunud ukrainlanna, temperamentne, impulsiivne, direktiivne, kes katsus Tomi ja ta sõpru võõrutada suitsetamisest ning eriti veinist, muidugi, ta oli sportlane, rühkis Eesti koondisse ujumises... Või tark ning kaunis hõbenaerune Tiina, kes võis nendega peaaegu võrdselt keskustella ükskõik millest või kellest: Jaan Anveldist või Konstantin Pätsist, prantsuse kirjandusest või poliitökonoomiast ning kes ise õppis muuseas konservatooriumis laulmist; või Viive, ühe majanduskeskuse asjur, kes teadis peast Underi sonette ning armastas õhtusi jalutuskäike mere ääres? Või kuhu taandus Hilja, jõukas, isemeelne, maitsekalt riietatud ning parajalt värvitud kolmekümneaastane huvitav naine, kes oli just värskelt kellestki üsna kõrgest ülemusest lahutanud ning kellele näis boheemlaslik seltskond hästi meeldivat... Kuhugi kadusid nad otsekui üleöö äkki kõik. Ja Tom oli alati ühtviisi traagiline. Tõsi, mitte kauaks... Alles ajapikku avastas Avo ka enda jaoks midagi olulist ja õpetlikku, ta leidis arvatavasti ainsa ühisjoone kõigis neis naistes ja neidudes. Kõik nad seirasid Tomi äraootava pilguga, ja õige

pea lisandus nende silmi veel midagi. Hajameelsust, kaastunnet, kärsitust? Vist natuke kõike. Jah, nad ootasid midagi, niimoodi vaatavad inimesed suurtes vaksalites, need on lahkujate silmad, hüvastijätupilgud, nende pilgud, kelle rong sõidab kaugele... Millalgi pidi miski neis murduma. Ja küllap polnud asi kaugeltki Tomi vähemoodsas stiilis, tema kaitsetuses, selleski mitte, et ta käis ringi, platoonilist kirge lõõmav süda peopesal... Asi oli hoopis selles, et naised ennetasid sündmusi. Varem või hiljem oleks Tom nad ise jätnud. Naistel on selles suhtes äärmiselt peen taju. Sõber Tom ei tundnud iseennastki, taoti siis naisi.

Tom ei osanud ise oma krahhe ja kaotusi kuidagi analüüsida. Pärast järjekordset pettumust jõi ta tavalisest rohkem, sattus paaril korral koguni miilitsasse, siis aga tüdis ära, lõi käega, muigas kõveralt, tormas ülepeakaela kunsti juurde tagasi. Järgmise korrani.

Avo tegi siit järelduse: tema nii ei tohi. Tema pole looduse ega saatuse poolt kunstnik, tema närvikava nii ägedale pingevaheldusele vastu ei pea. Korgid põlevad läbi.

Mõnda aega mängis Avo vaikselt küünikut.

Seda oli kõige lihtsam etendada Esko kiiluvees. Esko oli midagi, mis suurel osal naistest ja plikadest põlved nõrgaks võttis. Alati lohakas, ent nii, et see mõjus elegantsina; meelas ja jõuline suujoon, juttunud silmavaade, vali pilklik bariton; üks külg pisut ees, triivis Esko läbi inimsumma tänavatel, läbi järjekordade õhtuste kohvikute ees, pilas ja provotseeris, kommenteeris ja soleeris, sai kõikjale sisse, sai kõigiga jutule, sai peaaegu kõikjalt raha laenuks. Ta käitus nagu hüpnotisöör puhkusel. «Kuigi ma sind ei tunne, ei tohiks see meid ometi segada,» tavatses Esko võhivõõraid tüdrukuid kõnetada. «Siit kohvikust sa niikuinii minust mõnusamat kutti ei leia, tots!» Ja üsna varsti sulas plika üles, üsna varsti muutus ta hingeliseks: «Teadsa, Esko, mind on kohutavalt tülgastanud see äripäev...» Ning süüdanud sigareti, heitsid need plikad jala võidukalt üle põlve, enamasti oli neil ka tasasem sõbra-

tar kaasas, need veinised ööd, pimedad kõrvaltänavad, öömajaotsingud, võõraste tüdrukute ühemõtteline itsitamine, alati leidus mingi kohake, kui mitte mujal, siis Avo pool — seda varianti püüti aga vältida; Avol polnud üürikeste seikluste vastu vähimatki, eriti pimedas, kui ei olnud vaja enam juttu ega vaimukusi, kui olid vaid kehad, igal uuel kehal oli üllatusi, vaheldus pakkus hasarti, oli aeg, mil Avo kahtlustas ennast koguni seksuaalmaniakaalsuses, aga hommikuid ta ei sallinud, siis pidi vaatama võõrasse, unesegasesse ja tavaliselt üsna lolli plikanäkku, silitama vastumeelsust varjates võõraid õlgu, enamasti käitusid need plikad hommikuti ülima kodususega, ajasid end ringutades üles, Avo pööras pilgu paljastelt reitelt ja tuttidelt, hommikud olid katsumuseks.

Nagu selgus, oli ta ka esteet. Peale selle kartis ta tripperit.

Tom oli vahepeal sõjaväkke kutsutud. Ainsana nende sõpruskonnast ta sinna ka läks. Avo kirjutas talle regulaarselt kirju. Pärast demoppi andis Tom talle lugeda ühe kirja, mille Avo oli kunagi suvel koos Eskoga talle saatnud.

«Näed sa, vana,

istume siin praegu kahekesi Viljandi esinduskohvikus ja ootame maailma ilusamaid naisi, kes lubasid meile ühe suurejoonelise õhtu... Paberit pole ka suurt, nagu näed. Peab lühidalt lobisema.

Meie elukäik on nõnda kenasti edenenud, et pärast turniiri lõppu ning vagurate maletajate lahkumist sellestsinatsest linnast otsustasime oma debüüti jätkata. Pool tundi enne rongi lahkumist läksime linna sigarette ostma, kui juhtusid vastu tulema kaks kena näitsikut, ja Esko, vana seksuaalhull, hakkas neile külge lööma. Noh, ja eks need iludused kohe keelitama, et jääge aga siia. Nõnda me siis jäimegi.

Ühel plikal on peatänaval luksuskorter ja puha. Tema pool olemegi. Esko, vaene mees, peab luksuse eest natuuras tasuma. Ta tahtis endast jätta muljet,

nagu oleks ta üliinimene jne. ning pumpas ennast eelmisel ööl päris laibaks.

Koovitaja-poiss avaldas tänases lehes haruldase luuletuse, mille viimane rida oli seesugune: «Oleme sinuga, partei.» Vahva, eks ole. Suur luuletaja. Tegelikult oli tekst küll natuke teisiti, aga mõte jääb samaks.

Näed sa nüüd: paber hakkab otsa saama. Eskol on hinnu sulle paar rida lisada, ta nummerdab salvrätte...

Tere, vana. Ma luban endale iga päev, et homme kirjutan sulle kirja, aga mitte sittagi. Tead, aitab lobast, nüüd paneme ühed väikesed pitsid «Vana Tallinna» sinu terviseks. (Need naised ilmselt enam ei tule.)

...lugu, mis eile pooleli jäi, peab täna parema paberi peal edasi elama. Olime juba kenasti tongis, kui meie lauda ilmusid kaks kena daami ja kogu lugu lõppes sellega, et oleme praegu kusagil Viljandi lähistel mingisuguses teises linnas ühes haruldases üksikelamus ja joome vaikselt peaparandust, mida meile nii lahkelt on jäetud.

Need kenad daamid on sellised noored plikad, nii seitse-kaheksateist. Vana vaeseke jäi liiga purju ja väsis ära, sellepärast pidin seekord mina tema eest töö ära tegema (et pererahvas nuriseda ei saaks). Eelmise preiliga oli, nagu tead, vastupidi...

Vana, mul tuli nagu kirjakirjutamise kihk peale äkki. Ei jõua ära oodata, millal hr. konsul oma s lehekülje lõpetab.

Tegelikult «Starka», mida me praegu võtame, pole sugugi nii kehv jook, nagu ma varem arvasin. Mis sa arvad, vana?

Oh kallis sõber. Oleme omadega päris perses — ruhaliselt. Eile õhtul, kui mannidega siia sõitsime, pidin konduktorile, kui ta meie käest sõiduraha küsis, väga solvunud näo tegema ja mainima, et kui ta muidu plaani ei täida, võime ju ka kaks korda pileteid osta.

Eks näis, mis tulevik toob — kas hakkab väikesi poisse ja pussnuge või taevamannat sadama. Kõige

parem oleks muidugi kerge veinivihm. Jällenägemiseni, reamees.

. . . hakkan minagi lõpetama. Räägin veel sellest, kuidas me Viljandi peapromenaadil pirukatest toitusime. Täiesti tasuta nagu kommunismis. Võtsime vitriinist ja sõime nahka. Seejuures tähtis detail: on vaja tingimata müüjannale süütult otse silma vaadata ja naeratada, ise samal ajal isukalt pirukat hammustades.

Üldiselt teeme me Eskoga selliseid vigureid mitte otsese vajaduse tõttu, vaid nimelt selleks, et õppida tundma isiksuse- ja massipsühholoogiat, mille tundmaõppimisest võib kasulikke elukogemusi saada.

Muidugi, mõningaid seltsimehi võivad säärased eksperimendid eksiarvamustele viia.

Tead sa, vana, mul pole väikese pitsi vastu mingit üleolekutunnet, seepärast joon ta nüüd tühjaks. Hiljem jätkan.

Avo.»

Algul ajas see ühiskiri naerma, siis aga võttis sisemiselt kõhedaks. Avo ei saanud uskuda, et selle kirja oli kirjutanud tema. Esko võib-olla küll, aga . . . Ei. Tema polnud ju selline. Ta oli hoopiski teistsugune. Ta oli palju sügavam, keerulisem, valulisem! Ta tahtis kirja puruks tõmmata, aga mõtles ümber. See olnuks ehk liiga dramaatiline. Ta andis kirja lihtsalt tagasi. Hoia alles, ütles ta Tomile, ja mõnikord, kui leiad, et mind on vaja korrale kutsuda, otsi üles ja anna lugeda. Tom oli natuke imestanud. Ta polnud selle kirja kohta midagi erilist mõtelnud.

Nii või teisiti, varsti tuli plikajantidele lõpp.

Ühel suveõhtul said nad Eskoga maleklubi ees kokku. Esko säras: ta oli ühel väikesel suveturniiril võitnud vanapoolset meistrit, kunagist Eesti tšempioni. Oli, mida tähistada. «Palace'i» kohvikusse oli paar sammu. Luba küsimata istuti kahe tüdruku juurde.

Meeleolu oli peaaegu huligaanne.

«Etapilise võidu terviseks!» ütles Avo. Ja sedapuhku alustas tüdrukute töötlemist just tema. Pisem

neist pakkus talle muuseas natuke huvi. Esko jälgis muiates — nagu õpetaja edasijõudnud õpilast. Ah, mis seal erilist: tuli midagi rääkida, tuli natuke nalja visata, tuli ülbe ja loomulik olla. Jäägu tüdrukute otsustada, kellega tegemist, kas tühiste eluvendade või sisukate noorhärradega.

«*Pardon*, daamid, kas tohiksime ka teie terviseks juua?»

Tüdrukud vahetasid pilke. Nagu see neil käib. Üks oli pikk, rauge, suunurkades huvitavad kibestumiskurrud. Volüümikas pilgutas nördinult ripsmeid. Ka see käis mängu juurde. Aga just tema, see pisem, ütles siis venitamisi, läbi nina:

«Aga miks ka mitte?»

Avol oli kohe selge, et nüüd mängis pisem sedasama mängu mis temagi, andes mõista, et tunneb elu ja selle kuratlikke reegleid. Aga Avole tundus, et plika oli kogemusteta, situatsioon talle uudne. See mõjus liigutavalt.

Edasi läks tükk aega niimoodi nagu tavaliselt ikka. Konjak, tüdrukutele midagi kerget, vist riisilingit. Esko põrisev bariton, naerurõkatused, lühikesed pilguvahetused . . .

Aga kui Esko paari tunni pärast hooletult huvitus, kummal kenadest görlidest võiks olla mõni üleliigne korterivõti, kerkis laua kohale solvunud vaikuse pilv. Avo oli millegipärast isegi rahul. N i i s u g u n e asi ei tule küll kõne allagi, ütles kibestunud suujoontega tüdruk. Väike turtsus nagu siil. Ohtulõpp kadus mingisse lüürilisse hämarusse. Esko leidis pikemaga vist siiski ühise keele, igatahes olid nad mõlemad äkki kuhugi kadunud.

Avo saatis väiksema koju. Tüdruku nimi oli Pille. Ta elas taga Koplis, päris poolsaare lõpus. Sinnamaile polnud Avo veel kordagi sattunud. Kaugemale välisuksest teda ei lastud. Ta ei kippunudki. Ta oli vagur ja lüüriline.

Trammis linna poole tagasi loksudes, tühje istmeridasid põrnitsedes tundis Avo peale konjakiuima veel kaht asja: soovi seda tüdrukut uuesti näha ja midagi klassihäbi sarnast. Ametliku ideoloogia kiuste olid klassivahed täiesti ilmsed, seda vähemalt

korterite tasemel. Avo polnud iialgi elanud ühis-korteris, sootuks siis barakis.

Pillet kohtas ta varsti.

Jah, muidugi, Pille esindas üsna teistsugust maailma. Avo tundis ennast sellena, kes ta tegelikult oligi — eluvõõra intelligendivõsuna, kui ta mõne aja pärast sattus nägema-kuulma Kopli argielu, dialooge, misanstseene. Pille valdas kohalikku žargooni suurepäraselt. Nii eesti kui ka vene variantides. Ja üldse polnud ta kogemusteta naiivitar — kust Avo selle küll oli võtnud? Üldiselt oli Pille päris paras saladus. Iga uue kohtumise eel otsustas Avo jääda ratsionaalseks ja saladus lahendada, aga ei, ratsionaalne ja loogiline elukäsitus jäi jõuetuks, kadus käest, kõik kippus kaduma, alt libisema, hukka saama, enne kui Avo viimaks mõistis, et nüüd siis oli see asi ka temaga juhtunud — ta oli lihtsalt lollimoodi armunud. Suvi möödus segaste rõõmude ja tuskade tähe all, ärevas ootuses, hajameelses lakkevahtimises, kastanid lõhnasid, vihmarabin akna taga sisendas mingit abstraktset optimismi, ere suvepäev aga tekitas seletamatut ängistust, Pille oli enamasti pealiskaudne, rõõmus ja kärsitu, Pille jutt oli rabe ja hüplik, ta rääkis kas lihtsaid ja selgeid asju või ilmseid lollusi, ta teadmised olid hämmastavalt kaootilised, järeldused ebaloogilised, nõutult ja pakitseva südamega kõndis Avo tüdruku kõrval, nad sõid teineteisele silma vaadates jahedates kinofuajeedes jäätist, nad sõitsid Kadriorgu, mõnikord riivas teda tüdruku prink õlg või käsivars, tal oli kuum ja raske olla nagu kunagi murdeeas, mil talle oli meeldinud üliõpilane Taimi; kunagi ei rääkinud Pille midagi lõpuni, ta oli ikka veel saladus, lühidalt ja närviliselt naerdes jooksis ta õhtuti bussi või trammi peale . . .

. . . ühel augustiõhtul saatis Avo Pillet, käed selja-jal ristis, sõrmed higised, lõugades ebamugav pinge tõsidusekrambist, ah — see oli juba kurat teab mis, nad olid pool suve, pool elu tuttavad, aga isegi mitte ühtegi suudlust veel (kas tõesti sõber Tom elas just sellist tundeelu? õudne!), Kopli pargis, endises surnuaias, siristasid linnaritsikad, vastu tulid mad-

nused, vene töölisplikad käevangus, lihtsad näod, lihtsad sitskleidid, lihtne võõras ja ajutine elu, ja siis . . . «Pille, vaat mis ma sulle nüüd ütlen, aga mulle tundub, et üksik inimene on mõnes mõttes vigane, ta on nagu haavatud hunt paksus padrikus», mis jama ma ometi ajan, miks ma ei ütle, et armastan teda, miks ma ei räägi talle arusaadavas keeles, mõtles Avo sõrmi muljudes, ja üldse, tegelikult pole see plikal mingit saladust, ta on, nagu ta on, ta on loomulik ja primitiivne ja natuke pretensioonikas, mis sellest kõigest saab, äkki on targem taandada . . .

«Ja mis siis sellest hundist?» ühmas Pille ja heitis talle kiire pilgu alt üles . . .

. . . olgugi tüdruku teadmised ja tahtmised kaootilised, olgugi ta ise väsitavalt ebaloogiline, leidis Avo ennast rumalal kombel ikka ja jälle mingil printsipiaalsel, koguni intellektuaalsel teemal vaidlemas, koguni ägetsemas, midagi tõestamas, see polnud väärikas ega aus, aga mis kõige kummalisem, ta pidi mõnikord isegi alla andma, niivõrd raudne tundus mõni Pille elulähedane argument . . .

. . . kaastunne, mure ja kaastunne, millist õrnust võib siiski teise inimese vastu tunda! («Saab ta siis suudi olla, tema, Kopli töölisbarakis kasvanu, et oli noor ja kergeusklik? Aga see Lembit, tema üürike abikaasa, mida sellest mehest arvata? Kasutas naiivse inetisplika ära? Oli ise lihtsameelne äärelinnakutt? Õudne küll, sundida oma naist järjekindlalt aborti tegema . . . Teisest küljest — poleks ta sundinud, vaevalt ma siis praegu Pillet tunneksin. Vaene Pille!»)

. . . see juhtus otsekui kogemata, igatahes oli lamp akki kustunud, kael kaela vastas, käed teineteise selgadel, lamasid nad tükk aega ebamugavas poosis ega söandanud ennast liigutada, alles olid nad aga rääkinud millestki ebaolulisest, Pille oli tõttamata ära söönud ühe ploomi, nüüd lamasid nad tardunult, kuni Pille ohkas, keeras end Avo külje alt välja, sirutas roheka laualambi ja hakkas aeglaselt kittelkleidi lahti nööpima, lõi täidlased käsivarred selja taha, avas rinnahoidja, suured rinnad kargasid otse-

kui tõkkeid purustades välja, suured, pehmed ja lumivalged, Avol oli tunne, nagu oleks nende hele- dus teda pimestanud, ta käsi värises, see küünitus rindade poole, äkki turtsatas Pille naerda ja kar- gas talle kaksiti otsa, oota nüüd natuke, sosistas ta, ära sina tee midagi, ma ise, jää selili, las ma ise, üks nööp, teine, no näed... niisugune kogemus Avol puudus, silmad jõllis, vaatas ta enda kohal voogavat valget täidlast keha, hõljuvaid juukseid, tajus toimekaid sõrmi, paisus ägedalt, surus siis ise käed rindadesse, haakus neisse, tundis siis õnne ja õudusega, kuidas ta üleni ja lõplikult sukeldus, üsk võttis ta voogavalt ja tihedalt vastu, enam polnud mingit tagasiteed, Avo teadis, et tema saatus oli nüüd otsustatud, ära eriti kiirusta, sosistas Pille, oleme kaua-kaua, ma ju meeldin sulle, sa võid vaa- data küll...

Kõik varemkogetu kaotas sel õhtul vähimagi tähenduse. Igasugused võrdlused muutusid nonsen- siks.

Pille saladus oli selgunud. Ta oli seksuaalselt ürg- andekas. Ta oli täitmatu. Ta keha ei teadnud midagi põhjamaisest kohmakast kombekusest. Tema jaoks polnud midagi sündsusetut ega riivatut.

Sel augustiööl ei maganud nad silmatäitki.

Oli muide ka paar hetke, mil Avo tundis seleta- matut ängistust, koguni hirmu. Aga kohe voolas üle kõige uus atavistlik õnnelaine.

«Kui parafraseerida «Dekameroni», siis me oleme juba kolm korda läbi ööpimeduse ratsutanud,» kuu- lis ta iseenda häält millalgi sosistamas. Oo õudust, labasust ja õnne!

«Nii vähe?» üllatus Pille ja sukeldus huultega Avo niuetesse...

...vastu hommikut lamasid nad alasti ja liikuma- tult tekkide peal. Kardinate vahelt tuli juba suvist sooja, pärnade ja asfaldi lõhna, kostis harvade autode käiguvahetust enne tänavaristi. Avo seirab oma tuba. See oli endine ja samas täiesti uus. Siis silmitses ta magavat naist. Õrnus ja härdus, ei min- geid tõrkeid. Avol jäi märkamata välkkiire kõõrd- pilk Pille ripsmete vahelt.

Kui ta lühikesest tukastusest ärkas, oli Pille juba ülides. Ta seisis küljega akna poole. Ta alahuul oli tõistest mõtetest liikvel, jonnakas ja otsekui kurb.

«Nüüd olen ma eluksajaks kireohver. Tule ometi siia,» pomises Avo.

«Enne pead sa mu kätt paluma,» ütles Pille tõsi- selt. Muisutas veel kord alahuult, vaatas karmilt. «Ja üldse, su ema kõhatab juba ammu esikus. Meil oleks vist aeg tutvuda.»

Tomile kirjutas Avo suvelõpusündmustest järg- mise ülevaate:

«Tervitus, vanake!

Niisiis on see tegu tehtud. Üleeile käisime Pillega sval aktide büroos ära. Täna on väike peavalu. Esko on ka praegu siin ja uurib meie abielutunnis- tust. Ütleb, et täitsa korralikult kujundatud mäles- tusese. Tema tahab endale vist samasuguse välja noutada. Lugupeetud malegeenius on muuseas tõsi- selt muutunud, tal on nüüd üksainus pruut. Üks agar maatüdruk, kes tahab kooliõpetajaks saada, tegelikult täitsa sümpaatne piiga. Ma olen sulle temast vist kirjutanud.

Muide, varsti kolin mujale, sest ka minu õde Krista läks ootamatult mehele — Sinu endisele kur- susekaaslasele Tõnnile! Peame hakkama korterit kolmeks vahetama, jube lugu. Kui lisada, et Paul ja Marju-Epp on kah üsna värske paar (seda sa muidugi tead), siis toimub meil siin Tallinnas kurat teab mis asju. Täitsa uskumatu perekonnaloomise epideemia. Hakkas külge, näe, mullegi. Ära sina nüri ole!»

Avo mäletas veel imelikku, täiesti põhjendamatut tuska, koguni traagilist tunnet selle kirja kohal istudes.

23.

Esko sai ristsõnad valmis. Libistas noriva pilgu üle täidetud ruudustiku, tegi paar kalligraafilist paran- dust — ja käkerdas seejärel ajalehe demonstratiiv- selt kokku.

Jah, muidugi — nii tegi ainult tema. Ning sugugi mitte ainult ristsõnadega. Nüüd vaatas ta meile otsa, algul mulle, seejärel Tomile, pilk puhas ja tühi nagu imikul.

«Noh, võtame kah või molutame niisama?»

Ta kallas konjakit. Tema jaoks oli see alles pea algus.

«Ja mida sina põrnitsed?» küsis ta Tomilt.

Tom kehitas natuke häiritult õlgu.

«Terviseks,» ütles Esko. «Lööme kokku ka või?»

Kokku me siiski ei löönud.

«Kuule, Tom, tegelikult oled sa idioot,» ütles Esko suud pühkides. «Saada see lits persse.»

Tom võpatas. Ta põsel tuksatas närviots.

«Saada see kuradi vamp persse ja täna õnne, et oled jälle vaba mees. Oma tuba, oma luba. Mina neid maaplikasid tean! Tead, Tom, nüüd tood igal õhtul uue görli teki alla ja elad nagu härra kunagi.»

Esko hääl oli vali ja kärisev. Ta tõed olid lihtsad ja otsekohesed. Üldse kippus ta viimasel ajal kõvasti dotseerima ja ühekülgselt ropendama.

«Tom saab vist eksmati,» püüdsin juttu mujale viia.

«Ah soo? Soovin õnne. Millal mina küll ükskord saan? Aga muide, Tom — täitsa paras sulle. Mõtle ise. Mina ei taha õppida, sina tahad. Miks sa lased ennast välja visata? Ühe naise pärast?»

Tom katsetas sekkuda. Esko ei lasknud. Ta läks üha enam hoogu.

«Muide, malevallast. Räägitakse, et hiljuti läks Talil naine minema. Mida kõvemale mehele nad sitta keeravad, seda tähtsamalt ennast tunnevad. Mõtle aga ajudega, Tom. Võtame statistika. Olen kindel, et ühes sekundis läheb siin maakeral vähemalt viie mehe juurest naine minema. Või mees naise juurest. Ja nii edasi. Muudkui minnakse. See on ju dialektika! Liikumine. Liikumine, see ongi elu. Kuule, räägi nüüd konkreetset juttu kah. Kus sa siis kogu selle pika aja padja sisse nuuksusid, vana?»

«Ära nori,» ütlesin mina. «Ära tõesti nii palju

nori. Näed ju, et teinemees elab ise dimensioonis. Ta ei suuda su partituuri lugeda.»

Esko läks vihaseks.

«Kuradi peened ajad on kätte tulnud, ära sa märgi! Norida ka enam ei tohi! Küsidagi mitte! Kiis ta meid siis välja tiris? Nüüd me oleme ka oma naistega riius, kas ta seda äkki tahtiski?»

«Ma a-arvasin, et te ta-tahate natuke kärakat võtta,» ütles Tom heitunult.

«Kah õigus . . .» üllatus Esko. «Kuule, Avo, tal on tõesti õigus. Me oleme joodikud.»

See jutt ei meeldinud mulle. See tuli liiga ootamatult. Esko hämmeldus sellest ka ise, sügas ninaselga, kordas aga ometi:

«Oleme vist jah . . .»

Pihukest juttu polnud me veel kunagi ajanud. Ausalt.

Kõige hullem, et Esko oli surmtõsine. Siis aga rehmas ta käega. Ta huulil püsis kõhklev muie.

«Olgu, jätame diagnoosid spetsialistide hoolde. Eks, vanad?»

Selle peale tuli küll natuke konjakit kallata. Tom tegi seda peaaegu hoolitsevalt. Esko raputas pead ja jätkas nüüd endises stiilis, mida tundsime, mida hindasime, millest hoolisime juba aastaid.

«Täna, seitsmendal novembril tuhat üheksasada kuuskümmend seitse paneb kogu Vene riik kärakat ja seepärast ei torka me teiste seas kuidagi silma. Kaitugem vabalt, vanad! Aga sina, Tom, ära pane pahaks — mul on paha sind vaadata. Härrased, meie silma all hääbub kunstnik. Jube!»

Esko uuris Tomi näoilmet, tegi järelduse, valis uue repertuaari.

«Kretiin. Sitavares. Pask. Peldik. Ei mõju? No tahad, lähme alla kemmergusse ja korraldame ühe kõrvakiiluduelli?»

See oli legendaarne episood meie kamba kirjutamata kroonikas, mille juures ma kahjuks ei saanud viibida, küll aga oli Paul selle otsene ja ainus tunnistaja. Nädal pärast seda, kui Tom sõjaväest tagasi saanud, pummeldasid nad kolmekesi «Viru» söökla. Asja ees teist taga läksid Esko ja Tom tua-

lettruumi ja hakkasid teineteisele rahulikult kõrva kiile jagama. Kumbki sai kümme lööki. Pärast pidut seti mõnusasti edasi.

Ausalt öeldes ei osanud ma niivõrd konkreetset musta huumorit päris lõpuni hinnata. Küllap sellest midagi oli, miks mitte. Aga mina poleks seda kaasa teinud. Ma kardan valu ja vägivalda.

Nüüd krimpsutas Tom ainult laupa. Tundus, nagu kaaluks ta Esko ettepanekut. Siis sain aru, et ta polnud Eskot kuulanudki. Ta pilk püsis kusagil mujal, ta kuulas hoopis mingeid muid hääli.

Äkki fikseerisin enda jaoks täiesti esmakordselt, et Tomi silmad on helehallid. See tuli üllatusena. Ma polnud kunagi uurinud, mis värvi mu sõprade silmad võiksid olla. Üldiselt olid nad sinised, Pauli aga vist tumepruunid. Naised jätavad sääraseid detaile hästi meelde.

Imelik tunne oli. Otsekui oleks üle kõrge ja sumiseva saali käinud tugev tuulehoog, meenutamaks meile kõigile millegi märksa tähtsama olemasolu.

Aga küllap see ainult tundus mulle nii. Jumal ennast kõrtsitoas ei ilmuta.

Võib-olla oli see kurat?

Mina uskusin mõlemat.

Ja siis oli veel nii, et korraks, üheks imelühikeseks viivuks hakkas mul kõigist inimestest väga kahju. Otsekui teaksin ma kõike, otsekui oleks see kõik väga kurb ja masendav. Nagu poleks meil kellelgi mingit lootust. See oli seletamatu tunne. Sama seletamatu nagu elu ise. Või nagu surm. Ja siis oli ta läinud.

Ootasin, mida ütleb Tom.

«H-hea küll,» lausus ta viimaks tasa. «A-ainult et sinul ei läinud na-naine minema. A-Avol ei läinud sa-samuti naine minema. Teie lä-läksite ise ... natukeseks ajaks ... õue jalutama. Te-teil seisab see kõik veel ees. Siis tulge minu ju-juurde. Mi-mina tean, mis lõhn on ü-üksindusel.»

Niisama lihtne see oligi. Millegipärast polnud ma asja selle kandi pealt vaadata osanud.

Eskogi mitte. Ta vaatas mõtlikult Tomile otsa. Ei ütelnud midagi. Vangutas vaid kahtlevalt pead.

Aga tegelikult olin oodanud vist siiski midagi muud.

Mida küll, pagan võtaks!?

Siis tulid uued hääled, uued sündmused, uued meeleolud.

«Kuule, mees, ma ju tunnen sind!»

No muidugi, jälle üks habemega meremees!

Ta seisis meie laua kõrval ja säras äratundmisrõõmust. Tal olid head, tublisti purjus silmad, naeratused põsenukid, paatjas nina ja samasugune ruuge habe nagu minulgi.

See oli juba mitmes kord, mil mind peeti meremeheks. Ma ei hakanud vaidlema. Ilmselt oli see praegu millekski isegi vajalik, igatahes selginesid nii Tomi kui ka Esko nägu. Nad jälgisid meid huviga.

«Kaliningradis, eks ju?» ütlesin meremehe tooni vastu võttes.

«No just! No kurat! No näed sa nüüd!»

Ta oli õnnelik, ta istus pikema jututa vabale toolile, kallutas end ühele küljele, uuris mõnuga mu profiili ja jutustas:

«Tead, mina tulin üleeile Merehaiglast välja, jajah, kurat! Mul on südamenärvid, vohh! Sul ka või?»

«Minul on spliin.»

«Ah sedasi? Oota, ma räägin edasi. Kus see oober on? Oota sa nüüd, ma kohe tellin.»

Ta vehkis eksimatult õige kelneri suunas. Enne kui jõudsime kolmenigi lugeda, oli ta tellinud uue konjakipudeli, lõunasöögi neljale ja üht-teist muudki. (Kuuba sigareid kahjuks polnud.) Meie vahetasime jahmunud pilke.

«Need on sinu sõbrad, eks?» Ta vaatas Tomi ja Eskot soosivalt. «Meremehed te pole. Aga mis siis. Igaüks merd ei kannata. Minu nimi on Petka.»

Varsti jõime tervist ja tutvust. Sündmused olid uue pöörde võtnud. Nüüd oli päris kindel, et niipea ma koju ei jõua. Ah, mõtlesin käegalöövalt, varsti jään täis ja siis on kõik imelihtne.

«Usute või mitte, mehed, ma oleksin võinud kohe Haapsallu põrutada, mul on seal tüdruk. Aga mõtlesin, et pean enne Tallinnas pühasid. Naiste värk, tead, satud nende silmusesse, hakkavad ümber kaevatama. Aga muidu ma ta kohta paha sõna ei ütle. Ta on täitsa tots. Oma mann, nagu öeldakse. Ükskord teen tuttavaks. Homme sobib? Põrutame kõik Haapsallu! Mina, tead... Võtame õige, mehed! Kurat, Tiit... või ei, las ma mõtlen... Toomas! Pane alla! Minul, mehed, on säärane iseloom, et kui töö, siis töö, kui pidu, siis pidu. Ja jokk.»

«Sul on kõva iseloom,» kiitis Esko valju häälega.

«Muidugi!» kinnitas Petka uhkelt. Mõistnud aga, et Esko oli heatahtlikult naljatanud, naeratas ta avalalt. Selle naeratusega võitis meremees Petka lõplikult meie südamed.

Lõpetanud karbonaadi, loputas ta suu õllega tahedaks ja hakkas jälle jutustama.

«Oh kurat, ma pidin seal haiglas igavuse pärast lolliks minema. Söö, Toomas, söö ometi. Ja sina ka, Esko. Nii kui mõtlen, et meie SRT on merel, heeringas tuleb, raha jookseb, kus lõikas nagu noaga sisse. Mis südamenärve sa niimoodi ravid. Ise lesin kui tuurselt kahe lina vahel, juturaamat kõhu peal, tipp-topp. Tahan, magan, tahan, kuulan raadiot. Haigus, raha muidugi jookseb. Aga ei, unes näed kuresid Atlandit. Sa ka või?»

Jäin hetke hiljaks. Noogutasin agaralt.

«Mhm!»

Petka vaatas soojalt ja sõbralikult, kuidas ma karbonaadi närin, ajas pea kuklasse ja hakkas suitsurõngaid puhuma. Siis ütles:

«Kui oled kuu-kaks loksunud, vannud iga kord, et see on viimane kord. Vett on jõle vaadata, ajab öökima. Heeringas ajab ka öökima. Isegi kaldale ei taha minna. Mis sest, et välismaa. Mis sa sinna lähed, raha niikuinii ei anta. Mis sa seal kolmekesi ringi kondad. Naistest ära parem räägigi. Jubedad seksiunenäod. Aga oled kaks-kolm nädalat kaldal jamanud, siis on jälle jokk. Loll karakter. Väga loll karakter. Teie seda ei tea. Tema teab.»

Petka jäi vait. Küllap imetles oma lolli karakteri üle. Siis pöördus minu poole.

«Kaliningrad? Minu meelest me trehvasime sinuga kunagi teisel aastal Odessas.»

Esko muigas. Tom vaatas tõsiselt.

«Sina ka ei mäleta? Ei noh, tean, et tuttav poiss, kindel mis kindel, kusagil oleme koos olnud, aga nägu ei mäleta. Mis firma all sa sõidad?»

Kohitasin õlgu.

«Selge, pead pausi... Kuule, ütle mulle nüüd otse, mis su nimi oligi!?»

«Avo,» tunnistasin üles.

Petka nägu lõi särama.

«Ja mina muudkui mõtlen ja mõtlen... Muidugi ei Avo!»

Mõne aja pärast usaldas Petka meid kõiki võrdselt. Kord toetus ta Esko, kord minu õlale, kord sirutas üle laua Tomile oma tugeva sõbrakäe.

«Mina, poisid, olen absoluutne internatsionaal,» pihtis ta. «Mul on vanamees venelane, tead. Pootsman, Sergejev on mu nimi. Minu meelest on kama kõik. Ole ainult mees. Täpselt.»

«Klaar,» kinnitas Esko. Ta oli kõvasti elavnenud. Tal oli tekkinud teadmisjanu. Ta tahtis, et Petka räägiks talle niipea, kui päritolu paika pandud, kõike heeringaparvedesse puutuvat. Kuidas nad liiguvad? Kuidas neid jälitatakse? Kas õhuluurest on abi? Ja siis — mis tunne on üheksa palli ajal? Kui palju palka saab tüürimees, kui palju motorist?

«Kas Avo pole rääkinud?» viibutas Petka sõrme.

«Ta on meil vähese jutuga,» tähendas Esko.

«Seda ma tean, seda ma tean,» muheles Petka kõiketeadvalt ning hakkas mõnuga pajatama. Esko kuulas teda väga tõsiselt. Nad pakkusid teineteisele jalad.

Ma vaatasin Petkat ja mõtlesin, et päris kahju, et ma meremees pole. Päris tore oleks Odessas Petkat kohata. Mis Petkal viga, tal maailm habemega mõttekaaslasi täis. Mina pole kordagi elus merele saanud — isegi rannapaadis mitte. Petka, sina ütlesid kindlasti, et kadunud sugupõlved on jamajutt. Ongi jamajutt! Kui räägiks sulle biovooludest? Tead,

Petka, ma armastan kohe kangesti neid biovoole, tead, need võnguvad inimeste vahel, otsivad teid ja võimalusi, annavad märku ja hoiatavad ... Ei maksa, Petka võib solvuda. Või vaatab hoopis asjalikult otsa ja ütleb biovoolude kohta oma peremehesõna.

Petka võtab ilmaasju nii, nagu need on.

Mine tea, äkki on see imemees delfiinegi näinud?

Mina pole, ehkki tunnen nende vastu suurt õrnust. Need kuradi kindralid tahavad nüüd ka delfiinid ära rikkuda, neid diversiooniakte sooritama õpetada ...

Tom müksas mulle tasakesi vastu külge.

«Kuule, lähme v-vahepeal natuke tu-tuulutama. Muidu jääme tä-täis nagu ... pootsmanid.»

24.

... Need pikad ja kontuuritud talvepäevad, need ärevad ööd, mil ta ärkas, külm higi otsaees, pärast aga, suutmata uinuda, istus külmetades vanas sügavas tugitoolis ja larpis poolkäärinud sõstraveini, et hommikul jälle minna ja turnida lumevallil, aimata jäätanud akna taga teiste seas ka Pille näoovaali, pärast seda aga tuli hommikune kohvik, hea, et sattus mõni tuttav ees olema, kõik teadsid teda lohutada, et niimoodi see just peabki käima, et pole midagi imelikku, et Avo on mitu kilo kehakaalust kaotanud ... Ja siis sündis terve poisslaps. Kolm kilo ja kaheksasada grammi. Karjub vähe, aga õige ajal. Täitsa isasse. Hurraa. Tom, ütle ilus poisslapse nimi. Ütle, kui sa sõber oled. Me arvasime, et tuleb plika. Me polnud ette valmistatud. Teen pudeli välja.

«Pane ... Kim. Kim Käsper. Hea lühike nimi. Selle lega lüüakse elus läbi.»

Kahetoaline korter nägi masendav välja. Isaks saamise vaevad olid siit rängalt üle käinud. Muuseas oli purunenud mitu portselantassi, ema kingitus

korterivahetuse puhul. Koristamine võttis terve päeva. Tom oli abiks. Kärekülmal talvehommikul viitis Avo taksoga sünnitusmajja. Tal oli kaasas paar alpikanni Pillele, need olid viletsas paberis ja poolkülmunud. Veel oli kaenla all šokolaadikarp patsiõele, keda Pille oma kirjakeses kiitis. Rinnataskus oli Avol natuke üle kahe rubla, osa sellest summast moodustas rublane õnnemünt, mis oli puuetamatult püsinud juba pulmapäevast. Et taksojuht oli jätnud pahatahtliku ja väiklase mehe mulje, närveeris Avo kõvasti arve pärast.

Hämaras kivipõrandaga ruumis, kus ta edasitagasi kõndis, ootasid veel mitu meest. Neid seiras hakkas Avol hoopis halb. Talle tundus millegipärast, et teised vaatavad teda umbusklikult. Ei võta tõsiselt. See suur ja soliidne härrasmees, vähemalt numbritehase peainsener — tema nägi välja ühtlise isa moodi. Ilmselt ootas see pruun ZIM seal väljas just teda. Või suurte prillidega noorsand, hea ülikond seljas, roosikimp käes. Kah õige mees. Või siis too pikk mureliku näoga major. Kõik nad mõjusid meestena õiges kohas, tõeliste peresadena.

Tema aga oli siin tõesti nagu mingi vaene onupoeg. Või näiteks käitise esindaja. Jah, just nimelt, tubli aktivist, närbunud alpikannid näpus.

Ta ei tundnud Pillet algul äragi. Kui aga tundis, juuksejuurteni, unustas kõik kompleksid, kõik kõhklused, ta läks Pillele vastu, ta sammud kõmisesid vanade võlvide all, tal oli tunne, et kohe takerdub ta mõne vaibaserva taha, aga vaipu siin ju polnudki, «No tere siis», ning talle ulatati piima ja tite järele lõhnav pehme asi, kohe võeti see aga tagasi, ah see siis ongi, mõtles ta, siis rääkis Pille midagi, Avo tegi näole asjatundliku naeratuse, mitte ma midagi ei kuule, mõtles ta, ah soo, jutt oli briketist, muidugi ostsin ma briketti, noh, ütles Pille, ning ta surus kellelegi kompvekikarbi pihku, naeratas kaastundlikult, ebaadekvaatselt, tobedalt, ning seejärel valdas teda jälle vaikne paanika taksoarve pärast ...

Siis märkas ta kohkudes, et Pille on muutu-

nud, vaja välja selgitada, mis temaga siin tehtud, ah, käes, muidugi — Pille oli jälle harjumatult proportsionaalne, suur punnkõht oli kadunud. Pille oli võõras. Range. Uhke.

Taksos ütles Pille, et Avo oli kompvekid andnud täiesti juhuslikule koristajale. Pille silmad olid vihast niisked. Mind ei tohi ärritada, sosistas ta pingeliselt. Avo erutus. Avo kartis.

Taksojuht kirus tuisku ja majahoidjaid. Ralsk, ma ütlen, kostis tema poolt mitu korda.

Taksoarvega sai Avo siiski hakkama.

Siis astusid nad korterisse. Pille pilk rändas kontrollivalt üle toa. Selle pärast polnud muret. Tassida puudumine ei saanud kohe silma torgata. Peaasi, ahi praksus hubaselt.

«Tubli,» ütles Pille kuivalt ja harutas puntra lahti.

Avo seisis kivistunult kõrval. Ta kartis! Ning siis nägi ta rusikasuurust lillat nägu. See oli väga kole. Ehmunult vaatas Avo Pille poole.

Aga Pille oli rahulik.

«Täitsa sinu koopia,» ütles ta.

Avo piilus veel kord. Isatunne oli visa kerkima. See lillakas elusolend ei meenutanud kuigivõrd inimest. Siis tekkis näkku suur tume auk ja sealt hakkas kostma läbitungivat viginat. Avo taganes.

Pille naeris — osatavalt ja vihaselt.

«Ah, jäta järele. Harilik laps, mis sa lõdised.»

Ning alles nüüd lõppes see pidetu unenäotunne. Mõistus tuli tagasi, põrand muutus jalge all taas kindlaks. Ainult erilist vaimustust rinda ei kerkinud. Titest hoidus ta endiselt aupaklikult eemale. Pille vaatas Avot mõtlikult.

«Hea küll, tee üks suits. Aga tänasest alates tohib seda ainult esikus või köögis.»

Avo läks kuulekalt kööki. Tõmbas tikku, pahvis ahnelt, vahtis tühja pilguga jäämustrit aknal. Iga paari mahvi järel kehitas ta millegipärast õlgu ja mõkitas tobedalt naerda.

Pärast rahunes ta maha. Kui titt toanurka tõstetud korvis magama jäi, istusid nad Pillega küdeva ahju ees ja pidasid plaane.

Tuppa nõrgus halli ja kasinat talvevalgust. Tapeet

did prõksusid. See tuli sagedasest temperatuurivahest. Köögis korises veevärk.

Argipäev astus nõudlikuna tuppa. Tuli ja jäigi.

25.

Võtsime oma mantlid. Tom vahetas šveitseriga paar sõna. Too noogutas soosivalt. Küllap käis jutt sellest, kuidas me pärast jälle sisse saame.

Tänavale astunud, sattusime kohe inimhulka. Kõmned mehed ja naised läksid aegamisi mööda kitsast kõnniteed ühes suunas. Mõni müksas meid. Ebaloomulikult valjusti klõbisesid sillutisel sajad kontsad. Küll tundus see kõhe. Siis taipasin, milles asi: kõik need inimesed vaikisid. Paljudel oli kummaline kirgastus näol. Imelikud sissepoole pööratud pilgud. Mitu meest süütasid üheaegselt sigarette, sudassepöördunud pilk tikule suunatud. Mitu noort naist pühkisid taskurätiga silmi. Kõik nad vaatasid minust läbi.

Tom oli heitunult trepile taganenud.

«Mi-milles asi?» küsis ta haledalt.

Ta hääl polnud vali, ometi kostis see kaugele. Meid vaadati imestunult. Ja siis sain lõplikult aru. Kõik asus oma paika. Maailmapilt korrastus. Hakkasin naerma.

«Kinos lõppes seanss.»

Tom kohendas mantlihõlmu ja astus trepilt alla.

«Siis küll,» ütles ta tõsiselt.

Kui me Harju nurgal peatusime, vaatas Tom hargnevaile gruppidele järele ning vangutas pead.

«Ni-niimoodi vist minnaksegi hulluks,» ütles ta.

Mu pea käis ringi. Jahe tuuleõhk libistas üle õhetava näo. Ennist olin peeglist vaadanud — mu nägu punetas kõvasti. Viimasel ajal juhtus seda kergesti. Ilmselt ei kannatanud ma enam eriti konjakit. Siiski olin rahul. Hea, et need inimesed tulid kinost ja mitte kusagilt mujalt. Kust, helde taevas? Mõnest tundmatust dimensioonist näiteks. Helistaks õige Pillele. Hüpitasin taskupõhjas kahekopikalist. Kuule,

Pillekene. Kus on lähim telefoniautomaat? Kuule, Pillekene.

«See Petka on fantast vend, kas sa ei leia,» ütlesin.

«Miks mi-mitte. Vi-vilunud merekaru. Umbes nagu sina,» ütles Tom.

Hakkasin naerma. Tom vaatas mulle kahtlevalt otsa.

«Kui sa Pi-Pillele tahad helistada, siis . . .»

«Ma ei taha kellelegi helistada,» ütlesin kiiresti. «Kust sa võtad, et ma Pillele tahan helistada?»

«Ta-tavaliselt sa ikka tahad,» ütles Tom.

«Täna ei taha. Täna on pühad,» ütlesin mina. Surusin huuled solvatud uhkuses kokku, poetasin mündi ettevaatlikult taskupõhja tubakapuru ja trammipiletite peale tagasi. Mis see Tom endast õige arvab. Mina olen juba vintis. Tõesti ilus sügisilm.

Tom haaras äkki valusalt mu õlast kinni. Ta silmad punetasid.

«Tead, vana, nü-nüüd ronime hoopis Nigulistesse! Ilmtingimata!»

«See veel puudub.»

Tom ei vastanud. Ta laskis mu õla lahti ja läks. Ohkasin ning vantsisin talle järele. . . . Pugesime plangust läbi, seisatasime siseõuel. Maas vedeles suuri paelahmakaid, mõlkis ämbreid, kõveraid labidaid. Silmitsesin seda inetut kaost. Mulle ei meeldinud kogu see lugu, aga ma teadsin, et Tom ronib niikuinii üles ja järelikult teen seda ka mina.

«Hea küll, lähme. Aga teeme võimalikult operatiivselt.»

Tom ühmas midagi ja vinnas ennast esimesena mehekõrgusele aknaavale. See käis tal kähku. Ei mingit kurnatust ega kohmakust. Ta sirutas mulle käe. Üks-kaks, minagi tegin paar vilunud liigutust ja seisin siis Tomi kõrval. Hetke pärast hüppasime kirikusse. Üle lahtise keldrikäigu laotud paaritollitele laudadele.

Kõik tundus nii nagu ikka, nagu kahe või viie aasta eest. See suure tühja, mahajäetud kiriku suurusugune ja üleolev vaikus. Valgus, mis langes kõrgete akende ülakaartest — alumised pooled olid

laudadega kinni löödud — ristus endiselt saali keskpalgas. Nagu ikka, hõljus seal heledat tolmu. Hämarates nurkades sahistasid tuvid. Käiguavas, mis jäi meie jalge ette, valendasid kivid, katkised trepiastmed, murenenud hauaplaadid ja inimluud. Vaikse naginaga pääses midagi jala alt liikvele ja kukkus kuude juurde. Kerge sahinana kajas see heli nurkadest vastu. Nagu sosistaks keegi . . .

«Ikka on siin konte. Miks neid maha ei maeta,» ütlesin ma.

«Läki,» ütles Tom ja sukeldus küürutades mustavasse trepiavasse.

See oli keerdtrepp, väga kitsas ja peaaegu kottpime. Kätega krobelist seina kombates, kohe esimesel pöördel sõrmenukke kriimustades astusin ma Tomi järel, hingasin sisse rõsket hapukat õhku, tajusin läbi taldade ümarate kivikeste salakavalust, mullatükkide libedust — nii nagu alati; ettevaatlikult ja oskuslikult kruvisin end pimeduses kõrgemale, aina kõrgemale, kunagi polnud mul siin õnnestunud juhtunud, ainult sõrmenukid said alati kannatada — nii nagu nüüdki; niisiis me ronisime jälle torni, kõik oli nii, nagu poleks vahepeal midagi juhtunud.

Ma ei tea, kuidas teised, mina polnud siin vähemalt aasta olnud. Pärast seda, kui Tom sõjaväest tulema sai, olime korra või kaks siia jõudnudki.

Midagi polnud juhtunud, midagi polnud muutunud — ainult elevust eriti ei olnud. Ega ma teadnudki, kas üldse tahan sinna päris üles jõuda. Aga Tom astus kiiresti, ta hingas tihedasti ja mõnuga minu pea kohal, ja ma järgnesin talle masinlikult.

Ei saanud ju lasta tal üksi minna.

Ei saanud ju ka üksinda alla jäädagi.

Kooriruumi vaikuse ja kahina keskele.

. . . mäletan, kuidas me ükskord suveõhtul siia neljakesi saabusime — Paul Marju-Epuga ja mina Pillega. Neljakesi Kadrioru suvekontserdilt, taksosse ja otse siia, Niguliste peakabeli ette — suur tänu, oleme kodus! See oli Pauli stiil. Talle meeldis lõbus kooljamäng.

Hulk aega istusime tol õhtul suurtel kivilahma-

katel altari all. Paul seadis ennast maalilisse poosi, ühes peos Marju-Epu käsi, teises kollane pea luu.

Meie Pillega istusime natuke eemal. Pillel oli sel jas uus sinine kleit, ma laotasin talle ajalehe istu mise alla. Muidugi mõista oli meil kaasas paar pude lit naturaalveini. Need liikusid aeglaselt ringi, akna võlvide taga tumenes sinakas suvehämarus, kirikus oli juba päris pime, ja Pauli pruunid silmad välku sid tänulikult, ohh mis kena, ohh mis õdus, kinnitas Paul, rüüpas veini, hakkas varsti improviseerima, meie kolm kuulasime; ohh mis kena etemat ei teagi õhtut meile loota, nüüd siin istume ning pole selles mingit pattu ega süüd, improviseeris Paul veini maitstes; ma ei mäleta sõna-sõnalt, aga edasi rääkis Paul umbes niimoodi, et ei tea, kuidas peaks see vana ja põdur kirik-invaliid, ilmasõja ohver, siiski meisse neljasse suhtuma; vaadake, noored daamid, kas ei paista seal selle kuidas-ta-nimi-nüüd oligi löövi taga üks eakas ja väärikas von Kummi tus seisvat, kas ei muiga ta seejuures koguni vuntsi? Ja et küll on oluline akt kordki elus silitada mõne teise von kummituse kallimeelset kolbakumerust, luua leplikku aegade sidet ning silda, aga veelgi olulisem on silitada oma noori piimprinke pruute, ning see kõik kokku pole midagi muud kui üks eksistentsimudel, aegade ringluse harmooniline skeem. Pillel oli hirm, ta surus ennast mu õla vastu, ta hingeõhk puudutas mu põske. Mullegi meeldis Pauli eksistentsimudel . . .

. . . mäletan: vedasime Pauliga kihla, kumb meist kannab oma daami kõrgemale. Tüdrukutele anti tikutoosid, neist said Pauli sõnul sülejaaniussid. Paul oma kandamiga ees, mina järel, hakkasime ronima. Viiskümmend kolm trepiastet võtsid mu võhmale. Mitme käänaku taga oli ülalt kuulda Pauli hingeldamist.

«Tegelikult peaks Paul mulle händikäpi korras kümmekond astet juurde arvestama,» ütlesin Pillele. «Minu jaaniuss on palju raskem kui temal.»

. . . mäletan, kuidas Pille mind tutistas. Oli kohutavalt valus.

. . . mäletan, et panin ta maha kaheksakümne esimendal trepiastmel.

. . . ja kui kaua ning süvenenult me siis suudlesime!

. . . ning kui kummaliselt lõhnas siis pimedus!

«Kurat!?»

Tom oli peatunud. Vahekoda, kuhu keerdtrepp suundus, oli tüsedate laudadega kinni naelutatud. Tema kõrval avanes mingi teine uks tühjusse. Mis mõtlikke uksi need keskaegsed kirikuehitajad küll valja mõtlesid? Mitmekümne meetri sügavuses kuhjusid paeplaadid, teravad nurgad püsti. Kõhe pilt. Varistasin õlgu, tõmbusin tagasi. Paar meetrit uksest kaugemal ja meetrijagu allpool valendasid värsked tellingud. Kaugemal seisis tellingutele tõstetuna tugev redel. Tom uuris asja, kulm kortsus.

«Peab tagasi minema,» ütlesin mina. Mu südamesse kerkis mure. Aimasin katastroofi. Sedapuhku mitte abstraktset.

Tom raputas pead, ümises:

«Pa-pagana pagarid . . .»

«Kes on pagarid, Tom?»

«Noh, need seal . . . on üks la-lastelaul . . . Okei, ma läksin . . .»

Ma ei jõudnud midagi ette võtta. Tom sukeldus ühe ukseava, toetus varbaotstega mingile kitsale karniisiservale, tõukas hooletult õlaga, maandus viivu pärast uljalt vetruvatel tellingutel.

«Pagarid ja kokad!» hüüdis ta võidukalt. «Tule ajas järele. See redel viib meid õigesse mulku!»

Ta ei kokutanud. Ta polnud irreaalne ega murest purtud. Ta elas, ta tegutses, ta pürgis sihi suunas. Selge, et pidin järgnema. Häbilugu, ma kartsin kõvasti. Hoidudes kramplikult alla vaatamast, poetasin ühe jala karniisile; piidlesin paremale, tellingute suunas. Nad valendasid kutsuvalt, need värsked lauad. Nahkne tald libastus kaldjal karniisil, sain aru, et viivitada ei tohi, surusin hambad kokku, tõukasin end lahti — jäik vedrutus, olingi kohal . . . Olingi kohal, lauad nõtkusid veel mõnda aega, lõhnas tolmu ja saepuru järele. Tom vaatas mind arupidavalt, vist pisut pilkavalt, mis ta mind

niimoodi vaatab, mõtlesin ma, Tom haaras aga redelipulkadest ja hakkas nobedasti üles ronima. Kuradi hull see Tom.

Otsisin sigaretipaki välja ja krapsasin tikku. See ei süttinud. Kolmandal katsel sain suitsu põlema. Sülitasin üle õla, lükkasin sigareti suunurka — alles nüüd vabanes mu nägu krambist. Toetusin kül jetsi vastu redelit, teades, et mul pole vähimatki tahtmist edasi ronida, aga ronida tuli, see oli mu enese elu ja saatus, ma ei saanud oma sõpradest maha jääda, ma pidin tegema seda mis nemadki, kuigi ma polnud poolhull kunstnik, küüniline maalitaja, piirsituatsioone uuriv kirjanik, mul polnud tegelikult vaja enam kuhugi ronida, ennast kontrollida, aga mis see kõik aitas — ronisin ülespoole, olin sõnatu, masinlik, vihane, õnnetu — miks ka mitte?

Varem oli teisiti.

...Mäletan: Tom tõmbas tikku, mitu tikku korraga, varjates nõrka valguskuma vinge rajutuule ja vihma eest pihkudega, Paul seisis sirgelt ja hirmunult Tomi kõrval, mantlikrae üles tõstetud, värvimüts silmil, sihuke ehmunud tudeng, ta palus aeg-ajalt kurva monotoonse häälega, et me ometi järele jätaksime, ta lisas lootusetult, et võib niimoodi täiesti vihaseks minna ja et tema viha on kohutav — meie aga, Esko ja mina, lummatud lakkamatust kordaminekust, hüppasime hoota kaugust üle luugiava, mis oli oma kaks meetrit lai, all mustas tornitühjus, pimedus, haigutav lõpp, ikka ja jälle viibutasin keha, ikka ja jälle lendasin enesekindlalt üle tühjuse, mu tallad tabasid täpselt terava kiviserva, kannad jäid aga viivuks üle ääre, kiire ja osava ettekallutusega saavutasin lõpliku tasakaalu ja põrkusin püsti, ja juba maandus mu selja taha Esko, me naersime napilt ja pöördusime ringi, uut hüpet ette valmistama, Pauli vihastama, Tomi narrima...

...hirm tuli aga palju hiljem, ent väga põhjalikult; isegi nüüd tajusin mõnikord seda tunnet, mil mu keha mingi sekundi murdosa vältel püsis absoluutses tasakaalus, piisanuks vaid juhuslikust tuge-

vamast maruiilist, ja ma oleksin mõttetult, idiootselt, inetult röökides alla kukkunud... Kõige rohkem häiriski mind see, et arvatavasti oleksin ma selle lühikese aja jooksul jõudnud inetult ja loomalikult röökida. Mitte arvatavasti, vaid päris kindlasti. Ma oleksin eelistanud hukkuda vaikides. Olin ja olen esteet. Miks peab inimese viimane helisignaal olema inetu ja loomalik kisa? Inetu hirmugrimass näol? Ehkki — kõigel sellel pole erilist tähtsust...

...mäletan: olin siis kaheksateist.

...mäletan: pimedal sügisööl, tuulepuhangute vahel, tikutule armetu võbeluse paistel. See oli kole.

Ja mõttetu. Minu poolt kindlasti.

Jõudsime üles. Valus sügistuul tuli mantli ja juuste kallale. Siin oli hoopis teistsugune ilm kui all. Torn tõmbas tuuli ligi. Lõime jalad harki, seisime sõnatult. All olid tänavad, hoovid, fassaadid, katused ja korstnad. Vanad ja uued, uhked ja inetud. Taamal tossas tselluloosivabriku torn. Teisal paistis merejoon, tumendas kauge Merivälja. Paari sasta eest oli veel võrdlemisi ülev niimoodi seista ja olla. Nüüd — nüüd oli kaunis ebamäärane tunne. Ei mis ma siin ikka passin. Ise vintis ja külmetav. Katastroofiaimusi, apokalüpsisekõhedust eemale tõrjudes. Üks paras keskmine keskmist kasvu lihttola. Aga kuidas sa seda Tomile ikka ütled. Seisin Tomi õla taga ja ootasin.

Näe, dekoreeritud südalinnas sõitsid dekoreeritud trammid. Sinakashalli lahe ääres tukkusid sadamakraanad — needki punalippe täis torgatud.

Tom seisis langetatud päi, käed seljal. Alt vaadates võis ta välja näha nagu väike mõtlik monument. Võib-olla tahtis ta Enest rääkida. Või sellest, kus ta vahepeal olnud. Viimane teema huvitas mind rohkem. Tavaliselt ei teinud Tom mingeid saladusi. Aga ta ei ütelnud midagi. Seisis veel hulk aega, mul hakkas juba täiesti külm. Lõpuks pöördus Tom ringi ja ütles tuhmilt: «Lähme siis.»

Ma ei tea, aga siiski — äkki polnud ka tema siin ülal enam absoluutselt midagi tundnud?

Tagasi tellingutele jõudnud, avastasime, et ennist ronima hakates polnud me lihtsalt märganud redeleid, mis algasid otse alt põrandalt. Seega olid meie riskantsed hüpped olnud täiesti asjatud. Ent Tom vangutas pead.

«Mi-mina lähen igatahes vana teed...» ütles ta.

Sain lausa pahaseks. Mis liig, see liig. Mina seda nalja küll enam kaasa ei tee, mõtlesin. Tom aga astus nobedasti tellinguservale, libistas korraks pihkudega üle krobelise paeseina, *ja enne kui suudki jõudsin avada, oli ta karniisile astunud. Ettevaatlikult seina vastu liibudes hakkas ta edasi nihkuma. Jälgisin teda pinevalt. Tavaliselt tegi sääraseid atraktsioone Esko, mõnikord minagi, Tom oli kohmakam ja ettevaatlikum — mis ronimistesse puutus. Aga korra oli ta täna juba riski piirist üle astunud, ilmselt vajas ta selle elamuse maitset veel ja veel. Jälle üks uus joon võõrastamapanevalt muutunud Tomist, kes täna hommikul oli kusagilt välja ilmunud ning koguni luuletusi deklameerima hakanud... Tasa ja targu nihkus see uutmoodi Tom edasi. Jäi veel kümmekond sentimeetrit, ja ta võinuks haarata kandilise kivitahu järele mustava ukseava kõrval. Aga äkki jäi Tom miskipärast seisma. Algul ei osanud ma sellest midagi arvata, siis tundsin, et miski ei klapi. See oli vaikus. Tom pidas hinge kinni.*

See õõnes vaikus kestis kohutavalt kaua. Tundsin, kuidas mu laup kattus jaheda higiga, siis kostis vaikset sahinat, see paisus väljakannatamatult valjuks praginaks. Tomi jalge alt pudenes pideva joana halli kiviprügi...

Tomi jalge alt pudenes halli kiviprügi, sinna, kus ta seisis, tema ja seina vahele oli tekkinud vaevumärgatav pragu, juuspeen vahe, see laienes millimeeterhaaval, ja ma nägin, kuidas Tomi rohekashallis mantlis vimmas kogu aeglaselt, ent paratamatult seina küljest eraldub, millimeeter, teine, kolmas, siis mõistsin, et see on kõik, et enam ei saa siin midagi muuta, veel on ta seal, seina najal, ta profiil on kaame ja tõsine, aga kohe on kõik, mu peanahk tõmbus kokku, tundsin, kuidas säärekarvad

mind torgivad, vasak põlv hakkas kiiresti judisema, veel oli Tom seal, siis sähvatas ta pea kohal violeine tuvitiib, oli see tõeline tuvi või surmaingel, seda ei saa ma iial teada, sein oli äkki tühi, ma kuulsin kukkumise kohinat, Tom kisendas, ma haarasin millestki kinni, siis kuuldus tume mütsatus, oli, nagu kukkunuks raske kott, kisa vakatas, ma teadsin, mida see tähendas, ma lugesin kümneni ja vaatasin alla, kui ma poleks teadnud, et see on tema, poleks ma osanud arvata, mis seal on, midagi vormitut, nailonrohelist ja tomatpunast läbisegi, ma vaatasin ja teadsin, et kõik, kõik, kõik, et mina siit enam alla ei saa, et jäängi siia, siis hakkas mul pea ringi käima ja ma heitsin tellingutele kõhuli, rabinal tõusis mingist pimedast nurgast lendu tuvi, õhku jäid hõljuma linnu valged ehmesuled, Tom võpatas ja astus tellingule tagasi.

«Lä-lähme pealegi siis otse,» ütles ta. «Si-siit võib karupidi alla sadada. Mis sul on? Paha hakkas või?»

Tomi pilku vältides hakkasin kohe laskuma.

Ta ei küsinud enam midagi. Tundsin sellest kergendust.

Alla jõudnud, pugesime kiiresti kirikust välja, kloppisime teineteise seljad ja varrukad lubjatolmust puhtaks ning läksime tänavale. See oli tühi ja vaikne, otsekui maha jäetud. Vaid kusagilt mitme maja ja mitme hoovi tagant kostis summutatud ühistaulu, kohatult bravuurikat. See ei sobinud siia vanalinna.

«All on ikka palju soojem, vana,» ütlesin ja neelatasin. Ma ei suutnud veel Tomile otsa vaadata. Halb on rääkida, kui ei saa teisele inimesele otsa vaadata.

«I-igatahes... Aga se-selle-eest oleme jälle Niguliste ära käinud,» vastas Tom. «Kuidas sul on? Mina sain küll klaarimaks.»

Ta vaatas korraks vilksamisi üles tornijala tippu.

«Pole viga. Päris kena lugu, et ära käisime,» kinnitasin kähku.

Pärast vaatasin veel korra üle õla.

Kiivrita kiriku skelett jahesinise sügistaeva taustal.

Niguliste.

Kiriku kõrval kõrgete puude kohal tiirlesid hakid.
Äkki teadsin: enam ma siia ei roni. See oli vii mane kord.
Hakid hakkasid kisama.
Mis sest kõigest küll niimoodi saab, mõtlesin ma

26.

(Hei, vanad! Lõke visiseb! Puud märjad! Kähku kähku! Sammalt ja pilpaid ette nüüd tooge, mee letu peo nüüd korraldan ma!

Aga kui naljad jätta, tuleb lõke tõesti mühisema saada. Et saaks juba maha istuda ja juttu puhuda. Muljeid ja kogemusi vahetada. Hirmu ja teadmatust peletada. Nalja visata.

Vaadata, kuidas pärast heledat praksatust sööstab musta taevalaotusse intensiivselt punane säde, ning jälgida selle üürikest lendu — täiesti võimalik, et lõpmatusse, otse lõpmatusse. Tajuda seeläbi ka endagi osa ja osalust selles lõpmatuses. Tunda lootust ja tunda ängistust. Kõigest aru saada, mitte millestki aru saada.

Olla, olla, olla. Sellele kinnitust saada.

Või milleks siis ikka lõkke äärde kogunetakse?)

ESKO

27.

«Kuule, vana, kas sa vaalu oled näinud?»

Petka vaatas mind üleolevalt.

«Olen,» vastas ta napilt.

«Räägi.»

«No mis seal rääkida — vaal nagu vaal ikka. Õieti olid need küll kašelotid. Tead, kandiliste koludega nagu lollid koolipoisid. Kas sa konnakullest oled näinud? Noh, siis sa tead... Üks ujus kord nii lähedale, et teda võis vabalt visata.»

«Visata? Miks?»

«Kuidas miks? Aga mis ta siis tuleb? Üldse, pulli pärast. Mõned panid tühjade pudelitega, mõned söetükkidega. Ei-noh, pihta ei saanud. Mina ei visanud, mina tegin pilti. Mul oli aparaat kaasas. Tahad vaadata?»

«Näita.»

Petka sikutas põuetaskust välja tohutu paksu rahakoti. Lõi selle lahti nagu raamatu ja hakkas sorima. Paberite vahelt pudenes lauale mitu suurt rahatähte, Petka torkas need lohakalt püksitaskusse. Mina polnud ammu õiget raha näinud, mina poleks nii hooletu liigutusega hakkama saanud. Lõpuks leidis meremees fotod üles. Need olid mustas ümbrikus. Väikesed andetud amatöörfotod. Petka jälgis kiivalt, et ma liiga kiiresti ei vaataks.

«See siin on baaslaev. — Siin me vahetame kino. Need on filmikastid. — Need siin on Fejerskije saared. Kaugele jäid, pole hästi näha.»

«Sa mõtled Fääri saari?»

«Fääri? Võib-olla küll... Meie hüüdsime Fejerskiteks. Üks sitt puha. — See on Taani laev. Näed, kui valge. — See on Ameerika lennuk. — Aga siin on vaal.»

Foto oli tuhm, alavalgustatud ja valesti fokuseeritud. Vaalast võis näha natuke turja ja pika uurimise järel ka saba.

«Ja siin on samuti vaal. Ja siin ka. Vahi!»

Mulle meeldis väga vaadata fotosid vaaladest. Muu hulgas mõjusid need hästi kujutlusvõimele.

Pärast näitas Petka kunstfotot oma tüdrukust.

«Noh, mis sa ütled?»

Mõistsin oma vastutust. Aga mis ma ikka oskasin öelda. Tüdruk nagu tüdruk ikka. Minu tüüp ta polnud. Fotograaf oli ilmselt lasknud tal hulk aega toanurka vahtida ja nii oli tüdruku ilme sõjakalt unistav. Lõualohk aga laskis arvata, et Petka tegi õigesti, otsustades oma pühad kõigepealt siin kõrtsis ära pidada. Sellised lõualohuga plikad on väge täis. Küll ma tean, see on sama hea kui loodusseadus. Neist tulevad kõige võimukamad abikaasad, halastamatud perekonnapead. Esialgu võivad nad tõesti ju fotograafi juures unistavalt nurka põrnitseda või kodus pakse armastusromaane lugeda, nad oskavad muuseas väga literatuurseid pühendusi kirjutada...

«Tore,» ütlesin Petkale, kes oli juba närvitsema hakanud, ja vaatasin foto tagakülge. Oligi pühendus. «Когда на море буря поднимается и Ты услышиш грусные крики чаек, то думай и про меня. На долгую память дорогому Пете от Анне. Весной.»

«Anna andeks,» küsisin sõbralikult. «On see Anne venelanna?»

«Ei ole,» vastas Petka. «Eesti tots.»

«Minusse see loomulikult ei puutu,» sõnasin kaalukalt, «lihtsalt tunnen huvi nagu tulevane filoloog. Võib juhtuda, et minust saab keeleõpetaja... Kõike võib juhtuda. Teatavasti valitseb meie paljurahvuselises riigis internatsionalism, mis väljendub üleüldises vene keele rääkimises, ainult et tavaliselt kirjutavad eesti tüdrukud oma pühendusi eesti keeles. Jumalast ja armastusest räägitakse emakeeles. Vaata, siin on koguni paar grammatikaviga.»

Petka hakkas nohisema ja ütles siis umbse häälega:

«Sa oled kodanlik natsionalist.»

Vaatasin talle üllatunult otsa. Panin pildi lauale, süütasin aeglaselt sigareti ja küsisin rõhutatud sõbralikkusega:

«Vabanda, kes sulle selliseid asju õpetas?»

«Misasja? Mida mulle õpetati! Nuka, ütle veel üks kord!»

Petka hakkas pead pilduma ja silmi välgutama. Mul polnud vähimatki soovi temaga tülli minna, seepärast katsusin tõsiseks jääda. Situatsioon oli niigi ebakindel, sõbrad olid kuhugi kolama läinud, Petka lahkumise korral poleks ma osanud midagi arve asjus kaasa rääkida.

«Rahune maha. Ausõna, ma pole ei kodanlane ega natsionalist. Kuulun komsomoli, maksan liikmemaksu, armastan suurt vene kirjandust. Tolstoi, Dostojevski, vohh! Ja lõppude lõpuks võib su südamedaam sulle kasvõi ladina, kasvõi heebrea keeles kirjutada.»

«Mis südamedaam, mis heebrea keel! Niisugust pole olemaski, küll ma tean su filoloogijutte. Kes need filoloogid üldse on? Küll me teame! Archimedesed ja Goebbelsid! Kurat, mina istun enda meelest inimesega laua taga, pean pühi, võtan kärakat, söön tomatisalatit, aga... Ausalt, mul on närvid, ma võin sulle äiata, kui sa just nii väga soovid!»

Petka silmad olid vihased, niisked ja nukrad. Paistis, et ta polnudki äigamisest eriti kaugel. Olin teda millegagi rängalt riivanud.

«Kuule, madrus, ma tõesti ei tahtnud sind solvata. Usu mind! Mõtleme õige rahulikult järele, mida ma küsisin. Ma tahtsin ainult teada, miks see sinu imekaunis Anne sulle... noh, venekeelse pühenduse kirjutas.»

«Ah norid ikka veel? Nuka!»

Jälle läks viltu. Petka käsi tõmbus rusikasse, ilmesse sööstis meeletus. Naaberlaudades tabasin uudishimulikke pilke. Ikka peab minuga midagi

tobedat juhtuma. Kehitasin õlgu, ütlesin väga rahulikult ja väga aeglaselt:

«Petka, kas sa oled võimeline mind kaks minutit kuulama? Saad või ei saa? Aga ausalt!»

Petka ei vastanud. Ta põrnitses nohisedes vastu. Ta kael oli tumepunane. Täitsa jabur situatsioon.

«No näed sa siis... Ise sõimad mind üle kõrtsu kodanlikuks natsionalistiks. Arvad, et see mulle meeldib? Aga ei, mina pidasin vastu, mina sinu peale ei solvunud. Tasub siis sinulgi ägestuda?»

Petka nohin muutus leebemaks. Tal oli vist juba natuke häbi.

«Oh, Petka, see on ju ränk värk,» ütlesin ma murelikult. «Mõtle, mis sa mulle ütlesid. Vanasti pandi kõik natsionalistid vangi. Viidi Siberisse. Ega nende peale praegu ka hästi vaadata. Natsionalism — see on meie pärand raskest minevikust. Meid sinuga ootab helge tulevik. Kui kõik korda läheb, oleme neljateistkümne aasta pärast kommunismis.»

Pilgutasin Petkale julgustavalt silma. Olin oma arvates päris hästi tabanud kalalaevastiku poliitkasvatuse põhiliini.

«Aga heebrea keel,» ütlesin ma seejärel, «see on üks vana keel. Juutide keel, aga ega nemadki seda enam suurt oska. Ma tegin lihtsalt nalja. Lepime ära, Petka. Paneme kärakat.»

Petka vaatas oma tomatisalatisse, tõrkus veel mõõpärast, tõstis siis pilgu, ta habemesse poetus napp muie.

«Säh, võta viis!» ütlesin reipalt.

«No olgu peale, omade poiste asi,» soostus Petka ja ulatas mulle suureliselt käe. Tal olid valusad sõrmed. Ma oleksin ilmselt kena keretäie saanud.

Siis võtsime konjakit. Petka krimpsutas nina. Mina tegin samuti mingi asjakohase grimassi.

Tükk aega tikutoosi peos hüpitanud, kummardus Petka mulle lähemale ja ütles:

«Hea küll, ma ütlen, aga jäägu see omavahele. Ma räägin, milles asi. Meil on alusel hulk poisse, mõistad. Noh, venelased, lätlased, leedukad, kaks poissi ukrainlasi, paar soomlast, isegi üks baškiir ja

üks poolakas... Saad aru? Ega siis Anne ise! Mina tahtsin, mõistad... Ta poleks ise osanudki nii palju kirjutada, ma näitasin talle ette. Ega ta tahtnudki, meil oli sellest paras ütlemine. Aga lõpuks mõistis ülika ikka ise ka, et mitu kuud merel, paljugi mis... Tahad näiteks teinekord mõnele näidata... Kõik näitavad, mõistad? Eesti poiss, hea küll, tema loeb ja saab aru, aga venelane, poolakas? Zdenek on naru poiss, tead! Las sõbrad loevad, meil saladusi pole. Et ikkagi pruut, oma mann, mõistad, mitte aga... Ja nüüd jätame selle jutu.»

Noogutasin aeglaselt.

Mõistvalt. Lugupidavalt. Naeru tagasi hoides. Angistust varjates.

Jälle midagi, mis on kuidagi täiesti isemoodi. Ootamatust väljaspool. Nagu diletandi ootamatu käik mingis pool sajandit rutiinselt kestnud avanguvariandis. Mõttetu aga ilus. Ent mis see male siia peaks puutuma? Kas ka mina olen juba muutumas harilikuks malekretiiniks? Ei salli ma seda malet! Elu on palju huvitavam asi. Tõsiselt. Elu väärib austust. Ning siin on sulle jälle midagi uut elust eneselt, üks isevärki lugu, nihe, nüanss — selle taga aga kumab saatus. Veider lugu küll: kasvõi kõrtsikokkuluse ähvardusel, aga ikka pead sa midagi uut teadma saama. Pole kellegi asi, soovid sa seda või mitte. Keegi ei küsi sinult, kas see koormab su mäluaparaati või mitte. Kellelgi pole sooja ega külma sellest, et su mäluaparaat on nagu päratu vanakraamiladu. Ta ei lase endast midagi välja. Kõik, mida sa näed, kuuled, teada saad, möödaminnes fikseerid, on kuhjade kaupa lademes. Igavesest ajast igavesti. Aga süsteemi pole seejuures mingisugust. Ei ole ega tule. Ei oska ega viitsi süstematiseerida. Mõned arvavad mind ristsõnade pärast totakaks. Tegelikult on see üks väheseid mõtestatud ja sihikaid aktsioone. Ma tahan mälust liigset pudipadi välja visata. Paraku edeneb see täiesti edutult.

28.

...Kevaded ja kalaveed. Varahommik, pime esik nukralt nohisev Sammi. Sammi teadis alati täpselt millal teda kaasa võetakse, millal mitte. Sammi kõrvatagust sügades tundis Esko tavaliselt kerget südametunnistuspiina.

Millal see oligi? Kaks või kolm aastat tagasi? See sõit Kaasikuga? Tolmuvärvi hall «Moskvitš», tühjad tänavad, magavad aedlinnaosad, Harjumaa lamedad põllud, rümavad traktorid siin ja seal, aga ka kolm metskitse pajuvõsa ääres seismas, neile üksisilmi järele vaatamas... Viimaks pidasid nad ühe ammu mahajäetud talu juures kinni. Kaasik torkas süütevõtme taskusse, ronis välja ja ringutas pikalt. Esko silmitses sissevajunud katusega maja. Paaril pisikesel aknal olid pehkinud lauad põiki ees, teised mustendasid ühtaegu kaitsetult ja kõhedalt. Kogu veranda klaasruudustikust oli alles jäänud paar peopesasuurust punast ja rohelist kildu. Maja taga vohas metsistunud õunaaed. Veel helendasid viimased õied.

«Ei tea, kes siin omal ajal elada võisid?» küsis Esko püügiriistu seades.

«Hunt seda teab. Eks mingid rahvavaenlased või kulakud, selge pilt. Stalini ajal tehti siin puhas töö. Ma ükskord avastasin, hea vaikne koht, keegi siin ei käi, autot ei torgi, põõsad varjavad päikese ka ära... Oled valmis või?» Kaasik oli energiline ja heatujuline. Linnas oli ta hoopis teistmoodi mees, murelik ja rabe. Males eelistas välgutamist. Käis alati ülikonna ja lipsuga. Ta oli mingis projekteerimisbüroos pisike ülemus.

Esko viskas veel kord pilgu surnud talu poole.

«Mu vanaisa oli Peterburgis kellassepp, teine vanaisa Tallinna linnavalitsuses tähtis nina ja nii edasi, aga need mahajäetud talud tuletavad mulle tahtmatult meelde, kes ma tegelikult olen.»

«Kes siis?» küsis Kaasik hajameelselt.

«Maamats,» ütles Esko ja vakatas. Sai isegi aru, et oli vales kohas ja valel ajal targutama hakanud. Vale mehega pealekauba. Paljuks ta seda Kaasikut

tundis. Mida ta selle mehe hingeelust teadis. Pealegi olid nad vaid kalale tulnud.

Kaasik vaatas teda imestunult, lõi pagasikaane plaksuga kinni ja ütles reipalt:

«Moamehed me oleme kõik. Aga see jutt, mis sa nüüd ajad, on vähese viina viga. Lähme!»

Nad võtsid oma riistad ja hakkasid astuma. Kaasik tundis siinseid teid ja radu hästi. Tihedasse sarapikku sukeldudes andis ta käega märku — pea alla! Pehmed noored lehed liipasid üle näo, peened oksad haarasid otsekui mängeldes juustest.

Aga sarapiku lõppedes algas käänuline, aeglase vooluga, noore kõrkjastiku tumerohelises palistuses jõgi. Vastaskallas tõusis järsult üles, seal kasvas mände ja kuuski. Kaugelt kostis kukelaulu. Niiske kaldarohi ulatus põlvini.

«No nii,» ütles Kaasik ja ohkas mõnuga. Jõe kohale koolduva kase varjus seisis kitsas paat. Kaasik tõmbas kõrkjatest välja pika lati. Nad astusid paati — Kaasik pärasse, Esko keskele. Hulk aega õõtsus alus ohtlikult. Kaasik siunas sosinal ja lükkas paadi kaldast lahti. Sahinal lõikus see kõrkjapadrikusse, mis otsekui vastutahtmist kitsaks koridoriks avanes; niipea kui Kaasiku surve vähenes, jäi paat tõrksalt seisma. Lähedal sulpsatas suur kala. Mehed vahetasid tähendusrikka pilgu. Kaasikul oli säärane nägu, nagu tahaks ta taas põhjalikult ohata. Samas algas rabin ja sulin; pahaselt prääksudes juhtis pardimemm oma pesakonna eemale.

Lõpuks jõudsid nad avavette. Kümmekond meetrit eespool plaksatas jõepind, välgatas hõberohekas havikülg. Kaasik vaatas pika pingsa pilguga laienevaid sõõre veepinnal.

«Okei, mina proovin täna ainult spinninguga,» ütles ta siis otsustavalt.

Ta tõukas paadi vastaskaldale ja läks maha. Nad leppisid kokku, et kümne paiku tuleb Esko paadiga samasse tagasi. Õige pea hakkas selja tagant kostma landi metoodilist sihinat ja sulpsatusi. Kaasik kõndis ülesvoolu ja kadus käänu taha.

Esko läbis kolm jõekääru ja ankurdas paadi neljandas, mis tundus kõige ahvatlevam. Ta võttis rid-

vad kotist, lükkas need kiiresti kokku, torkas mõlema õnge otsa väikese ussikese ja viskas vette. Üks kork oli punane, teine valge. Ta süütas sigareti, esimese sellel hommikul. Pilku hetkekski korkidelt laskmata tõmbas ta sügava mahvi. Pea hakkas ringi käima. See oli ootamatu elamus. Ja just samal hetkel kadus punane kork järsult vee alla. Esko lükkas sigareti keeleotsaga suunurka ja tõmbus pingule. See oli kindel tunne. Esimese kala tunne. Esimest ei tohtinud ära lasta. Esimest tuli tõsiselt võtta. Ta viivitas ikka veel. Kork püsis kindlalt vee all. Ahven, mõtles Esko ja tõmbas. Oligi ahven. Natuke suurem kui peopesa, ilus nagu esimene kala alati. Väga ilus ahven, mõtles ta. Ahven vaatas teda vihase liikumatu silmaga. Esko tundis ta vastu tõe list õrnust. Ta poetas kala paadipõhja ja sosistas: ära pane pahaks, vennas, varsti on kõik möödas. Ta rääkis kaladega tihti. Nad pidid teada saama, mis nendega juhtunud oli. Sest tegelikult olid nende šansid tuhandeid kordi suuremad kui kalameeste omad. Keegi ei sundinud neid haarama konksu otsa aetud vihmausse või saiatükke. Kala valikuvõimalused olid ääretult laiad, kalamehe omad absoluutselt tühised. Ahven lobistas paar korda märjas paadipõhjas, aga esimese kala tunne oli selleks korraks otsas. Kiiresti konksu uue ussiga laadinud, märkas Esko, et valge kork vaikselt võpatas. Ta heitis punase kõrkjastikupiirile ning keskendus valgele. Kork püsis liikumatu. Aga Esko teadis, et varsti läbib seda kerge võbin. Ta teadis, et niimoodi käitub vana ettevaatlik särg. Talle meenus, et konks on liiga suur. Ilmselt läheb see kala minema, mõtles ta. Särg on ettevaatlik ja kaval. Kui kork jälle võbisema hakkas, haakis Esko vasakule, tajus korraks kala raskust, aga kohe viskus konks tühjana vee kohale. Uss oli tervenisti ära viidud. Esko mulgas — ta oli sportlane, ta oskas vastast hinnata. Järele mõtelnud, lükkis ta konksu otsa suure rasvase vihmaussi ja viskas sööda sinna, kust oli saanud esimese kala. Ei läinud kolme sekunditki, kui kork otsekui elusolend vee alla sukeldus. Vihaselt laperdades kerkis pinnale ahven. Algul tundus ta võima-

tult suurena, aga säärane optiline trikk oli Eskole tuttav, seda teadis iga vähegi kogenud kalamees. Kui ta aga ahvena konksu küljest lahti kangutas — kala oli selle lõpusesse neelanud —, siis pidi ta tunnistama, et nii suurt ahvenat ta seni püüdnud polnudki. Välja arvatud ehk need meriahvenad, mis ükskord Saaremaal põhjaõngedega võetud said. Aga need ei olnud tema põhjaõnged, tema oli tolles püügis vaid manuline. Suur ahven hakkas paadipõhjas tantsu lööma, temaga ühines ka vaguralt vedelnud esimene. Esko silmitses neid leebe ja lohutava pilguga: varsti on kõik möödas. Ta tundis kiusatust jäädagi ahvenaid püüdma. Aga ei, mees pidi oma plaane järgima, ja need olid tal teised. Kõigepealt vajas ta siiski väikesi särjepoegi, veel parem kui viidikaid. Ainult et viidikad olid viimasel ajal Põhja-Eesti vetest kuhugi kadunud.

Ta vahetas konksud pisimate vastu, mis ta karbis leidusid, ning viskas mõlemad õnged sisse. Peaaegu üheaegselt hakkasid korgid võbelema. Esko haaras lähema ridva järele, valis õige hetke ja tõmbas. Oligi särg, paraku liiga suur. Kahetsedes viskas ta selle ahvenate juurde — küll varsti kõik möödas on . . .

Vahepeal oli teine kork kuidagi hiilimisi kõrkjapiirile liikunud. Esko sikutas õnge sihiliku lohakusega tagasi. Mine oma teed, suur loll särg, suur lohakas nurg, rääkis ta mõttes kalaga, hetkel me sind ei vaja, hetkel me vajame pi-isikesi maimukesi, hõ-õrgukesi kalakesi . . . Aga ei, kala oli otsustanud konksu külge jääda. See oli muuseas hoopis noor latikas. Esko oli üllatunud. Latikaid polnud tavaliselt kuigi hõlbus veest välja meelitada.

Võttis tükk aega, enne kui kaheliitrises piimamannergus ujus pool tosinat sõrmepikkust särjenolki. Esko ohkas kergendatult, sikutas lati põhjamudast välja, lükkas paadi lahti ja hakkas aegamisi allavoolu sõitma. Läks pool tundi, siis oli kuus unda paika pandud. Ta sõitis veel pisut maad allavoolu, leidis ilusa kõrkjalahmuse, pööras sinna sisse ja hakkas muretult õngitsema. Korke vahtides mõtles ta mingeid põgusaid ja tähtsusetuid mõtteid, või ei

mõtelnud üldse midagi, tõmbas aeg-ajalt mõne kala välja, rääkis sellele lohutavaid sõnu, ilmast ilma kustus ta sigaret, tagatipuks sai ka ainus tikutoos märjaks ning ta sülgas koni vette... Päike oli tõusnud ja rippus nüüd täpselt kahe munaja künka keskjoonel, mis otsekui kaksikvennad vastaskallastel seisid. Kaugel laulis selgesti ja valjusti vint. Telsalt vastas sama selgelt teine lind. Üle jõe lendas üsna suur hääletu suleline. Tal oli pikk saba ja kohmakas tiivalöök. Alles siis, kui ta puude taha kadudes kähedalt häälitses, taipas Esko, et oli näinud kägu. Kaldarohus rabistas juba tükk aega mingi elukas. Esko lootis, et see on saarmas. Ta polnud veel kunagi saarmast kohanud.

Veider küll, aga iga kord, kui ta sahina suunas vaatas, vakatas seal askeldamine silmapilkselt. Ma vaatan salaja, mõtles Esko kummalise lapserõõmuga, ma heidan sinna ainult salapilke, ma kavaldan selle sahistaja üle, ma olen inimene, ma olen targem kui tema! Olen jahimees! Kütt! Luuraja!

Viimaks ta nägigi. See oli väike sümpaatne elukas. Vesirott, arvas Esko. Kõrkjatükk hambus, astus vesirott vette, seisis natuke aega tagajalgadel, turtsatas äkki otsekui aevastades ja kadus. Esko naeris tasa.

Pärast vaatas ta unnad üle. Ta sai kaks parajat havipurakat. Veel natuke õngitsenud, paar ahvenat saanud, võttis ta ridvad jätkudeks, sidus need korralikult kokku, sulges ussikarbi, otsis konksutopsi üles, torkas need seljakotti, tõstis teiba mõlana enda ette ja hakkas tagasi sõitma. Päike pani juba turja kergelt leemendama.

«Ma avasin kord oma akna,» hakkas ta ootamatult ümisema. See oli Glinka romanss, seda armastas tema vanaema, ja äkki taipas Esko, et oli seda romanssi, õieti paari esimest fraasi terve hommiku omaette ümisenud, õigemini, see oli tal kogu aeg sees olnud, jah, tegelikult polnud ta kõik need tunnid üldse millelegi mõtelnud, ainult need esimesed taktid Glinka romansist, mille oma Piiteri-noorusest oli Tallinnasse Luha tänava kanti kaasa toonud tema vanaema, ainult see eleegiline viisijupp hoopis tei-

sest ajast ja teisest keskkonnast... ning äkiline, laiuva ehmatusesarnane avastus, et kogu hommikupoole, kõik need pikad tunnid polnud ta kuulnud, polnud näinud, polnud aimanudki vähimat jälge inimesest, tema juuresolekust, tema sekkumisest looduse asjadesse.

Inimesi nagu poleks olemas olnudki.

Välja arvatud Kaasik.

Kaasik juba ootas teda. Ta oli saanud neli haugi, kõik tublisti suuremad kui Esko omad. Kaasikul olid ka kuivad tikud ja sigaretid. Nad asusid viivitamatult kalasuppi keetma.

29.

Elu veereb mõõdukalt kiiresti, elu veereb muudkui edasi, kõike, mis sinuga sellal toimub, nimetatakse elukogemuseks ja ükskord saab sinust paratamatult elutark.

Minust tegelikult ei saa. Mul on säärane tunne, et mina suren enne ära, kui tarkus liiga tegema hakkab. Ükskord lubasin poistele, et kolmekümnendaks eluaastaks olen enese surnuks joonud. See ei lähe vist nii kiiresti korda, mul on ilmselt küllaltki võimas sisikond.

Aga kätt südamele pannes — sinnapoole see värk läheb. Asi on selles, et ma ei tunne juba tükimat aega millegi vastu erilist huvi.

See tähendab, et tunnen küll, miks ei tunne — kuidas «Kalevil» korvpallis läheb, kuidas Keresel Ameerikas läheb, millal Paulil raamat ilmub, kas mu naine on mu peale vihane või mitte, kas sajab vihma või paistab päike... Aga sellest on vähe. Ükski asi ei tee mulle enam kuigivõrd viha või rõõmu, kui te mind mõistate.

Ma olen nagu mingi kuradi Onegin. Või Petšorin. Mis seal vahet. Terve minu põlvkond on nende vene kirjanduse näidete peal üles kasvatatud, ma usun, et mind mõistetakse. Ehkki ma pole mingi aadlik.

Kust meil eestlastel neid aadlikke võttagi.

Üks haru mu suguvõsast on muusikasse pööra tud, aga neid ma peaaegu ei tunnegi. Noh, nemad on võib-olla muusika-aadlikud.

Aga see kõik ei puutu minusse.

Meie kodus elatakse niikuinii nagu lagunevas aadlipesas. Kui järele mõtelda, mis see muud ongi. Kütmata kamin, kurb koeravolakas ja igavesti oote valmis kohvikann keset lauda. Meil on isegi ehtne Jaapani portselanist kohviserviis, ja sugugi mitte iluasjaks, vaid igale külalisele kasutamiseks. Oleks vaid külaline, oleks vaid kuulaja, oleks vaid kaasa noogutaja.

Muide, mul pole mingit põhjust olla ema või vanaema suhtes irooniline. Ilmselt on nad targad naised. Teine asi, et mis selle naiste tarkusega pihta hakata. Minu isa laskis selle juurest üsna varakult jalga. Kui nii võtta, olen minagi isadeta põlvkonna poiss, ainult et minu isa ei jäänud sõtta, ei langenud repressiooni ohvriks, ei põgenenud Rootsi, vaid võttis lihtsalt uue naise, hariliku sööklakoka.

Ma olen paar korda vanamehe pool käinud. Tal on väga sirge selg, liikumatu nägu ning ta ei räägi üle kolme sõna tunni jooksul. Raha ta mulle ka ei laena. Õigesti teeb.

Paar aastat tagasi, kui mulle viirastusid a) malelised kangelasteod Euroopa tippturniiridel; b) pisike huvi keeleõpetuse metoodika nüansside vastu; c) perekond kui tervendav ning mobiliseeriv üksus — tundusid mitmed sisemised vastuolud märksa traagilisemad.

Millest ma räägin? Sellest, et hea, et meil püstoleid vabamüügil pole. Sõber Avol olla lapsepõlves mingi paugutaja olnud, aga see konfiskeeriti ja Avo visati vist koolist välja.

Nii et kuuli endale pähe lasta ei saanud. Igatahes kodus peegli ees mitte. Ja isegi duellil langeda ei õnnestunud. Üks mu klassivend on meistersportlane vehklemises, Liidu koondise epeemees. Temaga pidasime purjuspäi duelli maha küll. Teadagi, millega asi lõppes — mu vasaku käe labal valendavad ilusad õmblusejäljed. Klassivend sai tookord pooleks

saatus võistluskeelu. Ega tema süüdi olnud, ma ise norisin selle duelli välja.

Mis sa siin uimasel maal ikka muud teha oskad.

Ah, aga see kõik oli ammu. Nüüd olen ma sihuke keskmiselt talutav rahumeelne mölakas. Muidugi tuleb kohe täpsustada, et ega ma endaga sellepärast veel rahul ei ole. Ma lihtsalt konstateerin fakti, väljakujunenud ajaloolist paratamatust. Enda meelest suudan endasse juba mõnda aega suhtuda piisavalt objektiivselt, ei tee mingeid illusioone — ega esita endale ka liigseid pretensioone. Kurat, selleks on ka viimane aeg, ikkagi veerand sajandit siin ilmas elatud, et endast üht-teist teada. Olen just sihuke, nagu olen. Häbi küll, aga nii see on. Ükskord, kui keegi mu lähedastest soovitab mul iseloomu kasvatada, küsin vastuseks, et kuidas saab kasvatada seda, mida pole üldse olemaski. Minu meelest on iseloom kaasasündinud talent, millega pole ilus kelkida. Katsuda endale kunstlikult iseloomu kasvatada oleks niisama lootusetu tegu, kui keegi üritaks ainult tugeva tahtejõu kaasabil kirjutada ooperit või konstrueerida kosmoseraketti.

Kas on võimalik ainult tahtejõuga kasvatada endale kolmandat kätt?

Nii need lood on.

Üht-teist oma negativistlikust iseloomutusest hakkasin aimama juba lapsepõlves. Emal oli minu kahe õe, ühe venna ja minuga seotud rida auahneid, tõepoolest aadellikke plaane. Nagu öeldud, laskis isa meie juurest jalga — üsna pea pärast noorima lapse sündimist. Küllap ta lihtsalt kapituleerus ema valmutulva ees. Vanamehest veel nii palju, et ihnevõitu insener-ehitaja, saatis ta meile regulaarselt raha, palju seda ju polnud, aga ära me kuidagi elasime.

Tollal polnud see probleem. Kõik elasid vaeselt, kõik käisid paarirublastes tenniskingades ja lapilistes tuulejakkides. Meie pere sai kõige paremini söönuks osapuist. Tollal hoolitses söögimurede eest enamasti vanaema, ma ei tea tänini, miks ta just nasuppi kõigele muule eelistas. Hernes või kapsas poleks kallimaks läinud.

Niisiis, pärast isa lahkumist keskendas ema oma võimsa vaimuenergia jäägitult meie peale. Tema ettekujutust mööda pidime kõik pühenduma kas teadustele või kaunitele kunstidele. Juura ja majandus, astronoomia ja füüsika olid kõneaineks, vanem õde ja mina, vanuselt järgmine, meie olime määratud muusikale. Et noorem õde armastas kõikjale kriipsuplikasid, kasse ja kastmaju sirgeldada, sai tema osaks kujutav kunst. Vennas sõbrustas rauditeelaste pere Volodjaga kolmandalt korruselt ja sai varakult sorava vene keele suhu. Temas avastati niisiis keelterida, mis pidi hästi seostuma juriidilise karjääriga.

Pean ma ette ütlema, et kõik läks täiesti teisiti. Muidugi läks, aga kui kaua aega see võttis! Ema teostas ennast julma energia ja ennastsalgavusega. Mingite keeruliste, arvan et isegi alandavate vahetide ning tutvusahelate läbi sai õde ühel päeval viiuli. See polnud harilik viiul. Mäletan uduselt õhu markantset juuditaati, kes selle viiuli meile koju tõi. Mäletan, mida ta ütles: «See änstrument on pheg aegu sama kõrgeväärtusline nagu Amati fiiul.» Mäletan ema näoilmet. See oli kalk.

Jäiselt ja otsustavalt viis ta minu klaveritundi. Esialgu ei osanud ma selles midagi paha aimata, keskpäraselt nutika poisikesena sain ma eriliste raskusteta, ent ka vähimagi särata selgeks mõne lihtsama etüüdi. Varsti aga sai mu huvi otsa, palju enam klaveriklimberdamisest hakkasid mind paeluma Botvinniku ja Bronsteini matšpartiid, ja varem või hiljem juhtus see, mis juhtuma pidi — klaveritundi minemise asemel hiilisin koos paari tuttava poisiga maleklubisse kuulama-kiibitsema, mida täis mehed asjast arvavad.

Tegelikult oli see ju isegi ilus. Ma võinuksin nii sama poppi teha, kinos seiklusfilmi vaadata, aguliteg uidata, suitsetamist õppida.

Ei! Ma läksin maleklubisse. Lahked noorepoolsed onklid näitasid mulle silmade särades ja näppude välkudes Bronsteini mahamagatud võimalusi. Mitlegipärast pidasid nad kõik põialt just Bronsteinile. Mina ka. Palju aastaid hiljem sain juhuslikult teada,

et Bronstein olla Trotski sugulane. Küllap on see tõsilugu. Ja mis teadsin mina tollal Trotskist. Mis tean ma tänagi Trotskist. Ma ei tahagi neist midagi teada, neist suure arusaamatu riigi mässumeestest, kes omavahel jagelesid, üksteist mõrvasid, kelle nimesid kannavad nüüd mõnedki mu keskaegse sünnilinna tänavad, mu sünnimaa külad. Stalini väljakut enam meil pole, on aga Kalinini rajoon ning tänav ja Kirovi kolhoos.

Tagasi lapsepõlve. Trotski, Kirovi või Ždanovi pärast ma siis muret tunda ei osanud. Mäletan tuasaid, piinavalt venivaid tunde poisipõlvest, siis kui teised kodunt ära olid, kui olime emaga jahedas korteris kahekesi. Emal oli kõrgelt arenenud taktitunne, ta piklik nägu väljendas mõistmist ja kurbust, ta pruunid pungsilmad läikisid arukalt, kestsid pikad monoloogid, mil minuga räägiti nagu võrdne võrdsega, nagu täiskasvanu täiskasvanuga. Elus peab olema ilu ja loomingut, rääkis ema, elus peab olema muusikat, see on ilu ja loomingu süntees, jaole pole seda antud, sulle, Esko, on, sina pead! Ma kuulasin vaikides, hinges tõrksus ja haledus.

Ükskord spekuleeris ema koguni sellega, et tuntud suurmeister Mark Taimanov on ühtlasi ka maailmamainega pianist. Teadsin seda isegi. Olin aga piisavalt loll, et mitte taibata: ema otsis kompromissi. Ta oli juba pooleldi alla andmas. Ma väitsin ninakalt vastu, et mis see minu asi on, mina pole Taimanov, pealegi ei meeldi mulle Taimanovi stiil. (Tegelikult meeldis küll. Nüüd tean, miks — see mees ei võta asja liiga tõsiselt. Ta partiides on huumorimeelt. Ta võib avangus teha kaheksa käiku järjest ainult etturitega niisama, ilu pärast, nalja pärast, stiili pärast — ning seejuures kogemata isegi võita!) Aimasin juba siis, et mu ema näeb minus kedagi teist, teda ajab ahastusse tema variandi ja tegelikkuse ilmne ebakõla. Ta pidas mõnda aega mind vist tõesti muusikaliseks imelapseks. Ta nõudis minult seetõttu täiesti võimatut — pidin tema jaoks etendama rolli, mis käis mulle üle jõu. Ma ei olnud imelaps, ausõna. Ema aga tegi meeleheitliku ponnistuse, laenas tuttavatelt raha kokku, nõutas seda

isaltki, ostis korraliku klaveri, pruuni ja tõsise ilmega «Franz Mülleri». Ema poolt väljamõeldud alaealine geenius pidi nüüd vahetult tema silma all edendama oma tulevast saatust. Ma ei arva, et minu ema, Virve Virkhaus, sündinud Thompson, olnuks tol perioodil nii üheülbaliselt lihtsameelne, nii lahtiselt auahne, et näinuks mu tulevikku ainult kui üht fraki ja roosikimpudega kontserdijada telse otsa, ennast aga saalihämaruse kolmandas reas silmanurka kuivatamas... Ta töötles meid kõiki raudse visadusega! Tal olid meiega mingid märksa keerulisemad plaanid! Peaksin kunagi sel teemal rääkima, kuigi — mis tähtsust sel enam ikka... Ja kas ta enam mäletabki, mida kõigega silmas pidas. Igatahes pidi too imelaps (mina!) süütu õhi naga, lapseliku siirusega, täiesti aimatava geniaal susega luristama neid kuradi Czerny etüüde kuni minestuseni. Ausalt! Alles siis astus ema ligi, käes rohekas klaas õunamahlaga, huulil nukker ja tunnustav naeratus: kas sa pole natuke üle tööta nud, sõbrake? Asi oli naljast kaugel. Kolm korda nädalas käis meie pool proua Sork, ema kaaslane selles õudses vandenõus, daam, keda tänini näen halvimates pohmelusunenägudes — minu koduõpe taja, kelle puhul peeti vajalikuks toonitada, et ta olla esinenud omal ajal koguni Monako vürs tile.

Loomulikult hakkasin ma klaverit vihkama. Män gisin ja harjutasin üksnes igasuguste trahvide ähvar dusel — näiteks oli tavaline võte mind mitte kinni lasta; niipea kui proua Sork või ema selja pööras id, rikkusin nende tuju «koerapolkaga», või mis veel hirmsam, raadiost kuuldud *rock'n roll*'iga. See pida vat klaveri ära lõhkuma, väitis proua Sork nutuselt. Ükskord proovisin mina seda ka ise, tõsi, mul hak kas ilusast pillist kahju... Arvan, et ainult tänu klaverile hakkasin ma malet tõsisemalt võtma. Males nägin pääsu imelapse rollist.

Imelik küll, et mu emal pole kordagi pähe tulnud mõte iseennast muuta. Nii tark naine, nagu ta ju on. Miks ta seda siis teistelt ootab? Aga ei, ei saa temagi iseendast loobuda, ka tema peab olema see,

kes ta on. Tema elab oma märtrielu, mis kulgeb mööda pettumusi ja solvanguid, mis tasapisi nõrgestab ta niigi haigevõitu südant, aga selle-eest on mu emal meeldiv võimalus ikka ja jälle oma hingesuuruses veenduda; ta neelab pettumused alla, ta on solvangutest kindlameelselt üle, tal on alatihti võimalus kellelegi andestada. Ta pilk on tark ja pettunud, suu ümber on aastate jooksul kogunenud tugevad kibestumiskurrud, kuid ikka ja jälle valgustab ta nägu arukas, väsinud, mõistev muie. Ta on kannataja, aga ta on kannatustest üle. Teisiti ta ei saa ega soovi.

Kolm meist kaldusid ema poolt planeeritud saatusest üsna ruttu kõrvale, vanema õega aga läks tal korda üht-teist ära teha. Vanem õde Eda on lastemuusikakooli õpetaja, tal on väikest kasvu murelik mees, kes teda kardab. Eda on igati oma ema väärline tütar. Mõnikord, kui ta meid vaatama tuleb, viib ta varem või hiljem jutu sellele, et oleks ikka võinud interpreediks spetsialiseeruda, kui mitte argipäev, kui mitte mees, kes kui saamatu ja abitu laps... Eda lappab kultuurilehte, silmitseb mõne viiuldaja fotot, see on tavaliselt tema tuttav, olenemata sellest, elab ta Tallinnas, Riias või Moskvas, nukralt ja irooniliselt muiates paneb mu õde ajalehe kõrvale, taktitundelise inimesena ei hakka ta rääkima kõigest, mida teab ainult tema, ta on kaugel sellest, et kedagi alavääristada, halvustada, see pole tema stiil, ta räägib parem oma kodusest elust, lausumata ühtki liiga karmi sõna oma väikese kartliku mehe kohta, sest hoidku taevas, milleks!? Mida aasta edasi, seda ehedamalt kukub mu vanemal õel välja targa ja kannatava naise roll, mille ema talle naistliinis pärandas.

Ma tean, mis nägu on mu õde kümne aasta pärast.

Noh, aga mina sinnamaani välja ei vea. Ei huvita, pole soovi.

Emast nii palju, et tema sai oma rolli vanaemalt. Mis veel varem oli, selle kohta puuduvad mul andmed. Tõsi, räägitakse mingist hollandlasest laevameistrist. Aga meie ajal sugupuid eriti ei uurita, nagu teab väita Paul.

Aasta-aastalt muutuvad need pikad kõhnad naised aina sarnasemaks, nende kortsud laubal ja suunurkades on otsekui kaks tõmmist ühelt ofordilt, üks sügavam, teine pindsem, nad istuvad jahedusest kössitõmbunult sügavates tugitoolides, vahetavad aeglasi lauseid; ükskõik, millest nad parajasti ka ei räägiks, vaatavad nad minu sisenedes mulle varjatud ettehelega otsa . . .

Kui see kedagi huvitaks, võiksin ju lõpmatult oma kodust elu kiruda. Võiksin seda nimetada näiteks pikaks passiivseks kaevikusõjaks teatava naistegrupi vastu ja mõne häirimatu jõudetunni eest. Et mu noorem vend teenib sõjaväes oma sundaega, siis olen mina vanaema, ema, naise ja noorema õe vastu absoluutses vähemuses. Kuigi — Teele on nüüd õnnekas ka juba abielus, ta elu on hetkel lõbus ja heitlik, mõnikord on tema mees mulle seltsiks ja toeks. Aga tema on tihti ringreisidel — ta on estraadibrigaadi helitehnik. Teinekord olen mina mõnes provintsilinnas turniiril. Me kohtume harva. Ei, Teele on vahva. Ja üldse, kodu ei tohi kiruda.

Sel pole mõtet.

Sest sealt ei ole väljapääsu.

Mul pole aimugi, kes mulle korteri annaks. Mille eest? Ma pole rasketööstuse tööline, ma pole sisserändaja, ma pole noor spetsialist. Minu õnnetus on selles, et olen siin linnas sündinud ja kasvanud. Mu minimaalruutmeetrid on mul olemas. Mul ja minu naiselgi.

Kui ma suurest kaminatoast läbi pääsen ja kui ka Helve parajasti kusagil ära on, siis lesin oma väikeses toakarbis, avatud raamat kõhul, teen suitsu, mõtlen igasugustele asjadele ja tunnen ennast üsna kenasti.

Mõnikord mõtlen, et jah, olen selline nagu olen, aga ikkagi — kes ma siis olen?

Vaat seda ma küll ei tea.

Üldist arvamust mööda olen ma maletaja. Meistrikandidaat Esko Virkhaus. See on kena küll, aga häda on selles, et säärast elukutset nagu maletaja pole Nõukogude Liidus olemas. Vähemalt meistrikandidaatide jaoks.

Mulde, kui ma kandidaadijärgu kätte sain, muutus ma tähelepanelikuks. Varemgi — siis, kui ma teisi koolipoisse võitsin. Ükskord avastasin, et ta pidas raudlises kaustikus tabelit turniiri kohta, millest parajasti osa võtsin. See läks mulle isegi hinge, aga ma parata, just sel turniiril sain ma elamuse, mille järel muutsin tunduvalt oma suhtumist malesse kui tõsivõimalusse. Ma lakkasin malet liiga tõsiselt võtmast. Ja see oli täiesti õigeaegne otsus. Isegi vist natuke hilinenud.

Sest aasta-kaks enne seda sain aru veel ühest asjast: ma ei saa lõpmatult mängida ühtede ja samade omameestega. Ei saa ja kõik. Mul hakkab tüdi. Ma võin võita meistrit ja kohe samas kaotada tundmatule teise järgu pusijale. Surnud ring! Maletaja peab maailma nägema, meie näeme aastate kaupa ainult tuttavaid nägusid. Kahel korral olin mingis nimekirjas, kord Soome, kord Bulgaariasse, aga ikka sõitsid teised mehed. Ükskord öeldi, et sakset ei klappivat, teine kord olin ise süüdi, haisesin föderatsiooniülemuse nina all konjaki järele.

Parajasti õpin ma instituudis. See kõlab uhkelt. Varem olin kirjas hoopiski teises instituudis, aga neh, mina ja sillaehitus, need seosed ajasid ennastki naerma. Eks ma ole nüüdki rohkem maletaja kui haleng. Helve on mu kursusekaaslane, muide. Tema käest saan ikka vahel teada, kuidas mu maine on, millal aeg mureliku näoga mõne dotsendi ette ilmuda, et asjad liiga pingeliseks ei pööraks. Ega ma pingeid pelga, ma tunnen nende järele teinekord lausa vajadust, pinged mitmekesistavad halli argipäeva ja seavad inimesed olukordadesse, kus tuleb midagi ette võtta . . . Millest ma rääkisingi? Haridusest. Ega diplom tükki küljest ära võta. Vahepeal pakkus asi isegi huvi. Kuni taipasin, et ei-mõtlemine pole siingi majas kombeks. Aga hetkel näib niimoodi, et s e l l e instituudi lõpetan ma kuidagi ära. Mis edasi saab, pole aimu. Laste ette mind küll lasta ei tohi. Ma hakkan ju neile kohe rääkima, et ärge laske ennast imelasteks teha. Või teen mõne muu lolluse . . .

Nüüd on nii, et jalutan vahel instituuti, käed tas-

kus, minu ümber sagivad noored värvimütsidega poisid-plikad, nemad ei oska aimatagi, et olen nende kaastudeng. Et tegemist on tulevaste pedagoogide sepikojaga, siis prevaleerib treppidel-koridorides loomulikult naissugu. Plikad heidavad mulle kahi lustavaid pilke. Olen säärases ebamäärases vanuse grupis, minust võib kõike oletada — igavest tudengit või noort professorit või komsomolifunktsionääri. Kui ma just parajasti pohmakas ei ole. Siis peetakse mind lumpeniks. Ei-noh, lõbus elu. Juba selle nimel tasub aeg-ajalt instituudis käia.

Loengud läbi, lähen kas Helvega sinna-tänna, mu maaplikast abikaasa on ikka veel linnatuledest elevil, aga enamasti kõnnin ma omapead, jalutan niisama, põikan kuhugi sisse, südalinnas tuleb vastu Odratont või Tom või Avo või Paul, ja me astume kuhugi edasi, ajame juttu, võtame väikese pitsi, pärast veel pisut, nii see elu käib. Või longime niisama, vaatame, mis linnas toimub. Seiran möödu vaid naisi, nende sääri, puusi, õlgu, kaelu, rindu, vaatan neile jultunult otsa, aga üldiselt sellega asi ka piirdub. Imelik küll, alles see oli, mil ma ... Aga teeme nii, et naistest me ei räägi.

Hetkel olen peaaegu monogaam. Mulle pitsib intiimeluks oma naisest täiesti. Kui olla kristallselt aus, siis on mu uhke sitikmust parukas hakanud tasapisi luituma, juuksed on muutunud rasvasemaks ja kleepuvad lohakalt laubale. Kui ma vahel peeglisse vaatan, näen seal üsna tülpinud nägu.

Eks ta ole. Nii see vist olema peabki.

Viimasel ajal meeldib mulle kalal käia.

Või siis igasuguseid teatmeteoseid lugeda. See on umbes samaväärne tegevus ristsõnade lahendamisega. Õigemini — üks seostub teisega.

Kui tuju tuleb, laon nupud ruutudele ja uurin suurte maletajate triumfe ja tragöödiaid. Need asjad teevad tegelikult tõsiseks. Eriti kui hakata järele mõtlema, mille nimel need mehed oma närve on läbi põletanud. Male on kohutav värk, ütlen ma teile. Veel enam — male on kuradist.

Ja pärast lähen kindlasti kinno. Kui võimalik, vaatan kriminulli. Kahjuks on meie ekraan üsna

ühtsameelne. Peaks televiisorile Soome TV ploki panema.

Mul on vist halb maitse, sest loen tihti «Kolme muskетäri» üle. See on parim lektüür, kui oled suurest külma kaminaga toast läbi hiilinud, kui Helve ei hüsteeritse, kui tervisel pole viga — siis lesid pikali, teed suitsu ja naudid vana head Dumas'd.

Iseloomu pole mul aga tõesti. Iseloom on kaasasündinud talent ja äärmiselt taktitu on kellelegi tema andetust ette heita.

30.

«Planchet,» ütles d'Artagnan teenrile, kes sel hetkel pea läbi poolavatud ukse pistis, et katsuda mõningaid terakesi vestlusest kinni püüda, «minge alla peremehe härra Bonacieux' juurde ja ütelge, et ta meile pool tosinat božansii veini saadaks. Eelistaksin seda marki.»

«Ah! Kas teil on siis peremehe juures krediit avatud?» küsis Porthos.

«Jah,» vastas d'Artagnan, «tänasest alates. Olge muretud, kui vein on halb, saadame uut tooma.»

«Tuleb kasutada, aga mitte kurjasti kasutada,» lausus Aramis sügavamõtteliselt.

«Olen alati ütelnud, et d'Artagnan on meist neljast kõige nupukam,» sõnas Athos.

«Ah, jätkem see!» hüüatas d'Artagnan. «Asi, millest rääkida. Olgu kuidas on, aga kohe me saame oma kurku niisutada. Muide, heal juhul võime mõnikord isegi konjakit loota. Minu teada on sel Bonacieux'l kusagile koguni mõni gallon KV-d peidetud.»

«Oo! Ohoo!» ümises Porthos ja laksutas tähendusrikkalt keelt. Tema oli gurmaan ja tõeline asjatundja.

«Ja veel üks asi, kui see teid loomulikult ei solva, härrased. Ma ei tea, kuidas teil omavahel kombeks on, aga mina tahaksin küll «sina» peale juua. See pagana teietamine on peaaegu ainus asi,

mis mind siinmail häirib. «Teie» on minu meelest lausa sõimusõna. Kui ma siin linnas üldse kellelegi «teie» tahan ütelda, siis on need kardinali kaardiväelased.»

Musketärid vahetasid pilke.

«Meil Gaskoonias . . .» kohmas d'Artagnan. Talle tundus, nagu oleks Athose silmis vilksatanud ohtlikult pilkav tuluke.

Ent kohe tõusis Athos väärikana püsti ja küsis:

«Härrased, kas kellelgi on midagi meie uue sõbra ettepaneku vastu? Mina pean ütlema ainult seda, et d'Artagnanil on t õ e p o o l e s t meist neljast kõige enam nuppu!»

«Nõus!» hüüdsid Aramis ja Porthos nagu ühest suust.

«Kuradi pihta!» hüüatas d'Artagnan. «Poisid, mul on tunne, et me saame üksteisest vägagi hästi aru. Näete, ja sealt tulebki Planchet. Nüüd veini kallale, vanad!»

Planchet pani korvi pudelitega lauale ja väljus.

Athos võttis ühe pudeli, silmitses seda asjatundlikult vastu valgust ja sõnas:

«Pole paha. Porthos, nagu ma mäletan, läheb sinul selle avamine kõige nobedamalt.»

Silmapilgu pärast kõlisesid neli pokaali kokku.

Mõlemad sõbrad hakkasid «Püha Chrysostomose» ümber tantsima, trampides vapralt väitekirja lehtedel, mis olid põrandale langenud.

Sel hetkel astus sisse Bazin spinati ja omletiga.

«Katsu, et sa kaod, õnnetu!» karjus Aramis, visates oma kaloti talle vastu nägu. «Mine tagasi sinna, kust tuled, ja vii kaasa see õudne juurvili ning kohutav magussöök! Mine! Nõuan ühe pikitud jänese, ühe rasvase kuke, lambakintsu küüslauguga ja neli pudelit vana burgunderit.»

Toimunud muutusest mitte midagi aru saades vaatas Bazin isandale otsa ja laskis nukralt omleti spinatisse kukkuda ning spinati põrandale veereda.

«Nüüd on saabunud hetk, kus võite ennast kuningate kuningale pühendada, kui tahate olla talle

meelepärane: «Non inutile desiderium in oblatione.»»

«Käige kuradile oma ladina keelega, — kallis d'Artagnan, joome nüüd, kurat võtaks, joome vapralt, joome palju ja jutustage mulle, mis tehakse maises ilmas!»

Mõne aja pärast röötsutasid sõbrad toapõrandal, seljad vastu seina toetatud ja jalad mugavasti välja sirutatud. Aramis kallas aeg-ajalt peekrisse vana head burgunderit ja kuulas naudinguga d'Artagnani lugusid viimastest vahejuhtumistest pealinnas, provintsis ja võõrsil.

«Niisiis, olles ennast kurguni head veini täis laadinud, kolasime Porthosega rõõmsal meelel mööda oist linna,» pajatas d'Artagnan, ise isukalt jänesekooti närides ja seejärel hoogsa liigutusega kätisega üle suu tõmmates. «Mis seal salata, me otsisime härrasid kaardiväelasi, kellega, nagu sa juba arvata võid, oleksime võinud veeta nii mõnegi minuti südamlikus mõttevahetuses . . .»

«Vaesed kaardiväelased! See vestlus poleks neile küll kuigi soodsalt lõppenud!» naeris Aramis.

«Ka meie olime säärasel arvamusel. Aga sedakorda oli saatus härraste kaardiväelaste vastu heatahtlik. Me ei kohanud ühtki neist väärikaist isandaist ja nii ei pidanud me ka kordagi mõõka välja tõmbama. Ilma et oleksime seda kahtlustadagi võinud, ootas ühel hämaral tänavanurgal meid peenike seiklus. Suurejooneline seiklus, ütleksin ma otse!»

«Kirevase pärast, jutusta!» hüüdis Aramis. «See oli naine, eks?»

«Kahjuks mitte. Kuid ära kurvasta, mõnes mõttes oli sündmus hoopiski ebatavaline,» lausus d'Artagnan ja rüüpas tubli sõõmu veini. Ta vaatas sõbrale otsa, huulil kaval naeratus. «Ma pean ütlema, et seal seisis takso.»

«Mis asi?»

«Tõld, noh. Just sel hetkel, mil me veendusime, et meil pole kukrutes enam kõige pisematki rahatükki, tekkis see tõld otsekui nõiutult meie tee peale. «Sõidame?» küsisin ma Porthoselt. «Ainult sellest ma unistanud olengi,» hüüdis Porthos. Niisiis hüppasime tõlda ja ütlesime taksojuhile . . .»

«Kutsarile, armas sõber,» parandas Aramis heatahtlikult.

«Nojah, kutsarile. Mis seal vahet? Istusime sisse ja ütlesime: lase Räpinasse.»

«Mis koht see on?»

«Seda minagi. Meil endal polnud samuti aimu. Porthos väitis, et ta olla kunagi kuulnud säärast nime, ainult millal ja kus, seda ei suutnud ta loomulikult meenutada... Seda ma vist juba mainisin, et meil polnud ühtki eküüd?»

«Tuhat ja tuline, sellest ei saanud te ju loomulikult hoolida?»

«Aga muidugi mitte! Kutsar lükkas taksomeetri sisse ja sõit läks lahti... Oli see vast kihutamine, seda pean ma tunnistama. Kutsar, vaene mees, arvas nähtavasti, et musketärid ei tea, mida oma hunnitu rikkusega pihta hakata. Igatahes sai ta juba meie esimesest vihjest täiesti täpselt aru ja tõmbas oma istme alt välja ühe päris tubli pudeli.»

«Veiniga?»

«Ei, mu sõber. See oli mingi valge ja kange jook. Arvan, et «Moskva eriline».»

«Pole ammu proovinud. Moskva, see on üks lumme mattunud linn, kus kihutavad troikad ja laulavad mustlased, ma olen kuulnud, et nende viinad on suurepärased...»

«Kõlbas juua küll. Võtsime Porthosega tasapisi, peab ütlema, see jook pani mõistuse päris kenasti liikuma. Just tänu sellele keelekastele meenus meie sõbrale umbes poolel teel, mida ta Räpinast teadis. Tal pidi seal elama keegi kauge sugulane, ühe kaunis tuntud krahvi vallaspoeg, kes mõned head aastad tagasi mingi segaseks jäänud õukonnaintriigi tõttu — igatahes oli sellesse segatud ka Richelieu käsi — giljotiini alla mõisteti, kuid mehikesel õnnestus ennast viimasel hetkel vabaks osta ja ta tuli väärtuslikule ideele: põgenen õige Räpinasse. Nii olimegi oma reisile motiivi leidnud. Ei või ju endale lubada, et kuninga musketärid asja ees teist taga mingis Räpinas tolgendaksid! Seda oleks pärast kaunis raske olnud kapten de Tréville'ile selgitada. Tema oleks kindlasti pahaseks saanud.»

«Ha-ha-haa!» kostis Aramise poolt. Ta hoidis üht kätt kõhul, samal ajal kui teine üsna tõhusa koguse veini tema piinlikult valgele kraele loksutas. «Lase edasi, armas d'Artagnan!»

«No mis seal ikka... Jõudsime sinna Räpinasse ükskord vastu hommikut. Arve oli nii suureks paisunud, et mõnel teisel mehel oleks sellest hing kinni jäänud. Vahetasime Porthosega pilke ja ütlesime taksojuhi... ütlesime kutsarile ausalt ja rahumeeli, et meil pole kahjuks võimalik talle kohe sularahas tasuda.»

«Noh, ja edasi?»

«Ei midagi. Ma andsin talle oma klubipileti pandiks.»

«Ha-ha-haa... Kallis sõber, halasta mu peale, ma lihtsalt ei suuda enam, ha-ha-haa,» oigas Aramis naerupisaraid pühkides. «Ja mida räägid sa mulle selle Räpina kohta?»

«Kahjuks puudub mul võimalus sulle mingeid lähemaid seletusi anda. Ainuke asi, mis mulle kindlasti meelde jäi, et selles väikeses linnakeses oli üks pood, mille kohal lugesin välja salapärased tähed — RTKVL. Rohkem ei mäleta ma midagi.»

D'Artagnan oli möödunud Cassette'i tänavast ja tundis juba ära sõbra maja ukse, mis oli mattunud sukomooride ja metsviinapuuväätide tihnikusse, nii et need moodustasid läve kohal laia katuse, kui ta märkas midagi varjutaolist Servandoni tänava poolt tulevat. See midagi oli mässitud mantlisse ja d'Artagnan pidas seda algul meheks. Väikesest kasvust, ebakindlast hoiakust ja kõhklevast sammust tundis ta aga peagi, et tegemist on naisega. Pealegi näis, nagu poleks naine olnud kindel majas, mida otsis, sest ta tõstis aeg-ajalt silmad, et õiget hoonet leida, seisatas, sammus tagasi, tuli uuesti lähemale. See köditas d'Artagnani uudishimu.

«Kas pakuksin talle abi?» mõtles ta. «Kõnnaku järgi otsustades on see naine noor. Võib-olla on ta ilus? Kindlasti. Päris kindlasti. Nii hilisel kellaajal pole tänavatel peaaegu üldse inetuid naisi. Imelik küll, millest see tuleb? Olgu, ma proovin!»

D'Artagnan lipsas teisele tänavapoolele, pikendas sammu, ja püüdes märkamatuks jääda, tõttas naisest mööda. Siis keeras ta ringi, asetas käed seljale ja jalutas aeglaselt üle tänava naisele vastu.

Teda märgates peatus naine kohkunult.

«Ma palun end vabandada, kaunis daam,» ütles d'Artagnan kübarat peast haarates. Ta hääl kõlas sametiselt ja usaldusväärselt. «Ma palun teid tõsiselt, ärge kartke. Mul pole mingeid halbu kavatsusi. Tahan teile pihtida vaid seda, et minuga sündis midagi seletamatut. Juba hulk aega olen teil kannul käinud. Te meeldite mulle. Minu nimi on d'Artagnan. Mis teie nimi on?»

Naine varjas oma nägu. Pimedusest vaatasid d'Artagnani suured uurivad silmad. Sellised silmad said olla vaid väga ilusal naisel.

«Ma palun ainult üht,» ütles d'Artagnan, ta hääl värahtas üsna loomulikust erutusest. «Ma tahaksin kasvõi hetkeks näha teie nägu. Kes te olete?»

Õhk oli soe ja pehme. Pea kohal õõtsus tuhm latern. Veel silmapilk tagasi polnud seda seal olnud. Laterna ümber kogunesid väikesed ööputukad. Naine vaikis ja vaatas ainiti d'Artagnani poole. Lõpuks kostis ta summutatud hääl:

«Mu härra, tuhat tänu austavate ja meelitavate sõnade eest, kuid ma arvan, et ma pole neid ära teeninud. Siiski söandan pöörata teie tähelepanu võrdlemisi hilisele kellaajale, mil võõraste kaltsutute daamide kõnetamist tänaval ei peeta just pärilaitmatuks tooniks.»

Hääl tundus d'Artagnanile tuttavana.

«Proua Bonacieux?» küsis ta. «Kas tõesti teie?»

«Ei,» ütles naine pilku langetades. «Te eksite.»

D'Artagnan viibutas naljatlevalt sõrme. Ta manas näole oma kütkestavaima naeratuse.

Aga siis võttis naine käe näo eest ära. Särav naeratus d'Artagnani huulil tardus tobedaks grimassiks, ta astus koguni paar sammu tagasi.

«Teie ...? Sina? See pole võimalik ... Muidugi, see pole võimalik. Sa ei saa lihtsalt siin olla. See on teine mäng. Tunnista üles, et see pole võimalik?»

Naisel oli ovaalne nägu. Tal olid peened kaunid

huuled. Ta hääl — kuidas d'Artagnan seda küll kohe polnud ära tundnud — oli natuke krõbisev, otsekui külma saanud. Naine ütles nüüd pisut tüdinult:

«Jäta ometi järele, musketär. Kas sa ikka veel pole aru saanud, et sa mõjud virilalt, mu sõber?»

Esimesest jahmatusest üle saanud d'Artagnan kogus end kiiresti. Ta pani käe puusa ja laskis põlve elegantselt lõnksu.

«Ei, väga meeldiv sinuga kohtuda. Pole midagi öelda ... Tegelikult lootsin küll uut tutvust soetada, aga olgu pealegi. Kui olla jäägitult aus, siis suhtun sinusse endiselt hästi. Ikka veel, kujutad sa ette. Kohu me läheme?»

«Jäta,» ütles naine. «Jäta-jäta-jäta. Lõpeta see komet, vennike. Eks ole? Mina ju tean su mänge.»

«Sa pole üldse muutunud,» ütles d'Artagnan. «Ikka endine, ikka endine ...»

«Sina aga oled kõvasti muutunud, musketär. Sa oled kulunud.»

D'Artagnan oli valusalt puudutatud. Ikka veel polnud ta üle saanud. Ikka veel tundis ta selle naise juuresolekul, et muutub kohmakaks, saamatuks, kadiseks, teatraalseks. Tal hakkas põlv värisema — ikka veel!

«Peaksin teda solvama,» mõtles d'Artagnan, «peaksin teda kuidagi väga rängalt solvama,» mõtles ta, aga talle ei tulnud pähe midagi muud kui «ise sa oled loll». Ta vaatas tõrksalt ja löödult naise poole. Vaikides seisis see nüüd tema ees, väike ja kena, kaunil enesekindlal suul pilklik muigevõbelus, silmis rahulik ja üleolev läbinägelikkus. Väike naine pikas mustas kleidis. D'Artagnani süda oli hell ja valus; see kõik oli ju nagu eile, see kõik oli nagu hetk tagasi. Latern hakkas pea kohal õõtsuma, ööputukad lendasid mõneks viivuks laiali, hajusid ümber pimedusse, kusagilt tuli leige tuulehoog, see tõi endaga kaasa ööniiskusega piserdatud toominga-õite lõhna, tõi kaasa mingeid kaugeid hääli, õigemini, aimdusi nendest, oli, nagu tõusnuks oksalt lendu arg öölind, nagu laksutanuks ettevaatlikult mõnik, nagu sahisenuks rohukõrred podisedes astuva siili radadel, nagu vulisenuks aurav jõekärestik,

nagu hinganuks keegi talle usaldavalt vastu, see puhas hingeõhk puudutas ta põski ja huuli; naine vaatas teda uurivalt, tõstis käed ja must kleit langes tänavale. Nüüd seisis naine d'Artagnani ees lühikeses heledas suvekleidis, need olid erepunased jaapanipäraselt maalitud moonid, mis öötumedusest välja joonistusid, jah, punased moonid valgel kleidil, d'Artagnan tõmbus tahtmatult kössi, nagu oleks teda löödud, ta püüdis mitte vaadata seda nii tuttavat kaela, mis nii nõtkelt ja elavalt ettepoole paindus, selle kaela kaval ja kaitsetu helendus sünnitas temas tarbetut valu, d'Artagnan püüdis mitte märgata tuttavaid käsivarsi, ta teadis, et vasakul käel oli küünarnuki kohal väike sünnimärk, d'Artagnan püüdis mitte vaadata neid nii tuttavaid jalgu, mis kindlalt ja tugevalt vastu maad toetusid, põiad pisut väljapoole pööratud.

«Ma ei kahetse midagi,» ütles d'Artagnan ja tõstis pea kuklasse. Üksisilmi uuris ta laternat, mis oli tekkinud teadmata millal ja teadmata kust.

«Aga muidugi,» lausus naine. «Teisiti ei saagi olla. Sina ei kahetse mitte midagi. Mitte kunagi. Mitte mingi hinna eest.»

D'Artagnan ägestus.

«Muidugi mitte!» hüüdis ta. Esimest korda vaatas ta naisele otse silma. «Ei kahetse — ja kõik.»

«Jah, aga miks sa seda minule räägid?» küsis naine. «Ega sa ometi milleski süüdi ole, musketär? Kuidas sa saadki milleski süüdi olla!? Sa oled lihtsalt selline, nagu sa oled — ja kõik. *Take it easy. No problems.* Aga — ka mina olen selline, nagu ma olen. *No problems?* Mis süü, mis kahetsus? Üks mulle ainult, kui kaua ja milleks sa neid mänge ikka veel mängid, musketär?»

D'Artagnan püüdis irooniliselt muiata.

«Meeldib . . .» ütles ta end aegamisi kandadel õõtsutades ja laternasse vahtides. «Mina teen alati seda, mis mulle meeldib.»

«Me poleks sinuga niikuinii ühte jäänud,» ütles naine.

«Mulle meeldib seegi,» ütles d'Artagnan kähedalt. «Kui see sind mingil määral lohutab, siis olen

nii ikka veel üksi. Tookord ei tahtnud sa seda uskuda. Aga mina ei kavatse ennast enam niipea mitte kellegagi siduda. Nii palju on mul sinust kasu olnud, musketär, et säärasele järeldusele tulla.»

Jälle tuli tuulehoog, jälle paiskusid putukad laterna ümbert laiali, ja nüüd oli, nagu liigahtanuks kusagil kardinad, nagu sabistanuks soe vihm üle vaikse tühja väljaku, nagu helkinuks selle märg kuma tumesinisel aknaklaasil, nagu võpatanuks keegi selja taga, nagu kahisenuks õhukesed riidetükid, nagu kutsunuks tasane hääl, irooniline ja alistunud ühtaegu: tule siis, kui see meil kord juba niimoodi läks; d'Artagnan mäletas, kuidas ta ringi pööras ja läks, mäletas veel üht sosinat: võiksid minuga võimalust mööda hellalt ringi käia, eks ju, vennike; musketäri süda jõnksatas valusalt, ta vaatas nüüd üksisilmi, mõtlikult, midagi või kedagi teesklemata naise poole, sel oli ainult õhuke sinine riie üle õlgade, täis jõuetuks tegevat hardust vaatas d'Artagnan, kuidas naine astus kergelt ja sujuvalt tema poole, taganes, tegi seejärel mitu kiiret tippivat külgsammu, ta käed tõusid ja langesid temas sündiva muusika eelrütmis, siis tõusis sihvakas jalg õhku, naine tegi kiire pirueti, sähvatasid valge pingul kõht ja nõtke selg, siis langes riie nuusti puusadele, kergelt hingeldades jäi naine seisma.

«Niimoodi, musketär, tantsisin ma tookord sinule,» lausus ta leebelt, vaid ta silmis vilksatas väike nõelterav pilkesäde, see oli ühtaegu võrgutav ja karmilt keelav. «Ja siis veel sedasi.» Ta tõusis kikivarvule, kallutas pea nagu midagi meenutades viltu, liigutas huuli, siis selgines ta pilk ja ta hakkas sujuvalt, otsekui mööda jääd liikudes ringjoones hõljuma. «Jah, ma vist peaaegu et armastasin sind, mu kulunud musketär.» Õhuke riidetükk pudenes tänavale, aga naine otsekui ei märganudki seda. Ta tundis ennast alasti loomulikuna. Ah, sedagi mäletas d'Artagnan. Paremal niudel tumendas häbemekarvade kohal sünnimärk, täpselt samasugune nagu küünarnuki taga. Tuhandeid kordi oli d'Artagnan neid sünnimärke suudelnud. «Igatahes sel ööl ja sel

hommikul päris kindlasti. Ja võib-olla veel kaks nädalat. Või kolm nädalat. Või neli nädalat. Või viis? Aga mitte rohkem.» Ta liikus ja liugles, ta räägkis ja kehitas seejuures õlgu. Ta naeris. «Aga see oli lihtsalt seepärast, et sina olid mul esimene. Muud mitte midagi.»

«Jah, mina olin sul esimene,» ütles d'Artagnan. Ta astus end unustades sammu edasi. Ta sirutas käed naise rindade poole.

«Oh, ära näe vaeva,» ütles naine jahedalt. See kord tõi tuulehoog kaasa paar piiska, vihm see arvatavasti siiski polnud, seejärel oli, nagu lapataks õhukest kirjapakki, servadest kulunud paberilehed täis hõrejahedaid ridu, nukraid ridu, pilkavaid ridu, ükskõikseid ridu, — ja nüüd oli naisel seljas rangelõikega peeneruuduline pruunikashall kostüüm, see tegi teda vanemaks ja võõramaks. Naise suurte silmade ainitine pilk oli jahe ja rahulik.

«Poleks nagu arvanudki, musketär, et... Aga olgu. *Take it easy*. Tead ju sama hästi kui mina, et sul tõesti ei tarvitse vaeva näha. Jah, mul on sinust siiani natuke kahju. Mõnikord harva ma isegi mõtlen sinu peale. Aga seda juhtub tõesti harva, sa tead ju, kui harva ma üldse teiste inimeste peale mõtlen. Ma olen kass, kes kõnnib omapead, tead ju. Sina, vennike musketär, pole milleski süüdi. Mõnikord on mul sinu peale mõteldes natuke ebamugav. Ma ei saa aru, miks sa juba nii kulunud oled. Sa pole veel midagi ära teinud — ja juba nii kulunud. Oh sind, kulunud musketäri. Muidugi, sul ei maksa mu jutust kuigivõrd hoolida. Mina olen vaid tühipaljas baleriin, tillukese ajumahuga naiste rahvas. Aga midagi pole teha. Minul on oma Julia ja Giselle veel tantsimata. Ma tantsin nad ära, ära kahtle. Ma olen kange. Ma saan kuulsaks. Ma hakkan mööda maailma reisima. Sina oleksid mind selles seganud. Ausalt. Selle peale ma siis veel muidugi ei tulnud. Nüüd ma tean. Aga mis ma ikka räägin. Sina oled ju musketär.»

«Olen jah!» hüüatas d'Artagnan poisikeselikult.

«Ah, jäta,» lõikas naine kurjalt. Ta tegi käega kiire ja kärsitu liigutuse. «Ma lähen nüüd. Muide,

sa pole enam mingi musketär. Vaata, kuidas sa välja näed! Võiksid vähemalt peadki pesta. Sa määrid ju ühe ööga võõra padja ära, kui sind enam üldse võõrastele patjadele lastaksegi. Nägu on sul ka paistes... Jood ikka endistviisi? Või veel enamgi? Harke pole sa kunagi eriti valinud... Ah, milleks ma seda räägin? Mis sa arvad, miks?»

D'Artagnan kehitas kergelt õlgu.

«Sellepärast, et sul on sant iseloom,» ütles ta. «Sa oled õel. Veel õelam kui enne. Ja egoist oled sa ka. Nagu minagi.»

«Olen küll. Ainult mina ei luba endale kulumist. Olgu, ma lähen.»

Tagasi vaatamata kõndis naine minema. Ta põiad olid tugevasti väljapoole pööratud nagu baleriinidel ikka. Kuivalt ja karmilt kõpsusid ta kontsad.

D'Artagnan raputas pead. Õlaga vastu laternaposti toetudes vaatas ta naisele järele. Siis pomises vaevukuuldavalt:

«Tegelikult... nojah... Minu poolest... Sa võiksid ju... Silva... Kuuled siis, Silva...!? Ah, kuradile... Hea, et sa vähemalt seda ei kuulnud... Lollus puha.»

Naine oli juba kaugel, ta pikka musta mantoosse mähkunud kogu oli tänavapimedusega peaaegu ühte sulanud. Aga ta hääl kostis selgelt ja pilkavalt, otsekui seisnuks ta ikka veel siinsamas:

«Seda siiski mitte. Kahju küll, aga ma kuulen kõike. Ma tean kõike. Ma jäängi kuulma ja teadma. Sind piinama. Ja selleks korraks head ööd sulle, musketär. Head ööd, Esko.»

Jälle tuli tasane tuul, aga sedapuhku ei soovinud d'Artagnan enam mingeid kaugeid hääli ja lõhnu. Ta tõmbas taskupõhjast välja pooltühja paki Bulgaaria sigarette «Šipka», tsellofaan krabises vastikult ja suitsul oli koitanud maitse. Aga polnud midagi parata, sest «Männikäbi» kõrtsis, kust ta need ostis, ei olnud «Priimat» saadaval — tubakavabrik pidi remondis olema.

31.

... Lõpetati katkestuspartiisid. Paarikaupa tõusid vastased laudade tagant ja sekretär viis nende protokollid minema. Viimaks jäid nad ainult kahekesi istuma.

Peiker oli halli kahupeaga kõhn ja närviline mees. Mees esimese kümne seast, nagu öeldakse. Aga käitus nagu auahne koolipoiss või neurootiline kiibitseja. Tema rabelemine oli katsumus. Mõned vanad turniirikalad pidasid seda Peikeri poolt alatuks taktikaks, Esko tundis Peikerit, ta teadis, et ei mingit taktikat, sihuke tõmbleja see mees oligi. Vaatamata oma väärikale positsioonile Eestimaa males ja selle ajaloos. Kõik partiid käitus ta nagu hulluse piirmail, pärast oli jälle kena mees, ütles vaimukusi, viskas kärakat ja kirjutas soravaid artikleid. Ei kavatsenudki hulluks minna. Sellal kui Esko oma variante arvestas, niheles Peiker vahetpidamata kägiseval toolil, puhastas kolm või neli korda prille, kaks korda küünealuseid, torkis keelega hambaid, ohkas umbes viiel erineval moel, viimati näitekski läbi hammaste, sikutas oma lopsakaid varahalle lokke, muigutas tempokalt oma tundelisi intelligendihuuli, monteeris pastapliiatsi lahti ja pani selle jälle hoolega kokku, ning ta nobe, murelik, ironiline pilk vilas seisult Esko näkku, näolt seisule. Tavaliselt ei teinud Esko sellesarnaseid etendusi märkamagi, tavaliselt istus ta ilmetus poosis ja üle oleva näoga oma nuppude kohal, oli seal seis siis milline tahes, aga nüüd oli närv must. Ta oli lausa pabinas. Sest teisel pool lauda istus ikkagi Peiker.

Nende ümber seisis juba neli-viis meest. Tasapisi astus neid juurde. Käed seljal või taskus, seisid nad ja vaatasid. Kes nohises, kes lõhnas higist. Nad olid liiga ligidal. Sõõr tundus nii tihe, et seisu näis kalvat õhtuhämarus.

Esko kähmas peoga üle põse, püüdis keskenduda, keskenduski.

Laual, selles õhtuhämaruses oli tegelikult tüüpiline Peikeri stiihia, tulevärk, avantüür, lõksurohked salakombinatsioonid, odade varjus hüppevalmis ra-

sud. Esko polnud märganudki, millal ta ennast selles seiklusse oli lasknud kaasa kiskuda. Muidu musketäriusku, eelistas ta males kindlaid ja igavaid, teooria poolt tõestatud seise. Katkestusseis oli talle esialgu tundunud täiesti jaburana, peaaegu lootusetuna, ta oli isegi mõtelnud paari käigu järel alla anda. Aga siis tuli mingi küsitava väärtusega idee, üks igav samm d-etturiga — ja hämmastaval kombel lahmatas see Peikeri ära. Hulk aega küüsi närinud, korraldas meister veel ühe laastava tulevärgi; veel kord tundus Eskole, et vastase odal on pikerguse salamõrtsuka nägu, kes nurga taga ainult parajat hetke ootab, veel kord leidis ta kogu selles partiis midagi pahelist ja ebaloomulikku, lausa kuratlikku, kui Peiker asus etturi ja vankriga ühisrünnakule — seda polnud omakorda tema osanud oodata; tusaselt ja pikkamööda tegi Esko oma käike, tal polnud mingit sisemist kindlustunnet, aga ta ei tõtanud veel allistuma — ja äkki kujunes pilt teiseks, ta suutis odad välja vahetada, ratsu blokeerida, laud jäi märksa tühjemaks, seis muutus selgemaks, Esko aina erksamaks. Ta suutis mitu käiku oma tahtmist peale suruda, ei võtnud ühtki seikluskutset vastu ja tegi vaid rangeid, täpseid, igavaid manöövreid. Siis ühel hetkel märkas ta, et tema käes on tilluke paremus. Loogika oli pahelisuse nurka surunud. Imepisike, vaevutajutav, ent siiski vaieldamatu paremus. Seda näis taipavat ka Peiker. Võitlus näis otsast algavat. Üks avalik ohupunkt sidus Eskot käsist-jalust — ta pidi kogu aeg Peikeri lipudiagonaali silmas pidama. See hoidis kinni etturit ja seega vähemalt kaht varianti. Etturit liigutada ta ei tohtinud. See tähendanuks automaatselt matti. Nii et kogu see lugu tahtis veel kaunis pikale venida ...

... olgu, nüüd võis ta vist käia. Ta tõstis käe, nihutas vankri kasina liigutusega g8—e8. Vajutas tõttamatult kellanupule, tõusis püsti ja läks saalist välja. Oli tahtmine tagasi vaadata. Vaevutajutav kahin meestesõõrist tundus heakskiitev.

Ta ei vaadanud tagasi. See polnud tema stiil. See polnud tema usk.

Väikeses suitsetamistoas tõmbas Esko mitu süga-

vat mahvi. Kaks meest, kes olid oma partii lõpetanud ja nüüd seda analüüsisid — mõlema üleolevast ilmest järeldas Esko, et mäng oli viiki jäänud — vaatasid teda huviga. Esko ei tahtnud nendega rääkida. Kõik oli alles liiga lahtine. Ta kustutas sigareti, hingas sügavalt välja, kohendas pintsakurevääre ja läks vaheruumi, mille seinal rippusid tabelid. Loomulikult huvitas teda vaid üks.

«EDETABEL PÄRAST 9. VOORU.

1.—2. O. Peiker, meister

E. Virkhaus, meistrikand. — 6,5 (1) p.»

Järgmised olid pool punkti taga.

«Kui ma võidaksin,» mõtles Esko, «siis asuks meistrik. Virkhaus juhtima seitsme ja poole punktiga. Kurat, terve punn ees!»

Peiker polnud veel käinud. Pastapliiatsi otsa sikutades seiras ta õelalt Esko vankrit. Viimaks ta otsekui taipas, et pliiatsi ots on kruvitav, ta laubale ilmus kergendusvine, nobedasti keeras ta pliiatsi lahti. Seejärel vaatas üles, lakke, siis jälle lauale, tõstis kähku käe, mille õhukesel välisküljel turritasid mustad karvatordid — ja tegi rutaka käigu. See oli täiesti ootuspärane käik, suitsu tehes oli Esko selle variandi veel kord silme eest läbi lasknud ning kaks enam-vähem võrdväärset vastukäiku meelde jätnud.

Esko istus, kaalus veidi ... nii ... nii ... sinna ... ei, teine variant on töökindlam ... jah, see valmistab ühtlasi vankrile teed ette — siis tegi ta käigu.

Peiker vaatas talle kahtlustavalt otsa.

Seisjate sõõri tekkis tuttava ajakirjaniku pikergune melanhoolne nägu. Selliste nägudega mehed olid menukad sõjaeelsetes sentimentaalsetes filmides. Nüüd pole sellistel ekraanidele asja. Kurat, millest ma õige mõtlen?

«Turniiri liidriks Virkhaus!» mõtles Esko. «Virkhaus võitis Peikerit!» mõtles ta. «Mõnda hooaega tagasihoidlikke tagajärgi näidanud meistrikandidaat näitas oma tõelist sisu,» mõtles ta. «Viis vooru enne lõppu juhib üllatuslikult Virkhaus ... Nüüd ajad küll jama, mees,» mõtles ta. «Täitsa kino! Külma verd, muud midagi.»

Ilu-eedi moodi ajakirjanik trügis lähemale ja jäi seisu silmitsema.

«Kütkestavaimaks osutus kahtlemata partii liidrite Peikeri ja Virkhausi vahel. Staažikas meister alustas ... talle omases energilises stiilis ... ent märkamatult kallutas Virkhaus, keda ei peetud miltegipärast vajalikuks lülitada võistkonda matšis soomlaste vastu, kaalukausi enda poole ...» mõtles Esko sirgelt ja jäigalt istudes. Ta nägu oli liikumatu nagu surnumatjal.

Ajakirjanik tegi mõned kiired märkmed.

«Ähh!» mõtles Esko. «Hulguvad siin igasugused ilu-eedid ... Staažikas meister valis vähetuntud variandi india avangust ... Arvatavasti pole turniiri lõpptulemust, aga ka Eesti NSV koondist kordusmatšiks Helsingis raske ennustada ... Kurat, mis see olgu? Mis ma sonin? Kohe sa saad, hullunud kandidaat, kohe teeb Peiker sulle säru ...»

Peiker käis.

Normaalne! Esko mõtles moepärast ja tegi plaanitud käigu. Kahin. Imestate? Imestage.

Jälle asus Peiker oma pliiatsi kallale.

«Närvipundar O. Peiker, staažikas meister ... Peaaegu riimis. Mis sa sellest pliiatsist lammutad. Nüüd lükkad sa niikuinii oma f-etturit.»

Peiker käis f-etturiga.

«Õige poiss!» mõtles Esko. «Nüüd nihutame meie oma odapoissi ... Sina tuled vankriga välja. Tule-tule-tule, tibu-tibu-tibu.»

Ta tegi odakäigu.

Natukese aja pärast tõstis Peiker vankrit.

Normaalne. Esko tegi kiire vastukäigu. Jälle kahin. Ei, keegi ei sosistanud, keegi ei sikutanud kõrvalseisjat varrukast. Lihtsalt vahetati paar kiiret pilku. Lihtsalt lõdvestati jalga. Lihtsalt liigutati taskupõhjas sõrmi. Kokku sai sellest heakskiitev, ebalev, imestunud või äraootav kahin. Tavaliselt Esko neid kahinaid ei märganud.

Nüüd küll. Nüüd küll!

Ta tõusis ja läks jälle suitsetama. Närv must, närv hell. Sigaret tehtud, seisis ta pisut aega turniiritabeli ees. Tušiga maalitud tuttavad nimed. Iga nime

taga tuttav mees. Tuttav laup, tuttavad silmad, tuttavad prillid. Pärast vooru minnakse kõrvale kohvikusse, kas «Kurvi» või «Palace'i», tellitakse midagi, õelutsetakse sõbralikult, pärast saavad oma jao ka Liidu suurmeistrid ning maailma korüfeed. Mõne suhtes ollakse eriti halastamatud. Mõnel mehel on mingi fantastilise juhuse tõttu olnud võimalus pika elu jooksul paarile maailmanimele kaotada. Juttu kui palju. Mis te õige mõtlete, Gligorič katsub Gelleri niivõrd primitiivse nimzowitschiga alt tõmmata, ja kujutage ette, see läheb tal isegi korda! See mees, kes aastaid tagasi ühel linnadevahelisel matšil noorelt Talilt ära sai, tema on nüüd Tali-spets. Ta jutustab kahetseval toonil piprasi lugusid sellest andekast neurootikust. Tal paneb Riia vahel kohalike pommidega kärakat, kaugele ta nii ei jõua. Ees seisab matš Kirgiisiaga. Sellesse suhtutakse nagu hommikuvõimlemisse. Imelik küll, kõik läheb vastupidi, kirgiisid võidavad veenvalt, aga ikka läigatavad eneseskindlad prilliklaasid, ikka põikab mõni äratundmist ootav pilk üle naaberlaudade seal kitsas jahedas kohvikukäigus, seal kõrval, mõnekümne sammu kaugusel . . .

Eskost astus mööda madala lauba ja kurja näoga mees. Umbes neljakümne seitsmene. Esko vaatas tabelist järele — onu oli eelviimasel kohal. Tavaliselt oli ta ikka üsna eelviimasel kohal. See mees mängis malet näoga, nagu tehtaks talle kohutavat ülekohut. Aga järele ei jätnud. Nüüd sammus ta kibestunult nagi juurde, tõmbas vihmamantli selga ja läks välja. Kuiv uksevedru kääksatas traagiliselt. Kibestunud autsaider läks koju. Seal ootas teda kartlik vananev naine. Esko tundis juhtumisi seda mõru meest ja tema traumeeritud perekonda.

Ta tundis neid kõiki. Üldmulje ülevust ei tekitanud.

Ta tahtis justkui midagi meenutada, aga kohe oli see tunne läinud, oli läinud ja rindu jäi vaid ebamugav virvendus. Siis oli aeg mängusaali tagasi minna.

Kiirustamata, pilk otse ette suunatud, selg sirge, üks külg teisest pisut ees, lähenes Esko meestesummale, poetas end sellest läbi, kohendas tooli, istus.

Peiker oli käinud.

«Nii . . . nii . . . Ei, seda veel ei tohi . . .»

Ajakirjaniku vananev, ilus, ent lootusetult moest läinud nägu.

«Katkestusseisus suutis heasse vormi tõusnud Virkhaus väga täpse manöövriga . . .»

Esko käis. Vajutas kellanupule, kirjutas käigu üles, toetus küünarnukkidele ja jäi rahulikult ootama.

Alles siis, kui Peiker talle jahmunult, uskumatult, koguni nagu solvunult otsa vaatas, tajus Esko halba. See oli imelik jõnk hetk — meestesõõr, sinakas õhtuvalgus määrdunud akende taga, väljas vist tibutas vihma, inetud kollased lambid laes, mõrkjas lakilõhn, see tuli malenuppudest, sadadest nuppudest, summutatud monotoonne mürin, see tuli üle hoovi vabriku poolt, muide, tema ema töötas kunagi selles südalinnavabrikus pearaamatupidajana — veel polnud midagi, veel keeldus ta uskumast, aga siis ümardusid ka ajakirjaniku hallid arukad silmad, tema hoolikalt raseeritud tugev lõug nõksatas dramaatiliselt ettepoole. Esko vaatas lauale. Südamesse paiskus kuum valuhoog, keeras seal oherdina ringi ning valgus siis tinase plaadina üle terve rindkere.

See kõik ei kestnud üle paari sekundi; keegi ohkas, Peiker pillas pliiatsi lauale, see veeres kõrisedes eemale, nõtke ja halastamatu käega haaras meister lipu järele.

«Matt,» ütles ta tasa.

Tõusis sumin ja muutus kõrvulukustavaks. Eskol oli tahtmine suurest tusast malekell puruks virutada, aga ta noogutas väärikalt ja mõistvalt, tal oli isu haarata see Peikeri neetud lipp ja raginal pooleks murda, võib-olla koguni ära süüa, nii suur oli ahastus, aga ta seiskas viisakalt kella, ta oleks tahtnud nende kiibitsejate peale röögatada, aga ta sirutas käe, Peiker ulatas oma käe vastu, vastik käsi, hõredad mustad karvad, Peikeri sõrmed olid pikad, higised, valusad, need tundusid otsekui lülidest kokku kruvitud nagu ta neetud pastapliiats — Esko oleks

tahtnud ta sõrmed ükshaaval lahti kruvida ja vaadata, mida see kuradi Peiker siis ütleb.

Peiker tõusis rutakalt üles. Ta oli juhtunust veel liiga jahmunud, ta ei taibanud veel olla uje ja takti tundeline, ta teadis vaid seda, et oli võitnud ja juhtis turniiri. Tema, närviline mees esikümnest, kes oli elus vaid paaril korral päris esimeseks suutnud tulla. Varsti kostis Peikeri helehäälne kiirkõne eemalt akna juurest. Hallid lokid hüplesid, prillide taga välkusid pruunid terased silmad.

«No mida sa küll mõtlesid, pimeloom?» küsis keegi tasa.

«Oinas mis oinas,» kostis teine hääl. «Paneb endale ise mati . . .»

Esko tajus nagu läbi udu, et peab reageerima. Häbist ja valust üle olema. Ta sundis end käega lööma.

«Ahh, ei saa ise ka aru . . . Malepimedus,» pomises ta.

Ajakirjanik seisis endisel kohal — pea viltu, ilme aus.

«Tjahh . . .» ütles ta.

«Ja mis sina arvad?» küsis Esko vaenulikult. «Äge lugu, eks?»

«Mis ta äge oli. Skleroos. Kahju, ilus partii oli.»

«Ah, tühja,» ütles Esko ja tõusis aegamisi püsti. «Mis läinud, see läinud. Leinamuusikat ei tule. Loll saab kirikus ka peksa. Jokk.»

«Kohvi jooma tuled?» küsis ajakirjanik.

«Ei taha eriti,» ütles Esko. Ta silmitses ajakirjanikku. «Miks sa ise enam ei mängi, meistersportlane?» küsis ta äkki. Ta polnud seda veel kunagi küsinud.

«Hm?» tegi ajakirjanik. Vist muigas. «Kuidas sulle üteldagi? Hakkas pahasti mõjuma, mis muud. Mina ei talunud analoogilisi situatsioone üldse. Hea küll, homseni, Virkhaus.»

Esko viipas talle nõrgalt järele. Siis läks suitsetamistuppa. See oli tühi. Ta istus laua taha, tõmbas telefoni lähemale, valis numbri.

See oli kinni.

Lahtise ukse taga nägi ta tabeli ümber seisvaid

mehi. Virkhaus sai nulli, Peiker punkti. Sekretär maalis tulemused paberile, mehed vaatasid isukalt.

Esko valis uuesti numbri. Ikka veel kinni. Mehed läksid välja. Ukse juures Peiker seisatas. Ta vaatas kärsitult tagasi, näol hajuvil pahapoisiilme. Seejuures kõlistas ta millegipärast kokkusurutud peopesades peenraha. Esko oli seda kommet varemgi märganud. Nüüd tundus see idiootsusena. Ta vihkas Peikerit. Peikeri pilk ristus tema omaga.

«Näed, jah, mismoodi läks . . .» sõnas meister vabandavalt.

«Olgu peale, milles sina süüdi oled,» ühmas Esko ja kummardus telefoni kohale.

Välisuks kääksatas. Seina taga kostis trepil laskuvaid samme.

Telefon vastas.

«Helve või? Esko siin. Jah, läbi. Peksa sain. Mis sa pärid, nagunii ei saa sa aru. Maaplikadel pole vaja malenüansse aimata. Ei tule! Eks pärast paista, millal. Ah, jäta järele. Võib-olla tõesti võtan natuke. Muidugi olen vihane. Ei, ainult enda peale. Mis? Mis selles nii haruldast on? Ma olen terve elu enda peale vihane olnud. Ah, jäta. Olgu pealegi. Nägemist. Tervita vanadaame.»

Ta tõusis ja läks garderoobi. Seal istus muldvana ätt, pikad juuksed õlgadeni. Esko võttis oma mantli — see oli viimane ja ainus. Kaotaja kuub. Ta ajas käe varrukasse, siis peatus pilk äti pikkadel juustel. Samasuguste eest sõimati «Noorte Hääles» moepoisse, hipisid, ätt oli eluaeg pikkade juustega ringi käinud. Nüüd oli üks ring jälle täis saanud. Aga see ring mõjus üllatavalt. Esko polnud selle peale varem tulnudki. Kõik need aastad, mis ta siin käis, oli see pikajuukseline vanamees siin istunud. Ilmselt oli ta malemeeste riideid valvanud veel enne tema sündimistki. Maletajad seevastu olid vahepeal juba terve rea soengumuudatusi kaasa teinud.

Ätt pööras ennast aeglaselt Esko poole. Tal olid peaaegu täiesti valged silmad.

«Nuh, selleks korraks siis kõik?» küsis vanamees käginal, nagu hea vana kodune grammofon.

«Jah,» vastas Esko ja tõmbas mantli selga.
«Et kuidas ka läks?»
«Sitasti, vana.»
Vanamees mõtles järele ja ütles:
«See on hea, et sitasti. Elus peabki sitasti minema. Mis elu see muidu on.»

32.

Vaateid iseendale, otse ja profiilis. Ei mingit süsteemi. Ei mingit tervikut. Ülepea üldse mitte midagi. Aga ega sellepärast peeglit peksma pea hakkama. Peegel pole milleski süüdi.

Ükskord timmisin ühe advokaadiga, nii umbes neljakümnese isandaga. Tark mees, Saaremaalt pärit. Varem oli kriminaaljälituses töötanud, uurija olnud. Tema lohutas mind oma filosoofiaga suuresti. Inimese elu ei saagi tervikuna võtta, ütles ta. Kes seda proovib, läheb varem või hiljem hulluks. Mina kaitsen nüüd kohtus mehi, keda varem istuma panin. Mis tervik see on? Kusjuures kaitsmine istub mulle märksa enam kui süüdistamine. Kurat, ütles ta saarlase kombel pehmelt ja naljakalt ning viskas kõva käraka.

Silvaga oli nii, et ühel ilusal päeval jalutasin ma minema. Sõna otseses mõttes. Me olime kahekesi Pirital, päevitasime rannas, ma vaatasin ta kuldpruune baleriinijalgu, ma vaatasin merd ja taevast, vaatasin kõiki neid inimesi, kes tegid sama mida meiegi — lihtsalt olid olemas ja kõik. Veel minut tagasi polnud mul vähimatki aimu, et... Lühidalt, mul hakkas äkki imelik. Ma tegin midagi, millele ei oska tänini seletust anda. Ma tõmbasin püksid jalga, särgi selga ja ütlesin kinnisilmi lamavale Silvale, et lähen toon sigarette. Või limonaadi. Või õlut. Ma ei mäleta, mis jama ma ajasin, see polegi tähtis, igatahes ei osanud Silva midagi aimata.

Ja siis ma läksin. Umbropsu, läbi metsa, üldse mitte linna poole, läbi kalmistu, üle asfaltteede, üle metsateede, läbi lepavõsa ja nii edasi. Õhtul olin vist «Nordis» ja maani täis.

Ma ei oska sellele tänini seletust anda.

Või siiski. Ma ei kannatanud enam välja. Kui sõnal «armastus» üldse mingit katet on, siis Silvat ma armastasin tõesti. Armastan praegugi. Armastan selle hetkeni, mil ma ükskord joomasurma suren.

Aga see pole vist mingi seletus.

Talvel oli üks lugu. Jäin pärast vooru (linna meistrivõistlused) ühe mehe juurde bridži taguma. Helve teadis selle mehe numbrit, helistas poole ööni. Maaplika asi, omamoodi liigutavgi. Ega mind see bridž nii väga tõmba, asi oli rohkem põhimõttes. Mina kamandamist ei salli. Mees teab, mis mees teeb. Noh, eks meil olnud üht-teist joodavat ikka laual ka. Siis äkki laskis Helve telefonis kummalise versiooni käiku: ära parem tule jah, ma magan juba Tomiga. Mu noorem vend, tema oli sõjaväest puhkusel, võttis toru ja ütles, et tule vaata asi üle, ega mina ka sellest hästi aru saa. Vennas on tõsine poiss, teda tuleb uskuda.

Palusin Helve toru juurde tagasi ja ütlesin, et palju õnne sugueluks. Aga ausalt öeldes olin poole tunni pärast kodus. Ema ja vanaema istusid öötunnile vaatamata kaminatoas, suud peened nagu mõttekriipsud. Vennas tolgendas minu toa uksel. Tom ja Helve olid tõesti teki all. Tõsi, oma tubli meeter oli nende vahel. Ja Tom lõhverdas pööraselt naerda: muidu poleks sa ju koju tulnud. Helve oli natuke imeliku näoga, pööritas silmi. Ta oli muide öösärgis, mis sellest, et paksus ja koredas.

Tom tuli teki alt välja, viigipüksid jalas. Tal oli pudel konjakit. Asi lõppes sellega, et Helve magas seina ääres, mina keskel ja Tom serva peal.

Hommikuks oli Helve instituuti põrutanud, meie hakkasime Tomiga pead parandama. Me pole sellest asjast kordagi rääkinud. Temal oli siis veel täismäng Enega, suur õnn ja suured ahastused.

Kogu selle loo juures huvitab mind ainult see, mis mind koju ajas. Kas ainult asjaolu, et lugu oli kuldagi loogikaväline?

Aga mis tähtsust selgi nii eriti.

Loogikaga on niimoodi, et seda on võimalik täiesti alt tõmmata. Mina taipasin seda päris noore mehena. Siis ma nii tarku sõnu ei teadnud, nüüd oskan ütelda, et juba varajases nooruses meeldis mulle modelleerida piirsituatsioone ning seejärel uurida, kuidas neist välja tulla.

Ükskord sügisel, see oli just mõni nädal enne Tomi sõjaväkke minekut, sõitsime mingi seltskonnaga öises kitsarööpmelises rongis kurat teab kuhu — õigemini, Vändra metsa. Tomil oli siis pruut, üks natuke liiga läbinägeliku pilguga daam, meist oma kümme aastat vanem. Poetess, kellel pidi neil päevil ilmuma esimene raamat. Ester oli ta nimi ja mind ta ei sallinud. Veel oli kaasas keegi Estri sõbratar, kelle nime ma enam ei mäleta, kas Lehte või Leili. Üldse räägin ma liiga pikalt. Vändra metsas pidi metsnikuametit pidama omakorda keegi endine Tartu esimene kaunitar, Estri kooliõde. Mina sattusin rongile päris kogemata. Saatsin sõpra «Pärnu» restoranis nii kaua, kuni läkski ühiseks sõiduks.

Pudelid olid meil ka kaasas. Ega tol ajal naljalt ilma pudelita reisitud, pean ma ütlema. Mingi igavene jama käis. See Lehte või Leili, see läks jubedasti hoogu, hakkas mulle mingeid alpinistide hümne õpetama ja üldse paistis sedamoodi, nagu tahaks ta sealsamas väikeses inimesi täiskiilutud vagunis minuga kohe magama heita. Räägin seda seepärast, et miks ma muidu mööda vagunit tuigerdama ja jamama hakkasin. Tomil oli oma poetessiga tundetulv, mind ta suurt ei märganudki. Jamasin siis ringi, patrasin linnamehe jutte, mida sisemaarongides kunagi eriti pole armastatud, kohvik «Tallinna» släng jääb neis vaguneis võõraks — küllap tülitasin ka tütarlapsi, säärane komme mul juba on. Igatahes Rapla jaamas tuli mulle miilits järele.

Kõik paistis sedamoodi, et minu Vändra-reis on sellega lõppenud, kuigi koguni Ester püüdis vankumatule seersandile selgeks teha, et olen tegelikult täiesti intelligentne inimene. Kui Tom asjasse sekkus, läks asi üsna pööraseks. Äärepealt oleks temagi rongilt maha arvatud. Rahvamass jälgis sündmusi suurima huviga, eestilikult vaikides, ent ilmse poolehoiuga alevimiilitsa liinile. Oma boheemlasi armastab eestlane vaid juturaamatuid lugedes, muidu on ta alati nende vastu karm. Olnuks ma viinane külapoiss või alevikraade, poleks mul midagi karta olnud. Nüüd aga viitas kogu sündmuste loogika sellele, et pean esimest korda elus tutvuma Rapla alevi ja selle miilitsajaoskonnaga. Mind ahvatles senitundmatu Vändramaa palju enam.

Otsustasin loogikaga natuke omaviisi ringi käia. Ma teadsin kuidagi, et rong peatub Raplas kümme minutit. Küllap oli see kõrvu jäänud. Niisiis võtsin aegruumi võimalused arvesse ja asusin kõigi üllatuseks miilitsamehe poolele. Ütlesin, et minusugust vagunihuligaani tuleb ilmtingimata karistada. Mulle tuleb arvatavasti kümme päeva anda. Rääkisin sellest täiesti tõsisel toonil. Tegin seersandile koguni ettepeite, et ta mind liiga arglikult arreteerib. Rohkem initsiatiivi, seltsimees, ütlesin ma talle. Seersandi südikus hakkas taanduma, ta vahtis mind lolli näoga. Osa publikut hakkas muhelema. Ma tulen teiega viivitamatult kaasa, ütlesin ma, aga võib-olla lubate mul eelnevalt kõigi oma heade sõpradega hüvasti jätta, ütlesin ma. Ja samuti tahaksin vabandust paluda kõigi käest, kelle reisihubasust vagunihuligaanina olen häirinud. Seersant laskis mu varruka lahti, aga ainult hetkeks: see trikk sul läbi ei lähe, küll me teame neid andekspalumisi ja hüvastijätte. Olin temaga täiesti päri. Ütlesin, et säärast asja mulle ilmselt tõesti usaldada ei tohi. Ütlesin, et olen täiesti valmis ilma mingite hüvastijättudeta vangitorni minema, kõik on seersandi kätes, kõik on seersandi otsustada. Seersant jäi nagu mõttesse. Mina rääkisin jälle midagi. Olin surmtõsine. Osa vagunist naeris juba avalikult.

Siis andis vedur vilet ja rong hakkas liikuma.

Seersant vaatas mind ahastavalt, lõi käega ja jooksis minema.

Viipasin talle vaguniaknast järele.

Ülejäänud reis möödus viperusteta. Vagun võttis meid omaks. Tütarlapsed, keda olin tülitanud, heitsid minu poole uudishimulikke pilke. Mina laulsin igaks juhuks ainult alpinistide laule.

Ah jah, loogikast. Esiteks oli kõik, mis ma vihasele Rapla miilitsamehele rääkisin, talle täielik ootamatus. See kuulus mu plaanidesse. Minu oletuse kohaselt ei saa ükski korrarikkuja olla oma saatuse suhtes ühisel arvamusel korravalvuriga. Aga põhinipp oli selles, et rääkisin kõiki lauseid, sõnu ja silpe vähemalt viis korda aeglasemalt, kui inimestel tavaliselt kombeks on.

Ma jõudsin vedurivile ära oodata.

Nüüd istun võõra meremehega esindusrestoranis, joon konjakit (kes selle kinni maksab?) ja mõtlen, mis see kõik oli, mis see kõik on, ja peamine, kaua see kõik veel niimoodi kestab?

Aga mis sellest peeglist ikka sõimata.

33.

...Vastu õhtut lakkas vihm mõneks ajaks.

Esko istus liikumatult paadis. Ta oli üdini märg, juba ammu sellega harjuda jõudnud, ja nii ei märganudki ta hetke, mil sadu lakkas. Aga äkki oli veepind sile ja taltunud. Ümberringi oli harjumatu vaikus. Ainult longus ridvalt langes vette üksikuid piisku. Need rippusid kaua kollase bambuse küljes, tundus, et nad imbuvad ridva seest ning on magusad.

Muutunud oli ka valgus. Veehoidla keskpaigast hakkas kõikjale levima rohekaslillat kuma. Esko lükkas vettinud kapuutsi alla. Umbusklikult kaela kenitades vaatas ta ringi. Tõstis pilgu üles ja nägi vikerkaart. See oli erakordselt suur ja selge vikerkaar, vaevalt et ta kunagi varem elus säärast vikerkaart näinud oligi. Rinnas tuksatas nagu mõnikord lapsepõlves.

Vikerkaar algas silmapiirilt. Seal oli pikki paatjaid vooresid ja tumedaid metsi. Nende kohal rippus sünkmust piibellik pilvelaam, ja sealsamas kõrval seisis ka vikerkaare jalg. Raskelt, lopsakalt, säravalt lõikus ta läbi musta pilve, selle ülaserv oli säravpunane, ta purustas võidukalt pilveräbu, kuni selles avanesid mingid külmsinised killud. Needki särasid puhtatooniliselt, ning mitte kohe ei osanud Esko taibata, et see polnud midagi muud kui taevas.

Suu lahti, hing ärev, vahtis Esko üles. Vikerkaar kummus üle veehoidla, tema teine jalg laskus tumeda metsamüüri taha püstloodsel kaldajärsakul. Ja äkki, ilma vähimagi ettevalmistuseta, tekkis hiiglasest vikerkaare alla teinegi, natuke väiksem, ent sama ere. Tema ülemine triip oli mürklilla. Esko ei märganudki, millal oli hambad rusikasse löönud.

Ta oli vait, aga vee kohal kostis hüüatusi. Kõik paadid seisid paigal. Mõnel pool olid aerud õhku tõstetud. Inimesed vaatasid taevasse. Rohelised kaldad olid taandunud ebareaalsesse, mingisse teispoolsesse kaugusse. Vooremaastiku kohal väreles violetne kuma, selles oli värviliste katustega maju, õunaaedu, kasesalusid ja suur lehmakari. Aeglaselt astusid must-valged loomad edasi, väga väikesed ja väga kauged seal lillakasroosas väreluses — ja ometi otse siinsamas. Veel lookles seal üks külatee. Sellel liikus aeglaselt vanker. Mõtlikult pead noogutades astus hobune oma teed.

Ning siis sai Esko aru, mis see kõik oli. See oli pliblimaa. Varem või hiljem peab see iga inimesega juhtuma. Teisiti pole vist võimalikki. Vähemalt üheks silmapilguks oli Eskol tunne, et nüüd on ta absoluutselt kõigest aru saanud. Ilma naljata. Ning see polnud religioosne hardus, see oli midagi palju lõplikumat.

Ei, ei olnud lõplik. Äkki hakkas hobune virvendama, üle vee kandus kellegi kajav hüüe, üheainsa sekundi jooksul kerkis virvendusse uppunud hobusest veel üks vikerkaar, tormas nagu hiigelvibust lastuna üle külatee, lehmakarja, talude, asetus suu-

remate alla, tardus. Samal hetkel taandusid kaldad veelgi kaugemale, veepind avardus ja kumerdus silmanähtavalt kõrgemale. Vaikus hakkas pidulikult helisema.

Uus vikerkaar oli eelmistest kaugemal ja natuke teise nurga all.

Õhk väreles ja helises, tummalt ja aralt lendas üle kumera veepinna tildrisalk — ja siis hakkas vesi elama, heledate laksatustega hüppasid sajad kalad korraga pinnale, otsekui tõusnuksid nemadki imet vaatama. Esko vabanes tardumusest. Natuke kohmetult hakkas ta askeldama. Ta teadis, et lähemate minutite jooksul võtab kala pööraselt.

Õhk lõhnas nagu värske leib, hetke pärast viibutas Esko esimese kala paati.

Vähem kui tunni pärast hakkas jälle sadama. Eskol oli aerutulli külge kinnitatud sumbas oma kolmkümmend kala. Ta tõmbas kapuutsi pähe, vabastas paadi kinnituslati küljest ja haaras aerude järele. Ent samas meenus talle midagi. See oli ammu meelest läinud plastmassplasku. Esko võttis lonksu leiget viina, krimpsutas nägu, ootas. Varsti hakkas soojem.

Natuke sõudnud, vaatas ta ringi. Vikerkaared olid jäljetult kadunud, veehoidla jälle tavalised mõõtmed tagasi saanud. Kaldajärsak polnud samuti eriti kõrge. Mustunud kuuskede vahel lamas ohtrasti tormimurdu. Ühe kännutüüka juures kohmitses heledas vihmamantlis mees. Kohe näha, et juhukülaline kalavetel. Mees kummardus aeg-ajalt, libastus, sällitas siiski tasakaalu, laskus saamatult järsakust alla. Saamatult balansseerides ronis ta sealsamas ootavasse paati. Ta kolistas tükk aega ankruketi kallal, pusis aeruga libedat kallast, viimaks sai siiski tulema. Ta hakkas Esko poole sõudma. Aerud tegid lärmi, paat vongerdas, sõudja siunas omaette. Esko muigas ja süütas niiske sigareti. Teisalt kostis kindlarütmilisi aerutõmbeid. Kruusasaarekese tagant ilmus välja paat ja hakkas samuti kiiresti lähenema. Sõudjal oli peas heledate ruutudega soni.

Varsti õõtsusid kõik kolm paati kõrvuti.

Esko laskis plasku ringi käia. Tomil oli kilone

haug ning mõned särjed. Paulil polnud ühtki kala. Selle-eest oli tal üheksa kuuseriisikat. Esko ja Tom naersid.

«Oi-jah, ja hommikul olid mul veel sandaletid, aga nüüd pole need enam vist viisudki,» ütles Paul. «Palun, sõidame kaldale.»

Nad võtsid haneritta, Esko ees ja Paul sabas, ning hakkasid paadisilla poole sõudma. Sadas ühtlast jahedat vihma. Tullid nagisesid. Paadipäras kohises ja sumises vesi nagu hea vilgas elukas.

Silm vidus, vaatas Esko, kuidas sõprade paadid talle järgnevad. Hea oli vaadata.

Videviku tulles istusid nad lõkke juures — Paul telgiavas, Esko ja Tom suure kuuse all.

Paul kükitas telgisuus, pea liikvel nagu närvilisel linnul, ta otsis tükk aega õiget asendit, kuni viimaks istus ja kannad rohukamarasse toetas, suured vormituks vettinud sandaletid paljaste varvaste otsas kõlkumas. Suured puhtad titeroosad varbad.

«Ei, kurat, minust ikka õiget eesti kirjanikku ei tule. Eesti kirjanik peab olema tõeline kalamees. Vaat kus Raud ja Smuul. Eriti vinge mulje jätab Sirge. Tal on vapustavad kalamehesaapad. Tal on hüpnootiline kalamehepilk.»

Tom lösutas küünarnuki najal, ligunenud vatijopp hooletult ühel õlal, ruuduline soni kõrva peale vajunud. Tom hüpitas taskunuga pihust pihku, pühkis sellelt kalasoomuseid, seiras aeg-ajalt lõket. Pauli jutu peale muigas ta lühidalt ja nobedalt. Küllap oli ta Rudolf Sirget kalameheriides näinud. Tom oli üldse palju näinud, meelde jätnud — hämmastavalt paljude inimestega tuttav. Ta oli isegi ühe kõrge parteiametnikuga sinatutvust joonud, mis seal Sirgest rääkida.

«Uhhaad keedad sa muidugi priimait... Malet, kuulda, oled aga lohakalt mängima ha-hakanud... Mis?»

Ah, Tom, kõike on sulle jumalast antud peale taktitunde. Aadlimees sa pole. Ega ole minagi. Muidugi, pärast seda Peikeri-episoodi kaotasin ma vist

kõik ülejäänud partiid. Muu hulgas kaotasin ka sellele kibestunud autsaiderile, teate küll, poisid, kellest ma räägin. Nüüd on turniirist nädal möödas, mis te minust enam tahate. Äkki olen tõesti milleski süüdi? Võib-olla olengi? Kui ma enam ühtki partiid ei mängiks, kas te siis minuga kalale tuleksite? Või ütleksite tutvusest lahti?

Ah, minge seenele.

Mulle meeldib siin kõige rohkem. Kui saaksin, elaksingi surmatunnini Paunküla veehoidla ääres. Just. Vaat varsti hakkab sealt pajast tulema säärast hõngu, et te igasuguse norimise jätate. Kuradi valmuhiiglased, kuradi süüdimatud kunstitited. Mis teil viga. Teid viib teie saatus ise edasi, teil pole selle käest pääsu. Teie olete sündimisest saadik ära märgitud. Mina ka, aga teisiti.

Jah, kallid sõbrad. Ei maksa unustada, et meie tillukeses Eestis on üks rahvusvaheline suurmeister, kolm rahvusvahelist meistrit, üle kümne meistersportlase ja viiskümmend meistrikandidaati. On see hea või paha, mina seda ei tea. Midagi ikka on.

Tom, kui aus olla, siis tegelikult on mul tõesti tilluke okas südames. Äkki peaksin teile mõlemale rääkima? Ah, mis ma ikka räägin. Liiga pikk jutt. See pikajuukseline vanamees, teate küll, kes seal maleklubi riidehoius istub. Äkki just tema avaski mu hägused silmad? Täiesti võimalik. See vanamees on istunud seal riidehoius vähemalt pool sajandit. Aga võib-olla ka terve sajandi. Ei tea, pole kontrollinud. Ta on nii vana, et see on täiesti võimalik. See igikulumatu ätt, kes saab pisikest palka ja valvab maletajate odavaid palituid. Nende narmas salle, väljaveninud taskuid, kulunud kübaraid. See on tema elutöö. Ma ei mõnita vanainimest, ma lihtsalt mõtlen selle asja üle. Mõni teine saab ka kusagil mingit palka ja koostab selle kõrvalt ajaleheartiklite kartoteeki — malest, muidugi mõista. Tema jaoks on tragöödia, kui ühel päeval läheb kaduma tema poolt hoolikalt täidetud rohekas kartongitükk «V. Heuer. Ääremärkusi Tartu turniirile.» Ta elab

õnnetust üle, ta kaebab seda kodustele. Räägib naabrilegi. Kujutage ette, milline äpardus, räägib ta mõistmist lootes, kadunud ja kõik. Artiklit mäletan, autorit mäletan, pealkirja mäletan, aga millises lehes ja millal ilmus — ei tea. Ei leia. Mis nüüd inimesed ütlevad? Naabrit tema jama ei huvita, kartoteegimees aga kaotab seepeale üldse elu eesmärgi — tema oli täiust taga ajanud, nüüd pudenes see käest.

Mida veel lisada? Seda, et mind on viimasel ajal hakanud kõvasti tüütama pikergused koljud. Sellised on sageli matemaatikutel, võitlevatel ateistidel, pedantidel ja millegipärast ka malemängijatel. Inetu küll, aga ma ei salli pikergusi koljusid. Nad teevad mind närviliseks.

Alati, kui tahan rahulikult oma seisu üle mõtiskleda, selle salapadrikutes jalutada, natuke unistada, liputiiva trummipõrinat kuulatada, sagib mu läheduses mõni pikerguse kolju ja klaasiste ikoonisilmadega mõttesportlane. Või mis veel hullem, ta istub teisel pool lauda, habras ranne mõtetest raskele peale hädavaevu toeks, ta mõtted pole targad, ent tal on neid selle-eest palju, üks paanilisem teisest, ta istub ja võdistab vahetpidamata põlve. Ta tahab mind võita, maksku mis maksab, kuigi tavaliselt on see talle lootusetu unistus. Varem ma neid asju tähele ei pannud. Siis, kui olin alles lihtsameelne amatöör.

Kahju küll, et mina ei kõlba igaveseks meistrikandidaadiks. See nõuab ausalt öeldes iselaadi lollust — olla meistrikandidaat. Hastings, Brüssel, London, Belgrad — meistrikandidaatidel pole sinna asja. Vahel vireled Viljandis, teinekord pääsed Ternopoli. Kurat, mul pole vastavat koljukuju. Kui ma Helvega tuttavaks sain, ütles ta, et mul olla päris sümpaatne kromanjoonlasenägu.

Seda tean ma ka, kelle nägu teie mind ütlete olevat. Ärge politiseerige niigi murelikku situatsiooni.

Kui aga täiesti aus olla, siis on tõsi taga neil meestel, kes kurdavad, et male hakkab varem või hiljem halvasti mõjuma. Ma ei tahaks, et see mäng mulle halvasti mõjuma hakkaks. Ei kõlba ikka

kuhugi, et üks partii inimese nii marru ajab, nagu see minuga juhtus.

Ma tahtsin ju Peikeri lipu pooleks murda! Ma olin valmis malekella puruks viskama! Ma olin võimeline Peikerit lööma!

Seda ei räägi ma kellelegi.

Asi on selles, et tegelikult pole male üldse mitte midagi. Ta on üks rängemaid silmamoonutusi inimkonna ajaloos. Ma ei taha enam maletaja olla.

Aga ka seda ma teile ei ütle, sõbrad. See oleks natuke liiga ootamatu. Ma ei tea, kuidas te sellele reageeriksite. Jama ajada aga ei taha. Kuigi võiksin lõdvalt käega lüüa ja ütelda seda, mis niigi tõsi ah, ära tüüdanud see värk. Te ei usuks mind ometi, arvaksite, et Esko vigurid. Mis siis edasi? Aga mi les küsimus! Midagi ikka. Tulevik ei talu tühjust, nagu öeldakse. Ja küllap ma ikka veel mõnel tu niiril kaasa mängin, et mu taandumine liiga edev või pretensioonikas ei tunduks. Vehin kiirvilke, talun kaotusi. Ilma valu ja hulluseta. Et keegi ei saaks ütelda: Virkhaus reetis püha Caissa, kuna teda ei võetud Bulgaariasse kaasa. Kuni harjutakse mõttega, et ega minust tõesti midagi erilist loota ei maksa. Ja tegelikult ei maksa ju tõesti. Üks meistrikandidaat ees, teine taga. Kuulge, mehed, uhhaa peaks nüüd valmis olema. Mul on seljakotis veel üks pudel «Viru valget» peidus, usun, et see üllatus teile meeldib.

Esko liigutas lusikat, kummardus katla kohale, nuusutas degusteerivalt supiauru. Silmad mõnusalt kissis, prisketest lõhnadest veekalkvel, vaatas Esko seejärel Tomi poole.

«Kuule, vana, ära esita kohatuid küsimusi,» ütles ta. «Paul, ole nii kena mees, tõmba mu seljakott lähemale. Ja ole ettevaatlik, seal on nimelt veel üks b u t t e l!»

Lõkkekuma heikles Pauli ümaral nooruki näol. See näis sile, niiske ja naiivne. Paraku polnud Eskol mõtet ennast petta. Paul oli tark mees, läbinägelik mees, elukogenud mees, kes lähenes juba kolmekümnele. Ta tundis elu ja oma sõpru. Ta nobedad

kiirpilgud fikseerisid halastamatult detaile ja nüansse. Ta süütult nudid kõrvad tabasid veerandtoone. See roosa paipoisinäoga paksuke oli kalk professionaal, küüniline prosaist. Ilmselt polnud see tema süü, aga — temal oli k õ i k m e e l e s. Varem või hiljem pidi see käiku minema. Mõnikord tundis Esko lumpenlikku viha sõbra ja ta ameti vastu. Mõnikord kartis ta teda.

Ehkki — need olid ainult hetkemeeleolud. Harvad tuuleiilid üle pilvitu sõprusetaeva.

Nüüdki nihestus sekundi murdosa korraks paigast. Esko sai aru, et Paul on aru saanud — vähe sellest, ta on aru saanud ka sellest, et Esko on tema arusaamisest aru saanud. Jamps missugune. Aga kohe sukeldus Paul puhkides telki ja hakkas seal rabistama.

Tom oli vakka ja vahtis lõkkesse.

34.

Trepilt ilmusid Tom ja Avo. Meremees märkas neid esimesena, viipas uhkesti: halloo, kutid, siia! Avo ja Tom tulid tasakesi laua poole. Nad olid kuidagi nagu hajameelsed.

Esko seiras neid sõnatult, kuidas nad toole nihutasid, kuidas nad küünarnukke sättides istet võtsid. Ta huulil võbeles pilklik poolmuie.

«Kus siis teie uitasite?» küsis ta viimaks. «Meie mõtlesime juba edasi minna, eks ole, Petka?»

Petka mõistis nalja küll — ta noogutas innukalt.

«Tead sa, me käisime Nigulistes,» ütles Avo. Ta kergitas kulme, ning ta laubale viskus keerukas ja ebasümmeetriline joonteräga, see valulist hämmingut väljendav ilme, mis kerkis Avo näole alati, kui ta põrkus vastu elu ilu ja valu, kui kaose mõistatuslikkus talle üle mõistuse käis. See hämminguilme oli juba aastaid kuulunud nende kamba uidangute-istumiste juurde, markeerinud koomilist, mahendanud rämedust, kummastanud tooreid absurdisituatsioone.

Tom kõõritas süngelt Avo otsmikku.

«Ja-jah?» mühatas Esko pealiskaudselt ja karedalt. Siiski ei suutnud ta päriselt varjata ootamatut häirit-tust. Mitte et ta oleks tahtnud torni ronida, aga tal oli sellele samaväärne õigus nagu neil kahel. Mis temast mööda mindi?

Petkale jäid tagamaad aimamatuks, tema muudkul rõõmustas. Rind ees ja habe kikkis, hakkas ta kos-titama.

«Trahvilöök, trahvilöök, mehed!»

Ta jälgis lõbuga, kuidas trahve tasuti. Jäi rahule. Täitis seejärel kõigi nelja pitsid. Ning püüdis juttu üles võtta. Petka oli segaduses. Pidu kippus rütmist välja kukkuma. Aga võib-olla tegi talle lihtsalt muret, kas Esko oskab suud pidada või mitte. Igal inimesel oma hingeelu, miks siis mitte meremehel.

Tom ja Avo olid ikka veel imelikud, ning Esko mõtles nüüd juba rahulikult sellele, kuidas nad seal trepihakul seistes olid pilkudega üle saali libistanud. Nüüd ei kahelnud ta enam, et sõbrad olid tõesti üleval ära käinud. Milleks, mõtles Esko. Vaatas enda sisse ja mõtles: mina küll poleks täna viitsi-nud. Ilmselt ei viitsigi ma enam sinna turnida.

Aga siis raputas Tom pead. Ta näkku tekkis til-luke häbelik muie, põgus ja hele nagu päikesejänku. Morni mehe napp naeratus. Lühidalt, Tom oli jälle enda nägu. Noorus näis edasi kestvat. Noorus oli tegelikult igavene.

«Hu-hu-hu... huvitav lugu küll... Ma pidin Nigulistest alla sadama,» ütles ta.

«Aga ei kukkunud,» ütles Avo.

«Mõ-mõni teine kord,» arvas Tom.

Avo hakkas äkki õlgade vappudes itsitama.

Ja Esko taipas, et kõik oligi täpselt nii, nagu Tom ütles.

«Järgmine kord kutsu mind pealtvaatajaks,» tähendas ta. «Ära tee välja, meremees. Meil on omad jutud. Lapsepõlvemälestused, mõistad. Paneme nüüd kärakat.»

Kõik nagu kord ja kohus: kõigepealt oli ringvaade. Näidati dessantvägede õppusi, eesrindlikku allvee-laeva, isalikke alampolkovnikuid reameestele ja jefreitoritele Marxi «Kapitali» selgitamas ning jalg-pallivõistlust armeeklubide vahel. Paremad võitsid. Ringvaate ajal ei liigutanud Suslik sõrmeotsagi, istus tõsiselt ja karmilt. Ta teadis, et ringvaateid ei tehta naljaviluks, vaid kasvatuslikuks otstarbeks. Ringvaate ajal nihelda ei maksnud. Rääkimata vahelehüüetest.

Suslik oli asjatundja. Ta teadis kinost palju. Kau-ges eraelus oli ta taskumärkmikku üles kirjutanud kõik nähtud filmid. Piirivalveteenistuses oli ta sel-lest harjumusest loobunud. Liigset kirjutamist võidi valesti mõista. Märkmiku kaotamise korral võis vaenlane seda tema vastu kasutada. Vaenlasel pole vaja teada, milliseid filme Suslik on vaadanud.

Nüüd algas kunstiline film. Selle pealkiri oli «Kontvõõrad öös». Kohe esimeste kaadrite ajal mõis-tis Suslik, et tegemist pole ainult põneva ajaviitega, vaid nii-öelda kasvatustöö jätkuga. See film puudu-tas otseselt Susliku elu ja teenistust. Kõigepealt näi-dati mingit vana talu mere ääres, seal elas mingi vanamutt, kes vaatas kurvalt silmapiiri poole, Sus-likule see eit eriti ei meeldinud, mõjus võõrana, aga siis läks asi konkreetsemaks. Näidati kordonit ja omasid poisse, kes valmistusid piirile minema. Poistel olid eesrindlasemärgid rinnas. Nad sügasid oma erksate hundikoerte kõrvataguseid. Kohe see-järel näidati roiskuvat välismaad, seal sõitsid mingid limusiinid ja särasid neoontuled, aga Suslik teadis juba esimesest klassist, et selle särava fassaadi taga valitsevad tööpuudus, prostitutsioon ja sotsialismi-vaenulikkus, vaesemad elanikekihid toituvad prügi-kastidest, samuti pole töölisklassil ühiselamuid — ühesõnaga, inimvaenulik keskkond. Täpselt niimoodi selles filmis näidatigi. Ühe baari ees näitas mingitud näoga naine mööduvale töötule võrksukas põlve. Päriselt polnudki see töötu, nagu selgus järgmises episoodis, kus välismaa luurekeskuse boss, sigar

suus, instrueeris elukutselisi spioone ja diversante. Neid oli neli meest, kõik eestlased, see, kes ennist töötut oli teeselnud, osutus Albertiks, teiste nimed ei jäänud Suslikule meelde, ta ei suutnud muulaste nimesid meeles pidada. Eestlastest teadis ta vaid üht nime, see oli laulja Georg Ots, aga see oskas nii hästi vene keelt, et kui poleks just öeldud, et kuulus eesti laulja, ega oleks aru saanud küll, et polegi päris õige inimene. Niisiis, peale Alberti said instruktsiooni mehed, kelle Suslik enda jaoks mõtles Vuntsiks, Kolgeks ja Paksuks nimetas. Varsti läks mölluks. Kohutav tormiöö, rannas murdusid männid, ja just seda vajasidki piiriületajad. Nad ronisid oma kummipaatidest välja ja hiilisid üle riigipiiri. Pimeduse läbistas trasseeriv valang. Tekkis lahing. Õilis koer sööstis kutsumata külalistele vastu. Reeturlik noahoop lõpetas ta elu. Ehkki Suslik teadis, et tegelikus elus ei juhtunud selle tubli koeraga midagi halba, pääses ta huulilt raevukas oie: «Kaabakad!» — «Pea lõuad, lase vaadata!» hüüti pimedusest. Suslik surus käed rusikasse. Ta jättis Kolge meelde, just tema oligi koera tapnud. Ja Vuntsi, kes haavas noalöögiga seersanti. Albert jäi selles madinas kuidagi kõrvale, sumpas kurguni soos, turnis hambaid plagistades metsamurrus, jõudis viimaks mingi küünini... Ah jah, Paks jäi metsateele lamama. Üks närukael kohe vähem. Siis näidati targa ja väsinud näoga julgeolekupolkovnikut, kes oma alluvatele kõik selgeks tegi ja kaardile ringe vedas. Ringid olid kindlad ja ahenevad. Need kolm eesti spiooni Eesti NSV-s ei teadnud muidugi aimata, kui lootusetu oli nende lugu, kui geniaalne oli polkovnik Filippov, Andrei Gerassimovitš. Vaheldumisi näidati maad ja linna, ööd ja päeva, supelranda ja kohvikuid, päikest ja vihma, alatuid salasepitsusi ja üllast jälitustegevust. Sõõr Alberti, Kolge ja Vuntsi ümber tihenes vaatamata sellele, et igamees oli leidnud mingi varjupaiga ja tegevusegi, kes elas agulimajas, kes metsatalus, kes koguni ilusa puhvetipidaja Eva kaisus. Kolge sai isekallutaja juhiks ja teeskles plaaniületamist. Siga sihuke. Filmi käigus anti vaatajale mõista, et ka kohalike elanike

seas on üksikuid tõelisi nõukogude inimesi, paar neist töötasid koguni julgeolekus, aga nemad olid märksa kahvatumad, märksa saamatumad kui Filippov, Andrei Gerassimovitš. Suslik oli vilunud filmisõber, ta sai asjast aru niimoodi, et kinomeestele oli lihtsalt antud käsk näidata ka mõningaid positiivseid jooni kohalike elanike iseloomus. Mis seal ikka, ta mõistis kinomehi, nemadki pidid käsku täitma. Käsk hoidis korda ja tasakaalu. Käsuta polnud maailmal mõtet. Seejärel näidati pikalt mingit peainseneri, kes kõhkles, kas reeta kodumaa ehk oma tehase aastaplaanide ülevaade, või jääda ausaks inimeseks. Kõik need kuradi intelligendid on sellised, mõtles Suslik. Nemad muudkui kõhklevad, pärast aga reedavad sind niikuinii. Peainseneril oli igas kaadris uus ülikond või vähemalt uus lips. Nüüd rääkis temaga Vunts. Vuntsil oli ruuduline pintsak seljas, kohe kaugelt selge, et kaabakas. Peainsener jõi konjakit ja vaatas mujale. Nad läksid lahku. Seekord otsustas too hädine intelligent siiski aastaplaanid maha salata, jooniseid mitte müüa. Siis näidati väikekodanlikku äärelinna, mineviku pärandit. Kahe- ja kolmekordsed igerikud puumajad, kitsas tänav, ebaühtlaste kiviplaatidega kõnniteed, lehti pillavad vanad puud. Ühel kitsal aknal istus valge kass, teisel seisis tobe kaktus. Kõhklev peainsener kõndis üksinda tänaval, pea longus, lips viltu, samm taaruv, kuna ta oli tarvitanud alkoholi. Kusagilt hoovist hiilis talle vastu Kolge ja küsis sigareti peale tuld. Hetkel, kui peainsener tikku tõmbas, vajus ta mantliselga terav nuga. See oli Vuntsi käes. Suslikul polnud peainsenerist sugugi kahju, aga talle tegi viha, et spioonid nii jultunult tegutseda võisid — ikka veel. Samal ajal aga vahtis Albert Eva voodis lamades lage. Ta suitsetas vahetpidamata. Ta kannatas. Ta silmaalused olid mustad. Eva tõi talle taldrikuga süüa. Albert pöördus näoga seina poole. Eva ütles talle vaikselt ent veendunult: parem, kui sa ise läheksid. Nii said kokku polkovnik Filippov, Andrei Gerassimovitš ja spioon Albert. Filippov kostitas allaandnud spiooni sigaretiga. Alberti silmad tõmbusid niiskeks. Suslik oli pol-

kovniku inimlikkuse üle uhke. Albert aga rääkis kõik ära. Filmi lõpp oli eriti kütkestav. Ligi kakskümmend minutit näidati tagaajamist mööda keskaegseid tänavaid, küll kihutati autodel, küll hüpati hallidel müüridel, küll tulistati nurga tagant, küll umbropsu kangialustes. Viimaks tehti need öised kontvõõrad kahjutuks. Et see nii läheb, seda teadis Suslik algusest peale, ometi hingas ta kergendatult. Filmi lõpuks näidati veel seda, kuidas endine spioon Albert ja ilus puhvetipidaja Eva pulmi pidasid. Nende aukülaliseks oli polkovnik Filippov, seda puhku hallis ülikonnas nagu mingi harilik inimene. Seda lõppkaadrit vaatas Suslik juba püsti seistes ning kärsitult huuli närides. Ta sai väga hästi aru, et sellise lõpu olid kinomehed teinud ülemuste soovil, kuna ettekirjutused olid valjud ja rahvaste sõprust tuli propageerida. Suslikul oli rahvaste ja sõpruse kohta oma seisukoht. Aga üldiselt jäi ta filmiga rahule.

Kemmergus vett lastes püüdis ta järele ümiseda meloodiat, mis oli filmi kõige põnevamates kohtades korduvalt kõlanud. Märkas siis enda läheduses seismas reamees Ozolinit ja vakatas. Ozolin oli heledat verd haritlane ja mängis päris hästi kitarri. Kellegagi ta tüli ei kiskunud, kellegagi ka eriti suurt sõprust ei pidanud, hoidus enamasti omaette.

«Noh, kuidas pilt meeldis?» küsis Suslik pükse kinni nööpides.

«Ah, oli üks möla,» vastas Ozolin ootamatu ägedusega.

Suslik tardus. Ta parem käsi tõmbus rusikasse, Ozolin jälgis teda silmanurgast. Ent Suslik surus raevuhoo tagasi. Ta ei tohtinud oma ilusasti alanud pidupäeva ära rikkuda. Ta pidi minema riigipiiri kaitsma, mitte aga kööki või koguni kartsa. Ning ta kummardus Ozolini poole, nii lähedale kui võimalik, vaatas talle kalgilt otsa, kõverdas huuli ja ütles:

«Muidugi, mul läks lihtsalt meelest. Sina, lätlane, oled samasugune nagu nemad. Te kõik olete ühest puust. Te kõik olete ühed mahalöömata fašistid.»

Manas lätlase ära ja väljus kemmergust. Silmanurk kergelt tõmblemas. Kedagi ja midagi kartmata.

36.

Millalgi jõudis asi niikaugele, et Avo muutus jonnakaks ja sentimentaalseks. Ta otsustas Pillele helistada. Keegi ei suutnud teda ümber veenda. Siis otsustas Esko samuti Helvele helistada. Meremees otsustas helistada meditsiinikooli ühiselamusse ja sealt igamehele tipp-topp plika kohale tellida. Ainus tingimus — Annele mitte üks sõna. Kes see Anne on, ma ei tunne mingit Annet, pomises Tom, hakkas naerma ja lubas helistada hoopis Marina Vladyle.

Mõeldud-tehtud. Närviline Avo ees, teised käratsedes kannul, laskusid nad neljakesi laia frondina trepivaipa mööda alla. Šveitser pööras pead nagu lind ja vaatas vaikides nende tulemist. Neil polnud häda midagi, nad püsisid hästi jalul, nad õhetasid põsist. Nende odavad poeülikonnad polnud eriti kortsus. Meremehel oli kirev lips ees.

Avo surus huuled jonnakalt kokku ja võttis natuke ebaleva käega telefonitoru. Ta krimpsutas traagiliselt nägu. Talle ei meeldinud see jama. Tal olid tõsised plaanid.

«Tss! Vakka, mehed!» käratas Esko oma kõriseva baritoniga. «Las poiss saab vaevast lahti!»

Petka itsitas valjusti. Talle tundus, et ta saab kõigest aru. Ta toetas käe Tomi õlale ja tunnistas:

«Kuradi vahva, et ma teiega kampa lõin. Mõtle ise, eks ju? Usud või ei usu? On ju?»

«Eks si-sina tead seda asja kõige paremini . . .» arvas Tom. «Ku-kuule, meremees, ma olen väheke mures. Ma olen selle pagana Marina telefoninumbri ära kao-kaotanud. Äkki oskad sina ütelda?»

«Kus see plika elab?» küsis Petka asjalikult.

«Pariisis,» ütles Tom.

«Siis ma ei tea,» kahetses Petka. Vakatas, vaatas

tas, kuidas küll habemed kaht nii erinevat inimest sarnastavad. Kõõritas Tomi poole, kelle laup oli murevoltides ning üks kulm nukras imekspanus üles kerkinud. Tom piidles omakorda Avot. Esko võis muidugi eksida, tal polnud nii läbinägelikku psühholoogipilku nagu näiteks sõber Paulil, iroonilisel kirjanikul, aga tundus, et sel lühikesel hetkel ei soovinud Tom Avole sugugi mitte parimat saatust. Võib-olla nägi ta sõbras täiendust oma irreaalsesse ajatsooni, traagiliste põgenemiste, pikkade mälu-hämaruste, ängistavate unetute ööde, võõraste alevite õlletubade troostitusse ajutisusse. Loomulikult oleks seal lohutavam kahekesi kakerdada, mõlemal pintsakud tokerjad, püksipõlved lotsis, lipsud liimerdamas . . . Aga võib-olla ei mõtelnud Tom midagi sarnast. Esko oli lihtsalt õel ja lõbus. Ning siis asus telefon temaga suhtlema.

«Halloo?» küsis toru ema intelligentse häälega.

«Tere,» ütles Esko. «Mina siin.»

«Ah nii,» ütles ema.

«Armas proua Virkhaus, ärme hakkame eriti targutama ega olukorda analüüsima, kui vähegi võimalik. Ma ei tea ise ka, miks ma helistasin. Olen kõrtsis, panen kärakat, olen käest ära ja tean seda ka ise. Ole parem nii kena ja vaata, ega mu naine juhuslikult kodus ole.»

«Jah, su naine on tõesti juhuslikult kodus,» ütles ema. «Helve, teid palutakse! Kas sul minule veel midagi ütelda on?»

«On küll — head aega.»

«Nägemiseni, Esko.»

Esko krimpsutas nägu. Tarbetud kontrastid, tarbetud nüansid. Milleks see õelus, milleks see dramaturgia? Kohe tuleb Helve. Huvitav küll, miks ma tõ üldse telefonile kutsusin.

«Tere, kallis õde Milvi,» kirjutas Helve. *«Häid ja jällegi hilinenud pühadesoove sulle ja kogu perele. Tervita ka memme, kui mu postkaart pole veel kohale jõudnud. Ma kohe ei tea, mis see on, aga mitte midagi ei jõua enam teha. Linnaelu.*

Kõigepealt sellest, et instituudis läheb mul normaalselt. Viimane kursus ikkagi, enam nalja teha ei saa. Hiljuti algas praktika. Mul on suur klass ühes südalinna esinduskoolis. Tead, neil käivad pooled tunnid inglise keeles. Klassis on 39 õpilast. Üheksas klass, just «paras» iga. Kahjuks on nad kõik kuidagi liiga siledad. Kombekate vanemate lapsed. Mõnikord ma sisimas isegi tahaksin, et midagi juhtuks. Aga seni pole midagi juhtunud. Mulle näib, et nad lausa hoiavad mind. Noh, mul selline häbelik naeratus nagu noorel plikal. Ma paistan ikka veel tükk maad noorem kui ma tegelikult olen . . . Aga mis ma ikka hooplen. Kas ma selle loo olen sulle juba ära kirjutanud, kuidas Esko alles tänavu suvel juhuslikult avastas, kui vana ma õieti olen? Leidis kusagilt mu passi ja hakkas kisama. Tema polevat teadnudki, et olen temast kaks aastat vanem! Lubas pettuse pärast kohtusse kaevata jne. Muidugi, see kõik oli nali. Aga võibolla ta tõesti ei teadnudki, sest pulmapäeval oli ta täis nagu tina — juba perekonnaseisuametis. Ja üldse ei tea ta pooli asjugi. Sest esiteks ei tunne ta minu asjade vastu mingit huvi ja teiseks ei räägi ma talle ise ka midagi liigset. Üldiselt peab see isand mind tänini sihukeseks pooltobuks külaplikaks, kes on kogemata kombel kõrgemasse õppeasutusse sisse saanud.

Aga ma kirjutan nüüd jälle hoopis teisest asjast. Tead, käisime täna instituudirahvaga pühade-demonstratsioonil. Omamoodi vahva värk, nii palju inimesi tänavatel. Tribüünil seisid kõik need Käbinid ja Lentsmanid. Marssisime mööda ja läksime pärast kohvikusse. Üks mu sõbratar rääkis seal, et tema tahaks oma praktika läbi teha kuskil koloonia-koolis, siis saaks oma pedagoogivõimetest ausa ette-

kujutuse. Kuule, ma ei tea, milleks ma sulle seda kirjutan.

Jah, tuleks see lõpp ometi kiiremini ja saaks juba ükskord lõplikult «ellu astuda». Mõnikord on tõesti tunne, et olen ikka veel see 11-nda klassi plikuška ja pabistan enne keemiaeksamit. Või eesti keele kirjandit. Mäletad küll, meil kõigil oli pärast Siberit väike aktsent, mina kartsin seetõttu keemia kõrval kõige rohkem eesti keele eksamit. Aga ei tulnud pärast lõpueksameid veel mingit «tõelist elu». Pidi ka see nii minema, pidi ka see Dima meie kultuurimajja tantsupeole sattuma! Kui ma praegu mõtlen, et lisaks plikapõlve Siberi-aastatele olen veel millegipärast 2 aastat Astrahanis elanud ja peaaegu nagu ohvitseriproua olnud, hakkab endal ka imelik. Nüüd ei jaksa õppejõud instituudis ära imestada, kust mu vene keelel nii suur sõnavara. Ei räägi ma neile ega kellelegi. Ei tea sellest tänini ka Esko. Nüüd siis hakkan jälle «ellu astuma». Õnneks pole mul enam erilisi illusioone. Häbelik naeratus muidugi on. See teeb elu kergemaks. Tead sa, meil on kursusel mitu daamikest, kes juba üle kolmekümne, mõned elavad koguni plikadega koos ühikas ja on ise nagu plikakesed. Noh, pole viga, varsti astuvad nad ellu, nagu öeldakse. Muretud inimesed, kas sa ei leia. Mina taipasin viimasel hetkel ühiselamust välja murda. Kui sel Eskol ka muid plusse poleks olnud peale oma toa, oleksin ma temaga ikkagi abiellunud.

Minu aeg seisab veel ees.

Ära muretse, ma pole hukka läinud. Olen täna ainult juba teist korda vihane. Ega ma vihane tohi eriti olla, see teeb lapsele paha. Pean viha hiljemaks jätma. Pean ootama. Pean kannatlik olema. Õnneks on tervis hea. Me oleme sinuga karastunud inimesed, õeraasuke, eks ju?

Teil on seal praegu igav aeg. Teed porised ja sügistööd kukil. Sina ei saa vist kusagil käia, pead aina lauda vahet sõeluma. Kas uus televiisor on juba ostetud? Kirjuta sellest lähemalt. Kole ka, kui pole sedagi vaheldust, et mõnikord telekat vaadata.

Kallis õde, ma räägin sulle veel ühest asjast. Istun praegu üksi kodus ja mõtlen selle ilmaelu peale. Tead, Milvi, tegelikult pole ma ju üksi, ämm ja vanamemm on ka loomulikult kodus. Nad pole nagu iialgi mitte kusagil mujal kui kodus kohvilaua taga. Läbi piimklaasist ukse näen praegu, kuidas ämm esiku poole kõnnib. Tegelikult olime ja oleme väga võõrad inimesed. Ämm on minu peale nagu pahane. Nagu aimab midagi. Mida? Et ma polegi lihtne ja pool-loll plika kolkast? Aga kui ma seda oleksin, siis oleks ta samuti pahane. Küllap nägi ta oma vanemale pojale hoopis teistsugust partiid ette. Millist? Üht ma umbes tean, Esko vana armastust. See on «Estonia» baleriin. Vist kuulus. Sihuke pikerguse külma näo ja musklis säärtega naine. Umbes nagu traavihobune.

Praegu jäin mõtlema, et ega ma vist päris kindel saagi olla, kas mul õnnestubki tuleval kevadel lõplikult «ellu astuda». Pean olema väga raudne, et imiku kõrvalt veel eksamid ära teha. Aga pole viga, läheb kuidas läheb, mul on kannatust. Sina tead. Minu aeg on veel ees.

Tead sa, Milvi, just täna pärastlõunal sain äkki aru, et aeg on lõplikult otsustada. Ma ebalesin ja kõhklesin niigi kaua. Veel täna hommikul olin jälle nii kaugel, et andsin mõttes elule ta ülekohtused teod ning alandused andeks. Aga nüüd, just praegu, pühade pärastlõunal üksinda toas istudes jõudsin otsusele — veel kaks, kõige rohkem kolm aastat kannatust ja häbelikku naeratust, siis võtan ma revanši kõigi oma vintsutuste eest. Ma maksan neile kõigile kätte. Noh, kõigile ei saa, muist on liiga kaugel, võtku see maletaja siis teiste sigadused oma kanda. Mul on selleks õigus! Veel poole aasta eest mõtlesin ma põhiliselt niimoodi, et küll aeg kõik lahendab, et Eskoga on lihtsalt midagi lahti, küll ta rahuneb, küll ta enese leiab, tegelikult on ta hea poiss. Näed sa, kirjutasin siia «poiss». Nad kõik siin linnas on ühed poisid ja plikad! Neile ei tule pähegi, et lapsepõlv on ammu otsas! Esko ja kogu ta punt, kõik need kunstnikud ja kirjanikud ja kohvikupublik. Ma olen sulle vist sellest Tomist kirju-

tanud. Noorkunstnik, nagu öeldakse — nagu tähendaks see mingit ametit. Tema oli mõnda aega vabaabielus ühe naisega. Ma tunnen seda naist küll, Ene on ta nimi. Ene on samuti maalt, vist koguni Tartumaalt, aga teisest kandist. Tõsi, tema on osanud endale säärase linnamaski pähe maalida, et ega teda kaugelt ära ei tunne. Ene võttis oma seitse asja ja jättis selle suure tite kus kurat. Üldiselt ma seda Enet eriti ei poolda, aga siinkohal ma lausa aplodeerin. Ja tead — nüüd on Esko kodunt läinud, et Tomiga neid Ene-asju arutada. Mida nad arutavad — joovad nagu ikka. Esko pole ju eriti paha inimene, ju ma ikka muidu poleks temaga abiellunud.

Aga asi ei ole selles. Asi on ennekõike selles, millest ülevalpool sulle kirjutasin. Need mehed siin ei saagi täismeesteks. Nad lähevad piimahabemetena hauda! Oh mind narri: olid ajad, mil tundsin piina, et ei saa Eskost äkki aru. Mis mina sinna parata saan, kui malest midagi ei mõista ega malet millekski ei pea. Muidugi, siin maailmas leidub veelgi jaburamaid äraelamise mooduseid kui malemäng. Veel tegi mulle muret, et mõnikord lesis Esko pikki päevi asemel ja vahtis lage. Tundsin ennast suure süüdlasena, et teda millegagi aidata ei saa. Püüdsin teda igati mõista, et ju ta siis ikka peab sõpradega ringi kolama ja pummeldama. Linnapoisi asi. Malehiiglase asi!!! Ikkagi nagu vaimuinimene. Ma neelasin alla kõik ta pilkamised ja aasimised, ja tegelikult olid need varem üsna sõbralikud. Nüüd aga otsib ta nagu ise tüli. Ta nagu tahabki, et tal oleks kõik pidevalt halvasti. See on ta loomulik olek. Ükskord küsis täiesti tõemeeli, mis eriala ta õieti Pedas õpib. Vene keelt ja kirjandust, ütlesin ma. Tõesti, kuidas küll see minuga sai juhtuda, imestas ta. Muidugi, eks ta ikka teadis. Aga et kõik viltu ja pahasti oleks — see on Esko loomulik olek.

Ja ta saab selle ükskord täiuslikult kätte! Lõplikult! Ainult hiljem. Natuke hiljem.

Mõne aasta pärast. Kui ta on minuga täiesti harjunud. Kui ta on mind isegi natuke armastama haka-

nud. Kui ta on oma lapsega harjunud. Kui sünnib poiss, paneb talle isa nime. Poiss aga sünnibki! Ma tean! Meie vaarema oli üle mitme valla kuulus nõid. Oleme nõia järeltulijad. Sina ja mina. Ma tean, mida ma tahan! Ma nõiun, ma manan, ma loitsin, Milvi. Ma võtan sellelt mehelt kõik — võtan temalt perekonna. Siis vaatame. Minust endast saab aga vähemalt koolidirektor. Kui see ei õnnestu, siis saab mõne Rikka Rootslase Naine, nagu me mõnikord oleme rääkinud. Siia toanurka ei jää ma mingil juhul. Võtan siit kaasa vaid Virkhauside väärika perekonnanime — mul on sellele valurahana õigus! Võtan kaasa nende verd lapse. Rohkem ma neilt midagi ei vaja. Kaon sellest korterist ja jätan järele kaose. Nad hukkuvad kõik! See korter, kus vedeleb üks veiniröhatuste järele haisev vananev imelaps, see korter, kus ämm räägib miniaga mokaotsast ja üleolevalt «teie». «Helve, kas te ei tahaks täna külmkappi puhastada, vaipu kloppida, tolmuimejaga suristada?» Oo, selle hetke nimel tasub pingutada. Teeselda. Oodata. Kannatlikult oodata! Häbelikult naeratada! Aeg-ajalt Eskot näägutada, et ta usuks, et kõik on korras. Tuttavatele rääkida, et Esko on küll tuulepea, aga küll kõik laabub. Tasub siin kõledas linnas lihtsameelne maaplika olla! Nemad ei mäleta, nemad ei tea, mis tunne on olla eesti «kulakupere» Siberimaal Belkino külas. Nemad ei tea, mis tunne on saada keretäis purjus vanemleitnant Dimalt: nii suur oli ta armastus, veel suurem armukadedus! Säärane keretäis, millele järgneb nurisünnitus! Nemad siin on ükskõiksed ja pealiskaudsed — nende trammimürad, nende kohvikusuminad on nad niisugusteks teinud. Jah, ükskord tuleb tõesti see kauaoodatud päev, mil paugub uks mu selja taga ning ma ilma mingi selgituseta lahkun — TEGELIKKU ELLU.

Esko aga hukkub pikaldaselt ja armetult. Ta on mitu korda praalinud, et kuna elu ei suuda talle mingit pinget pakkuda, siis joob ta enese ilusasti surnuks. Joob küll, ainult ilma ilu ja muusikata. Ei mingit pidu. See operett lõpeb tal varsti! Ta hukk olgu pikaldane ja piinarikas!!! Saagu, ma sõnun!

Kaotagu ta ennekõike tervise ja käigu seejärel täielikult põhja! Ma sõnun, ma manan, ma nean! Nii saagu!»

Nende sõnadega lakkas palavikuline kirjutamiskrabin. Helve sirutas selga ja luges teksti pikkamisi üle. Parandas punase pliiatsiga paari lause stiili, täpsustas komakohti. Vaatas veel viimaseid ridu. Ta oli tõsine. Tal oli kirsipunane kootud jakk seljas. Ta õlad olid haprad ent jonnakad. Ta puhus juuksetuti silmilt, käristas siis paberilehed tillukesteks tükkideks, ladus need osavasti riita, süütas põlema ja avas akna — et suitsulõhn teistesse tubadesse ei imbuks. Üksisilmi vaatas ta ahnet tuld.

Mõne aja pärast kutsuti ta telefonile.

38.

«No tere siis, minu naine,» ütlesin.

All garderoobis oli jahe ja vaikne. Poolhämaruses seisid mu vanad sõbrad, seisis üks juhuslik meremees. Tumehall aparaat seina küljes ühendas mind looklevate juhtmesülemitega, ma teadsin neid küll: nad sukeldusid vanalinna munakivisillutise ja esindustänavate asfaldi alla, pugesid gaasitorude naabrusse, tõusid viimaks vaikses Saturni tänavas mu kodumajani, ahenesid, jäid ükshaaval kusagile maha, kuni vaid üksainus juhe ühendaski mind vanamoodsa tuhmiks puudutatud musta aparaadiga jahedas kaminatoas. Torus kahises ja piiksus midagi. Oli tunne, et see kõik on minuga juba olnud, ja et see kõik ei toimugi praegu, siin, garderoobis, vaid just siis, tollal, selles toiminud möödanikus, mingil kindlal ja teada hetkel... Millal? Aga samas see irreaalne tunne kadus, minu osaks jäi rabe hämming. Telefon klõpsatas ja ütles masina tuimusega minu naise häält matkides:

«Tere aga tere.»

«Noh?»

«Mis noh?»

«Ma ootan sõnasadu. Sõnu kümneid, sõnu sadu. Selle riimi tegin ma ise. Just praegu. Kuule, aga miks ei ole sõnasadu?» Mu hääl on tarbetult vali. Mu bravuur oli võlts. Ajasin jama — ja jätkasin seda nagu väsinud fatalist. «Tead ju küll seda kohta «Hamletis». «Mida loete, prints?» Noh, ja mida vastas Hamlet? Ütle mulle, usin tudeng!»

Helve oli vait. Mõtlesin, et ilmselt paneb ta toru ära. Ta ei sallinud, kui tema intellektuaalse miinimumi kallale mindi. Tegelikult teadis ta kõikvõimalikke tsitaate ja luulekatkeid paremini kui mina. Ta tuupis kõike pähe. Mul polnud muuseas enam päris hästi meeles, millisel motiivil me siis nüüd tülis olime. Aga äkki polnudki me üldse tülis? Ei, see oleks liiga suur üllatus. Ka ei saanud ma hästi aru, mille kuradi pärast olin ülepea koju helistanud. Korraks tundus kogu situatsioon pehmelt öeldes idiootsena. Kui kutsuks Helve õige meie kampa?

«Esko,» ütles ta viimaks.

«Ma kuulan.»

«Esko, ma ei taha täna enam kädistada, nagu sa mu juttu tihtilugu nimetad. Sul on õigus, kädistamisel pole mõtet. Võib-olla mõni teine kord.»

«Ei taha?»

Vaatasin nõutult ringi, tegin Tomile mingi grimassi. See oli tõesti midagi uut.

«Jätame nüüd selle jutu,» ütles telefon Helve häält matkides. «Kas sa ükskord koju ka ilmud?»

Juba olin hakanud kartma, et mängureeglid on uued ja tundmatud. Oleks ta ütelnud: tule koju. Ma oleksin siis relvitu olnud. Ausalt. Nüüd kogusin end kähku.

«Ei, seda ma nüüd küll ei tee. Ma pean pidu.»

«Ah, eks sa siis pea,» ütles Helve hääl. Ahah, ka tema astus ruttu tagasi. Temalgi oli oma roll, ja ega see just parimate seast olnud: ta pidi end tugitoolis istuva ämma (minu ema) läbinägelike pruunide silme all vaos hoidma, olema saamatult mürgine, vaimukas, asjast üle. «Muide, mis mõttes sa üldse helistasid?»

«Mis mõttes?» markeerisin pahameelt. «Mees peab ikka koju helistama. Selleks et naine murest halliks ei läheks. Ja et ta teinekord meest inetult ei kohtleks — nagu näiteks möödunud ööl . . .» Niisiis tuligi meelde, miks võisin Helve peale vihane olla.

«Ja mida sa seal ka teed, mu arm?»

«Ei midagi,» vastas telefon tõsiselt. «Kirjutasin õele kirja, nüüd räägin sinuga.»

«Ah nii. Hea küll, jääme nägemiseni.»

«Esko . . . Esko, tule koju.»

Kahju küll, aga see jäi tal hiljaks. Või — jumal tänatud, see jäi tal tõesti hiljaks. Ja üldse oli see suur jama. Mis tähtis asi see telefon on, et inimesed vahetpidamata selle küljes ripuvad? Telefon annab tegevust — telefoni teel saab tülitseda. Kaabli kaudu saab leppida. Juhtmeid pidi saab armastada. Kurat, kas tõesti? Kaabli abil saab riiki reeta ja kukutada, sõdu sepitseda, katku organiseerida. Jääb ära, mina ei tee kaasa. Mina neid kõnetraate ei usalda. Need edastavad ainult mingeid elektrivõnkeid, ma tean seda juba kaheksandast klassist. Mina elektrivõngetega dialoogi ei pea.

«Nä-ge-mi-se-ni,» ütlesin ülbelt, silphaaval. Ja panin toru laias kaares ära.

Panin toru ära, vaatasin ringi. Meremees Petka uhkas potentsiaalset energiat, minu sõbrad tundusid kuidagi norus olevat. Avo vaatas hapu näoga tuhmi peeglisse. Tom seisis longuspäi nagu väsinud hobune. Šveitser noogutas omaette rahulolevalt ja kõndis oma barjääri taha tagasi. Ta uudishimu oli rahuldatud. Tal polnud meile midagi ette heita.

Nii see asi ei saanud jääda. Tuli midagi ette võtta, midagi korraldada, teravate elamuste jahile söösta. Tuli hoolega kokku hoida.

«Korras, mehed,» ütlesin naerusui. «Aumeeste mäng — nüüd on minul ka eraelu nässus. Selle peale tuleb üks kõva kärakas võtta.»

«Puhub klaariks,» ütles meremees seepeale.

Mõnikord on mul aga tunne, et võiksime Helvega täiesti kenasti hakkama saada. Tõsi, mitte tihti, aga kord kuus on see asi mulle küll niimoodi tundunud.

Tulen näiteks väljast, olles eelnevalt mõne kõõmase kuuekraega kehakultuurlasele kuuekümne nelja ruudu kohal tema koha eesti males ära näidanud. Tujul pole vigagi. Astun tuppa, torkan pintsaku kappi ja heidan voodisse selili. Tõmban sigareti peale tuld, pea suriseb mõnusalt, kuulan, kuidas Helve moe pärast kädistama pistab. Ega ma eriti jälgigi, mida ta seejuures räägib, kuulen lihtsalt ta kiiret ja hüplevat sõnavulinat, ta jutt on nagu herneste võrin üle põranda. Kiiresti-kiiresti ja paljupalju. Helve heidab mulle ette, et miks ma üleriietega voodis vedelen. Võrr-võrr-võrr. Miks ma lohakas olen. Miks ma laisk olen. Miks ma üldse olemas olen. Võrr-võrr-võrr. Mina muigan ja vaatan, kuidas ta laua kohal askeldab, kui kiired ja toimekad käed tal on, kuidas ta nobedasti sedeleid täidab, kuidas ta raamatulehti läbi sõrmeotste vidistab. Või kuidas ta pesu triigib. Tema käed ei püsi paigal. Need otsivad kogu aeg tegutsemismotiivi. Toas on triikimiselõhn. Vaatan varjudemängu ta põsel. Ragistan nimme voodivedrusid, et ta näo minu poole pööraks. Helvel on suured silmad. Need pole eriti targad, seda ei saa ma ütelda. Neis on mingi hele rahutus. Need kipuvad liiga kergesti veekalkvele. Sirutan käe välja ja ütlen: no-noo . . .

Helve silmad muudavad tooni, neisse ilmub tänulik soe hubin. See kõlab ju banaalselt, aga minu meelest on mu naisel usutleva, uudishimuliku, usaldava lapse helesinised silmad. Imelugu, kuidas nad üldse sellised saavad olla. Siber läbi tehtud ja puha.

No-noh, ütlen ma talle, ja ta ei saa enam mu kallal kädistada. Tahaks küll, aga ei saa. Silmad naerused ja häbelikud, lükkab ta raamatud kokku, pesu kõrvale, võtab oma punase jaki ja poeb minu juurde. Paneb pea minu käsivarrele, see on kerge ja soe pea, hingan sisse ta kuivade juuste lõhna, libistan sõrmega üle ta meelekoha, ta poeb mu külje

vastu kerra, tõmbab jaki üle õla, on hämmeldunud ja tänulik — tore on niiviisi olla.

Mõnikord niimoodi lamades mõtlen, et peaks midagi muutma, ette võtma, peaks kuidagi sisukamalt elama hakkama, või kui see korda ei lähe, siis kasvõi kuidagimoodi regulaarset sissetulekut teenima hakkama.

«Helve,» alustan ma.

«Noh, mida? Mida?» küsib ta ootavalt.

Olen vait. Mul pole ju midagi öelda.

Ja Helve ohkab tasakesi.

Hiljuti andis ta mõista, et kevadel võib juhtuda, et saan isaks. Ta oli natuke imestunud, et ma sellest üldse ei ehmatanud.

Kui järele mõtelda, ongi vist tuleval kevadel õige aeg midagi ette võtta. Ettevaatlikult elustiili muuta.

Nii ma mõnikord mõtlen.

40.

Sel kevadel oli majanaaber Artur, vaikne viisakas mees, Esko kutsunud särjepüügile Kassari jõel. Artur töötas mööblivabrikus ja oli seal mingi kalameeste pealik. Kalale sõideti varahommikul külmas bussis — kogu kollektiiviga. Esko jäi peagi tukkuma. Ta ärkas tugevast rappumisest. Buss oli maanteelt ära pööranud ja loksus allamäge sõita. Otse vastu bussiaknaid kolksatasid alasti pajuköndid. Eemal mustendas suur paljas põllumaa. Buss tegi järsu pöörde, Esko lõi lauba vastu klaasi ja nägi äkki kümneid autosid. Need seisid tihedasti üksteise kõrval nagu mingil suurlinna parkimisplatsil: mitut marki bussid, furgooniga veoautod, kirevate ridadena sõiduautod. Teiste seas paar tillukest invaliidisõidukit. Siin-seal helkis kirsipunaseid «Jawasid», enamasti olid need külgvankriga mootorrattad. Kõikjal askeldasid kalamehed.

Käginal avanes lõõtsuks. Bussitäis mehi pudenes teistele lisaks, kohmakad ja lootusrikkad oma kottide, kapuutside, ritvade, kahvadega. Saapad puu-

sani. Artur müksas Eskot. On aeg, on aeg, ütles ta.

Bussi ja ühe vana BMW vahelt läbi pugenud, jäi Esko ringi vahtima. Lauskjas kaldaveer laskus aegamisi laia jõe äärde. Kaldad olid paljad ja mudased, siin-seal kasvas vaid räsitud leppi või pajusid. Ebasõbralikult tume veemass kiirustas sirgjoones, ilma väiksemagi käänakuta mere suunas, mille lähedalolekut polnud raske aimata — kasvõi tuule lõhnast, kasvõi suurtest vaikivatest kajakatest jõe kohal.

Päike paistis silma. See oli suur ja külmroosa. Madalalt maadligi tulid tuuleiilid. Kõrvu kostis ebamäärast pominat — miks ka mitte, jõe ääres oli sadu mehi. Mees mehe, ritv ridva kõrval. Vahetpidamata viskus osa ritvu õhku, õhus välgatas tuhmi hõbedat. Seal käis massiline ühistöö. Seda pidigi saatma ühispomin.

Esko hakkas sõidukaaslaste kannul astuma. Vaatas Arturi kühmus selga, tema reibast sammu — ja muutus äkki tusaseks. Nagu polekski varajane kalamehehommik, nagu ei hoiakski ta käes oma vana head ridvavutlarit.

Enne vee äärde jõudmist ootas neid ees üllatus. Otse keset jalgrada seisis kontorilaud. Ükski mees ei läinud sellest kaares mööda, vaid peatus vaguralt. Laud oli nii tavaline, et mõjus siin lausa rabavalt. Laua taga istus heledas vihmamantlis mees, punane lips kurgu all. Prillid ees, paberid laual. Täielik bürokraatiasürrealism. Ametnik müüs talonge registreeritud kalasportlastele. Viiskümmend kopikat, seda polnud palju, et ihaldatud jõe äärde pääseda.

Esko kujutles viivuks, kuidas ta mööda mudast lagemaad jookseb, pea kohal roosa ja vaenulik päike, kannul aga heledas mantlis bürokraat. Tal on püstol, ta tulistab hoiatuseks õhku. Esko muigas.

Asi aga oli naljast kaugel. Mehed võtsid järjekorda, näitasid oma liikmepiletit, maksid raha ja said trammipileti sarnase talongi. Nende nimed pandi kirja.

«Teie liikmekaart?»

Esko kobas taskutes.

«Pole kaasas,» ütles ta siis.

«Kuidas nõnda? Tulete kalale ja polegi liikmekaarti? Väga imelik lugu.»

Esko kehitas õlgu. Vihmamantlis mees väristas õlgu. Temalgi oli külm ja vastik. Aga ta täitis oma kohust.

«Ilma kaardita ei saa,» ütles ta.

Artur seisis kõrval, nägu pilvine.

«Kuulge, ma tõepoolest . . .» Esko tundis, et ta pole vormis. Ta kippus ennast õigustama. Seda ametnikud ei kannatanud. «Teate, ma olen arheoloog,» ütles ta millegipärast. «Jube hajameelne mees. Ma unustasin liikmekaardi maha. Ja üldse, isegi siis, kui ma poleks kalevlane, on mul ju ikka õigus ühe õngega püüda, kas te seda siis ei tea?»

«Mis te vaidlete, see on «Kalevi» jõgi,» ütles bürokraat.

«Mina vastutan,» ütles Artur. «Ta on tõesti liige.»

Ametnik vaatas Arturi poole. Mõtles järele. Muigutas külmast hallikstõmbunud huuli.

«Olgu siis pealegi. Teid olen ma varem näinud. Teid ma usun. Makske viiskümmend kopikat, arheoloog.»

«Palun, härra Peetrus,» ütles Esko räbaldunud rublat ulatades. Jumal tänatud, et see juhukombel tagataskus oli.

Bürokraat ei teinud väljagi. Tema ei teadnud Peetrusest midagi. Ta oli ateist.

Kunagi varem polnud Esko niimoodi kala püüdnud. See oli hullumeelsus, muud midagi. Algul loendas ta väljatõmmatud särgi, neljakümne ringis läks tal arvepidamine sassi ja ta loobus. Õng sisse ja välja. Mõnikord haakis kala isegi palja konksu otsa. Kott muutus raskeks ja ligaseks, alumised kalad olid ammu hinge heitnud, ülemised rapsisid nõrgalt. Nad ei protesteerinud. Nad allusid looduse pöörasele käsule hukkuda ükskõik mil moel, ükskõik mis hinna eest.

Kõikjal seisid võõrad mehed, nende kõrval jälle teised, ja nii katkematu ahelikuna kuni sillani kilo-

meetri kaugusel, mille taga algas keeluala. Jõgi kubises nälginud, pudenevate soomustega särgedest, ja nüüd teadis Esko, kuidas tekivad linnamajade akende ja rõdude kohale need veidrad keed kuivatatud särgedest. Ükskord kevadel oli ta Mustamäele sattudes imeks pannud, et ligi pooled ühe viiekordse maja akendest olid kaetud sääraste kalakettidega.

«Kas te elate Mustamäel?» küsis ta ükskord oma naabrilt.

«Da, a tševo?» küsis see mornilt vastu.

See oli imelik päev. Juba keskhommikuks oli Esko väsinud. Pea valutas, silmad kipitasid. Oli säärane tunne, nagu algaks gripp. Ta lootis, et lõuna paiku jätab särg selle hullu enesetapu, aga ei, tume ja ebasõbralik vesi näis ammendamatu. Ta oli põhjamudast pinnani särgi täis, vihaselt heitis ta neid õngede otsa, välja, välja, näljased ja räämas koesärjed . . . ja Esko seisis ja püüdis ja suitsetas ja tundis, et jääb varsti haigeks, ta oli õel ja kärsitu, ta käed värisesid, ta heitis altkulmu pilke naabrite poole, juba mitu tundi polnud keegi sõnakestki vahetanud, naabritel olid töntsid ja ahned korilasenäod . . .

Tagasiteel sättis Esko ennast kohe tukkuma. Ta ei tahtnud mõtelda sellele, mis temaga oli juba juhtunud. Ka kalapüük oli kaotanud tema jaoks võlu ja külgetõmbe. Oli kaotanud neitsilikkuse. Niisiis veel üks asi, millest ta oli ilma jäämas.

41.

Sündmus tekkis kiiresti ja ootamatult nagu ikka. Olin alateadlikult juba tükk aega oodanud, et midagi juhtuks, ja just siis, kui tekkis sündmus, ei olnud ma selleks päris valmis. Olin nagu mõttesse jäänud . . . Õnneks oli sündmus veel täiesti värske ja ma polnud oluliselt hilinenud. Orienteerusin lennult, manasin näo leebelt irooniliseks (vähemalt arvasin, et see mul korda läks), asusin sõber Tomi ja meremees Petka vahele.

«No-noh, mehed?»

«Mis nonoh? Mis nonoh? Küll ma sind tean! Kas ei tea või?» kisas meremees. Ta silmad olid musta viha ja solvumist täis.

«Jäta, Tom,» ütlesin rahulikult, ütlesin soojalt.

«M-mis jä-jäta? Mis-asja ma pean jäjäjä-jätma?» õiendas Tom.

Tomi silmad olid ausalt öeldes lihtsalt juhmid. Mõni ütleks, et meeletud. Mina ei ütle. Mõlemad tülitsejad olid minust pisut lühemad ja seisid, laubad vastakuti. Šveitser tõstis imestunud pilgu. Avo tegi mingi traagiliselt jõuetu, omamoodi ilusa intelligendižesti. See vürstlik hädisus oli tal veres ja geenides. Konkreetseid olukordi pidin pahatihti klaarima mina. Mis seal ikka, see isegi meeldis mulle. Ristsõnad olid selleks korraks lahendatud, melanhoolne apaatia ületatud, telefoni olin samuti ärritanud, elu hakkas õhtust ilmet võtma. Elu oli arusaamatu nagu enamasti ikka. Petka puhus mulle pahinal alkoholiaure näkku ja hakkas oma madruseõlaga nügima. No kuulge, ma pole mingi heeringakast. Ma naeratasin Petkale nagu mahe gangster ja nügisin vastu. Olin tugevam ja rahulikum, olin mõnusam ja ülbem. Meremees vaatas mulle korraks sügavasti silma, sai aru ja loobus. Tomi poole kõõritades hakkas ta kurjasti siunama.

«Oh te kuradi tüübid ja fruktid, neetud näljarotid, seda kõike ütlen ma teile otse näkku! Petka ei karda sittagi, Petka paneb otse! Küll ma tean sihukesi Tallinna eluvendi, kes muud ei tahagi kui ausa meremehe kulul konjakit larpida ja siis tema arvel nalja teha! Pasad ja impotendid!»

Viimane sõna üllatas mind. Kust Petka seda teadis? See oli peen sõna. Avo aga solvus täiesti siiralt. Kusagilt Tomi selja tagant kostis nüüd tema pahameelest värisev tenorike:

«Keda siin vaibastatud restoranis solvatakse? Kes sind üldse meie laudkonda saatis, sa õnnetu merekaltsakas? Tead sa ka, et su väljenduslaad jätab paremat soovida?»

Noh, selle peale hakkas meremehe habe raevukalt tudisema. Jälle tuli mul talle õlg ette suruda.

«Sina või? Ise tahab sihuke veel meremees olla, täikrae!»

«Mis meremees?» imestas Avo. «Mina pole iialgi meremees olnud, ma ei taha iialgi meremeheks saada, sest vaata — mina olen filosoof, mina olen Kanti õpilane; Mokk maha, junga!»

Oligi käes üleüldine skisofreeniatund. Miks ka mitte, mõnes mõttes harjunud asi, ainult et aeg ja koht polnud kõige sobivamad. Mina alles hakkasin vormi minema. Õige õhtu ootas alles ees. Šveitseri poole kõõritades tegin kaalukat mehehäält.

«Vait! Nii. Ja nüüd palun selgust, milles küsimus, kui juba dialoogiks läinud.»

Tom oli vahepeal täiesti maha jahtunud. Või ära tüdinenud. Või ära unustanud. Ta torkas käed taskusse. Ta vaatas meid kõiki uniselt ja hämmeldunult.

«Kü-küsimusi ei olegi.»

«Hea küll, hea küll, kui ei ole, aga mida ma sulle siis sihukest erilist ütlesin, ah, ah?» nõudis Petka nüüd temalt ainult puhast tõtt. Ta kael oli õieli nagu solvunud alaealisel.

«Si-sina ei ü-ütelnud mitte kui sittagi. Sa pole selle ta-taseme meeski, et sul midagi ü-ütelda oleks. Su sõ-sõnavara koosneb viiesaja kuuest sõ-sõnast. Asi oli selles, et ho-hoo-pis mina lu-lubasin su-sulle vastu kaela panna. See oli su-sulle arusaadav fraas. Mina ai-ainuraksetega mõ-mõ-mõttevahetusse ei lasku. Kebi nüüd ku-kuradile!»

«Ah sa neetud kokutaja!»

Jälle pidin Petkale õla ette seadma. Tom vangutas pead ja jalutas šveitseri juurde. Ka too vangutas pead. Tom rääkis talle midagi. Ning hõikas siis meile:

«Te-tehke kuidas so-soovite, mina enam selle ärpleva madrusega ühte lauda ei istu.»

«Mis ma talle tegin? Ah?» küsis taltunud Petka minu käest peaaegu nutuselt.

Mul polnud aimugi. Ma muigasin irooniliselt.

Noh, siis läks solvunud Petka minema. Trepist üles, pea longus ja samm rabe. Tom vaatas talle üleõla järele, küünarnukk šveitseri barjääril. Harva

mõjus Tom nii veenvana. Ta näol oli põhimõtteline põlgus. Avo taarus hämmeldunult peegli ees. Astusin Tomi juurde.

«Kuule, anna raha minu kätte, kui sul seda muidugi on. Ma lähen maksan ise meie arve ära.»

«Mul on seal eskalopp pooleli,» nurises Avo peeglisse vaadates. «Mul on kõht tühi. Mul pole enam kodu ega perekonda.»

«Ä-ära pane pahaks, Esko,» ütles Tom. «Ma tean ise ka, et ma o-olen loll idealist. Aga see ku-kuradi madrus ajas mind ma-marru. Ma ei ta-talu sihukesi laiavaid mad-madruseid. Ma ta-tahan vaikselt ja intelligentselt ka-kannatada.»

«Hea küll,» ütlesin ma. «Mis me sellest räägime. Muide, Petka on oma silmaga vaalu näinud ja peale selle on tal Haapsalus armastatud tütarlaps.»

Tom läks äkki jälle ägedaks.

«Va-vaat seda ma enam ei sa-salli! Te-temal on tütarlaps! Lihtsalt talumatu lugu! Tema praalib saja-rublastega! Tal on te-terve pa-patakas sajakaid taskus, mis ta mulle neid näi-näitab? On sinul olnud sajalist? Tä-täna, ei-eile, üleeile? Mis ma-maksab üks maleturniir? Mis maksab üks pilt? Aga te-tema vehib sajakatega! Tead, see ku-kuradi ma-madrus ütles, et võime ühe sajaka eest igale mehele ühe li-litsi saada! Te-tegelikult ka-kaks! Et hankigu mina kohemaid kaheksa li-litsi! Mina! Kas si-sina kujutad et-te, kust saadakse kaheksa litsi madruse saja rubla eest? Kas meie o-oleme oma elus ühelegi litsile ühtki ko-kopikat maksnud? Litse pole olemaski! On olemas na-naised, igasugused na-naised! Na-naisi tuleb austada, karta, vi-vihata, idealiseerida, aga nendega magamise eest ei tohi raha maksta! Sest siis on kõik lä-läbi!»

Kuulasin sõbra sõnatulva ära ega kehitanud õlgagi. Sest see oli Tom. Sihuke vihane pühavend. Võtsin ta rahakoti ja läksin kähku trepist üles.

Saalis selgus, et meremees oli meist ikkagi üle olnud. Ta oli jõudnud juba kogu laua koos Avo eskalopiga kinni maksta. Märkasin teda saali teises servas uues seltskonnas. Meremees näitas fotosid.

Mul oli tegu, et jahmatust varjata. Petka seltskonna moodustasid neli miniseelikutes görli. Huuled punased, sigaretid graatsiliselt näpus — oh sa kurat küll! Viivuks, ainult viivuks tõmbas mindki sinna lauda, ristatud põlvede, sügavate dekolteede, hämarate pilkude, riivatute naerupahvakute sekka. Mida see Petka nendega ikka üksi pihta hakkab? Temale need plikad ei annagi, mõtlesin põlglikult, mina saaksin sealt nagu naksti! Tema kelgib ja näitab fotosid, mina vaikin põlglikult, pärast aga nööbin plika paljaks — selle ja selle ja selle! Aga ei. Tobe kihk läks üle. Maailm oli plikasid täis, see ei üllatanud mind ammugi. Minul oli tänaseks õhtuks teine programm, all ootasid sõbrad, ees aimamatud seigad. Ja üldse, sellest laudkonnast võis vabalt tripperi saada. Ma käisin koos rõhutatult viisaka kelneriga korraks köögipoolel ära, ostsin kaasa pudeli viina ja paberkotitäie viinereid. Igaks juhuks.

Tom ja Avo ootasid mind juba tänaval. Ma ei rääkinud neile Petka vägitegudest midagi. Tom torkas rahakoti taskusse, ilma et oleks selle sisu vastu huvi tundnud.

Tom tundis huvi millegi muu vastu. Ta kulm oli kortsus, ta suujoon otsustav. Jah, muidugi: see oli vöödiline miilitsavillis, mis seisis tühjana paarikümne meetri kaugusel kõnnitee ääres. Ka Avo vaatas autot, huulil mõru fatalistinaeratus. Vahetasin temaga pilgu. Mõistsin. Ning tundsin, kuidas minusse valgus ühtlane, millegipärast natuke jahe lõbutunne. Mis seal ikka — sirutasin selga, hingasin sügava sõõmu jahedat õhku ja ennetasin teisi. Tegelikult oligi see justkui kõige rohkem minu rida. Risk ja absurd. Piirsituatsioon ja saatuse narrimine. Armastus pahanduste vastu. Nii arvasid mu sõbrad. Küllap selles midagi oligi.

«Noh, selge pilt. Lähme puhkame pisut jalgu ja puhume juttu. Ainult üks tingimus, vanad — kui uks peaks lukus olema, jäävad edasised otsingud ära. Ega me pisikesed lapsed ole!»

«Loomulikult pole me pisikesed lapsed,» ütles Avo.

«Uks on lahti,» ütles Tom veendunult, ilma vähi-

magi kogelemiseta. «Teisiti pole täna lihtsalt võimalik. Kahju, et meil pudelit pole.»

«Pudel on olemas,» ütlesin mina.

«Siis on kõik korras,» ütles Tom.

«Jube mõnus. Ma vist tahangi viisteist ööpäeva saada. Veel parem — aasta. Ma igatsen juba ammu vangitorni. See on lahendus, vanad,» rääkis Avo.

«Ära hädalda,» ütlesin mina.

42.

...Aastaid tagasi, nädal-paar enne seda, kui Tom kuidagi ootamatult sõjaväkke kadus, jõid nad neljakesi (ka Paul oli tookord kambas) ära pudeli odavat jõhvikaveini Vaksali tänaval miilitsa peavalitsuse ees seisvas ameti-«Volgas». Aukartust äratava hoone peauksest vooris sisse ja välja mundris või mundrita korravalvureid, kõrgeid ohvitsere ja seersante, ees ja taga startisid või peatusid vöödilised autod. Operatiivelu kihas. Oli keskpäev. Tont teab, kes selle hullu idee peale tuli — katsuda, kas autouks on lahti. Lahti oli vähemalt kaks ust. Esko istus rooli taga. Pudel käis ringi, nad püüdsid mitte kiirustada. Seiklus polnud mitte ainult absurdne, vaid lõhnas ilmselt ka mingi paragrahvi järele. Vaevalt et miilitsa peavalitsuses nende huumorit hinnata oleks osatud. Või mine tea? (Ükskord said Paul ja Esko Nigulistes turnimise eest viiskümmend kopikat trahvi kui liikluseeskirjade rikkujad. Vaadake, noormehed, jalakäijatel on kohustus liigelda horisontaalselt, aga teie tegite seda vertikaalselt, kommenteeris korrapidaja-kapten protokolli. Ilmselt polnud ta aga tüüpiline miilitsaohvitser.) Vaevalt oleks usutud, et ükski noormeestest ei oska autot juhtida. Ometi nii see oli. Nemad olid lõbusad vaimuinimesed, nemad polnud mingid masinamehed. Nüüd oli Paul autoostu järjekorras. Esko pidas plaani kalalkäikudeks külgvankriga mootorratas hankida. — Tookord istusid nad autos ja neist vaadati läbi nagu õhust. Neid nagu polnud seal olemaski. «Volgast» välja ronides

olid sõbrad isegi kergelt pettunud. Aga mõne hetke pärast võttis auto paigalt ja veeres neist mööda. Juhi kõrval istus polkovnik! Paul kiitis pärast, et ilus mäng, nagu «vene rulett». Iial ei või teada, millal sa enese maha lased. Märgusõna oli pillatud. Tõsi, Paul ise enam kaasa ei teinud. Aastate jooksul oli istutud mõneski miilitsaautos, kusjuures mängureeglitele lisandus veel faktor, et iga asjaosaline pidi jutustama mingi loo, süžee, kasvõi muinasjutu. Seni polnud nad vahele jäänud. Imelik küll, ikka oli mõnel tühjal miilitsaautol üks võ kaks ust lukustamata. Võim oli enesekindel ja muretu. Ükskord sai nalja: nende väljudes andis priske seersant hoogsalt au, endal silmad punnis. Tõsi, see «rulett» polnud mingi süstemaatiline harrastus. Neli-viis korda oli seda aja vältel proovitudki.

Täna oli aga kõik kuidagi tihe ja tormakas. Alles olid kaks neist Nigulistet külastanud. Alles oli lõppenud restoskandaal. Ja juba istusid nad operatiivauto tagaistmel. Uks oli tõesti lahti. Pudel oli Avo käes. Teises käes viiner.

«Ma kardan, et pühade puhul pole nad piisavalt raevused. Kas nad viivadki mind vangitorni? Hea küll, kuulake nüüd üht lugu.»

«Jutt olgu lühike või pikk, peaasi et on imelik,» ütles Esko ja irvitas. «Säh, tee suu seks.»

Avo rüüpas, maigutas suud ja hakkas monotoonsel häälel rääkima, otsekui loeks raamatut:

«Me käisime täna Tomiga Nigulistes ära ja ilmselt sellepärast meenus mulle üks vanaaegne lugu. Üks möödunud sajandi vene reisija väitis Niguliste kohta, et viibida Revelis ja mitte näha tähelepanuväärseid haruldusi Niguliste kirikus, nagu seda on vanaaegsed katoliku maalid, vanaaegne nikerdatud koor ja eriti hertsog de Croix' muumia — see on lihtsalt võimatu. Kes Revelis ei tundnud Narva vangi lugu, keda magistraadi otsusel ei lubatud mulda sängitada, kuna ta oli oma vangipõlves elanud ebamõõdukamat elu, kui seda lubas tema tengelpung. Vene reisija väite kohaselt avanud köstriproua tema jaoks raske võtmega raske ukse ja palunud viisaka kniksu saatel kiriku sissepääsu lähedal

ühte ruumi siseneda, kus vana hertsogihärra lamanud klaaskaane all oma igivanas sametmantlis ning parukas *à la* Turenne. Loodetavasti hääldasin ma seda nime õigesti, kuigi mul pole aimugi, kes see Turenne oli. Aga mu ema annab tänini prantsuse keele tunde, kaasa arvatud meie lugupeetud sõbrale Paulile, ja ma arvan... Vabandust, ma kaldusin kõrvale. Köstriproua tõstis kaane üles ja hakkas vene reisijale muumiat näitama, otsekui mõni antikvaar seismajäänud haruldust. Ta võttis vanamehe peast paruka, silitas selle paljast koljut ja sosistas naeratades: «Sehen Sie mal!»

Aga üldiselt oli Niguliste öövahil kaunis komme muumiat öösiti kaminatule paistel kuivatada. Sellega seoses juhtus kunagi mingi tragikoomiline lugu kellegi nurjatu Wilhelmi ning tema armastatu Juliega, aga seda ei hakka ma teile rääkima, sest see on liiga pikk jutt.»

«Käib küll, kuigi sa eriline süžeemeister nagu polnud,» arvas Esko. «Kust kuradist sa kõiki neid asju tead?»

«Tean ja kõik. Mu mälu on nagu mingi umbeläinud laegas. Ma tean lihtsalt kohutavalt palju asju. Ma tean miljoneid asju, vanad! Ma mäletan miljardeid võõraid mõtteid. Ma tean, et Michelangelo sündis ja suri kuuendal aprillil ning elas üheksakümneaastaseks. Ma tean, et Viktor Kingissepal olid pojad Sergei ja Anatoli. Ma tean, et üks Inglise admiral ütles Kuressaare lossi kohta «Good for nobody!». Ma tean, et Lenin kirjutas... ei, tsiteeris testamendi, kus ta hoiatas oma parteid Stalini eest. Ma tean, mitu medalit võitis Jesse Owens Berliini olümpiamängudel. Ma tean, mida ütles Tšehhov surivoodil. Ma olen lugenud india armastusõpetust ja mul on väga kahju, et mu naine sellest midagi teada ei soovi. Ainuke õnnetus, kallid sõbrad, ongi see, et mul pole oma teadmistega midagi peale hakata. Ma olen mingi täiesti mõttetu mälumaniakk. Minust saab pikapeale mõlisev ja pudrutav alkohoolik, kellesarnaseid on täis vist kõik Nõukogude Liidu õllebaarid ja kangialused. Võib-olla olen ma ka täiesti andetu, aga kõige hullem, et ma olen rakendamatu. Ma elan koos teiega, kallid sõbrad, mingis unenäotaolises maailmas, mingis irreaalses süsteemis, kus mäluga ei tohi naljatada. Mälu ei tohi eriti ollagi. Me lihtsalt ei tohi mäletada! Niguliste muumiat tohib, see on üks sihuke ajalooline pula, aga ütelge mulle, kallid sõbrad, kes olid näiteks Kesküla või Alma Ostra? Teie ei mäleta! Aga minu isa tundis Alma Ostrat, ühtlasi Alma Oinast. Naispoliitik ja lastekirjanik. Kesküla tundis Leninit. Ja nii edasi. Poisid, tss. Me ei tohi mäletada, kes olid Päts, Tõnisson, Eenpalu. Aga ka Karl Säre. Vanad, pange mu suu lukku. Asi pöörab poliitiliseks. Maha mälu! See kõlbab ainult selleks, et aeg-ajalt mingis kuradi miilitsavillises jama ajada. Laske ma lähen vangitorni! Mul pole isamaad, perspektiivi ja vist enam ka perekonda. Kuulge, sõbrad, kas see asi ongi kokku võttes elu, see üks ja ainus, mis mulle antud?»

«Avo, ole täitsa, ära ainult nutma hakka,» palus Esko.

«Võib-olla ei hakka kah,» arvas Avo ja luksatas. Puudutas huultega pudelit ja ulatas selle Tomile.

Tom istus teiste vahel, õlad koos. Ta jõi keskendunult mitu lonksu, viinerist keeldus.

«Ma ei rää-räägi, ma laulan,» ütles ta.

«Aga ainult *piano*'s,» hoiatas Esko.

Tom tõstis helesinise pilgu autolakke ja hakkaski poollauldes deklameerima. See oli tal vana võte, mis vältis peaaegu täielikult kõnedefekti.

«Veereb mööda sõiduteed
kivi salakaval
Trotski on Mercedesel
prillid välgatavad
Kergelt tõstab valge käe
pilgud tal kui rotid
Bulvaritel hööritavad
tüdrukud-kokotid.»

«Ise luuletasid või?» küsis Esko umbusklikult.

Tom vaikis. Avo luksatas ja ütles:

«See on Lugovskoi luuletus. Vana, nii lihtsalt

sa ei pääse. Vaata, kui palju mina rääkisin. Tegelikult kardan ma miilitsat palju rohkem kui sina või Esko. Räägi meiega. Räägi, kus sa olid.»

«Metsas,» ütles Tom lakooniliselt.

«Selge. See mees detailidesse ei lasku,» ütles Esko.

Tom pungitas jonnakalt põski. Ohkas siis traagiliselt ja ütles:

«Las-laskun küll. A-algul olin niisama ka-kaine hull, siis ha-hakkasin külameestega jooma ja lõlõpuks luuletama. Tä-täielik katastroof. Nüüd olen jälle siin. Ko-koju ei julge minna.»

«Seda me teame,» ütles Esko kärsitult. «Aga sa pead midagi rää-rääkima.»

Tom ohkas jälle.

«Nojah, kuhu ma pääsen ... Ma olen te-tegelikult õudne lobamokk. Ma ta-tahaksin te-tegelikult jubedasti Ene jä-järele kaevata, aga see pole mehejutt. Ma räägin teile millestki muust. Ma po-pole teile ku-kunagi sõjaväest rääkinud. Mi-mis seal rää-rääkida. Jube vastik asutus ... Mis me vastikutest asjadest rää-räägime. Aga olgu. Ükskord pandi mind söevagunit valvama. Et ära ei va-varastataks või nii. Jaamas. I-ilus kevadöö oli, öö-bikud laulsid. Hom-hommikul jalutasin korraks jaamahoone tataha, seal oli üks raamatukauplus. Vaatasin ega uskunud oma silmi — müüakse Picasso albumit. Mi-minul nii palju raha polnud. Varsti tu-tuli kapkapten Tumanovski mul-mulle järele, kii-kiitis, et näe, täitsapoiss, söevagunit polegi ära varastatud. Tumanovski oli mi-minu arvates na-natuke nagu intelligentsemate näojoontega ohvitser, ma palusin ta kä-käest kolm rubla lae-laenu, et saaks Picasso ära osta. Noh, lugu lõp-lõppes sellega, et mulle anti viis pä-päeva peavahti.»

«Et ohvitserilt raha tahtsid laenata?» küsis Avo.

«Ei ... Et oma-omavoliliselt postilt lahkusin,» ütles Tom ja rüüpas viina. «U-umbes nii see värk mul seal kolm a-aastat käis. E-ega ma pä-päris täpselt aru saanudki, mis nad mu kä-käest seal tahtsid või mis ka-kasu minust seal oli. Är-ärge sellest kroo-kroonust enam pä-pärige, ma ei viitsi sellest e-eriti rääkida. Võib-olla tuleb see sellest, et ma olen jube

loll i-inimene ... Me-mehed, mul on muu-muuseas sügavasti kah-kahju, kui ma tä-täna tahtmatult teile ebameeldivusi olen valmistanud. Aga pi-pidage vastu, äk-äkki saab mi-minust veel kunagi asja, äk-äkki saab minust veel tõ-tõsine eesti kunstnik, siis on teil nii hea mee-meenutada, et Su-suure Sots-Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni tä-täpipealt viiekümnendal aasta-pä-päeval te ai-aitasite Randmaa Tomil jä-jälle ühe päe-päeva tatisest dep-depressioonist üle saada. Poisid, meie i-istumine siin võmmiautos oleks ab-absoluutselt täiuslik, kui meie vahel istuks veel üks ta-tark hundikoer ja uluks kurblikult. Mul on üks tuttav koer, aga ma ei tea, kuhu ta ka-kadus. Nüüd on si-sinu kord, Esko.»

Esko jõi asjalikult, nägu krimpsutamata, korkis pudeli kinni, torkas põuetaskusse, sõi siis isukalt viineri peale, vidutas silmad mõnusasti kissi ja alustas venitamisi:

«Elas kord üks linnamees. Kuninglikust soost tema polnud küll teps mitte, aga meie muinasjuttu kõlbab ta sellegipoolest. See linnamees otsis muide elu mõtet. Otsis ja otsis, aga mida pole, seda pole ... On ju kihvt jutt?»

«On küll,» ütles Avo. «Näe, sealt «Ararati» poolt tulevad kaks miilitsat. Saamegi vangitorni.»

«Las tulla ... Ma räägin oma loo lõpuni,» ütles Esko aknasse kõõritades. Ta näkku ilmus kummaline helk. Mingi paheline välgatus. Ta jätkas nüüd eriti aeglaselt, eriti valju häälega. «Otsis ühe päeva elu mõtet, ei leidnud. Otsis teise päeva elu mõtet, ei leidnud. Otsis kolmanda, ikka ei leidnud. Tüdis ära ja läks siis hoopis kalale. Naabrimees Arturiga, olgu öeldud. Püüdis ühe kala, pani kotti, püüdis teise kala, pani kotti, püüdis kolmanda, pani kotti. Ja nii edasi. Õhtul luges üle — tal oli kotis 347 särge, aga elu mõtet polnud teps ikkagi olemas. Tuli naabrimees Artur, sellel oli kotis 425 särge. Naabrimees ütles, et elul on mõtet küll. Saa siis sellest asjast aru. Hea küll, napsi võetud ja juttu aetud, ehk jalutame edasi.»

Kui nad autost välja said, olid militsionäärid paarikümne meetri kaugusel. Vööd pidupäevaselt

valged, näod raseeritud ja karmid. Noored vene poisid, kel tuli korda pidada võõrastava arhitektuuriga linnas, arusaamatut keelt rääkivate inimeste seas. Nad jälgisid kangestunult nende autost väljuvat kolmikut. Sedapuhku näis konflikt möödapääsmatu.

«Rahu, mehed,» ütles Esko külmavereliselt ja astus kõige ees militsionääridele vastu. Käed taskus, järgnesid talle Avo ja Tom. Avo taarus pisut. Ta põsenukid olid kaamed. Tom susistas läbi hammaste vilistada.

Nad jõudsid kohakuti. Esko peatus, lõi käed seljale, vaatas kordamööda militsionääridele otsa. Üks oli seersant, teine nooremseersant.

«V tšjom delo, tovarištši? Ja tebja sprašivaju, seržant? Sami, ponimaješ, po gorodu guljajut, a u mašinõ dveri raspahnutõ?»

Korravalvurid vahetasid pilke. Seejärel keskendusid Esko näkku. Lõdvestusid, kohmetusid.

«Vinovat,» ütles seersant.

«Nu ladno. Na sei raz zabudu. Prazdnik vedj. A to . . .» ütles Esko.

Hetke pärast läksid nad lahku. Esko ütles tasa:

«Teeme vähe kiiremini. Enne kui nad toibuvad.»

«Kelleks nad sind küll pidasid?» küsis Avo, kui nad köögiviljakaupluse nurga taha olid pööranud ja Võidu väljaku poole liikusid. «Mingiks kuradi erariides majoriks või?»

«Häh . . . Vähe pakud. Ise sa ju räägid, et ma olen Brežnevi nägu.»

Tom hakkas kõhinal naerma.

«Edasi, Bre-Brežnevi pojad! Meid oo-ootab kohvik «Palace»!»

ESIMESE RAAMATU LÕPP

Kallas, T.

K 12 Niguliste I. — Tln.: «Kupar», 1990. — 224 lk.

Teet Kallase romaani «Niguliste» tegevusajaks on kuuekümnendad aastad, peategelasteks neli sõpra, kes ühel või teisel määral kannavad toonase vaimsuse — aga ka naiivsuse — pitserit. See on romaan noorusest, ent mitte ainult. Ei teadnud ju keegi neist näiteks 1967. aastal täpselt öelda, et juba on ta saabunud, kafkalik stagnatsiooniperiood, mille kätte murenesid mitmed põlvkonnad — ka «Niguliste» elu-ummikus kangelased.

Romaan ilmub kahes köites.

84.3E

Литературно-художественное издание
Тээт Каллас
НИГУЛИСТЕ
Первая книга
Роман
На эстонском языке
Художник-оформитель Ю. Каарма
Таллинн, кооператив «Купар»
Toimetaja A. Rammus
Tehniline toimetaja R. Lusti
Korrektor I. Viiding
Laduda antud 12. 10. 1989
Trükkida antud 29. 11. 1989
Formaat 84×108/32
Kiri: baltika
Kõrgtrükk
Trükipoognaid 7,0
Tingtrükipoognaid 11,76
Arvestuspoognaid 11,01
Trükiarv 51 000
Tellimus nr. 2138
Hind 3 rbl., 1000 eks. tasuta
Tellitud töö
Eesti Kirjanike Liidu kooperatiiv «Kupar»
Trükikoda «Ühiselu», Tallinn 200001, Pikk tn. 40/42